

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Erik Nørr

Mellem
Otto
og
Jakob

1

Selskabet for Danmarks Kirkehistorie

Gad

Mellem Otto og Jakob

Mellem Otto og Jakob

61 års brevveksling mellem Gyllingpræsten Otto Møller
og præsten og naturvidenskabsmanden Jakob Severin
Deichmann Branth

Ved Erik Nørr

Bind I 1853-1890

Selskabet for Danmarks Kirkehistorie
G·E·C Gads Forlag 1986

Trykt med støtte af
Ruth Deichmann Branth
Esther Degnbol f. Branth
Knud Deichmann Branth
Jens Nørregaards og Hal Kochs Mindefond
Gads Fond
Alfred Goods Personalhistoriske Fond

Renskrivning på composer: Det teologiske Fakultet, Aarhus

Tryk: Special-Trykkeriet Viborg a-s

ISBN Bd. 1 87-12-01683-7

Bd. 2 87-12-01684-5

Samlet 87-12-01685-3

Billederne på forsiden af bd. I:

De to brevskrivere som yngre.

Foroven: Otto Møller. Foto E. Rye, Aarhus. Gengivet efter det billede, som O.M. sendte D.B. i 1863 (privateje).

Forneden: J. S. Deichmann Branth. D.B. sendte et tilsvarende billede til O.M. i 1871 (privateje).

INDHOLD

Bd. I

Forord	7*
INDLEDNING	11*-46*
Personlige data og privatliv	12*
Præsteembedet	16*
a) Et passende embede (16*)	
b) Præstegårdsdriften og indtægterne (17*)	
c) Præsternes pensionsforhold (18*)	
Forholdet til biskper og provster	20*
Forholdet til naturvidenskab	25*
Forholdet til teologi og politik	29*
De to brevskriveres arkiver	38*
Udgivertekniske bemærkninger	42*
Noter til indledningen	44*
BREVVEKSLINGEN 1853-1890	1-248

Bd II

BREVVEKSLINGEN 1891-1914(15)	249-466
Forkortelser anvendt i noter og register	469-470
Noter til brevene	471-537
Otto Møller - bibliografi	538
Jakob Deichmann Branth - bibliografi	538
O.M.'s nærmeste familie	546
D.B.'s nærmeste familie	546
Stamtavler	547
Voluntører, medhjælpere og kapellaner hos Otto Møller	548
Personregister	549-573

FORORD

I 1982 kontaktede fhv. sundhedsplejerske Ruth Deichmann Branth mig og fortalte, at hendes far, Jakob Severin Deichmann Branth, hele sit liv havde brevvexlet med præsten og teologen Otto Møller, og at disse breve var bevaret. Fru Branth overlod mig beredvilligt brevene og har fulgt udgivelsen med stor interesse og ydet værdifuld hjælp både med oplysninger og udlån af billeder og breve fra faderens arkiv. Branths to børnebørn, Aase og Lejf Degnbol, har lånt mig supplerende materiale og hjulpet med vigtige oplysninger. Jeg bringer dem alle tre en varm tak. Jeg vil også gerne takke sognepræst Erling Kristiansen, der har stillet materiale til rådighed fra Otto Møllers mindestue i Gylling Præstegård. Otto Møller-forskeren lektor Jørgen I. Jensen takker jeg for gennemlæsningen af brevsamlingen før udgivelsen.

Udgivelsen af den store brevsamling er muliggjort ved støtte fra Deichmann Branths tre yngste børn: Esther Degnbol (død 1985), Ruth Deichmann Branth og Knud Deichmann Branth, samt fra Jens Nørregaards og Hal Kochs Mindefond, Gads Fond og Alfred Goods Personalhistoriske Fond. Composerskrivningen af manuskriptet er bekostet af Det teologiske Fakultet ved Aarhus Universitet og foretaget ved assistent Tut Amnéus. Jeg er dem alle tak skyldig.

Haslev april 1986
Erik Nørr

INDLEDNING

”det er Vennerne fra Studentertiden,
dem man er du's med,
der er de egentlige Venner”.
(O.M. til D.B. 5/1-1899)

Det er fascinerende gennem breve at kunne følge to menneskers livsforløb, noget som telefonens opfindelse næsten udelukker i dag. Det er dog forholdsvis sjældent, at to personer, der ikke var i familie med hinanden, oprettholdt brevforbindelse i mere end 60 år, som i den foreliggende brevsamling. I de fleste tilfælde er udvekslingen af breve enten startet senere i livet eller af en eller anden grund ophørt igen - i en del tilfælde simpelthen fordi den ene brevskriver er død.

Det er i høj grad med til at karakterisere en person at se, hvem den pågældende har udvekslet breve med. I den kirkehistoriske og teologiske litteratur er Otto Møller blevet fremhævet som den, der førte en livslang brevveksling med Thomas Skat Rørdam. Derimod har det i den samme litteratur været totalt negligeret, at Otto Møller udvekslede endnu flere breve over en endnu længere årrække med præsten og naturvidenskabsmanden Jakob Severin Deichmann Branth.

I den meget omfattende litteratur om Otto Møller nævnes forbindelsen til Deichmann Branth ikke, uagtet at brevene fra D.B. til Otto Møller lå i O.M.'s arkiv på Det kgl. Bibliotek. Det hænger nok sammen med, at Jakob Deichmann Branth slet ikke nævnes i den trykte udgave af brevvekslingen mellem Otto Møller og Skat Rørdam, skønt D.B. var studenterkammerat med begge, og kun 1 gang i Otto Møllers erindringsbog.¹ Hertil kommer, at Otto Møllers breve til D.B. opbevarede privat, og dette var ikke nået til de teologers kendskab, som beskæftigede sig med Otto Møller, selv om forholdet ikke var helt skjult.² Skønt D.B. gennem et langt liv skrev mange indlæg i den teologiske debat, har næsten kun botanikere og geologer beskæftiget sig med hans virke; i sidste udgave af Biografisk Leksikon nævner artiklen om ham slet ikke hans indlæg i den teologiske debat.

Brevene mellem Otto Møller og Jakob Severin Deichmann Branth, som nu trykkes, giver et supplement til den Otto Møller-biografi, som engang må skrives. Selv om nogle af de forhold, der omtales her, er de samme som i brevvekslingen med Skat Rørdam, er de to samlinger forbavsende forskellige. Skat Rørdams fremtrædende position i det kirkelige liv betød på den ene side, at hans breve blev indholdsrige, men på den anden side betød det, især efter at Skat Rørdam var blevet biskop, at han blev mere forsigtig med, hvad han skrev til Otto Møller. Hverken O.M. eller D.B. havde nogen formel

Indledning

kirkelig stilling, de skulle forsvare, men kunne skrive af karsken bælg.

I det følgende skal de to brevskriveres personlige data kort omtales, og de vigtigste emner i brevvekslingen fremhæves.³

Personlige data og privatliv

Lars Otto Møller, der var født i Dalsgård Præstegård, Tårup sogn (Fjends Herred) 20/2-1831, var søn af sognepræst Hans Larsen Møller (1797-1870) og Sidse Marie Lang (1808-77). Faderen blev i 1841 sognepræst i Gylling (Hads Herred), og den 10-årige dreng flyttede til det sted, hvor han, bortset fra studieårene i København, skulle leve resten af sit liv. Otto Møller blev student fra Horsens lærde Skole i 1852 og begyndte straks på det teologiske studium ved Københavns Universitet. I januar 1858 afsluttedes teologisk embedseksamen med 1. karakter, hvorefter O.M. tog hjem til Gylling Præstegård for under faderens nærvær at fortsætte sine teologiske studier. To år efter blev han faderens kapellan, hvilket han fortsatte med indtil faderens død i 1870. Af grunde, som senere vil blive omtalt, lykkedes det Otto Møller at overtage det meget eftertragtede sognepræsteembede efter faderen. O.M. forblev i embedet i Gylling, helt indtil han døde 13/1-1915 som Danmarks ældste fungerende præst.

Jakob Severin Deichmann Branth var O.M.'s jævnaldrende; han blev født den 7/12-1831 i Nykøbing Mors, hvor hans fader Cajus Niels Behr Branth (1798-1849) var konsumtionsforvalter. Hans moder Charlotte Justiniane Deichmann (1805-33) døde tidligt, og D.B. kom i pleje hos onklen, provst Rasmus Severin Deichmann i Ferslev-Dall-Volsted. Han blev student fra Aalborg Katedralskole i 1849 og tog teologisk embedseksamen to gange: januar 1856 og igen januar 1857, hvor det lykkedes at få førstekaraktter. D.B.'s teologiske løbebane blev ikke så let som O.M.'s: 1858-61 huslærer på Statafgård under Bregentved gods, 1861-64 realskolebestyrer ved Tønder private Realskole. Derefter havde han som mange andre embedsindehavere, der blev jaget af posten af preusserne i 1864, vanskeligt ved straks at få arbejde. Efter at have levet af familiens underhold og privatundervisning i Viborg blev han i 1866 kateket i Skælskør, i 1871 sognepræst i Elling-Tolne (Horns Herred, Hjørring amt) og i 1880 sognepræst i Ovsted-Taaning (Vor Herred, Aarhus Amt). I 1905 tog D.B. sin afsked fra dette embede og flyttede til Kolding, hvor han døde 9/12-1917 86 år gammel.

Otto Møller lærte Jakob Deichmann Branth at kende allerede tidligt i studietiden gennem D.B.'s fætter Knud Schott Deichmann, der også læste teologi.⁴ Brevvekslingen indledtes allerede 1853-54, da O.M. flygtede hjem til

Indledning

Gylling p.g.a. koleraepidemien i København.⁵ De første tolv breve udveksledes mellem de to grønne studenter, medens O.M. sad hjemme i Gylling. Dette år var et forvarsel om O.M.'s senere indelukkede liv i Gylling Præstegård. Men han benyttede ikke al sin tid til at sidde hjemme og læse. Han spillede l'hombre og drak med omegnens proprietærer, og på baller polkerede og dansede han mazurka og gjorde efter eget udsagn indtryk på damerne i Horsens.

Selv om O.M. senere i sit liv tog afstand fra den overfladiske måde, han levede på i sin ungdom, mindedes han også disse år med glæde. De var en kompensation for den senere periode, hvor O.M. ikke kom nogen steder (jeg har haft mine lyse timer). Især mindedes Otto Møller studentertlivet på Borchs Kollegium, hvor D.B. boede. Han vender gang på gang tilbage i brevene til de glade lørdagstener, hvor O.M., D.B., og D. B.'s fætter Knud Schott Deichmann under indflydelse af punsch med største iver diskuterede grundtvigianismen. Det livslange venskab mellem de to brevskrivere var grundlagt her. O.M. påpegede en række gange, hvor vigtigt det var for ham med venner, der havde kendt hinanden tilbage til studietiden og havde fælles oplevelser herfra, og som derfor var "dus". Det var først og fremmest Skat Rørdam og D.B., han tænkte på. O.M. kunne også have gode relationer til senere bekendte som f.eks. højskoleforstander Jens Nørregaard, men der manglede noget i bekendtskabet, når man ikke havde studietiden fælles.

Efter studietiden etableredes forbindelsen igen, da O.M. skrev et langt brev til D.B., medens denne var på studierejse til Italien, Schweiz og Tyskland. Misundelsen over, at det ikke var ham, der kunne besøge den hellige stad, lyste ud af O.M.'s brev. Året efter, i 1858, besøgte D.B. Otto Møller i Gylling. Frem til 1871 udveksledes kun 2 breve (i 1863), medens D.B. var i Tønder. Fra 1871 og indtil O.M.'s død var brevvekslingen kontinuerlig, idet der hvert år udveksledes flere breve.

I denne lange periode kom de to personer tæt ind på hinandens privatliv. Otto Møllers familieliv var præget af store sorger. Han blev i 1868 lykkeligt gift med Johanne Holm (1844-1932), datter af sognepræst Claus Holm, Udby på Fyn; men deres 4 ældste børn døde, inden de blev ret gamle: i 1871 døde en pige og en dreng, inden de blev 1 år, i januar 1882 døde drengen Asger 9 år og pigen Marie Elisabeth 5 år, begge af skarlagensfeber. Da D.B. fik underretning herom, spændte han straks hestene for og besøgte den sørgende familie. Der er ingen tvivl om, at børnenes død både fik indflydelse på Otto Møllers liv (hans indemurethed i Gylling) og på hans teologiske syn.

Om den overlevende dreng, den senere kendte historiker og journalist Erik Møller (1879-1962) indeholder brevene en del: faderens bekymringer, når drengen var syg, hans forventninger til hans fremtid og irritation, når drengen ikke ville som han. Otto Møller havde helst set sønnen blive teolog,

Indledning

og han fik ham også til at begynde studiet, men det skiftedes snart ud med historiestudiet. Dette accepterede faderen, men værre blev det, da Erik Møller i stedet for undervisning valgte at forske og senere blev journalist ved dagbladet København. Faderen affandt sig dog med sønnens ønsker og bidrog til hans underhold. En formildende omstændighed ved sønnens beskæftigelse var det, at hans område var udenrigspolitik og ikke den standende indenrigspolitik, og at han ikke havde mistet sin barnetro.

Jakob Deichmann Branth blev gift første gang med Sophie Dumreicher (1839-87). Ægteskabet var til D.B.'s sorg barnløst, men ægteparret optog i 1872 et plejebarn fra København i familien. Der var brug for lidt liv, da hustruen, der var musikalsk, stille af væsen og dybt religiøs, blev mere og mere indadvendt.⁶ Ifølge D.B.'s udsagn havde hun næsten forladt verden, da hun døde i december 1887. O.M. skrev flere deltagende breve til D.B. i anledning af hustruens død.

D.B. blev imidlertid snart gift igen med den 25-årige præstedatter Emmy Boldsen (1864-1937), med hvem D.B. nåede at holde sølvbryllup (hans andet!). Giftermålet med den unge pige var i første omgang til forargelse for Otto Møller, senere da han lærte hende at kende, satte han pris på hende. Da D.B. havde fortalt O.M. om sine giftermålsplaner, skrev O.M. omgående tilbage og udtrykte den største forbavselse, idet han fremsatte som sin almindelige opfattelse, at når man var over 30 år, så blev man ikke forelsket mere. Derimod kunne O.M. godt forstå, at D.B. uden hustru, børn og søskende var forfærdelig ensom, men O.M. kunne have ønsket, at D.B. havde valgt en mere jævnaldrende. D.B. svarede tilbage, at O.M.'s opfattelse med de 30 år var raviruskende-piskende gal, og at han var virkelig forelsket i pigen.

Med det nye ægteskab kom der liv i den gamle præstegård i Sneptrup. Fra 1890 til 1907 blev der født 7 børn (4 piger og 3 drenge); drengen Knud blev først født i Kolding, da D.B. var næsten 76 år. Som en morsom detalje havde D.B. været lettere forarget, da Grundtvig i 1854, knap 71 år gammel, fik en søn! D.B. underrettede straks O.M. om det første barns fødsel, hvorunder han var tilstede. O.M. svarede på rørende vis med at sende det vordende forældrepar en række praktiske råd om, hvor længe moderen burde blive i barselssengen og om amningen. Otto Møller gav flere gange senere i brevene udtryk for, at han var glad for små børn og misundte D.B., at han altid havde små børn omkring sig.

D.B. fortalte i en række breve om sin glæde for børnene, men også om de bekymringer, han havde med den stadig stigende børneflokk (han overvejede at kalde det næstsidste barn for "Basta": nu kan det være nok!). Hans bekymringer var både af praktisk art: det var ikke uden problemer for en ældre mand at have en række småbørn i huset, og navnlig af økonomisk art: hvordan kunne en pensionist og en eventuelt efterlevende præsteenke give en

Indledning

så stor børneflokk en passende start i livet? Otto Møller forstod godt, at D.B. var vanskeligere stillet økonomisk end han selv var, og sendte i 1911 en hundredkroneseddel til D. B.'s yngste søn og en måned før sin død yderligere 100 kr. til jul. Brevsamlingen slutter med D.B.'s takkebrev, hvori han skrev, at han til jul ville åbne en flaske vin og drikke O.M.'s skål. En smuk afslutning på mere end 60 års brevveksling.

Den fyldige brevveksling skyldtes bl.a., at Otto Møller helst ikke bevægede sig ud af sin præstegård. Især efter 1880, da de to venner boede få kilometer fra hinanden, havde det været naturligt, at de i stedet for at skrive havde besøgt hinanden jævnligt. O.M. besøgte ikke D.B. en eneste gang, siden de flyttede fra København i 1850'erne, selv om det ikke manglede på opfordringer, og selv om D.B. besøgte O.M. i Gylling ialt 15 gange i perioden 1858-1908.⁷

D.B. og O.M. havde en helt forskellig indstilling til det at rejse. D.B. deltog i det store studentertog til Uppsala i 1856, foretog en større udenlandsrejse til Italien i 1857, deltog i naturforsker møder i København og Stockholm i 1873, 1880 og 1892, samt i en række kirkelige møder og konventioner, og i det hele taget rejste han en del rundt. Kun pengemangel hindrede ham i at rejse udenlands hvert år.

Otto Møller derimod blev helst hjemme. Allerede i 1872 udtalte O.M., at han var en "Kværsidet", og at han helst blev på eget hartkorn. Dette havde utvivlsomt sammenhæng med de to første børns død, men O.M. gjorde ikke senere noget forsøg på at ændre på denne trang til eneboerliv. Senere forhindrede sygdom ham vel i at bevæge sig længere væk. Men D.B. havde ret i, at det i den første lange periode var viljen, der manglede. De sidste gange, brevsamlingen omtaler, at O.M. er uden for Gylling Sogn, er i 1892, hvor han i Randlev tog to nabopræster til alters, og i 1893, hvor han blev nødet til at holde et foredrag ved Dansk Friskoleforenings sommerkursus i Odder. Senere blev eneboerlivet endnu mere udtalt. Han var bundet ind som kørerne i 7 måneder, hvor han slet ikke kom udenfor bortset fra, når han skulle over i kirken (i nogle tilfælde måtte han endog køres den korte vej fra præstegård til kirke). Da han fik kapellan, overtog denne de præstelige forretninger, der krævede, at O.M. skulle besøge folk.

I brevene omtalte O.M. gang på gang sine sygdomme. Han led meget af astma, men det er også sikkert, at en del af det var hypokondri og selvmedlidenhed, fordi han ikke turde ændre sit eneboerliv. Men virkelig syg var han også - i flere perioder kunne han ikke prædike i kirken om søndagen, og hans skrift i brevene afslørede, hvor syg han var. O.M. gjorde heller intet for at forbedre på sin situation. D.B. rejste hvert år på kurophold for at undgå, at en reumatisme skulle udvikle sig. O.M.'s tankegang var derimod den, at "i min alder maa man lide det, som høre alderen til".

Indledning

Præsteembedet

a) Et passende embede

Præsteembederne i det 19. århundrede var så forskellige, at præstestanden som helhed var optaget af at søge stadig mere attraktive embeder. Der var enorme lønforskelle mellem embederne, og selv det enkelte embede kunne over en periode være forskelligt aflagt, afhængig af pensionsforpligtelser, præstegårdens drift og konjunkturerne for landbruget. Hertil kom forholdet til menighederne, nogle steder ønskede man en grundtvigianer, andre steder gjorde man alt for at undgå en sådan. I provisorietiden fik den politiske indstilling også betydning.

I brevvekslingen mellem O.M. og D.B. omtales embedsbesættelserne ofte. Dette skyldtes ikke så meget Otto Møller. Der er vist ikke mange præster i det 19. århundrede om overhovedet nogen, der har udfyldt så få ansøgninger som O.M. Den eneste gang, han søgte et embede, var i 1870, da han imod alle uskrevne regler om alder og anciennitet fik det meget attraktive sognekald Gylling, med kun én kirke og med meget store indtægter. Årsagen til udnævelsen var myndighedernes frygt for, hvad der ville ske, hvis O.M. ikke blev sognepræst. O.M. havde i 1860'erne sammen med O.M.'s og D.B.'s studiekammerat Anton Kirkeby skabt en vækkelsesbevægelse på egnen ved bl.a. at afholde meget besøgte forsamlinger. Brevene til D.B. indeholder ikke meget herom, da brevvekslingen næsten var gået i stå i 1860'erne. Biskop G.P. Brammer gik med til at støtte O.M.'s kandidatur til præsteembedet for at undgå, at en stor del af menigheden sammen med beboere i andre sogne skulle danne en valgmenighed.⁸ At der var realitet i denne sag, kan bl.a. ses af, at Otto Møller allerede havde en tegning klar til valgmenighedens præstegård (tegningen er gengivet nedenfor).

D.B. måtte derimod efter lukningen af den danske realskole i Tønder i 1864 igennem den for teologer sædvanlige procedure: med ca. 6 års mellemrum at indsende en hoben ansøgninger om stadig bedre embeder.⁹ I 1866 fik han på sin 18. ansøgning det beskedne kateketembede i Skælskør. O.M. havde forståelse for, at D.B. senere søgte sognepræsteembeder uden kateketembedets store undervisningsforpligtelse - for O.M. var det en stor nok plage at skulle læse med konfirmander to gange om ugen. D.B. søgte 1870-71 12 gange forgæves, før han blev udnævnt til sognepræst i Elling-Tolne. Efter en passende periode begyndte D.B. igen at søge især p.g.a. de store geografiske afstande og dårlige vejforhold i det vendsysselske pastorat. Det var ingen spøg, når præsten blev ældre, hver gudstjenestedag at skulle jage 3 mil mellem præstegården og de to kirker for at nå hjem, inden det blev mørkt, om vinteren med hestene i sne til bugen og i flere tilfælde med

Indledning

præsten selv væltet af vognen ud i sneen. Forholdene i menigheden bl.a. sekternes agitation var også med til, at D.B. ønskede forandring.

O.M. ønskede, at vennen flyttede nærmere, og orienterede D.B. om ledige embeder i omegnen, især når menigheden kunne bruge en ikke-grundtvigianer. D.B. på sin side benyttede sig af O.M.'s kendskab til forholdene ved præsteembeder, han tænkte på at søge. De spørgsmål, han stillede O.M. angående Randlev-Bjerager, siger en del om de kirkepolitiske realiteter omkring 1880: Hvor mange børn besøger privatskoler? Er lærerne dér vilde venstremænd? Er kommuneskolens lærere moralske og gudfrygtige mennesker, som har interesse for kirke og skole? Hvor mange sognebåndsløserer er der? Er disse alle grundtvigianere? Er der nogen opvækkelse, der ikke er grundtvigsk? Stiller flertallet sig fjendtlig over for al slags alvorlig kristendom? Er der bandende og rå proprietærer? Er bønderne alle enten grundtvigianere eller bjørnbakkere? Efter at have indsendt ialt 34 ansøgninger om stillinger spredt over de fleste stifter blev D.B. i 1880 sognepræst i Ovsted-Taaning ikke særlig langt fra Gylling. Selv om D.B. både i 1886 og 1894 søgte bort, blev han her indtil pensioneringen i 1905.

b. Præstegårdsdriften og indtægterne

Da spørgsmålet om de to præsters indtægter og præstegårdens drift omtales i en række breve, vil det være rimeligt her at ofre nogle ord på det. O.M. og D.B. opgjorde selv i indberetninger til ministeriet de gennemsnitlige indtægter for perioden 1883-92¹⁰; de forskelligartede indtægts- og udgiftsposter var forsøgt opgjort i penge. De var fælles om at have en meget stor præstegård: Gylling Præstegård var på 170 tdr. land, deraf 8 tdr. skov, Sneptrup Præstegård på 184 tdr. land, deraf 36 tdr. skov, mose og eng. O.M. havde dog langt den bedste jord (opgjort i hartkorn havde Gylling godt 20 tdr. mod Sneptrups godt 11 tdr.), og hans indtægter var tilsvarende de bedste:

O. M.'s og D. B.'s indtægter 1883-92 (årligt)

	Gylling kroner	Sneptrup kroner
Præstegårdens avling	5151	2600
Skov, mose og eng		450
Tiender, renter m.m.	2057	1763
Offer og akcidenser	<u>438</u>	<u>510</u>
Indtægter i alt	<u>7646</u>	<u>5323</u>
Skatter og andre udg.	<u>-1417</u>	<u>-2398</u>
Nettoindtægter	<u>6229</u>	<u>2925</u>

Indledning

Otto Møllers indtægter var meget store i forhold til D.B.'s og præstestandens som helhed. Hans økonomiske problemer var løst, da han fik udskiftet sin broder, der var en yderst dårlig betaler, med en anden forpagter. O.M. udtrykte da også tilfredshed med sine indtægter, som var store nok til også at forsørge flere ugifte søstre, der boede i præstegården indtil 1902, og han formåede at spare penge op til de dårligere tider for landbruget. O.M. forpagtede oprindeligt præstegården ud for 6000 kr. pr. år, men måtte flere gange slå af på beløbet, så det kom ned på 26-2700 kr. Men alligevel formåede han med den lavere forpagtning at betale sønnens højere uddannelse.

O.M. fik en betragtelig supplerende indtægt fra sine mange bogudgivelser: Han fik således 1000 kr. i honorar for "Den evangeliske Historie" I-II (1879), 1270 kr. for "Gjenløsningen" (1885) og 1180 kr. for prædikensamlingen "Fra Gylling Kirke" (1899) samt nogle hundrede kroner for hver af de mindre bøger.¹¹

Otto Møller beskæftigede sig ikke selv med at passe det store landbrug og gjorde f.eks. ikke noget for at få indtægter fra den tilhørende skov, hvilket D.B. bebrejdede ham. I modsætning hertil optog præstegårdsdriften meget af D.B.'s tid. Han overtog præstegården i Snetrup i forsømt tilstand, og da han ikke var tilfreds med forpagteren, overtog han selv fra foråret 1887 driften af den store gård. Han ansatte en husmand med anerkendt forstand, redelighed og kristentro som forkarl. I 1892 kunne D.B. fortælle O.M., at gården gav 1 fold mere, end da forpagteren havde den, og at bønderne havde respekt for hans landbrug.

Landbruget gav imidlertid anledning til stadige bekymringer, priserne på korn faldt, og dårlig høst gav foderknaphed, så D.B. måtte sælge ud af besætningen, problemer med karlene betød, at han selv måtte passe roerne, og senere måtte han af forskellige grunde jage karlene på porten. Han beklagede sig stadig i brevene over det "slemme" landvæsen, og han glædede sig hvert år til at tage på kurrejse og slippe helt for landbruget. I 1894 søgte han præsteembedet i Saksøbing angiveligt for at slippe for landbrugsdrift, som tog så meget af hans tid, at han ikke kunne få tilstrækkelig tid til at beskæftige sig med sine botaniske studier.¹² Efter århundredskiftet lykkedes det ham atter at forpagte præstegården ud, men der er ingen tvivl om, at problemerne med den store præstegård bidrog til, at D.B. tog sin afsked i 1905.

c. Præsternes pensionsforhold

Indtil præsterne ved nye regler i begyndelsen af det 20. årh. kom på fast løn og fik ret til pension, var det en vanskelig og problematisk sag for en præst at tage sin afsked. For det første var det kun præster, der ikke på nogen måde

Indledning

kunne passe embedet, eventuelt ved hjælp af en kapellan, der kunne blive pensioneret - der var ingen aldersgrænse. For det andet medførte reglerne om pensionsbetalingen næsten altid store problemer for både den, der modtog pension, og for den, der skulle betale. Pensionen til både afgående præst og hans eventuelt efterlevende præsteenke skulle betales af efterfølgeren i præsteembedet. Disse regler kunne næsten ikke undgå at give anledning til strid, idet den ydende part mente, at pensionen var urimelig stor, og den nydende, at den tilsvarende var for lille. Reglerne om nådensåret, hvor den fratrådte præstefamilie havde ret til at blive boende i præstegården, og den nytiltrådte præst måtte nøjes med et værelse, bidrog ofte til at skabe et modsætningsforhold.

D.B.'s udtalelser om hans forgænger i Ovsted A.S. Bülow og efterfølger R. Skifter Andersen er et godt eksempel på, hvordan pensionsreglerne fungerede. Den direkte betaling til forgængeren på godt 1000 kr. årligt og senere 500 kr. årligt til hans enke var tyngende for D.B., og han udtrykte stor lettelse, da Bülow døde i 1891. Deres personlige forhold har ikke været særlig hjerteligt, da D.B. karakteriserede ham som aldeles åndløs, pengegerig og gnaven.

Et tilsvarende forhold men med modsat fortegn fik D.B. til efterfølgeren i Ovsted-Taaning. Nu mente D.B., at pensionsbeløbet var sat lovligt lavt, idet man havde lagt de sidste 5 års lave kapitelstakster til grund. D.B.'s kølige forhold til Skifter Andersen fremgår af, at han benævnte ham "bæstet" og over for O.M. karakteriserede ham som en behagelig selskabsmand, bugtaler, grundtvigianer af tyndeste slags og julebuk for menighedsrådet. Hans kone var ilde lidt på grund af sin vigtighed, praleri og påtrængenhed.

Da D.B. tog sin afsked i 1905, var O.M. lidt misundelig, men udtrykte samtidig, at han efter så mange år ikke kunne tænke sig at flytte fra sin hule og rede i Gylling. Så længe han kunne komme over i kirken om søndagen for at prædike, ville han blive i embedet. Bortset fra nogle kortere sygdomsperioder lykkedes det O.M. at prædike hver søndag lige til kort før sin død, selv om hans bevægeevne var så ringe, at han efter nutidens regler utvivlsomt ville være blevet førtidspensioneret som 60-årig. Men prædike kunne han. Kirken var næsten fyldt hver søndag, og folk kom langvejs fra for at høre ham prædike. I en meget lang periode måtte han overlade besørgelsen af de fleste af de øvrige opgaver til skiftende medhjælpere og kapellaner, ligesom han i visse perioder måtte have hjælp af nabopræsterne. Dette var naturligvis ikke godt for menigheden, men det kompenseredes ved, at den havde en kapacitet i kirken om søndagen.

I brevene til D.B. beskæftigede O.M. sig gang på gang med sine medhjælpere. På den ene side havde han god hjælp af de fleste af dem. F.eks. var han tilfreds med, at A.J. Rud, voluntør 1894-95, senere biskop i Odense, tog sig

Indledning

af ungdommen. O.M. var klar over, at han havde mistet noget af grebet om ungdommen, der løb grassat efter al dårlighed, særlig dans og foredrag i de "usalige" foredragsforeninger, hvor foredragsholderne tit var rene socialister eller "docerende kvindfolk". O.M. var sig helt bevidst, at kapellanerne var forudsætning for, at han kunne blive i embedet.

På den anden side skjulte Otto Møller ikke, at kapellanerne gav ham problemer. Som den ældre og erfarne teolog påtog O.M. sig om aftenen at samtale med de unge kandidater om et teologisk emne, som de selv valgte. Med A. J. Rud måtte dette opgives, da han ikke kunne motiveres. O.M. beklagede sig til D.B. over dette og over den unge generations selvoptaget-hed og interesser i det hele taget (jamrende lyrik og fredssag!). Selv om kapellanerne var behagelige og flinke mennesker, irriterede det Otto Møller dagligt at have en fremmed siddende ved middagsbordet og især, at denne med alt sit vrøvl og alle sine spørgsmål deltog i familiens samtale. Selv om flere af de unge medhjælpere var mere tilhænger af moderne teologiske tanker og venstrepolitik, end O.M. syntes om, foretrak han dog dem for de ældre tjenstledige præster, hvis hjælp O.M. måtte ty til i perioden 1913-14.

Forholdet til biskper og provster

Et tilbagevendende tema i brevene er forholdet til den højere gejstlighed. Ingen af brevskriverne havde ambitioner om at nå højere op på rangstigen, og ingen af dem havde særlige relationer til de foresatte. Det er påfaldende så få breve i Otto Møllers kolossale brevsamling, der stammer fra biskopper, når der ses bort fra studiekammeraten Skat Rørdam, der blev Sjællands biskop i 1895.

Otto Møller udtalte i 1872, at "præster" ikke var nogen behagelig omgangskreds, da de enten var rene partigængere eller beskæftigede sig med slet intet. Otto Møller mente her præster som stand, for der var ingen i hele landet, der havde kontakt med flere præster end han - men det var alt sammen på tomandshånd.

Ifølge Otto Møller var det bedste, en biskop kunne gøre, intet at gøre. Derfor kunne han efterhånden acceptere biskop Brammer; han var på sine gamle dage holdt op med "at bispe". Det var altid ubehageligt, at en "Klud-dermads" kom stikkende på visitats og stak sin næse i det, der gik bedre uden indblanding. O.M. havde følt det ubehageligt, da biskop Brammer kom til Gylling i 1860 og 1868, medens O.M. var kapellan. Derefter så Otto Møller ingen biskop, før Johannes Clausen kom på visitats i 1889. Selv om Aarhus Stift var stort, og Brammer var gammel til sidst, var det alligevel påfaldende,

Indledning

at der gik 19 år mellem visitatserne - måske turde biskoppen ikke besøge den kendte præst i Gylling. Otto Møller syntes bedre om Clausen end ventet, men han fandt alligevel noget forkert hos ham - O.M. kunne ikke afgøre, om det var kejtethed eller fornemhed. Der var mere biskop i Swane i Viborg, som O.M. lærte at kende, da han kom til Gylling for at overvære en gudstjeneste.

O.M. måtte derefter atter vente 19 år på, at biskoppen anmeldte sin ankomst. Selv om han på forhånd var meget forbeholden over for besøget, fik han i 1908 det bedste indtryk af biskop Sophus Sørensen, der yderligere vandt O.M.'s sympati ved at møde op til O.M.'s 50-års præstjubilæum og fornøjede de forsamlede præster med "sund og skikkelig tale". O.M. følte sig sikkert også beåret over, at biskop Sørensen i 1912 bad ham fortælle, hvem O.M. ud fra personkendskab til egnens præster ville tilråde biskoppen at udpege til provst.¹³

Otto Møllers indstilling til bispeembedet blev yderligere bekræftet, efter at venen Skat Rørdam fik landets fineste bispeembede. Naturligvis var O.M. tilfreds med afgørelsen, men han ventede ikke de store forandringer. En biskop formåede så lidt positivt, især med det "stædige" kirkeråd ved siden af sig. Derimod formåede en biskop mere ved at lægge hindringer i vejen - det var på denne negative måde, Mynster-Martensen-Fog havde påvirket den danske kirke siden 1820. Nogle år efter udtrykte O.M. sin skuffelse over bispevennen, der dels betragtede sine sager som statshemmeligheder, og dels ikke havde tid til at skrive, hvilket ifølge O.M. skyldtes, at Rørdam var langsom til sit arbejde. O.M. var også kritisk indstillet over for Rørdams forhold til præsterne; Rørdam var vist ikke så helt ligefrem og hyggelig, når han besøgte sine præster. Alt dette fik O.M. til at konstatere: Man sidder i det hele ikke mageligt på de høje stole!

Jakob Deichmann Branth havde den samme indstilling til gejstligheden som Otto Møller. Han udtalte flere gange i brevene, at han langt foretrak at omgås naturvidenskabsmænd fremfor præster, da præsterne som stand var præget af salvelsesfuld magtesløshed og umandighed. De var bange for at afgive deres stemme ved valgene, og de turde ikke imødegå provster og bisper.

Brevene indeholder en del krasse bemærkninger om navngivne gejstlige. F.eks. anså O.M. den i 1901 udnævnte biskop i Viborg A.S. Poulsen for en intrigant embedsjæger og en højbenet myndig prælat. D.B. kunne ikke lide sin foresatte, biskop Johannes Clausen i Aarhus. Han omtalte ham både som en undermåler og en frø, der pustede sig op som en stud. O.M. og D.B. kunne i privatbreve frit udveksle bemærkninger om biskopperne, men disse havde også lejlighed til at udtale sig om de to præster, og deres udtalelser i

Indledning

form af visitatsberetninger blev endog indsendt til Kultusministeriet. I det følgende skal visitatsberetningerne gengives - nogle af synspunkterne vil blive omtalt i senere afsnit.

Biskop G. P. Brammers visitats i Gylling 7/9-1860 hos sognepræst H. L. Møller og kapellan Otto Møller

Baade Fader og Søn udføre Præstens Kald, som de i troende Hjerter have opfattet, med megen Alvor og christelig Kraft. Capellan[en] holdt en Opvækkelsesprædiken over Joh. 5, 1-4. Jeg taledede over Joh. 5, 6-14. Der var en meget talrig Menighedsforsamling tilstede. De Confirmerede, der fremtraadte som Catechumener (ligeledes en stor Skare) viste, at de vare bibelsk-grundigt underviste.¹⁴

Biskop G. P. Brammers visitats i Gylling 2/11-1868 hos sognepræst H. L. Møller og kapellan Otto Møller

Baade Sognepræsten og hans Søn, som er Kapellan hos ham, henhøre til den saakaldte kirkelige Retning, begge ere de Mænd med gode Kundskaber og hvem Menighedens aandelige Vel ligger saare alvorligt paa Sinde. Nu er den gamle, elskelige Pastor Møller meget svagelig, men endnu aandsfrisk. Sønnen holdt en grundig Prædiken over Luc. 19, 1-10. Der var intet Sekterisk i hans Text-Udlægelse. Han taledede populairt uden at nedsynke til det Lave, med Kraft uden Overanstrengelse eller forivret Væsen. Katechumenernes Christendomskundskab bar saavel som hvad der iøvrigt var Gjenstand for Visitatsen Præg af den Dygtighed og Samvittighedsfuldhed, hvormed den præstelige Embedsgjerning er i mange Aar ført i Gylling Sogn.¹⁵

Biskop Johannes Clausens visitats i Gylling 23-24/6-1889

I den meget tarvelige Kirke talte Pr. for den talrige Menighed over Evangeliet, - en dygtig, oplysende og viljesansporende Prædiken over "den Rige og Fattige". De ikke talrige mødte Unge svarede ret livligt.

Det glædede mig at høre den tidligere meget exclusive Grundtv., som da gik i temmelig antinomistisk Retning; Standpunktet er meget forandret, Loven er ham Tugtemesteren til Kristus, og Frihedsrusen overstaaet. Paa Grund af sine stærke Asthmalidelser lever han et meget tilbagetrukket Liv som en Eremit med sin stille og fromme Hustru.

Indledning

I Omegnen nyder han trods sit Changement megen Anseelse, saa at den endnu radikale Landbefolkning finder sig i at høre af hans Mund, hvad den ej vilde taale af Andre. Hver Søndag er Kirken fuld; ligesaa holder han i sit Hjem Menighedsmøder og søger at paavirke Ungdommen; et Spørgsmaal er, om det vil lykkes ham at faa Befolkningen tilbage til sit nuværende moderate Standpunkt, og om ikke med Tiden Høsten af hans tidligere Udsæd vil blive Dannelsen af en Valg- eller Frimenighed. Jeg talte over: "Guds Naade med den faldne Menneskeslægt".¹⁶

Biskop Sophus Sørensens visitats i Gylling 10/5-1908 hos O. M. og kapellan Bay

Overfyldt Kirke. 20-30 unge. Pastor Møller holdt en tankevægtig og varm Prædiken - han taler med lav Stemme, og ogsaa paa anden Maade mærkes Aarenes Tryk, men det kan ikke skjule, at det er en betydt. Mand, man har for sig, der har læst og levet meget. - Pastor Bay talte til de unge; der var en køn Tone i det han sagde, men det var naturligvis noget ungdommeligt, for mange Tanker sammenkørte, uden at der drives energisk paa nogen - derfor ret virkningsløst. De unge havde nok været noget utilb[øjelige] til at møde og svarede mig trægt.¹⁷

Biskop P. C. Kierkegaards visitats i Elling-Tolne 16-17/6-1872

Søndag 16. Juni var jeg tilstede Kl. 9 i Tolne, og hørte Sognepræsten J. Nic. [sic] Deichmann Branth prædike over Dagens Evangelium (3de Trin) Luk. 15, 1-10. I Tolne, hvor der var Altergang (7 Personer) holdtes Skriftetale naturligvis over særlig Text. Mangfoldige Særegenheder og Særheder hos Præsten baade forøvrigt ved Messe, Altergang (og Daaben) og navnlig i Prædiken have vakt en Del Opsigt i Pastoratet og Egnen, som han mener, med en ung selvkaldet Reformators Sikkerhed, til at vinde Mange (i altfald komplimentere Enkelte ham derfor), snarere vel nogle Alvorlige til Anstød. Om mine Forestillinger og Paavisninger af det Løse og Overfladiske i Adskilligt af hans formentlige Opdagelser, der i Øjeblikket lod til at gjøre noget Indtryk, ville virke og følges i Længden, er uvist.

Mandag 17de Juni visiteredes i Elling Kirke, der er stor og smuk. En overmaade talrig Menighed var mødt, ogsaa et stort Antal af den i de tre sidste Aar konfirmerede Ungdom. Sognepræsten J. Nic. Deichmann Branth prædikede over 1. Kor. 3, 10-15: kort (omtrent 1/2 Time) og dog berørende en Mangfoldighed af Gjenstande, mere Overvejelser om theologiske Spørgs-

Indledning

maal end kristelig Forkyndelse. Han katekiserede over den gamle og nye Pagt: kort og flygtigt, men dog lidt mere vedkommende om Menigheds og dens Ungdoms Orientering i sin Saligheds-Sag. Jeg taledes, tildels i kjendelig Modsætning mod adskillige af Prædikenens Catilinariske indifferentistiske Ytringer over 1. Kor. 3, 11 sammenlignet med Mrk. 1, 15 og 16, 16 samt Joh. 6, 53-58. Med Ungdommen over Pagterne og Luk. 17, 11 ff. og fik meget gode Svar. Roskilde Psalmebog bruges.¹⁸

Biskop P. E. Linds visitats i Elling 30/7-1876

30 Juli Visitats i Elling Kirke. Den rummelige Kirke var overfyldt, og Folk stode ud paa Kirkegaarden fra begge Kirkens Indgange. Den confirmerede Ungdom var vistnok talrig tilstede, men kun omtrent 25 kunde finde Plads paa Gulvet. Sognepræsten Branth prædikede over Dagens Evangelium med Thema: "Herren giver sine Venner baade aandlig og timelig Næring". Hans udvortes Gaver ere meget smaa, men han prædikede christeligt, grundigt og fatteligt. Hans Catechisation var ret tiltalende ("at bevare Børnelærdommen") og Ungdommen svarede upaaklageligt. - Sammenlignes de 7 sidste Aar med de 7 forangaaende, er Communicanternes Antal aftaget med 35. (Dette Sogn er i senere Tid men uden synlig Skade bleven stærkt hjemsøgt af Sværmeren M. Sommer).¹⁹

Biskop Bruno Juul Fogs visitats i Ovsted-Taaning 23/9-1883

Sognepræst Deichmann Branth holdt for den talrige Forsamling en alvorlig og christelig Prædiken over Dagens Text (18. S. efter Tr.). De Unge gjorde godt Rede for deres christelige Kundskab. Hr. Branth er en navnlig i naturvidenskabelig Retning kundskabsrig og indsigtfuld Mand, og anvender sine Studier i Religionens Tjeneste.²⁰

Biskop Johannes Clausens visitats i Ovsted-Taaning 15-16/10-1891

Skjøndt der til daglig er daarlig Kirkegang 20 à 30 var Kirken i Ousted fyldt. Præsten talte over 8de Psalme - ej opbyggeligt. Han er temmelig (.....?) og skal være stundom meget taktløs i Forkyndelsen, - det Centrale manglede jeg. Naturvidenskabelig Autoritet, som han er, har han ladet sig drage for meget deraf og formaar ej at vække Livet. Selv 60 er han nu 2de Gang gift med en 30aarig Kvinde, der skaber Hygge i Familielivet. Han er en godmo-

Indledning

dig og kærlig Fader [?], om end ej fri for Særheder og Kritiksye.

Jeg talte over Frigjørelsen i Kristus. De 40 Katekumener svarede godt. Sangen lededes tilfredsstillende.²¹

Bispernes visitatsberetninger om D.B. kan suppleres af hans foresattes påtegninger på hans ansøgninger om forflyttelse.²² Disse påtegninger blev efter de gængse regler holdt skjult for ansøgeren. Først Horns Herreds provst C.A. Reinaus påskrift på en række af D.B.'s ansøgninger 1878-79:

”Elling Pastorat er ikke blot paa Grund af dets vide Udstrækning og spredt boende Befolkning et temmelig besværligt Embede, men ogsaa fordi det fra tidligere Tid have været bearbejdet af de forskjelligste Secter og Partier, hvoraf Virkningerne endnu føles, og hvortil i den seneste Tid er kommet en ivrig politisk Agitation. Ansøgeren har efter bedste Evne ivret mod dette Uvæsen, ligesom han ogsaa alvorligt har søgt at bedre Sædelighedsforholdene i Sognene, hvad der har forskaffet ham en Del Modstand, som han dog ikke har frygtet. Ved Bibellæsninger og Foredrag i Skolerne har han søgt at udbrede christelig og almindennende Oplysning. Præstegaarden er i anordningsmæssig Stand”.

Aalborg Stifts biskop supplerede provstens påtegning med følgende:

”Ansøgeren besidder som Prædikant kun ringe udvortes Gaver, men prædiker christeligt, grundigt og fatteligt. Hans videnskabelige, navnlig geologiske Studier har ikke afholdt ham fra at arbejde for christelig Oplysning i sine Menigheder og alvorlig modvirke forskjellige Sekterere. Hans Charakter er aaben og bestemt; hans Vandel hæderlig”.

Da D.B. i 1886 ansøgte om bl.a. Kastrup præsteembede, skrev provst F.C.J. Høegh-Guldberg, Vor-Nim Herreder følgende:

”Ansøgeren kan anbefales som en retsindig, virksom og loyal Mand, der er i Besiddelse af temmelig omfattende theologiske og naturvidenskabelige Kundskaber. At det hidtil ikke er lykkedes ham at samle Menigheden om sin Forkyndelse er formentlig tildels begrundet i den politiske Ophidselse, der er oparbejdet ikke mindst i Menighederne imellem Horsens og Skanderborg”.

Forholdet til naturvidenskab

Et tilbagevendende emne i brevene var forholdet til naturvidenskaberne.

Indledning

Dette skyldtes både, at D.B. hele sit liv var optaget af naturvidenskabelige spørgsmål og var en af landets førende botanikere, og at forholdet mellem moderne naturvidenskab og teologi hørte til tidens brændende spørgsmål.

Allerede i begyndelsen af sin studietid overværede D.B. forelæsninger i botanik ved Universitetet, og han blev i 1854 medlem af Naturhistorisk Forening. D.B. fortalte herom i sine første breve til O.M. Han kaldte denne beskæftigelse for "allogria" dvs. uvedkommende sysler, vel vidende at dette gik ud over det teologiske studium. Interessen for naturvidenskab førte til, at D.B. i Tøndertiden udgav en lærebog i Fysik (på grundlag af F. Crügers "Grundzüge der Physik mit Rücksicht auf Chemie"), da han ved undervisningen i Naturlære følte, at der manglede en lærebog, "der gik ud fra Iagttagelser, helst hentede fra det daglige Livs Omraade, og Forsøg, helst saadanne, som ikke krævede mange Instrumenter".²³ Lærebogen, der bl.a. blev benyttet i 40 år af den kendte fysiker Poul la Cour i Askov²⁴, udkom i seks udgaver (seneste i 1900) samt to forkortede udgaver 1896 og 1905²⁵. Samtidig med udgivelsen af 1. udgave af naturlæren skrev D.B. afhandlingen "De enkelte Nationers Bidrag til Naturvidenskabens Udvikling", som han havde besvær med at få trykt, da den affødt af stemningen efter 1864 indeholdt en stærk nedvurdering af tysk naturvidenskab.²⁶

I Ellingtiden 1871-80 blev D.B. optaget af de geologiske forhold i Nordjylland og skrev bl.a. om istidsstenenes komme fra Norge, ligesom han holdt foredrag herom på det skandinaviske naturforsker møde i Stockholm i 1880. D.B. deltog også i naturforsker mødet i København i 1892. Et andet emne, han beskæftigede sig med i denne periode, var fyrreskovens undergang på Læsø.²⁷

Mest kendt er D.B. imidlertid for sine botaniske studier over lav (likener), eller som han selv udtrykte det over for lægmanden på området Otto Møller: "det, som kan skræbes af Bark, Stene og Plankeværker". Han skrev sin første artikel herom allerede i 1860 i Tidsskrift for populære Fremstillinger af Naturvidenskab, og han besvarede efter opfordring fra professor A.S. Ørsted Universitetets prisopgave 1865/66: En systematisk fremstilling af alle i en større, naturligt afgrænset del af Danmark forekommende lavarter.²⁸ Da prisopgaven foruden af Branth blev besvaret tilfredsstillende af Emil Rostrop, besluttede de to vindere at sammenskrive deres besvarelser til én afhandling. Sammenskrivningen blev foretaget af D.B., og resultatet blev trykt i tre hæfter af Botanisk Tidsskrift 1869 og desuden udsendt som selvstændig bog: Lichenes Daniae eller Danmarks Laver. Kbh. 1869. Selv om fremstillingen i dag må betragtes som forældet, var bogen i en længere årrække standardværket om de danske laver.

Som den førende kender af laver blev D.B. i en længere årrække benyttet af Botanisk Have som konsulent, ligesom han havde forbindelse med botani-

Indledning

kere verden over. Han fik tilsendt Botanisk Haves egen samling af likener og en stadig strøm af arktiske laver, der blev indsamlet på Dijmphnaekspeditionen til Karahavet 1882-83 og en række ekspeditioner til bl.a. Grønland og Island. D.B. bestemte og registrerede laverne, hvilket var et tidrøvende arbejde, da han modtog materialet totalt uordnet i store kasser. I den første lange periode gjorde han arbejdet gratis, men da mængden tog til, og han havde god brug for penge, forlangte han i 1898 et honorar, og ministeriet bevilgede ham efter indstilling fra professor Eug. Warming 500 kr.²⁹ D.B. publicerede 1887-1903 resultaterne af sine bestemmelser af likenerne fra Novaja Semlja (Dijmphna-ekspeditionen), Grønland, Jan Mayen, Island og Færøerne.³⁰

Også på sine ældre dage fortsatte D.B. med sine botaniske studier. Endnu i 1901 var han med prof. Eug. Warming og et hold studenter på Bornholm for at undervise dem i de bornholmske laver.³¹ Også efter at han var flyttet til Kolding i 1906 fortsatte han de studier i marken, som han havde foretaget hele sit liv, og som utallige optegnelser i hans arkiv vidner om. Det er ikke uden grund, at der på hans gravsten i Kolding står ordene: *Semper discipulus*: altid optaget af at lære. D.B.'s studier i Kolding og omegns botanik resulterede i 1908 i en artikel om floraen på Koldinghus.³² Der er ingen tvivl om, at de botaniske studier tog en stor del af D.B.'s tid. Han nævnte gentagne gange i brevene, at det var landvæsenet og likenerne, der snarere end præsteembedet optog ham. Da D.B. i 1908 blev udnævnt til ridder, var det også prof. Eug. Warming, der tog initiativet hertil, og i indstillingen nævnes alene hans botaniske fortjenester.³³

Hvordan så D.B.'s foresatte på hans botaniske og geologiske arbejde. D.B.'s naturvidenskabelige interesser nævnes i flere visitatsberetninger og ansøgningspåtegninger, og især biskop Johannes Clausen lagde ikke skjul på, at det havde været at foretrække, om D.B. i stedet havde beskæftiget sig mere med forkyndelsen. Derimod havde forgængeren B.J. Fog intet imod D.B.'s beskæftigelse, og han lod sig ovenikøbet forære en mindre samling af likener og litteratur herom. I et takkebrev skrev biskoppen bl.a.: "For mig behøver De ikke at føre noget Forsvar for Nyttens af den Art Studier. Ei blot ere de til Fornøjelse, men Enhver, der troer paa den skabende Gud eller selv kun på Aanden, der svæver over Vandene, vil Alt i Naturen kalde til Forundring, Beundring og Tilbedelse. En gennemført Naturkundskab - fra hvilken vi ere langt borte - vilde blive et betydningsfuldt Afsnit af en gennemført Theologi - fra hvilken vi da ogsaa ere langt borte-. At paa den anden Side Vantro og Ugudelighed ogsaa ville støtte sig paa Naturvidenskab, bør ikke forvirre os."³⁴

Det er ikke overraskende D.B., der omtalte naturvidenskaben mest i brevene, men Otto Møller stod ikke meget tilbage. I studietiden var det mest

Indledning

Kopernikus, der diskuteredes. I et af de første breve fortalte O.M., at han studerede skønne videnskaber og heriblandt især astronomien, og at han tegnede store astronomiske kort og beregnede Saturns og Uranus' baner og stillinger, og at han snart ville til at observere. Senere i livet genoptog O.M. tegningen af astronomiske kort til glæde for sønnen (jfr. ill. nedenfor). Astronomien og Kopernikus gav imidlertid O.M. anfægtelser, da han ikke kunne få det kopernikanske system til at stemme med verdensbilledet i Genesis 1, og han måtte derfor forkaste Kopernikus. D.B. mente derimod ikke, at Kopernikus stred mod åbenbaringen, og at kristendommen havde nogen grund til at frygte en alvorlig og ydmyg forskning.

Anderledes stillede sagen sig, da darwinismen, og evolutionslæren kom frem i 1870'erne. D.B. var hele sit liv en skarp modstander af darwinismen, hvilket han udtrykte gang på gang, og Darwins hypoteser fik ikke nogen-
somhelst indflydelse på hans artsopfattelse. O.M. havde heller ikke meget tilovers for Darwins teorier, men han kunne ikke forstå, hvorfor D.B. og meningsfæller accepterede Kopernikus, når de talte så barsk imod Darwin. D.B. svarede, at der var stor forskel på de to hypotesers naturvidenskabelige begrundelse, den første hvilede på empirisk grund, medens han mente, at den anden byggede på spekulation.

Selv om O.M. mente, at der kunne være lidt sandt i Darwins teorier, var han også bestemt modstander af 1870'ernes nye ideer, som følgende citat fra et brev til D.B. klart udtrykker: "Det er lidderlig Stank, der opstiger fra den Afgrund, hvori Darwinister, Literaturselskabet og Socialister valse rundt hver efter sin Melodi; alt dette grimme Væsen, der ligner Videnskab, ligesom Aben ligner Mennesket, er uidentvivil Tæer og Klør af Dyret fra Jordan" (brev nr. 22). Men Otto Møller var ikke helt uberørt. Han indrømmede, at der hos ham var altfor meget anlæg til fritænkeri, til at han turde udsætte sig for påvirkning af en så veltalende person som John Stuart Mill.

Otto Møller beskæftigede sig iøvrigt ofte med naturvidenskaben. Han læste, hvad D.B. skrev og ved D.B.'s besøg diskuteredes ofte naturvidenskabelige spørgsmål. Ved besøget i 1874 gav D.B. således O.M. en længere undervisning i geologi under en vandring langs stranden. Endvidere købte O.M. en del bøger med naturvidenskabeligt emne.³⁵ I 1871 kunne O.M. fortælle D.B., at han havde lagt sig efter kemien og havde glæde af alt, hvad der hedder "populær Fremstilling fra Naturvidenskaben". Han var ked af, at naturvidenskaberne havde en så ringe plads ved højskolerne. Ved skolemødet i Testrup i 1879 traf O.M. Poul la Cour fra Askov og fik denne til at vise sig de mørke linier i solspektret, og mange år senere gjorde O.M. atter bekendtskab med la Cour ved at læse dennes og Jacob Appels "Historisk Fysik" (1896-97), og han fandt stor glæde ved at læse om beregningen af lysets hastighed. O.M. abonnerede også på en række almene tidsskrifter med

Indledning

naturvidenskabeligt indhold, bl.a. *Naturen og Mennesket* (1889-96) og *Nord og Syd* (1897-99).³⁶ Han beklagede, at disse tidsskrifter vanskeligt kunne klare sig. Det var efter hans mening præsterne, der skulle holde dem, men de havde ikke længere råd til det.

D.B.'s naturvidenskabelige studier og O. M.'s læsning af naturvidenskabelig litteratur var et vidnesbyrd om, at det 19. århundredes sognepræst fulgte med i andre fagområder end de teologiske.

Forholdet til teologi og politik

O.M. og D.B. diskuterede i brevene den nye teologiske litteratur fra H.N. Clausens og Martensens dogmatiske værker i de første breve i 1853 til F.C. Krarups og H. Martensen-Larsens udgivelser omkring 1910. Også bøger om historie, litteratur, politik og som ovenfor nævnt naturvidenskab blev drøftet i brevene. Gennem en meget stor del af perioden udvekslede brevskriverne bøger. O.M. havde overtaget sin faders store bogsamling, og han holdt et stort antal tidsskrifter, ligesom han købte mange bøger. I en årrække gik hans ny erhvervede bøger på omgang mellem herredets præster, og de fleste af disse bøger fik D.B. også til gennemsyn. Da O.M. blev ældre og dårligere til at huske, købte han færre bøger. Også D.B. købte mange bøger deriblandt en del udenlandske, hvilket bevarede boghandlerregninger og bøger hos familien vidner om. Da han i 1890'erne fik børn og ringere råd, formindskedes bogkøbet. Udvekslingen af bøger og tidsskrifter var i høj grad med til at holde brevskrivningen i gang.

Generelt var de to brevskrivere meget kritisk indstillet over for den litteratur, de læste. Det var ikke mange teologers værker, der fandt nåde for deres kritik, som også ramte de personer, bøgerne handlede om. O.M. fandt således Søren Kierkegaards bøger skrækkelig ensidige og forskruede. Hans efterladte papirer mente han, og D.B. var enig, aldrig skulle være udgivet, de bragte kun klarere for dagen, at "det Hele er Konstprodukter, og af Konstværker har Livet Intet at vente". De afslørede, at Søren Kierkegaard var "et forunderligt forskruet Menneske, med sære store, forvredne Gaver, svævende paa farlig Maade imellem to Verdener, Alvorens og det pure Skins".

Heller ikke biskop Mynster vandt sympati, ved at hans breve blev udgivet. De viste ifølge O.M., at Mynster til sin død så med foragt og had på Grundtvig. Berømte mænds breve viste ofte, at de var smålige og forfængelige, men at de havde strammet sig op til at se anderledes ud over for offentligheden, medens de levede. Dette gjaldt dog ikke Grundtvig og Ingemann, hvis brevveksling O.M. kun havde godt at sige om.

Et erindringsværk kunne dog også betyde, at O.M. fik større sympati for

Indledning

forfatteren. Dette gjaldt professor H.N. Clausen, hvis fremfærd mod Grundtvig Otto Møller havde angrebet i to artikler i Dansk Kirketidende så tidligt som 1859 og 1863.³⁷ Det fortrød O.M. nu, da han i Clausens erindringer så, hvor meget han i sit liv havde lidt på grund af Grundtvigs angreb på ham i Kirkens Gjenmæle (1825), erindringerne viste desuden, at Clausen var en ædel mand. Men det betød ikke, at O.M. nu støttede hans teologiske standpunkt.

O.M.'s forhold til Martensen var mere blandet. Martensens skrift fra 1874 "Katholicisme og Protestantisme" viste, at forfatteren skrev udmærket, men O.M. ville ikke istemme "den Foraarsjubel, som alle de Papistrædde nu opstemme". Imødegåelsen af katolikkerne var god nok, men det, Martensen satte i stedet, var lånt fra den gamle lutherske dogmatik, og hvad værre var, Martensen sluttede med at sætte grundtvigianismen som en "Paragraf i alle de katholicerende Retninger". O.M. ville gerne imødegå Martensen på dette punkt, men Martensens mine af ufejlbarhed gjorde ham umulig at diskutere med. Få år senere læste O.M. Martensens Ethik og karakteriserede den som en slags mesterværk. Han kunne ganske vist ikke helt billige hans syn på tingene, men fandt etikken langt mere tiltrækkende end Martensens dogmatik. Derimod kunne O.M. ikke lide det billede, Martensen gav af sig selv i "Af mit Levnet" (1882-83). Han afslørede, at han ikke søgte "en Tjeneste for noget stort, men søger sit eget". Hele skildringen gik ud på at fremhæve, hvilke personligheder Martensen havde omgædedes. Den "enfoldige christne Menighed" var for fattig og udannet for biskoppen!

De ovennævnte eksempler viser, at O.M. var på vagt, hver gang Grundtvig og hans standpunkter var genstand for kritik. O.M. havde både modtaget grundtvigsk påvirkning fra faderen og fra studieårene i København, hvor han gik i kirke i Vartov og to gange selv mødte Grundtvig.³⁸ I brevvekslingen med D.B. diskuteredes hyppigt forholdet til grundtvigianismen. Diskussionen startede i studietiden, hvor mange muntre lørdagstener var gået med voldsom debat for og imod grundtvigianismen. D.B. og fæteren Knud Schott Deichmann angreb, og O.M. forsvarede Grundtvig. En lang række af brevene fra D.B. slutter med: forøvrigt mener jeg, at grundtvigianismen er slem. Især i de første år kunne O.M. ikke acceptere en sådan udtalelse.

O.M. fremhævede i et brev fra 1854 i en diskussion om dåben, at dåben var vigtig, men at en dåb uden trosbekendelse ikke var nogen dåb, ligesom en pagt, der ikke lovede noget, ikke var nogen pagt. Trosbekendelsen var og blev kirkens grundvold. Dette grundtvigske synspunkt var D.B. ikke enig i. O.M. fandt derimod, at D.B. var for meget præget af Schleiermachers teologi. O.M. kunne aldrig afpasse sin kristendom efter, hvad han selv syntes, han havde behov for. I forhold til Grundtvig, der forholdt sig til noget objektivt: Herren, nærværende i sit ord i menigheden, forholdt Schleierma-

Indledning

cher sig til det subjektive: den religiøse bevidsthed, hjertets egen trang og eget behov.

Indtil Det forenede Venstres fremmarch i begyndelsen af 1870'erne var Otto Møller grundtvigianer både i sin teologi og i hverdagen, hvor han havde skabt en grundtvigsk vækkelsesbevægelse i Hads Herred. Omkring 1873-74 skete der et voldsomt opgør i grundtvigianismen om de politiske strids-spørgsmål. For Otto Møller betød året 1874 brud med tidligere nære venner, og han blev mere og mere kritisk indstillet over for grundtvigianerne. Denne kritik gjaldt ikke Grundtvig selv, og O.M.'s teologi fortsatte med at være præget af forbilledet, således at det kan være berettiget at betegne O.M. som grundtvigsk, selv om hans forsoningsteologi ikke ligefrem vandt tilslutning blandt grundtvigianerne. Derimod er der mange udtalelser i brevene, der taler imod at betegne den senere Otto Møller som grundtvigianer.

Kort efter, at Det forenede Venstre havde vundet flertallet ved valget i efteråret 1872, skrev O.M. til D.B., at han havde fået øje på lovens betydning. Det, man trængte til, var en øvrighed, en regering, der turde håndhæve loven; men al øvrighed var blevet for human, hvorved den bar sværdet forgæves, og sværdet blev i stedet et ris, der svirpede om egne ben. Regeringen var alt for svag over for Det forenede Venstres uvæsen. O.M. var især ked af, at Grundtvigs venner i stort tal gik med i Det forenede Venstre, og sidst på året 1873 råbte han vagt i gevær med bogen: Politik og Christendom. Tiden var svanger med berusende smitte, frihedssværmeriet. Selv kristne var ramt af den "politiske Syge": man så ivrige præster, livlige skolelærere, kristeligt berørte lægmænd stå i spidsen for det hele "Ustyr"; det var dem, "der skrige højest, slaae vildest om sig, i de fleste Tilfælde dem, der holde det Hele i Aande og Trit".³⁹

Otto Møllers advarsel imod folkefriheden blev kraftigt imødegået af ven-
nen Niels Lindberg i Dansk Folketidende. Lindberg ønskede direkte, at O.M. ikke havde skrevet bogen, og mente, at hans argumenter fra bibel og historie imod frihedskraverne ikke duede. O.M. kendte kun Venstres udyder fra Fædrelandet og andre højreblade.⁴⁰ Polemikken mod Otto Møller førte til, at 47 grundtvigianere i en adresse takkede O.M. for hans bog "Politik og Christendom", hvilket igen fik Lindberg til at svare i Dansk Folketidende.⁴¹ Også i privatbreve kom uenigheden mellem Otto Møller og Lindberg til udtryk.⁴² Den offentlige strid med venen Niels Lindberg smertede O. M. meget, og brevvekslingen mellem dem hørte næsten op. O.M. skrev til D.B., at det var modbydeligt at støde på sådanne mennesker, der var kommet ind i det politiske uføre, og er det ens gamle gode venner, var det sørgeligt tillige.

O.M. følte sig i det hele taget ikke hjemme i Vennesamfundet, hvor Grundtvigs "kakkelovnskrogsmeninger" blev gjort til ren lære. I 1879 udtal-

Indledning

te han direkte, at han egentlig aldrig havde haft nogen smag for grundtvigianerne. Vennemøder, hvor luften var trykkende, var ham en vederstyggelighed (bortset fra, at han aldrig kunne have deltaget p.g.a. sin utilbøjelighed til at rejse). Han holdt ikke af, når folk klumpede sig sammen og sjokkede af i hælene på hinanden. Denne indstilling til samtidens grundtvigianere fik ham også til at give D.B. en teologisk indrømmelse: at han i den store hovedsag fandt det mindre og mindre afgørende, hvilken anskuelse man holdt sig til, det centrale var, om man holdt sig til ”ham, der døde for os Langfredag og stod op Paaskedag”.

Selv om O.M. så med sorg og modbydelighed på, hvad de ”såkaldte grundtvigianere” stillede an, kunne han alligevel ikke lide, når D.B. drillede ham med, at forholdene dels grundede sig på synspunkter hos Grundtvig, dels var selvforskyldte. D.B. mente, at en af årsagerne lå i Grundtvigs tvetydige stilling til lovens gyldighed. Desuden havde de mere moderate grundtvigianere ikke grebet ind i tide over for venstregrundtvigianerne. Derfor måtte de nu tage vildskaben, ligesom aserne blev plaget af Fenrisulven, fordi de ikke havde kvalt den, medens de kunne.

Otto Møller havde på sine ældre dage ikke megen tiltro til grundtvigianismens livskraft. Han var ked af, at bevægelsen ikke kæmpede imod nedbrydende kræfter i kirke og samfund, men blot var tavs tilskuer til udviklingen, hvilket han især beskyldte biskop Skat Rørdam for at være. Selve udnævnelsen af ungdomsvennen til landets fineste bispeembede mente O.M. ikke var en sejr for grundtvigianismen, men et tegn på, at grundtvigianismen var ved at forsvinde op i Folkekirken. Da prof. Valdemar Ammundsen i 1907 angreb grundtvigianerne i sin bog ”Den unge Luther”, håbede O.M., at angrebet kunne vække bevægelsen. Det var ifølge ham gået grundtvigianerne som andre retninger, at de var slumret ind i tillid til tidligere generationers gerninger. Også Grundtvigs højskole så det sort ud for, efter at Schrøder og Poul la Cour ikke længere var på Askov og Jens Nørregaard var ved at forlade Testrup. O.M. kunne med et hjertesuk konstatere: ”Højskolen er vel afblomstret nu som al anden Menneskelighed”.

Var D.B. og O.M. ikke enige om forholdet til grundtvigianismen, var de til gengæld helt enige politisk: de var begge helhjertede højremænd. Den politiske enighed var i høj grad bidragende til, at brevvekslingen fortsatte hele livet. Begge støttede de helt Estrups hårde politik, som de snarere fandt for slap end det modsatte. I 1881 anbefalede O.M. i et brev, at Københavns befæstninger blev gennemført, og hvis Rigsdagen ikke ville bevilge pengene, skulle regeringen alligevel sætte arbejdet i gang og påtage sig følgerne. I 1883 talte O.M. kraftigt imod flertallets ret til at bestemme den politiske udvikling i bogen: Om Flertalsregimente, nogle, kun for Christne forstaaelige, Overvejelser. Dette fik biskop D.G. Monrad til i en anmeldelse at foreslå ”nogle

Indledning

kun for fanatiske Højremænd forstaaelige Overvejelser” som en mere dækkende undertitel.⁴³

D.B. mente ikke, det kunne nytte at formane og advare venstremændene, som O.M. forsøgte med sin bog. Det var bedre at iltre Højre op. I en række anonyme artikler i Dagens Nyheder under titlen: ”Bidrag til Forstaaelse af vor politiske Partistilling. Af en Høiremand paa Landet” opfordrede D.B. regeringen og Højre til at bruge deres magt og ikke forsøge at overbevise venstremændene. Om nødvendigt skulle man gennemføre finansloven uden Folketingets tilslutning.⁴⁴

Skønt D.B. mente, at det var for ynkeligt, at præsterne ikke turde stemme ved valgene, gjorde han det ikke selv, da der ikke var opstillet højremænd i valgkredsen. I 1898 var R.P. Randsløv, gift med D.B.’s plejedatter, opstillet imod en mere radikal venstremand, men også da foretrak D.B. at blive hjemme.

O.M. deltog heller ikke i valgene, da bjørnbakkerne sad sikkert på Odderkredsens mandat (Geert Winther, senere Viggo Bjørnbak). I 1890 var der opstillet en grundtvigianer (grd. S. Christensen) imod Viggo Bjørnbak. O.M. udtalte over for D.B., at han af to onder måtte foretrække sidstnævnte, da de allerværste politikere var dem, der kaldte sig grundtvigianere, de var ligefrem forrykte.

Begge brevskrivere var ikke overraskende meget kritisk indstillet over for regeringerne efter Systemskiftet. Otto Møller ville f.eks. under ingen omstændigheder henvende sig direkte til J.C. Christensen for at få udnævnt en kapellan hurtigt, selv om han i allerhøjeste grad havde brug for det. Med hensyn til J.C. Christensens kirkelige lovforslag (menighedsrådsloven) var O.M. vel nærmest imod, men det morede ham dog at se ”deggen” sætte biskopperne, hvis optræden han fandt uforstandig og naragtig, på plads. Skulle man endelig have menighedsråd, måtte de også have magt og ansvar, f.eks. for præstevalget.

De to præsters politiske stillingtagen havde nogen indflydelse på forholdet til deres venstreprægede menigheder. Mindst betød dette for Otto Møller, da den radikale landbefolkning, som biskop Johannes Clausen skrev i sin visitatsberetning, af hans mund tålte at høre meget, som den ikke fandt sig i at høre af andre, men O.M. følte selv, at han havde mistet taget i ungdommen. Værre var det for D.B., der ikke altid udtalte sig lige diplomatisk. Hans provst skrev således i 1886, at den politiske ophidselse havde betydet et modsætningsforhold mellem præst og menighed, og D.B. fortalte selv om, at hans udtalelser i forbindelse med attentatet på Estrup i 1885 gav anledning til, at flere løste sognebånd til en anden præst. D.B. beklagede sig ofte over, at der ikke var nogen religiøs bevægelse i sognet, men ”at Skanderborg var hovedstaden i et dødsrige med en radius af 2 mil”.

Indledning

I brevene drøftedes også de to præsters egne teologiske udgivelser. Otto Møller udgav i perioden 1866-1907 ialt 33 bøger, ligesom han skrev utallige artikler især i Dansk Kirketidende og tidsskriftet Vægteren. Hans bøger, der for en dels vedkommende blev solgt i et stort oplag, var med til at gøre ham til en af landets mest kendte sognepræster, skønt han sad muret inde i Gylling. De gav O.M. en plads i kirkehistorien som den betydeligste teologiske tænkere i tiden mellem udgivelsen af Martensens Ethik i 1870'erne og F. C. Krarups religionsfilosofi i 1905.⁴⁵

Det er ikke stedet her at give en gennemgang af Otto Møllers teologiske værker, men der kan henvises til afhandlinger af Jørgen I. Jensen⁴⁶, P.G. Lindhardt⁴⁷ og J.P. Bang⁴⁸. Her skal kun hovedtanken i O.M.'s forsoningsteologi gengives med hans egne ord fra erindringerne.⁴⁹ Otto Møller var meget optaget af døden - han havde i 1870'erne mistet to børn (i 1871) og sine forældre og en for ham uvant længere rejse i 1881 havde forårsaget stor uro hos ham. Da nåede han som i et syn til et opgør med den traditionelle forsoningsteori, som gik tilbage til Anselm af Canterbury, og nåede til klarhed over sit eget syn på forholdet mellem synd og død.

O.M. huskede mange år senere (omk. 1906) begivenheden på følgende måde:

"En af Dagene efter Hjemkomsten gik jeg i mine egne Tanker ude i Haven. Jeg tænkte paa, hvad jeg saa ofte havde grublet over og arvet efter min Moder: den mørke Død, der nærmer sig. Ud fra den gamle Forestilling, at Christus har lidt og betalt for os, baaret vor Straf istedenfor os, saa Gud nu for hans Skyld kan fritage os derfor, spurgte jeg, hvorfor Gud da ikke kan skaane os for at dø, naar Christus virkelig er død istedenfor os? Da saa jeg, - ja ikke paa nogensomhelst ydre Maade, - men som i et Nu et aandeligt Syn: Christus døende foran alle dem, der tro paa ham, for at de ved ham kan føres uskadte gennem Døden. Jeg saa ligesom et uendelig langt Tog med ham i Spidsen, der gaar midt igennem Dødens mørke Tunnel ind i Livets Land...

Det jeg vilde vise, er dette, at Christus er ikke sendt til Verden for at være vor Stedfortræder, saa at hvad han gør, er vi fritagne for at gøre, hvad han lider, er vi fritagne for at lide, men at han er sendt for at sætte dem, der vil tro paa han, istand til at gøre det, der skal gøres, og taale at lide det, der skal lides. Han skal ikke fritage os for at gøre og lide, men dygtiggøre os til begge Dele ved selv at gaa foran og drage os efter sig i levende Efterfølgelse".

Straks efter dette syn skrev O.M. i løbet af et par måneder det meste af "Gjenløsningen", som imidlertid først udkom i 1884. Spørgsmålet om død og forsoning havde da fået fornyet aktualitet for O.M. - i 1882 mistede han i løbet af få dage yderligere to børn.

Indledning

Dette originale teologiske bidrag blev straks genstand for kritik - og kritikken kom især fra førende grundtvigianere som Vilhelm Birkedal og A. Leth, senere også J.H. Monrad og Laurids Nyegård, hvilket smertede O.M. meget.⁵⁰ Polemikken omkring O.M.'s forsoningsteologi blev omfattende; formen, hvorunder debatten foregik, var ikke almindelig, men karakteristisk for O.M. Efter at have imødegået A. Leth i Dansk Kirketidende tav O.M. stille, men når han var blevet tilstrækkelig tirret udsendte han en ny bog, der uddybede forskellige spørgsmål i bogen om "Gjenløsningen". På den måde udsendte O.M.: Om Forstaaelse af nogle Bibelord (1886) samt Om vor Frelse fra det onde. Nogle fornyede Overvejelser (1888).

Til D.B. udtalte O.M. flere gange, at offentlig debat var ham imod, mundtlig forhandling satte han kun pris på, når det var med en enkelt velvillig person. I et brev fremhævede han, at han ingen trang havde til at tale med den almene præstestand om forsoningen. Denne utilbøjelighed hos O.M. til at deltage i offentlig debat betød, at han helt frem til 1907 udgav bøger, selv om han allerede i 1879 meddelte D.B., at det var tvivlsomt, at han skrev flere, da han hadede korrekturlæsning. Hver gang han havde noget på hjerte, og det havde han ofte, måtte han skrive en bog. Hertil kom, at han i en længere årrække ikke forlod præstegården hele vinteren, og han havde derfor god tid til at beskæftige sig med teologisk skribentvirksomhed.

O.M. følte ikke, at samtiden vurderede hans bøger rimeligt. Han gav gentagne gange udtryk for stor skuffelse over reaktionen: enten klagede han over, at bøgerne blev tiet ihjel, eller især at hans grundtvigianske venner faldt over ham. Specielt var han skuffet over, at Skat Rørdam flere gange stillede sig kritisk og f.eks. ligefrem ønskede, at Den evangeliske Historie I-II (1879) og bøgerne om forsoningslæren slet ikke var blevet udgivet.⁵¹ Til gengæld kunne O.M. ikke billige Skat Rørdams tanker om omvendelse efter døden eller de uendelige pinsler, som han fremsatte i bogen Evig Frelse og evig Fortabelse (1901).

Derfor var O.M. glad for, at D.B. i reglen var positivt stemt over for O.M.'s værker - O.M. sendte samtlige udgivne bøger til pennevennen. Specielt var O.M. tilfreds med, at D.B. på trods af, at han var nærmest anti-grundtvigianer, støttede O.M. i hans bestræbelser for virkeliggørelsen af højskolen i Sorø.⁵² O.M. fik D.B. til at omsætte sine tanker i et skrift "Om et dansk Akademi" (1879), da det var vigtigt, at andre end grundtvigianere deltog i debatten.

D.B. var også positivt stemt over for O. M.'s bog om forsoningslæren (Gjenløsningen), som D.B. betegnede som det betydeligste teologiske skrift ved siden af "Det faldne Menneskes Gjenfødelse og Fornyelse ved Daab og Nadver" fra 1870, original i opfattelse og klarhed. D.B. havde allerede før udgivelsen på grundlag af samtaler med O.M. holdt foredrag om forsonings-

Indledning

læren, bl.a. på præstekonventet i Vejle i juli 1882. Efter D.B.'s referat at dømme mente O.M., at han havde fået lige lovlig lidt ud af forsoningsteologien, hvilket dog ikke hindrede O.M. i at bede D.B. anmelde bogen i Theologisk Tidsskrift. D.B. gjorde det også, men udgiveren H.V. Sthyr ville ikke bringe anmeldelsen, da den lutherske kirkelære blev omtalt på en hensynsløs måde.⁵³

I modsætning til Otto Møller er Jakob Deichmann Branths navn ikke nævnt i de kirkehistoriske fremstillinger, selv om han det meste af sit liv deltog i den teologiske debat. Han skrev flere mindre bøger om teologiske emner, utallige tidsskriftartikler, og han holdt mange foredrag og deltog ofte i debatten på præstekonventer⁵⁴ og lignende. Han anførte selv, at grunden til, at han f.eks. vanskeligt kunne få artikler trykt i de kendte teologiske tidsskrifter var, at han stod uden for alle de kirkelige retninger, som havde hver deres tidsskrift. Det kan der måske være noget om.

En anden grund til, at han var noget af en enegænger i den teologiske verden, var utvivlsomt hans måde at skrive på: han elskede at give, hvad O.M. kaldte ”skrå stød”, og han blev ikke fredeligere med alderen, men fik mere og mere lyst til ”at bruge pidsken til forskellige sider”. Især efter århundredskiftet, hvor han med næb og klør bekæmpede bibelkritikken, vandt denne skrivemåde med personlige angreb frem, hvilket betød, at Annekset til Den indre Missions Tidende ikke længere ville optage hans artikler⁵⁵, selv om D.B.'s holdning til bibelkritikken var i overensstemmelse med redaktionens linie. D.B. skrev i stedet i det svenske tidsskrift Facklan, hvortil han 4 gange om året leverede artikler om bibelkritikken i perioden 1905-14.⁵⁶

Også på anden måde indtog D.B. en særstilling, da han skønt folkekirkepræst nærmest erklærede sig som kalvinist og økumeniker. D.B. havde meget tidligt læst Félix Bungeners bog ”Calvin. Sa vie, son oeuvre et ses écrits” (1862), og han havde efter 1864 et voldsomt had til alt tysk: Luther var også en ægte tysker, som ”ikke holdt Tungen lige i Munden, men tog den fuld af berusende Ord”. Og D.B. holdt det ikke skjult hverken over for biskoppen eller andre, at han på enhver måde foretrak Calvin fremfor Luther og den schweiziske reformation fremfor den tyske.⁵⁷ Senere skrev D.B. til O.M., at Calvin var mere sympatetisk end Luther, der direkte frastødte ham. Luther var langt mere end Calvin influeret af øjeblikkelige stemninger og misstemninger. Medens Luther sad beundret i Wittenberg, var hele Calvins liv en kamp og strid med øvrighed og folk. Der var noget ”Burscheagtigt eller Bjørnbakagtigt” over Luther! D.B. læste megen litteratur af reformerte teologer, og han gik ind for kirketugt, hvilken han også i nogen grad praktiserede både i Elling og i Ovsted over for bl.a. folk, der drak eller førte et forargeligt liv.

Indledning

I embedstiden i Vendsyssel havde D.B. mødt en række andre trossamfund, og selv om han havde gjort sit bedste for at bekæmpe f.eks. M. Sommers virksomhed⁵⁸, havde han også erfaret, at man kunne tale fornuftigt med flere af de andre "denominationer". Han tvivlede ikke på, at f.eks. baptister kunne kaldes kristne. Dette synspunkt uddybede D.B. i et foredrag i Frederikshavn, kort før han forlod Elling. Det centrale var ikke det, der adskilte de forskellige trosretninger, men at man kunne være fælles om troen på Kristi absolut enestående betydning, som kendetegnedes ved hans opstandelse fra de døde.⁵⁹

D.B. vedblev hele sit liv at have nær forbindelse med andre trossamfund, og han lod i flere tilfælde baptister m.fl. holde møder i sognet; efter at han kom til Kolding, blev den katolske præst V. Klemp en af hans bedste venner.

I 1880'erne og 1890'erne blev D.B. optaget af søndagssagen, et arbejde der foregik på økumenisk basis med udgangspunkt i det reformerte Genève (Den evangeliske Alliance og Den internationale forening for søndagens Overholdelse). I 1883 skrev D.B. en lille bog om søndagssagen, og han udarbejdede en udtalelse "Hvile- og Helligdagen", som uddeltes ved Den evangeliske Alliances 8. internationale møde i København i september 1884. Udtalelsen blev ialt trykt i 13.000 eksemplarer.⁶⁰ D.B. var meget aktiv for at opfordre til søndagens overholdelse. Han holdt mange foredrag om sagen især i årene efter 1884, og han skrev herom i en række dagblade samt til stadighed i Jens Vahls Almindelig Kirketidende. I perioden fra 1884 og indtil tidsskriftet ophørte ved Vahls død (D.B. redigerede de sidste fire numre) skrev D.B. fast om søndagssagen 4 gange om året. En række af artiklerne udkom som særtryk i et stort oplag. Særtrykkene blev betalt af kvækeren Walter Morice, med hvem D.B. arbejdede sammen om søndagssagen.

Men også i søndagssagen indtog D.B. en holdning, der gjorde, at førende teologer som Skat Rørdam, Harald Stein, C. Rothe og Vilhelm Beck tog afstand fra ham. D.B. anså søndagen for guddommeligt indstiftet og jødernes sabbat og de kristnes gudstjenestedag for at være den samme. Uden hviledag ingen helligdag. Kritikerne afviste, at søndagen havde noget med sabbaten at gøre, og at det var Guds bud, at de kristnes helligdag skulle være hviledag. Derfor kunne Skat Rørdam og andre godt være med til at kæmpe for, at arbejdet hvilede om søndagen, men det var en rent borgerlig sag.⁶¹ D.B. var noget fortørnet over, at Skat Rørdam ikke støttede ham i hans hjertesag, men han vandt ingen støtte hos O.M., der helt tilsluttede sig Skat Rørdams holdning til spørgsmålet, hvilket dog ikke forhindrede ham i at bede D.B. tale om søndagssagen i Gylling.

I 1898 blev D.B. hjemløs med sine søndagsartikler, da Almindelig Kirketidende ophørte, og han blev i stedet mere og mere optaget af at bekæmpe bibelkritikken (jfr. ovenfor). Her kunne han stort set mødes med O.M., selv

Indledning

om denne ikke helt yndede D.B.'s artiklers form. O.M. kom nemlig til mere og mere at hade den liberale teologi, og hans sidste artikel fra 1910 var imod "den forløbne Tydsker Harnack"⁶², som D.B. heller ikke havde noget til overs for. Her var de to gamle venner enige.

Da D.B. på sine ældre dage skulle sammenfatte sin teologiske opfattelse, mente han, at den først og fremmest var præget af Søren Kierkegaard, og dernæst til at begynde med lidt af Mynster, så af de tyske teologer Schleiermacher, R. Rothe og Tholuck. Af de kirkelige retninger var han tiltrukket af Indre Mission uden dog at have noget til overs for lederne.⁶³ Mest af alt følte han sig som en naturforsker, der var blevet præst.

De to brevskriveres arkiver

De to venner skrev utrolig mange breve, og begge arkiver er særdeles velbevarede.

Otto Møllers breve, manuskripter, notater og prædikener er afleveret til Det kgl. Bibliotek⁶⁴, bortset fra brevene fra Skat Rørdam, der befinder sig på Rigsarkivet sammen med brevene fra O.M. til Skat Rørdam.⁶⁵ Brevsamlingen på Det kgl. Bibliotek indeholder de breve, O.M. modtog, medens breve, som O.M. selv skrev, formentlig kun er bevaret i få tilfælde: udover brevene til D.B. og de nævnte breve til Skat Rørdam findes der på Det kgl. Bibliotek bl.a. breve til Niels Lindberg⁶⁶ og Ludvig Schrøder.⁶⁷ På Rigsarkivet findes der ifølge brevregistranten Otto Møller-breve til ialt 22 personer, men af disse har kun højskoleforstander Jens Nørregaard og sognepræst C.F. Borch⁶⁸ modtaget et større antal breve. Dette er et meget lille antal i sammenligning med mængden af bevarede breve til Otto Møller, men det er meget troligt, at flere samlinger af Otto Møller-breve stadig opbevares privat.⁶⁹

Brevene til O.M. stammer både fra familiemedlemmer og fra andre. De sidstnævnte fylder ialt 32 kapsler i Ny kgl. Samling 4435, 4°. Flere hundrede brevskrivere er repræsenteret i samlingen, og deraf har ialt 66 personer⁷⁰ skrevet ti eller flere breve til O.M. og man kan antage, at O.M. selv har skrevet omtrent lige så mange.

En nærmere gennemgang af, hvem der skrev breve, og hvem der ikke skrev breve til O.M., fortæller noget karakteristisk om personen O.M. For at tage det sidste først: O.M. modtog ikke breve fra det gejstlige hierarkis top. Der er meget få bispebreve:

G.P. Brammer	2 breve (korte breve om visitats)
Johannes Clausen	7 breve (korte tak for tilsendte bøger)

Indledning

P.C. Kierkegaard	1 brev
C. Leunbach	3 breve
H.V. Sthyr	1 brev
H.J. Swane	2 breve (korte notitser)
Sophus Sørensen	7 breve

Bemærk, at Martensen og Fog slet ikke er repræsenteret. Førende politikere er heller ikke på brev fod med O.M. Det samme gælder markante venstregrundtvigianere: kun 4 gange fandt P. Bojsen, Gedved, anledning til at skrive til det nærliggende Gylling, V. Brücker 9 gange, Morten Pontoppidan 1 gang. Flest breve i denne kategori fik O.M. fra Niels Lindberg 28 (de fleste dog før politikken fik betydning) og fra Jakob Knudsen 15 (O.M. kendte hans far). Indre Missionske kredse havde slet ingen forbindelse med O.M.

Derimod holdt O.M. forbindelse med gamle studiekammerater (de eneste personer, han var dus med blandt de mange brevskrivere). Flest breve findes som nævnt fra D.B. og Skat Rørdam, men Anton Kirkeby er også repræsenteret med 89 (i en lang årrække 1860-69 havde de personlig kontakt med hinanden, og brevskrivning var unødvendig), G. Heiberg med 37 breve og C.C. Eriksen med 14 breve.

I højskolemiljøet havde Otto Møller kontakt med Testrup (139 breve fra Jens Nørregaard, 22 breve fra Christoffer Bågø, 15 breve fra Jørgen Andersen Bo) og Frederiksborg Højskole (Holger Begtrup 23 breve). Derimod fik han kun 8 breve fra Ludvig Schrøder på Askov. Af andre grundtvigianere, som ikke tilhørte de "rabiater", havde O.M. især kontakt med Alfred Hey (178 breve), J.L. Knudsen (15 breve) og J.P. Bang (22 breve).

O.M. havde i en længere årrække god kontakt med sine nabopræster, der lånte bøger af ham og ofte besøgte ham i Gylling. Et meget stort antal breve vidner herom:

P.J. Boesen, Odder	15 breve
C. Borch, Randlev	267 breve
H.L. Engberg, Hundslund	21 breve
I. de Hemmer Gudme, Ormslev	25 breve
V. Malling, Odder valgmenighed	26 breve
C.E. Matthiesen, hjælpepræst Saxild	50 breve
O.N. Møller, Alrø	26 breve
S. Ploug-Rasmussen, Saxild	68 breve
J.N. Th. Thomsen, Ørting	30 breve
J.B.G. Thygesen, Odder	33 breve
J. Voldum, Hundslund	64 breve

Indledning

I flere tilfælde bevarede forbindelsen også, efter at præsterne var flyttet fra egnen. Et andet eksempel på trofasthed var, at O.M. bevarede kontakten med sine voluntører og kapellaner. Deres breve viser, at Otto Møller havde præget dem for livet. Flere af dem har også senere skrevet om opholdet i præstegården i Gylling.⁷¹ Alle otte kapellaner m.m., der opholdt sig hos O.M. indtil 1913⁷², har skrevet mere end ti breve til O.M.:

Andreas Storm	34 breve
A.J. Rud	39 breve
G. Thaning	50 breve
J.V. Steenstrup	50 breve
L.P. Berkow	86 breve
J.K.V. Terkildsen	25 breve
J.N.O. Bay	21 breve
C.F.J. Kaarsbo	11 breve

Uden for de nævnte kategorier falder forbindelsen til lærer og forfatter Christian Balling, der er den person, der har sendt flest breve til Otto Møller, nemlig 446. C. Balling udgav i perioden 1883-1905 tidsskriftet "Vægteren", i hvilket Otto Møller var hovedbidragyder.⁷³

O.M.'s store litterære produktion bidrog stærkt til den omfattende korrespondance. Den betød, at vildt fremmede mennesker henvendte sig til ham, og O.M. besvarede i reglen brevene, der således kunne indlede en brevveksling over en længere årrække. Ofte førte dette også til besøg i Gylling, hvad der yderligere fremmede brevskrivningen. Gennem det meste af sit liv modtog O.M. talrige besøg i præstegården. Han mente selv, der alene var mellem 100 og 200 præster, han på den måde opretholdt forbindelse med.⁷⁴ Selv i hans allersneste år besøgte mange præster ham, skønt han over for D.B. beklagede sig, hvis der kom flere ad gangen, eller de blev for lang tid - som f.eks. pastor Ludvig Christensen fra Køge, der i 1905 sammen med sin kone besøgte O.M. i 3 dage. Brevvekslingen og besøgene var med til at gøre Gylling Præstegård til et af landets mest særprægede kulturcentre.

Blandt Otto Møllers papirer på Det kgl. Bibliotek findes flere hundrede tegninger og skitser, hvilket viser, at O.M. havde talent som tegner, selv om en lang række af dem er tegnet på grundlag af eller inspireret af forbilleder. Tegningerne stammer især fra 1860'erne og 1870'erne.⁷⁵ Oplevelserne fra de slesvigske krige genspejles i mange soldaterbilleder og hestebilleder. Det grundtvigsk-folkelige er repræsenteret ved et utal af motiver fra folkeviser, myter og sagn. Det religiøse ved illustrationer til Det gamle Testamente og Johannes Åbenbaring. Derudover bør nævnes en række tegninger fra bon-

Min ven Branthi.

Det' du som til at komme på, at man skal udvikles her, men du troede det jo der inde, og der er jo meningfrihed, så jeg får igne det og tie stille. - Du bliver nu stadig ved med den Kopernikus, om en fri videnskab, som man ikke må frigjøre, når den går ulovlig og fjærrig tvært, taler du også, og kommer endelig op på din nypræs. dogmatikken, naturligtvis den ²speculative. At frigjøre for astronomerne var aldrig faldt nogen kristen ind: selv om disse herrer just ikke er så meget fjærrige, og det er mine ringe person også laugt fra. Der var også laugt fra, at jeg var i ende af afvikle astronomien grundet; lad den spjæde og openterte og udregne og konstruere ligeså laugt, som du vil og kan, lad os, hvem der vil, tro deres fjærrige resultat. Se, disse er jo fjærrindtledens trin, der rindes jo vel astronomien ikke tage fejl, men nu er jeg på en anden, og på en anden tvindings (1 Kor. 12): jeg tror herrens ord fremfor astronomernes. Spørgsmålet er altså om der er et ord mellem det herrens ord og Kopernikus' lære, og det er der; der er jo noget, der i troen skal have en overbevisning, og i videnskaben, som de siger, en anden: jeg ikke. Speculationen er nu i alverden befærdet rationalisme, og enten går den konsekvent frem, og ender da formodentlig i ateisme, eller også bedrager den sig selv, idet den tror at kunne lide et kristelig resultat, og måske også gøre det. Speculation og åbenbaring slaaes ikke: forresten lindre den speculative dogmatik tag sig 1 Kor. 2,4 lidt til overvejelse. - Mikomakus Napius sagde også ret godt, at for mennesket kan det nu være tale om refleksion: oplysningen heres til begrundelses kildende:

Det er min og, at man må frigjøre papirisme kendes. Når (i de skænlige) skænlige forlyt sig jo noget, der med man indbringer, og hvad Helveg angår, da gædes jeg ikke haves andet; Biskops afhandling er jo aldigammel. Men i Pontoppidans avrige findes det altså ikke med Dannens papirisme kendes, og det gjør jeg heller ikke, men finder, at det er en god bog. Nu er der noget skarp og for mange måske hårdt at forstå. Mag. Leuthens stjerner: ligesvillet er noget faldt bort; han har nu ingen, efter den gamle ide at han er filosof. - Lad ham så også være filosof, men lad helog er han ikke. Han ender endog var lynd der indtæres mest.

Første side af O.M.'s brev til D.B. 15/2-1854 (jfr. den trykte gengivelse nedenfor side 12-13). I Studentertiden benyttede O.M. en meget avanceret retskrivning og latinske bogstaver. Foto Bodil Barsøe.

Kjøbenhavn den 24de Marts 1854

Godt Ven!

En af de vigtigste af sine emner har jeg læst i det nye af dine skrifter, som du vel vil tillægges en

af Kirkeby erfarer jeg, at Grundten til din høi-
te Besvarelse var, at du som min redakte-
ur skrive udtværlig og usorgsaamt, dog
som det glæder mig at se af dit Brev ikke i
nogen stærk Grad. Jeg ved ikke i hvilken
Krog af mit Brev, der har været nogen
spekulativ dogmatik, det er mig i alt fuld
uvidterligt. I Indledning af din Bemærkning
om at Spekulationen hører hjemme paa
Apostolens Standpunkt skal jeg henvise
til Korintherbrevet, som du saa flittigt
 citerer. I Kor 13, 12 siges om den nærværende
Erkendelse, at den er icke som søds: i en spejls-
klov af Spekulation tydeligt nok kommer,
maa at Udtrykket efter Paulus netop er alts-
led adskilt, forresten indrømmer jeg, at
man i daglig Tale ikke altid tager Betæ-
i denne træffende paulinske Betydning.
Men du ikke at Pauli Tale i 1 Kor 15 eller
Rom 1, 19-20 er "i stand og Krafts Bevæisning"
eller antager alu at Joh 1, 1 er meningsløs,
som det nødvendigvis maa være og derfor
ogaa unyttigt og ufruktbart, hvis man
ingen Forestilling gjør sig om dogos: ja -
negligentias mihi videtur siger stundens

Første side af D.B.'s brev til O.M. 24/3-1854. Jfr. den trykte gengivelse nedenfor side 14-15. Foto Bodil Barsøe.

Kære gamle Ven.

Tak for den kære hilsen Bog, som jeg
 har læst med meget Interesse; det er
 en velbesvaren Bog ind af en stærk kil.
 Kærlighed, og det er allerede noget, man
 naar paa skolen, da man læser saa
 meget værdifuldt Tøj. Men hvad
 du har sagt at sige, er, at jeg i
 det hele man give den Tildeling.
 Hverdagen af alle er jo for mig, at
 du altid først i den almindelige Tro
 og ikke der og der indover noget. Jeg
 er aldeles enig med dig i Tildelingen
 af Forsøgelsen og har altid forklaret
 den paa samme Maade. Det er
 nu gælder i alle det væsentlige om
 Tildelingen, hvad jeg var bange
 for, at du ikke saa helt klære de
 Kærlighed, at Jesus er Guds indvirkning
 selv, hvad det gælder mig at se, at

Første side af O.M.'s brev til D.B. 12/11-1906. Jfr. den trykte gengivelse i bd. II side 371. O.M.'s skrift har forandret sig markant siden studenterdagene (jfr. tavle 1). Brevet hører endda til de mere læselige; i en række sygdomsperioder efter århundredskiftet var skriften næsten ulæselig. Foto Bodil Barsøe.

Sneptrup 26 Maj 06

Gamle ven!

Siden jeg modtog Dit sidste brev har jeg været så optaget af forskellige aktive og passive hindringer, at svarer er trukket i langdrag. Dit citat af Bødstikken om ofte-mænd vidte sig for mit vedkommende at indeholde mere sandhed end behageligt. For at gøre ham det muligt at leve havde jeg bortforpægtet gården med stiftsøvrighedens samtykke. Stå jeg antog at han vilde være glad ved at blive fri. Men nej, bostad og kone vilde omstyrt forpægtningen og ruinere sig selv, men kom meget beskidt fra det, de forstod intet. Han og regnes af folk som de er flest i hans færrige sgu for en behagelig selskabsmand, Konen er meget

Første side af D.B.'s brev til O.M. 26/5-1906. Jfr. den trykte gengivelse i bd. II side 366. D.B.'s skrift forandrede sig mindre end O.M.'s. Efter 1864 benyttede D.B. konsekvent små begyndelsesbogstaver og å i stedet for aa. Foto Bodil Barsøe.

Indledning

dens hverdag og portrættegninger af bl.a. Grundtvig, C.C. Hall, mormonlejerne Brigham Young og Joseph Smith samt O.M.'s hustru Johanne Holm. Hertil kommer en række motiver fra Gylling, som opbevares i mindestuen i Gylling Præstegård. Nogle af Otto Møllers tegninger er gengivet i denne bog.

Jakob Severin Deichmann Branths papirer og breve er ligesom Otto Møllers bevaret i fuldt omfang. Bortset fra breve og optegnelser vedrørende botaniske og geologiske forhold befinder materialet sig i familiens besiddelse, men det forventes på et tidspunkt afleveret til henholdsvis Rigsarkivet og Det kgl. Bibliotek. Da det omfattende arkiv ikke er ordnet, er det vanskeligere at få et fuldstændigt overblik over materialet, men nogle af dets vigtigere dele skal kort omtales.

En betragtelig del af de mange breve er til og fra forskellige medlemmer af den store Deichmannske familie fra 1840'erne og frem. Mange breve er udvekslet mellem D.B. og en del familiemedlemmer, der var i offentlig stilling, hvorfor brevenes indhold er af andet og mere end familiemæssig betydning. Langt over 100 breve har D.B. modtaget fra sin plejefader og morbroder Rasmus Deichmann (1798-1879), der var sognepræst i Ferslev-Dall-Volsted og provst i Hornum-Fleskum Herreder.⁷⁶ Lige så mange breve findes fra D.B.'s fætter Knud Schott Deichmann, der var både O.M.'s og D.B.'s studiekammerat, og som senest var sognepræst i Hvidbjerg-Lyngs (Thyholm). K.S.D. havde tilknytning til Indre Mission, og han gav mere eller mindre anonymt meget store beløb til Ydre Mission.⁷⁷ Han omtales hyppigt i D.B.'s og O.M.'s breve. Et større antal breve findes også fra Chr. Bruun, der var gift med D.B.'s kusine og i en lang årrække leder af Det kgl. Bibliotek. Brevene fra D.B. til Chr. Bruun er også bevaret.⁷⁸ Endelig skal i denne forbindelse nævnes en samling breve fra folketingsmand og gårdejer R.P. Randsløv, Tåning Østergaard, der var gift med D.B.'s plejedatter.

Blandt brevsamlinger fra ikke-familiemedlemmer er Otto Møllers den vigtigste og den mest omfattende. Af større samlinger bør også nævnes breve vedrørende søndagssagen, især fra kvækeren Walter Morice og grev Adam Moltke.

En stor del af brevene fra botanikere og en række botaniske optegnelser, som D.B. har foretaget, er afleveret til Botanisk Centralbibliotek. Heriblandt findes breve fra kendte danske botanikere som Chr. Grønlund, J. Lange, L. Kolderup-Rosenvinge, E. Rostrup og Eug. Warming. En del breve til D.B. fra Island, Sverige, Tyskland, Frankrig, USA og Canada vidner om, at D.B.'s arbejde med likener var kendt i botanikerkredse i udlandet. Da også andre botanikere har afleveret breve til Botanisk Centralbibliotek, er henholdsvis 15 breve fra D.B. til Joh. Lange og 22 breve til Warming bevaret.

Indledning

D.B.'s arbejde med likener kan i dag studeres på Botanisk Have, da hans likensamling er afleveret hertil.

På samme måde er de breve, D.B. modtog fra geologer, afleveret til Geologisk Museum, hvortil hans bjergartssamlinger allerede blev afleveret i 1878.⁷⁹

D.B.'s arkiv omfatter udover breve også en lang række notater vedrørende teologiske, botaniske, geologiske og andre emner. Mange af notaterne findes på små lapper, på bagsiden af kasserede regninger og breve, der på den måde er bevaret. Noget lignende forekommer i O.M.'s arkiv. I mange tilfælde kan man diskutere, om det er for- eller bagsiden, der er vigtigst. Et eksempel: Til Botanisk Centralbibliothek er afleveret en lommebog med botaniske optegnelser, men andre end botanikere vil finde lommebogens sekundære anvendelse mest interessant. Den indeholder nemlig optegnelser om præstelandsbruget (udsæd og høstudbytte, mælkeydelse, forbrug af foder m.m. for en lang årrække). Endelig skal det fremhæves, at D.B.'s prædikener (i stikord) er bevaret i familiens besiddelse, de vedrører tiden fra skærtorsdag 1872 til 1906.

Udgivertekniske bemærkninger

Brevvekslingen er udgivet in extenso. Af flere grunde er der valgt ikke at foretage beskæringer. Udgivelsen af Otto Møllers brevveksling med Skat Rørdam, der udkom året efter O.M.'s død, virker skræmmende, da der er skåret i brevenes tekst, uden at det fremgår af udgaven. De sidste års breve er de mindst indholdsrige, men de afrunder billedet af de to brevskrivers lange liv.

Brevene nr. 1-240 er alle daterede - et par af dem dog med fejlagtigt år ⁸⁰ - bortset fra to fragmenter, der ikke lader sig indpasse i brevrækken - de er placeret sidst (nr. 243-44). Som brev nr. 241 og 242 er placeret to breve udvekslet mellem D.B. og Otto Møllers hustru kort efter O.M.'s død.

Brevene er udgivet bogstavret. Medens D.B.'s breve er meget lette at tyde, blev O.M.'s skrift mere og mere ulæselig, specielt i hans sygdomsperioder efter århundredskiftet var hans breve meget vanskelige at tyde.

Der sker et interessant skifte i de to brevskrivers ortografi. I studietiden benyttede O.M. små begyndelsesbogstaver i substantiver og en avanceret retskrivning. D.B. var mere traditionel. Da brevskrivningen genoptoges i 1870'erne var forholdet lige omvendt. Om årsagen kan man gisne. D.B. ønskede efter 1864 at bekæmpe alt tyskpræget og har derfor valgt en mere nordiskpræget skrivemåde. O.M. derimod følte sig mindre og mindre til-

Indledning

trukket af det rent grundtvigske og gik over til en mere konservativ ortografi. Med hensyn til latinsk/gotisk skrift benyttede D.B. i hele perioden latinske bogstaver, medens O.M. i 1870'erne og i 1880'erne i større og mindre grad anvendte gotiske bogstaver.

NOTER TIL INDLEDNINGEN

Anvendte forkortelser se side 469-70

1. H. Skat Rørdam (udg.): Otto Møller og Skat Rørdam. En Brevveksling. I-II. Kbh. 1915-16; Jørgen I. Jensen og Christian de Fine Licht (udg.): Otto Møller. Slægt og oplevelser. Kbh. 1983.
2. Jfr. Carl Dumreicher i Friesia VII (1962) s. 94.
3. Når der i det følgende ingen henvisninger anføres, stammer oplysningerne fra O.M.'s og D.B.'s breve.
4. Slægt og oplevelser s. 32-33.
5. O.M. anførte flere årsager til, at han blev et helt år i Gylling, kolerafrygt, at hans fader ikke havde råd til at sende ham tilbage til København; i sit eksamenspetitum anførte O.M., at opholdet skyldtes dårligt helbred (RA. Kbh. Univ. Teol. Fak. Petita).
6. Jfr. hendes brodersøn Carl Dumreicher i Friesia VII, 1962, s. 91-92.
7. 1858, 1874, 1878, 1881, 1882, 1883, 1885, 1887, 1889, 1892, 1898, 1902, 1904, 1906 og 1908; i 1909 afslog O.M. at modtage besøg.
8. Jfr. Slægt og oplevelser s. 64-67. Kilderne til ansættelsessagen er gengivet i Kirkehist. Samlinger VI Rk. 4 s. 264-69.
9. RA. Kultusmin. 1. Kt. Ansøgninger om præsteembeder 1853-1915.
10. RA. Kultusmin. 1. Kt. Beretninger fra stifterne om præsteembedernes beskaffenhed 1883-92.
11. Se brevene fra hans udgiver Karl Schönberg (KB. NKS 4435, 4°).
12. D.B.'s ansøgning om præsteembedet i Saksøbing (RA. Kultusmin. 1. Kt. Ansøgninger om præsteembeder 1853-1915).
13. Sophus Sørensen til O.M. 22/3-1912 (KB. NKS 4435, 4°).
14. LAV. Aarhus Bispearkiv. Visitatsprotokol 1855-79.
15. Smst.
16. Den gengivne tekst stammer fra biskoppens visitatsindberetning (RA. Kultusmin. 1. Kt. Indberetninger om kirkevisitater 1889); jfr. også LAV. Aarhus Bispearkiv. Visitatsprotokol 1880-93.
17. LAV. Aarhus Bispearkiv. Visitatsprotokol 1907-16.
18. Gengivet efter biskoppens visitatsindberetning (RA. Kultusmin. 1.Kt. Indberetninger om kirkevisitater 1863-1889). Er identisk med indførslen i Aalborg Bispearkiv. Visitatsprotokol 1862-74 (LAV) bortset fra, at en del forkortelser er opløst, og nogle stikord om D.B.'s prædikens indhold er udeladt.
19. Gengivet efter LAV. Aalborg Bispearkiv. Visitatsprotokol 1876-82.
20. Gengivet efter LAV. Aarhus Bispearkiv. Visitatsprotokol 1880-93; jfr. biskop Fogs indførsel bagi i Ousted-Tåning Præstearkiv. Kaldsbog (1690)-1913 (LAV).
21. LAV. Aarhus Bispearkiv. Visitatsprotokol 1880-93. Teksten indeholder mange forkortelser og er svært læselig. Visitatsindberetningen til ministeriet fra Aarhus Stift er ikke bevaret for året 1891.
22. Ansøgningerne findes i RA. Kultusmin. 1. Kt. Ansøgninger om gejstlige embeder 1853-1915.
23. Se forord til 1. udg. af Naturlære og lidt Kemi, til Brug ved Undervisning. Tønder 1866.
24. P. la Cour læste kapitlet om elektricitet, før lærebogens 6. udgave udkom.
25. Den forkortede udgave blev gennemset af skoleinspektør C. Christensen, Frederiksværk, da D.B. ikke havde beskæftiget sig med praktisk undervisning siden 1871.
26. Chr. Lütken (redaktør af Tidsskrift for populære Fremstillinger af Naturvidenskaben) 9/11-

- 1864 til D.B. (D.B.'s arkiv). Afhandlingen blev senere trykt i Samfundet. Et Maanedsskrift. Udg. af Fr. Krebs. Kbh. 1867 3. hæfte s. 203-29.
27. Botanisk Tidsskrift 5, 1872 s. 169-76.
 28. Jfr. D.B. til Christian Bruun 9/10-1865 (K.B. Ny Kgl. Saml. 3681, 4°).
 29. Botanisk Haves arkiv. Modtagne breve 1898 Nr. 193, prof. Eug. Warming's kopibog 1888-1911 s. 409-10 (opbevares på Botanisk Haves kontor), RA. Kultusmin. 3. Kt. Journalsag 430/1898.
 30. Se fortegnelsen over D.B.'s botaniske produktion i Carl Christensen: Den danske Botaniks Historie med tilhørende Bibliografi. II s. 357-58.
 31. Jfr. brev fra Warming til D.B. 28/2-1900 (Botanisk Centralbibliotek).
 32. Botanisk Tidsskrift 28, 1908 s. 265-70.
 33. Kultusmin. 3. Kt. Forestillinger 70/1908.
 34. B.J. Fog til D.B. 14/12-1883 (D.B.'s arkiv).
 35. Jfr. Fortegnelse over afd. Sognepræst til Gylling Otto Møller's efterladte Bogsamling. Kbh. 1915 nr. 5145 ff.
 36. Smst. nr. 5150-57 og nr. 3368-70.
 37. Da. Kirketid. 1859 sp. 740-51, 1863 sp. 665-84.
 38. Slægt og oplevelser s. 35-36.
 39. O.M.: Politik og Christendom s. 19-31.
 40. Niels Lindberg: Politik og Kristendom (Dansk Folketidende 6/2-1874).
 41. Til Præsten Otto Møller i Gyllinge (Dansk Folketid 6/3-1874). Adresse underskrevet af 44 personer (senere forøget til 47); N. Lindberg: 47 mod 1 (smst.13/3-1874).
 42. Se K.B. Ny Kgl. Saml. 3702, 4° (maskinskrevet afskrift af brevvekslingen mellem O.M. og Niels Lindberg).
 43. D.G. Monrad i Morgenbladet 24/2-1884.
 44. Dagens Nyheder 21/9 og 22/9-1883, 2/2 og 3/2-1884; jfr. også Jyllandsposten 23/1-1885.
 45. J.I. Jensen i Slægt og oplevelser s. 230; jfr. P.G. Lindhardt i Den da. Kirkes Historie VII, 242.
 46. Teologi og Erfaring. En side af Otto Møllers tænkning (Kirkehist. Samlinger 1970 s. 53-84); Otto Møllers erindringer og teologi (Slægt og oplevelser s. 227-46).
 47. Otto Møller - en jysk humanist! (Humanister i Jylland. 1959 s. 205-29); Den da. Kirkes Historie VII (se personregistret i Bd. VIII).
 48. J.P. Bang: Gyllingpræsten Otto Møller. Liv og Forfatterskab. Kbh. 1931. Se i øvrigt litteraturfortegnelsen i Slægt og oplevelser s. 260-67.
 49. Slægt og oplevelser s. 76, jfr. J.I. Jensens omtale s. 234. En større gennemgang af O.M.'s genløsningstanker findes i J.P. Bangs anførte arb. s. 148-74.
 50. A. Leth og V. Birkedals kritik jfr. noterne til br. 74 s. 501; J.H. Monrad og L. Nyegårds kritik jfr. note 214.39 (s.506).
 51. Jfr. Skat Rørdam til O.M. 21/7-1884 (RA). Brevet er ikke medtaget i den trykte brevudgave.
 52. O.M.: Den danske Højskole i Sorø betragtet som en dansk Velfærdssag. Kbh. 1878.
 53. H.V. Sthyr til D.B. 22/7-1885 (D.B.'s arkiv). D.B.'s utrykte anmeldelse er også bevaret.
 54. Se bl.a. referaterne fra Aarhus Stiftskonvents møder i Da. Kirketid. (1884 sp. 834, 1885 sp. 356-57, sp. 783, 1886 sp. 393, 1887 sp. 475-76, 1888 sp. 440, 447, 1889 sp. 791, 1891 sp. 405, 1893 sp. 426 - i de følgende år optoges referaterne ikke i Da Kirketid.) I 1892 holdt D.B. selv foredrag på stiftskonventet over apokatastasis (sp. 805-11).
 55. Jfr. Annekset 1910 s. 127-28.
 56. Jfr. oversigten over D.B.'s artikler i Facklan s. 542-44.
 57. Se herom D.B.: Balslevs Bibelhistorie og noget Mere (Fædrelandet 26/8 og 28/8-1871); jfr. biskop Kierkegaards visitatsberetning gengivet ovenfor.

58. Emil Larsen: Urovækkeren Mogens Abraham Sommer. Kbh. 1963 s. 162-63.
59. D.B.'s foredrag: "Tro og Vantro, Overtro og ingen Tro, til Oplysning og de mod Kristen-troen fjendtlige eller uvillige Lærdomme i Nutiden" er gengivet i Frederikshavns Avis 24/5-1880.
60. Nationaltidende 6/9-1884; D.B.: Den almindelige Anerkjendelse af Hviledagen i Danmark (Alm. Kirketid. 1885 s. 141-45).
61. Jfr. bl.a. Skat Rørdams foredrag på Bethesdamødet 14/9-1887 (Da. Kirketid. 1887 sp. 609-11); D.B.: Adskillelsen af Hviledag og Helligdag (Alm. Kirketid. 1887 s.497-503).
62. O.M.: Det Harnackske Jesusdigt (Da. Kirketid. 1910 sp. 737-46).
63. I D.B.'s arkiv findes kun 2 breve fra Vilhelm Beck. Det første 27/5-1870 handler om en smeds selvbiografi, og det andet 11/1-1877 vedrører en kolportørs eventuelle besøg i Elling.
64. En detaljeret oversigt over O.M.'s papirer findes i Slægt og oplevelser s. 268-73.
65. RA. Privatarkiver nr. 6017 og 6247. Dog findes et enkelt brev fra T.S.R. til O.M. 23/12-1869 på K.B. NKS 4435, 4°.
66. K.B. NKS 3631, 4°, maskinskrevet afskrift i NKS 3702, 4°. Brevene 1859-62 er udgivet af Johannes Vinther i Julebogen udg. af Kirkeligt Samfund af 1898 15. årg. 1935 s. 98-115.
67. K.B. NKS 3550, 4°.
68. RA. Privatarkiver nr. 6072 og 5185.
69. Jfr. således P.G. Lindhardt i Kirkehist. Samlinger 1985 s. 201.
70. Hertil skal lægges D.B. og Skat Rørdam (dvs. ialt 68).
71. A.J. Rud i Dansk Ungdom 1915 s. 197-98 og i Bavnen 1926 sp. 1153-61; J. Terkildsen i Dansk Kirkeliv 1931 s. 106-15 og J. Kaarsbo i Præstehistoriske Samlinger I, 1933 s. 293-99.
72. Jfr. listen s. 548.
73. Jfr. fortegnelsen over O.M.'s artikler i "Vægteren" i Slægt og oplevelser s. 250-56.
74. Slægt og oplevelser s. 82.
75. Jfr. Sønnen Erik Møllers redegørelse for tegningerne, dateret maj 1961 (NKS 4435, 4° - O.M.'s tegninger).
76. Disse breve vil blive udnyttet i en planlagt fortsættelse af min bog: Præst og administrator.
77. Jfr. DPS V, 712-16; D.B.: Noget væsentligt om Provst K.S. Deichmann (Indre Missions Tidende 1908 s. 56-59).
78. K.B. NKS 3681, 4°.
79. Axel Garboe: Geologiens Historie i Danmark II. Kbh. 1961 s. 323.
80. Brev nr. 184 og nr. 223.

BREVVEKSLING 1853-1890

1. Otto Møller til J.S. Deichmann Branth

Gylling præstegård ult. Sept. 1853

Otto Møller hilser sin ven Branth.

5

Da tid og lejlighed tillader det, skal jeg ikke undlade at kundgjøre dig, hvorledes jeg har det - en ting, jeg håber ikke er dig uden al interesse. Af grunde - ikke frygt for kolera allene - besluttede jeg mig til at blive hjemme. Ej længe efter feriens begyndelse lod jeg 10 mine bøger sende herover, da koleras datidige tiltagen ikke lod formode nogen standsning såsnart. Senere erfaring lærte, at jeg havde forhastet mig, men da jeg dog sandsynligt kun kunde være bleven et halvt år derovre - af mangel på penge -, fandt jeg det klogest 15 at spare rejsepengene. Nu går jeg da altså herhjemme, hartad som en huslærer; min yngre broder har jeg påtaget mig at bibringe lidt af min store visdom, dog, hvad enten jeg ikke er vis, eller han er dum, skal jeg ikke afgjøre, men det bider da i ethvert tilfælde ikke på ham.

20 Selv drager jeg for tiden honning ud af Clausens fortolkning; Det gør mig ondt for den mand, for han er dog unegtelig hvert øjeblik i en forfærdelig knibe, idet det gjælder om, ikke at sige mere, end hvad han kan stå ved. Man kan her sé, hvor vanskeligt det er at tjene to herrer. NB hans dogmatik er arriveret her i gården, 25 men jeg har endnu ikke kunnet sé den rigtig efter, kun synes jeg, at han stadigt trækker sig mér og mér; ja han citerer endog artiklerne på græsk; men kan du ikke oplyse mig om, hvorfor han i den første udelader ordet: *παρερα*, der må vel sagtens stikke noget under det; andre udeladelser, som i anden artikel, ere hos ham forståelige.

30 Nå! hvordan går det så forresten derovre, kan Petersen endnu som før til sikkerhed findes på helvede (for da jeg ikke véd, hvor manden bór om natten idetmindste, kunde jeg måske *her* på helvede! lade et brev aflevere, hvis jeg skulde få trang til at åbne mit hjerte for ham) - glædelig ihukommelse - , eller har han måske alt taget skéen 35 i den anden hånd? jeg skylder ham en hél délf penge - sørgelig ihukommelse -. Hr. Christoffersen kjender du jo ikke noget til, men sér du ham, så bid mærke i ham, og lad mig vide, om han er lige beundringsværdig. Om Kirkebye skulde jeg vel give oplysning, men jeg har ikke hørt hans røst og ikke sét hans fagre skikkelse. Om Deichmanns velgående såvel i legemlig som i åndelig henséende

tvivler jeg ikke; du vilde derfor formelde ham min allerbehageligste hilsen. Portnerens lille kat, med samt hans datter, er da vel og ved god hilsen? -

Har du fået dit hø vel i hus? jeg mener, har du fået de mange planter, som skulde til udlandet, vel plukkede, tørrede, klistrede på papir og afsendte? Det er en gjenstand, der betyder meget for mig, ganske og allene fordi jeg véd, den betyder meget for dig; jeg har også givet mig af med at indsamle slige markens vækster, kun af en anden art; det er nemlig nødder, jeg har søgt, og da også funden en ganske god dél af, så at jeg venter engang i vinter at kunne traktere dig med dem. -

Holdes der nogen forelæsning, som der er noget ved i dette halvår? jeg tænker da vel, at de af respekt for mig have gjemt dem til næste gang. Du har vel lagt mærke til "en røst i vor bevægede tid" af en blind mand; den synes mig særdeles godt skreven tilmed af en blind. Man vil rigtignok sige, at han ikke selv har sat sine tanker i den form, hvori de forefindes i bogen, men du må vel sagtens vide hvordan det har sig, thi "du kjender jo endog de mindste bemærkninger i Gue-rikes kirkehistorie", citat efter Deichmann.

Med undtagelse af en vedvarende mavepine har jeg det godt, og mangler for så vidt kun sikker beretning om dit og Deichmanns velvære. -

25 2. J.S. Deichmann Branth til Otto Møller

Kjøbenhavn den 29de Okt. 53

Kjære Ven!

Du har alt i længere Tid havt Grund til at vente Brev fra mig, men formedelst Tidernes forskjellige Tryk har jeg ikke kunnet blive opvinket før nu. Det glædede mig meget at erfare, at Du er i Vel-gaaende, om Du ogsaa finder Torne paa Din pædagogiske Vej. Naar Du nu kommer herover igjen har Du formodentlig optaget en Masse theologisk Visdom og dertil plejet Kadaveret, saa at Du er "pinguis et nitidus". Jeg ser i Aanden hvorledes Du udøver et absolutum dominium i Gaarden; gjør Rideture og gaaer paa Jagt, dels efter Markens Dyr og dels efter Kjætterier i Clausens Dogmatik. Jeg ved ikke anden Grund til hans Udeladelse af Ordet *πατερα* i 1ste Artikel, end den han selv angiver, ligesom det ogsaa

forekommer mig at han retfærdiggjør Udeladelsen af Nedfarten til Helvede i 2den Artikel, som Du formodentlig sigter til; heller ikke kan jeg se hvad Underfundighed der kan være i at citere Artiklerne paa Græsk.

5 Af Forelæsninger er der ikke noget paafaldende mærkværdigt, kun at Hermansen læser over det gamle Testamentes Theologi, hvortil han har en Mængde Tilhørere; han retfærdiggjør den Disciplin Bibeldogmatik, som Du vist finder temmelig betænkelig med den bekjendte schleiermacherske Hæresis, at Dogmatiken
10 bør tage det subjektive Udgangspunkt udaf den troende Bevidsthed. Clausen læser over Dogmatik, Martensen over Moral; han siges at ville udgive en Moral. Hagens Forelæsninger over Kirkehist. synes mig bedre end jeg havde ventet; rigtignok sagde Rørdam, at de havde meget tilfælles med Kurtz's Haandbog.

15 Jeg antager at kunne hilse Dig fra Rørdam; han har spurgt til Dig; han brillerer svært i Kkehist. paa Hagens Examinatorier. Fra Petersen skal jeg hilse Dig; han talte med stor Forlængsel om nogle Penge han ventede fra Dig, da han gaaer meget i Byen (dog næppe i dette Udtryks prægnanteste Betydning). I denne Maaned har han
20 boet i Frederiksborggade, men skal nok flytte til November igjen; jeg har ofte passeret hans Vinduer, men om Dagen staa de gjerne aabne og om Aftenen er der ikke Lys; han gaaer paa en hel Del Forelæsninger, hvilket ogsaa Christophersen gjør; om denne fortsætter sit forrige Liv ved jeg ikke. Petersen kan jeg forresten godt lide; han
25 kommer undertiden og besøger os. Du har Ret i at være overbevist om Deichmanns Velgaaende; han læser naturligvis med samme Raseri som altid; iøvrigt beder han Dig hilse.

For Din Deltagelse for mine Planter er jeg Dig forbunden og haaber at vise Gjengjæld mod Dine indsamlinger. Jeg samlede de
30 omtalte Planter hjemme i Kjæret med bare Ben i en forbandet Kulde og udsatte mig derved for at faa Kolera; i saa Fald var jeg da bleven Martyr for Botaniken. Ligeledes har jeg beriget Videnskaben, det vil sige Lange, med mine højst mærkværdige Iagttagelser over det nordlige Jyllands Flora. Theologiens Marker laa derimod
35 næsten aldeles brak i Ferien, ligesom jeg ogsaa var en Del paa Rejser, en Tur oppe i Vendsyssel og en anden med Deichmann oppe ved Bulbjerg, Agger og Bovbjerg, paa hvilken meget fornøjelige Tur vi indlogerede os hos Præster og Herremænd.

Desto ubehageligere smager den formaleddede Examenslæsning derovenpaa. Portnerens Kat, som Du spørger til, vedbliver jeg at staa

paa en venskabelig Fod med; hans Datter havde staaet i Berlingske som død af Kolera, men da jeg kom saa jeg hende til min naturligvis behagelige Overtalelse i bedste Velgaaende. Jeg er ifærd med at foretage omfattende Arbejder i Haven, som under mine
 5 Hænder forvandles til et rent Elysium. Den Røst Du taler om, har jeg ikke uagtet al anvendt Umage kunnet faa fat paa eller hørt noget om. Man har talt om at Ørsted vilde udtræde af Ministeriet som et Offer til Bondevennerne. Der stod idag en uforskammet Artikel i Dagbladet om Haderslev Præstekonvent. Haabende snart
 10 at se Dig, forbliver jeg Din hengivne

J. S. Deichmann Branth

15 **3. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth**

Gylling præstegård d. 16 Nov. 1853

Min ven Deichmann-Branth = Deichmann & Branth!

20 Da jeg netop i nærværende øjeblik føler en sær trang til at meddele mig til en god ven, tager jeg heller ikke i betænkning at gjøre det. Det er nu ikke, fordi noget besynderligt ligger mig på hjerte, men det er nu blot sådan en sær trang. Hvad jeg forrige gang skrev om Clausens dogmatik, sér jeg, du har aldeles misforstået; jeg vil derfor
 25 ikke ydermere tale til dig derom, førend jeg igjen sér dig ansigt til ansigt. Hvad derimod den omtalte "røst" angår, da vil jeg dog endnu råde dig at høre efter den; den er som sagt ikke ilde: kun er den ikke spekulativ, og Deichmann vilde vel altså dømme, at det ikke er mad for dig. R. Nielsens skjæbne og forsyn har du vel læst; den er ganske
 30 jævn. Kun er det en sær egenhed han har til først at skulle sé en ting forfra og bagfra og så bagfra og forfra.

Mens jeg husker det, kan du vel sige mig, *hvem det er* der i Theol. Tidsskr. meddeler disse breve om Martensens dogmatik under navn af Næpius. Han havde sidst en træffende bemærkning i anledning af
 35 Martensens så meget yndede udtryk "det onde princip", at dette er det gamle manikæiske snak om et evigt ondt væsen, da et princip jo dog må være evigt; dette synes mig også fuldkomment sandt, og udtrykket, hvor almindeligt yndet det end så er, bør derfor forkastes, thi djævelen eller løgnen kan jo dog ikke være evig, da sandhed og løgn aldrig kan være lige gamle, eftersom sandheden jo

dog må være først førend negtelsen deraf, usandheden, løggen kan fremkomme. Som sagt, hvem er Hr. Næpius?

Du læser vel sagtens nu på kraft til eksamen, og Deichmann naturligvis ligeså, da han jo efter dit sigende skal have eksamen
5 før du. Jeg læser nu egentlig ikke til eksamen, men studerer de skønne videnskaber, for tiden nemlig astronomien; i anledning af Gen. 1 er jeg nemlig kommen til den erkjendelse, at bibelen og Kopernikus ikke ville harmonere. Jeg gav mig altså til atter at studere den bekjendte (håber jeg) Aschlund, og Kopernicus er fordømt;
10 jeg tegner nu store astronomiske kort, beregner Saturns og Urans baner og stillinger etc., og vil ret snart til at observere. Sådanne skønne kunster skulde du og lægge dig efter.

Af eksamens discipliner har jeg læst synoptikerne og er snart færdig med Johannes. Jeg har købt Kurtz' håndbog i kirkehistorien
15 som også har i sinde at dyrke; for det er dog vel "håndbogen" Hagen følger og ikke hans "Lærebog for gymnasier" - Håndbogen når jo nemlig ikke længer end til 692, og bliver vel ikke fortsat så snart. Giv mig herom lidt sikker oplysning, thi jeg gad dog nok vide dette. Forresten synes mig dog Hr. Kurtz at være en temmelig dristig
20 person. Han følger Wieseler i et og alt i kronologien, og får derved nogle sære resultater. Som sikker historie angiver han Paulus entauptet a. 64, hvilket jo dog er alt andet end historie. Om herrens ophold og hele tilstand (er tro) i de 40 dage efter opstandelsen er han aldeles sikker underrettet; han har i denne tid opholdt sig udelukkende på jorden, men hvor? ja det siger han ikke. Man kunde
25 så fristes til at tro, at Mormonerne havde ret, at han havde været i Amerika. Det er nu kun eksempler på, hvad han har i mængde. Desuden er der også en anden ting, jeg ikke kan lide ham for. Han giver Eusebius sådan et dårligt skudsmål, og det kan jeg ikke finde
30 mig i; Eusebius har jeg læst med megen opmærksomhed og nøjagtighed, siden jeg kom hjem, og han har hos mig en høj stjerne. Han (Kurtz) beskylder Eusebius blandt andet for at hans historie er upragmatisk, og det er jo også sandt, men gid, at Kurtz' havde været lidt mindre pragmatisk, thi når Tydskerne fremstille begivenheder pragmatisk, så fremstille de dem gerne efter deres eget hoved
35 og langt fra efter historien.

Hvad var det dog også for en grulig ide, som du havde givet Petersen; at jeg vilde betale ham penge; nej den tanke er langt fra mig; jeg ejer kun 5 M, og af dem skal jeg udbetale 3 M 14 β, som jeg i forgårs aften tabte i Lhombre; der har du mit regnskab, som

du kan meddele Petersen; béd ham have medlidenhed med min skrøbelighed; han kan jo alligevel ikke plukke hår af den skaldede. Det bedste råd, jeg véd at give ham i trangens tid, det har jeg alt givet ham; jeg kan ikke mere. På legemet vedbliver jeg fremdeles
 5 at være vel, og ønsker dig og min hjerte Deichmann det samme. Deichmann fremfor alle vilde du formælde min særlige hilsen, ligesom (i håbet) fra hans fætter Kirkeby, hvem jeg rider over til i morgen. Hils begge Rørdamerne fra mig, og skriv snart med rigtigt svar på mine spørgsmål til

10

Din fostbroder
 Otto Møller

15 4. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

[16/12 1853]

Kjære Ven!

20 Først vil jeg begynde med at besvare Dine Spørgsmaal og maa da strax beklage, at jeg ikke ser mig i Stand til at meddele Dig, hvem Hr. Næpius er. Hvad Du siger om Martensens "onde Princip" synes mig ganske rigtigt, men Du kan se i hans Dogmatik, at han udtrykkeligt afviser den Opfattelse, som Du tillægger ham, at Djævelen
 25 skulde være Kristi ældre Broder eller det onde være forud for det gode. Forfatteren til "En Røst" er efter Beretningen om Mødet i Ordrup for den indre Mission en virkelig blindfødt Mand Jens Dyrholm fra Langeland. Den Kirkehistorie Hagen har anbefalet er egentlig andet (vel ogsaa første) Oplæg af Kurtz, som er "for Gymnasier og Universiteter"; men den er udsolgt; tredie Udgave er endnu
 30 ikke helt udkommen, det er formodentlig kun en Udvidelse af de andre, saa at man vel ogsaa kan læse derefter.

Jeg er bleven Medlem af et nylig oprettet theologisk Læseselskab, hvor der af Folk, som Du kjender er begge Rørdamerne, Heiberg,
 35 den yngre Knudsen o.fl. Hvert Medlem bidrager en Rbd kvartaliter, hvorfor der anskaffes nyligt udkomne theologiske Bøger især fremmede og holder nogle faa Tidsskrifter (Rudelbach og Guerike, et svensk og et norsk) som cirkulere mellem Medlemmerne og derefter sælges ved Avktion blandt dem.

Du er altsaa kommen til det endelige Resultat, at Biblen ikke

stemmer med det kopernikanske System; Kopernikus selv mente ikke at det stred mod Aabenbaringen, som Du vil se af den Gravskrift han lod sætte over sig i Thorn:

Non parem Pauli gratiam requiro,
 5 Veniam Petri non posco, sed quam
 tu crucis ligno dederas latroni
 Sedulus oro.

Og med ham ere de fleste store Astronomer enige (ikke la Lande og la Place). Om Newton jvf. Guerikes Khist 2,385 Anm. og Hases
 10 Pag 467, og Kepler hos Hase P. 400. Ligesaa Herschel og Mädler.

Om Dr. Jonas kan jeg nu give Dig nogen Oplysning. Manden boer i Faaborg eller Svendborg og har aldrig været Professor i
 København. I Efteraaret stod der i "Fædrelandet" et Stykke fra
 15 det vestlige Jylland, hvori der fortaltes, at en Mand, der kaldte
 sig Dr. Jonas havde rejst omkring der og ladet tegne sig Subskri-
 benter paa et Værk betitlet "Sjælen er udødelig", der skulde koste
 3 Rbd og Indtægten tilfalde de kolerasyge. Korrespondenten mente,
 at der var subskriberet paa flere hundrede Exemplarer. Noget efter
 20 saa jeg, at Dr. Jonas havde indsendt til Centralkomitén som Over-
 skud af sit Værk 22 Rbd.

Det er jo svært hvad Du har læst, det overgaaer vist langt Dine
 samtidige; Petersen studerer saaledes endnu paa Acta. Han knurrede
 en Del over, at Du ikke havde sendt ham hans Penge, men beder
 iøvrigt at hilse Dig. Deichmann gjør ligesaa; han læser naturligvis
 25 med samme Force som sædvanligt, og er nu færdig med det meste
 hebraisk, hvoraf jeg ikke har læst et Ord. Jeg læser ogsaa, men
 det gaaer ulige langsommere. Der er udkommet en Bog af den unge
 Bondeven Zahle: "Etatsraadinde Bruun", hvori han gennemhegler
 Københavns Præster og Fakultetet med Undtagelse af Hermansen.
 30 Venter Du ikke snart at vende tilbage til Hovedstaden og alma
 Mater (hvis Vestibule endelig er bleven færdig). Din hengivne

J. S. Deichmann Branth

Kjøbenhavn den 16 de Decbr. 1853

5. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

Gylling præstegård d. 20 Dec. 1853

Min ven Branth!

5

For at give dig et godt eksempel til efterfølgelse, skal du ikke længe vente på en skrivelse fra mig. I aftes modtog jeg dit brev, som jeg rigtignok en tidlang havde ventet på, men som du alligevel skal have tak for; jeg må beklage, at jeg udtrykker mig så tvetydigt, som jeg sér, tilfældet må være; thi mine spørgsmål til dig sér jeg igjen, du ikke ganske har forstået, ligesom første gang mine ytringer om Clausens dogmatik. Dog jeg vil ikke mere indlade mig herpå, thi det er jo kun til besvær for os begge. Hvad du siger om Martensens egne udtryk i hans dogmatik, kan jeg ikke indse hjælper noget på udtrykket "det onde princip"; "princip" har jo nu engang sin betydning som noget evigt, og er og bliver derfor altid lige upassende og ubrugeligt.

Oplysningen om Zahles "Etatsrådinde Bruun" skal du have tak for, jeg skal sé at få den fat; I anledning af denne materie vil jeg gøre dig opmærksom på en lille bog kaldet: "Theologiske Tilstande i Danmark i Årene 1842-46" af Dr. Fr. Bech (hos J. G. Salomon). Hvis du ikke kjender den, skal du sé at få fingre i den, for den er virkelig interessant. Bech selv er en ultra-straussianer, men desuagtet vejer han dog fakultetets medlemmer fortrinligt. Biskop Münster får også både læst og påskreven. Som sagt, jeg tror, den vil more dig. Hvad Kurtz kirkehistorie angår, da er det 3die oplag eller hans "håndbog i kirkehistorien" jeg har anskaffet; det er i flere henseender en udmærket bog, blot fortsættelsen snart kommer, jeg har kun fået de 2 første afdelinger eller første bind til år 692 (c. 870 pagina). Den bliver mig noget vel lærd og vidtløftig.

En bog, jeg fortiden er beskjæftiget med, er Wexels afhandling om Kristi nedfart til helvede, og om muligheden af omvendelse efter døden, en god og nyttig bog. - Jeg har fået Levinsens realkonkordants, som du jo vel har sét. Den kan jo nu være god nok, men en væsentlig fejl er, at han slet ingen kilder anfører, så at alle de meninger, legender etc., som han opstiller, må for læseren have lige værd, hvilket de jo dog ikke kan.

Pontoppidans skrift om de opvakte har du jo vel alt læst, jeg sér den anmeldt i kirketidenden og venter den. Han lader til at dømme rigtigt om de opvakte, men Dannevirke er bange for at

han er katolik. Mens jeg husker det, den katolske bønnebog og kirke-
tidende gjør du dig da også bekjendt med; begge dele indeholde jo
adskilligt godt; bønnebogen er det sært nok de kommer med så
fuldstændig; thi slutningen eller anhanget, om "andagt til Jesu og
5 Maria hellige hjerter", er rigtignok meget stødende. Forresten inde-
holder jo bønnebogen udmærket smukke ting, og navnlig er stykket
om skriftemålet vel værd at agte.

Du anfører mig en sirlig gravskrift af Copernicus, du anfører citater
af kirkehistorikere og andre store mænd, men det bryder jeg mig
10 altsammen ikke om. Copernicus selv kan have troet, at hans system
stemmede med bibelen, - herom taler bemeldte gravskrift dog intet
ord - al verdens vise kan have troet det, og det kan jo derfor alligevel
være rav-splitter-pinende galt. Vel sandt, bibelen er ingen astronomi
og giver sig og ikke ud for at ville lære os denne kunst, men når
15 man nu sér, at et opstillet system strider, ikke mod et enkelt sted i
bibelen, men mod hele bibelens ånd, idet man dog af den får det
indtryk, at jorden er al skabningens midtpunkt, det er med den at
tiderne begyndte, og det er med den de igjen skal ende - o.s.v. - så tror
jeg ikke, man har at vælge mellem andet, end systemet og bibelen, og
20 valget er ikke tvivlsomt. Dette kommer nu rigtignok meget an på,
hvordan man læser bibelen, og den kan nu jo læses på mange lidet
samstemmende måder; men er Gen. 1 andet end en mythisk fabel
og et kaotisk sammensurium, nemlig en sand guddommelig åben-
baring om tingenes tilblivelse og ordning, så er det så meget for-
25 gudedede system en uheldig hypotese og burde aldrig blandt kristne
væren bleven til mere. Dog var der ingen anden måde at forklare
himmellegemernes gang på end just denne ene, så fik folk, der
endeligt ikke kunde undvære et system, jo at tage dette som det er,
men da der nu er en anden måde, hvorpå det forklares ligesågodt,
30 og som desuden har bibelen for sig, så véd jeg ikke, hvorfor man
længere skal blive ved den anden. - Se det var nu om Koperkus! (sic)

I denne prægtige vintertid eller efterårstid dyrker man Lhom-
beren herovre. Du kan tro, det er nogle slemme gaster, at komme
i med, disse præster og landmænd, og jeg har jo hidtil måttet spytte
35 i bøssen, men begynder dog at kommø lidt efter det nu. Her er nogen
forandring ved spillet, mod som jeg så det i Kjøbenhavn; f.eks.
spiller man altid med paré på solo, og for hvem, der ikke er vant
hertil, er dette en slem historie, når man taber soloen. Desuden
vil disse gamle spillere ikke gjerne spille ret lavt, og jeg er jo lige-
sålidt her som fordem myntbeslået. Jeg venter at skulle more mig

ret godt i julen, dels ved nogle spillepartier, dels ved at tage ud til
 egnens folk. Sognets herregård Gyllingnæs er bleven kjøbt for kort
 tid siden af en langelænder Krohn, en net mand, som det lader til;
 han har også en net [lakune] kun er 18 år; dog disse ere begge i julen
 5 rejste til Fyn. Jeg venter fremdeles i julen [lakune] komme til skole-
 bal i Horsens, dog dette er jeg endnu ikke sikker på, da det ikke
 engang er mig sikkert bekjendt, at det bliver i julen, og jeg på den
 anden side heller ikke bestemt véd, om jeg vil med dertil. Men lige-
 som jeg venter at få en glædelig jul, så ønsker jeg også dig og min
 10 ven Deichmann en sådan - (hvorfor skriver Deichmann ikke til
 mig?) - Hils Petersen, og bed ham fremdeles bære over med min
 skrøbelighed.

Din ven
 Otto Møller

15

Etatsrådinde Brun ankom nu med posten! -
 P.S. jeg har læst den; den er en anden Adam Homo, den er udmærket.

20

[Seddel vedlagt brevet]: "Ved en slags dovenskab er dette brev
 bleven liggende her hos mig skjønndt forseglet til idag den 11 Jan.
 Jeg har en hél dé! at sige dig men her er jo ikke plads; alt er vel
 inden borde".

O.M.

25

6. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

[10/2 1854]

Gode Ven!

30

Du begynder med at rose Dig med Din overordentlige Expedit-
 hed i at besvare mit sidste Brev; en saadan Ros kunde jeg med stor
 Lethed tilegne mig ved at antidatere Brevet, hvormed jeg dog ikke
 vil insinuere, at Du skulde benyttet en slig pia fraud.

35

Af Din afgjorte Forkastelse af Kopernikus ser jeg da at Du har
 opgivet det Rasmus-Nielsenske Standpunkt, der lærer en Sandhed
 i Videnskaben, en anden i Troen, eller rettere anser det for lige-
 gyldigt om Kristendommen er objektiv Sandhed, idet Troen "om-
 sætter den objektive Uvished i den subjektive Vished" og saaledes
 bliver en fortvivlet Avtoritetstro, som hviler paa Skepticisme. Hvis

Du synes godt om Kurtz vil jeg anbefale Dig hans Skrift: Bibel und Astronomie, som rigtignok med mindre Vidtløftighed vilde være mere læseværdigt. Du vil at Astronomien skal nedslaaes med et theologisk Magtsprog og afstikkes Grænser ved en udvortes Avtoritet, medens det netop forekommer mig, at en fast og levende
 5 Overbevisning om Kristendommens Sandhed ikke kan frygte for at alvorlig og ydmyg Forskning kan føre til et ukristeligt Resultat, og i Tillid hertil maa fordre, at enhver Videnskab maa være fri og uafhængig; saaledes skal Exegesen ikke gjøre skjæve Sideblik
 10 til Dogmatiken, men ved Hjælp af alle de Midler, der staa til menneskelig Raadighed ærligt og uforbeholdent søge at finde, hvad er Forfatterens Mening, da den kun saaledes vil kunne levere et Resultat, som Dogmatiken kan være tjent med.

De tre Dagens Spørgsmaal ere naturligvis om Krigen, om Ministeriet og om Sjællands Biskop. Der rustes stærkt, som Du vel ser af Aviserne, der bliver saaledes sat Lavetter under Kanonerne paa Langelinie. Personligt har jeg stor Aversion for at vi skulde komme i Krig, da jeg i saa Fald maatte tage Musketten paa Nakken, hvortil jeg begribeligvis ingen Lyst har; vi kunde da maaske komme til
 20 at gjøre et Felttog sammen. Alle ere enige i at Nevtralitet er det bedste, men at vi i Fald af Krig maatte tage Englands Parti, undtagen Kjøbenhavnsposten, som er rent russergal og derfor er bleven omdøbt til Kosakposten. Paa Søndag vil der fra Studenter- og Arbejderforeningen blive foretaget et Optog til Wegener, i hvilken
 25 Anledning Kjøbenhp. indeholder en meget morsom Artikel om "de unge Mennesker, som ligge her i Byen for deres Forældres Penge og spillede den Tid de faa tilovers fra Lektielæsning og andet for dem møjsommeligt Arbejde". Som Biskopaspiranter nævnes Clausen, Martensen, Engelstoft og Brammer.

Hvorlænge bliver Du egentlig derovre? er det maaske den 18 aarige Pige paa Gyllingnæs, som fastholder Dig? Hvad mig angaaer, da lever jeg som sædvanligt, læser Theologi (dog alt for lidt) og Allotria, spiller L'hombre osv. Fra Petersen kan jeg hilse Dig, han er nylig bleven færdig med Acta, men spiller allerede en god
 35 L'hombre, hvori dog Christophersen trækker ham op. Deichmann lever vel og beder hilse Dig.

Din
 J. S. D. Branch

Kjøbenhavn den 10 de Febr. 1853 [54]

[I brevets margin]: Jeg hører, at der ikke bliver noget af Optoget til Wegener fordi Politidirektøren har forbudt det, hvortil han iøvrigt efter Grundloven næppe har Ret.

Dr Becks Bog skal jeg se at faa fat paa. Det forekommer mig
 5 ikke uden Grund, at Dannevirke frygter for papistiske Tendenser; man kan saaledes anføre Østergaards Artikel i Dansk Kirketidende, Helwegs Anfald paa evang. Ugeskrifts Titel, et Forslag af Busck om Nadverlæren i Nordisk Kirketidende; nylig skal være kommen en Prædiken om det samme.

10

7. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

[15/2 1854]

15 Min ven Branth.

Så! du kom til at tænke på, at man kan antdatere breve; men du troede det jo da ikke, og der er jo meningsfrihed, så jeg får synke det og tie stille. -

20 Du bliver nu stadig ved med den 1) Kopernikus; om en fri viden- skab, som man ikke må frygte, når den går alvorlig og ydmyg til- værks, taler du også, og kommer endelig op på din kjæphest, dog- matiken, naturligvis den 2) spekulative.

1) At frygte for astronomerne kan aldrig falde nogen kristen
 25 ind, selv om disse herrer just ikke ere så meget *ydmuge*, og dette er min ringe person også langt fra. Det være også langt fra, at jeg har i sinde at afstikke astronomien grændser; lad den spejde og spekulere og udregne og konstruere ligeså længe, som den vil og kan, lad så, hvem der vil, tro deres fiffige resultat. Sé, stode vi på fuldendthedens
 30 trin, da kunde jo vel astronomien ikke tage fejl, men nu er τὸ μωρὸν τοῦ θεοῦ σωρῶ τερον τῶν ἀνθρώπων (1 Kor. 1,25) dvs. jeg tror herrens ord fremfor astronomernes. Spørgsmålet er altså om der er strid mellem dette herrens ord og Kopernikus' lære, og det er der; der er jo nogle, der i troen kan have en overbevisning, og i viden-
 35 skaben, som de sige, en anden: jeg ikke -

2) Spekulationsjonen er nu i ethvert tilfælde ratsjonalisme, og enten går den konsekvent frem, og ender da formodentlig i ateisme, eller også bedrager den sig selv, idet den tror at komme til et kristelig resultat, og måske også gjør det. Spekulasjon og åbenbaring stemme ikke; forresten burde den spekulative dogmatik tage sig 1 Kor. 2,4

lidt til overvejelse. - Méromtalte Næpius sagde også ret godt, at for mennesket kan der kun være tale om refleksjon; spekulasjonen hører til beskuelsens tilstand.

Du skriver og, at man må frygte papistiske tendenser. Nå (a la Scharling) Østergård forløb sig jo noget, det må man indrømme, og hvad Helveg angår, da kjender jeg ikke hans *angreb*; Busck's afhandling er jo ældgammel. Men i Pontoppidans skrift finder du altså ikke med Dannevirke papistiske tendenser, og det gjør jeg heller ikke, men finder, at det er en god bog, kun er den noget skarp og for mange måske hård at fordøje. Mag. Zeuthens stykke i Ugeskriftet er noget fælt tøj; han har nu éngang fået den grulige idé at han er filosof - lad ham så også være filosof, men lærd teolog er han ikke, han skal endog være kynd efter kyndiges mening.

Du spørger, hvor længe jeg bliver, og hvorfor jeg bliver; det sidste vil jeg først besvare. Tydsken udtrykker dette sirligt: "wegen Mangel an Ueberfluß" - du har måske forstået mig; - jeg bliver herovre så længe, til denne status forandrer sig. Med Kirkebye står det sig anderledes: hans fader har 1500 Rbd. i tiende i år; desårsag arriverer han også én af dagene derovre.

For 5 Dage siden var jeg på skolebal i Horsens, og, da jeg red derud, tog jeg om og vilde have Kirkebye med, men, uagtet han var inviteret, var det ikke muligt at få manden med; jeg tog da allene derud og efterlod, som jeg håber, et varigt indtryk på Horsens skjønheder. I Egnen her er der 2 baller forestående, og jeg bliver begribelig første kavalér; jeg kan nu rigtignok ikke godt holde takt, men sådanne små ujævnheder skjules af mine forresten fortrinlige egenskaber qua balkavalér; f.eks. i hin konversationsjon tror jeg neppe at have min mage i dette stift, ja måske langt videre. - men man siger jo, at selvrós stinker og desårsag - silentium.

Nå Petersen er altså bleven L'hombre spiller, og lader sig trække op af den slemme Kristoffersen; jeg sér da heraf, at Petersen har penge nok. Forresten kunde den mand da gjerne skrive mig til, om hvordan han lever, thi det er altid rart at høre noget fra et sådant lærd selskab. Optoget til Wegener så jeg af Dagbladet - som vi holder - var forbudt. Det har jo vel Bræstrup heller ikke ret til, men som sagen har stillet sig, vilde jeg dog heller ikke have været med deri. Det synes mig at der lå sådan noget tirrende deri, og det er jo dog ikke værd at tirre sin fjende, som krigsministeren også synes at anerkjende. Forresten synes jeg, at nu sér det ikke så galt ud med krigen; Preussen og Østerrig er dog kommen lidt på benene og Russen får

vel nok sine prygl. Skulde du og jeg med, så blev han nu rént ruineret, og det forbyder jo dog almindelig menneskekjærlighed. Kanské sig at vi komme til at ligne Jakob v. Branth eller hvad jeg vilde sige v. Thybo lidt, men man bliver jo så ofte miskjendt, især
 5 når man er langt forud for sin tidsalder, og jeg er i detmindste af Fredsvennerne.

Med læsningen går det nu sådan jævnt væk her hjemme. Siden Jul har jeg læst: Romerne, Gal. Jakob og Judas samt begyndt på 1 Kor. Kurtz synes jeg jo godt om, men hans "Bibel und Astro-
 10 nomie" er af samme slags som alt det andet. Han går ud fra, at Astronomiens resultater ere sikkre, og drejer og vender så med bibelen; nej man skal sætte: Bibelen er sikker, lad os nu prøve resultaterne af astronomernes beregninger, og da falder Kopernikus med samt Oluffsen og rundetårns "urokkelige" observatorium.

15 Deichmann vedbliver fremdeles ikke at skrive; ja! jeg skriver ikke først; jeg skrev først til dig, lad så D. skrive først til mig. Hvorledes lever velagtbare Hilligsø, monstro han ikke har fået sig en kjæreste på armen, han så mig altid så forlibt ud. Rørdammerne leve vel godt; du vilde formelde dem hver i sær min hilsen; ligeså
 20 alle mine andre gode venner og bekjendte, selv Deichmann, der dog er mig meget forhadet.

Din ven

Otto Møller "egenhændig"

25 Gylling d. 15 Febr. 1854. Kl 11 slet formid.

8. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

30 Kjøbenhavn den 24 de Marts 1854

Gode Ven!

Af Kirkeby erfarer jeg, at Grunden til Din hurtige Besvarelse var, at Du fandt min sidste Skrivelse utilbørlig og nærgaacnde, dog
 35 som det glæder mig at se af Dit Brev ikke i nogen stærk Grad.

Jeg ved ikke i hvilken Krog af mit Brev, der har været nogen spekulativ Dogmatik; det er mig ialt Fald uvitterligt. I Anledning af Din Bemærkning om at Spekulationen hører hjemme paa Beskuelsens Standpunkt skal jeg henvise til Korintherbrevet, som Du saa flittigt citerer; 1 Kor 13,12 siger om den nærværende Er-

kjendelse, at den er δι' εὐόπτρου d.v.s. in speculo, hvoraf Spekulation tydeligt nok kommer, saa at Udtrykket efter Paulus netop er aldeles adækvat; forresten indrømmer jeg, at man i daglig Tale ikke altid tager Ordet i denne træffende pavlinske Betydning. Mener

5 Du ikke at Pauli Tale i Athen eller Rom 1, 19-20 er "i Aands og Krafts Bevisning" eller antager Du at Joh 1,1 er meningsløst, som det nødvendigvis maa være og derfor ogsaa unyttigt og ufrugtbart, hvis man ingen Forestilling gjør sig om Logos? ja - negligentiae mihi videtur siger Anselm. Synes Du, at Paulus aldrig skulde have

10 talt om andet end om Kirken og Daaben og Nadveren, eller at hans Prædiken vilde være trængt igjennem, hvis den havde været over den Text: "Vi have ingen Nød, vi ere døbte", eller med Pontopidan forment at søge hen til den korsfæstede og opstandne Kristus, hvilket samme Paulus stærkt anbefaler (Rom 6,3-6), ligesom

15 han endda ikke saa sjældent lader nogle Ord falde om Livets Heliggjørelse og ikke lærer "Saliggjørelsen af Nadveren" (Helweg i Dvk) d.v.s. ex opere operato. Ligeledes advarer Pont. mod Skriftens megen Brug, da den er en farlig Kjætterbog. Protestantismens, eller - hvis man ikke ynder dette Ord - Lutherdommens Princip

20 om Skriften som eneste Troesnorm have "de kirkelige Theologer" allerede opgivet for at vende sig til Symbolet "dog saaledes som Kirken forstaaer det" d.v.s. Traditionen. Retfærdiggjørelsen af Troen taler man helst ikke om; da derved Vægten lægges paa Individet og Opmærksomheden bortdrages fra det kirkelige Velbefindende. Det er ret karakteristisk, at i Polemik mod Papismen

25 tales der hverken om Skrift- eller Troesprincipet, hvori man ellers altid har sammenfattet den protestantiske Divergens, men derimod alene om den katholske Forvanskning ved Nadveren og Pavens Primat. Endelig forekommer der ogsaa Spor af, at "den kirkelige

30 Anskuelse" anser sig for ene saliggjørende; saaledes gjør Kirketidenden sig megen Umage for at vise, at Rudelbach, hvis Erklæring lader til at have vakt Uro i Lejren, alligevel i Grunden er enig med den, da han maa være det, hvis han ikke staaer udenfor Kirken d.v.s. Grundtvigianerne ere Kirken, alle andre ere ikke stort bedre end Hedninger,

35 eller i alt fald er deres Anskuelse "den fineste Rationalisme", hvilket saavidt jeg ved er terminus technicus i den "kirkelige" Lejr. Hermed skal nu ikke være benægtet det fuldt berettigede i at fremhæve Forjættelserne med Ordet og Sakramenterne som det uforanderlige ved Siden af den uundgaaelige Frem- og Tilbagegang i den enkeltes Liv, men det fremkommer mig, at Grundtvigianis-

men (især den skarpt markerede) stærkt bevæger sig i Retning af ovenanførte og henimod at betragte Sakramenterne som et opus opetatum, ikke at tale om det efter min Overbevisning *aldeles* forfejlede og aandsdræbende at sætte Symbolet som Troesnorm; 5 hvoraf følger at man opfatter Troen ikke som Liv, men som et Kvantum af Sætninger, hvis mekaniske Holden af Sandhed er ”tilstrækkeligt til Salighed”. Men paa dette Gebet er der ingen Ende.

Deichmann har nu faaet Regens og Kommunitet, i hvilken Anledning han banker sig op med at købe Møbler og Bøger og deslige. Jeg boer saaledes alene, hvilket baade har sine Behageligheder 10 og Ubehageligheder, medens de første dog ere overvejende, og jeg saaledes agter at forblive udi enlig Stand. Med Læsningen gaaer det ikke saa rask som det skulde, da jeg ikke kan dy mig for at drive Allotria, og er saaledes bleven Medlem af Naturhistorisk Forening. Petersen protesterer mod den Slutning Du drager af hans 15 L’hombrespil; han var ilde fornøjet med at han ikke fik Kommunitetet, og det beroede nok ogsaa paa en Fejltagelse. Christophersen skal gaa i Byen i meget høj Grad; han boer paa Himmerig om Dagen. Kirkeby og Deichmann øve sig i L’hombrespil. I Haab 20 om venlig Optagelse af denne theologiske Skrivelse forbliver jeg Din hengivne

J. S. Deichmann Branth

25 [I brevets margin]: For at efterfølge Dit Exempel har jeg ladet Brevet ligge ufuldendt i nogle Dage; det er virkelig sandt og ikke noget Fif, som Du vel er tilbøjelig nok til at antage.

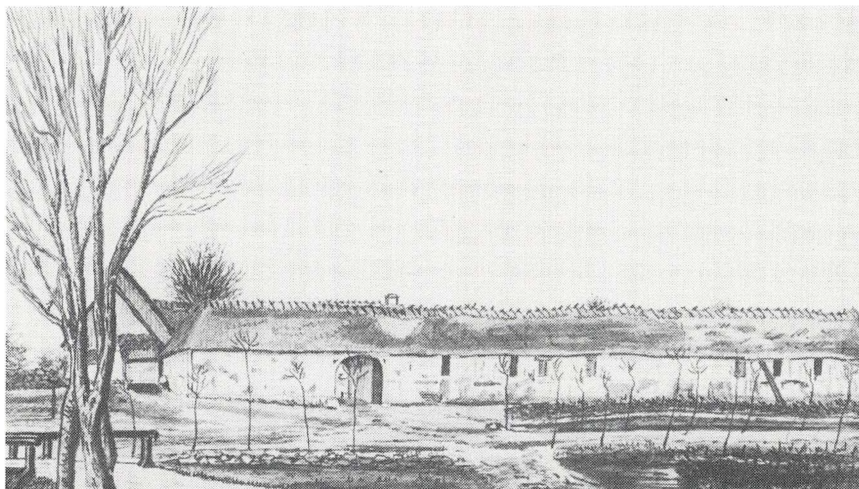
Jeg befrygter at Martensen bliver Biskop; han taaler ikke nogen anden theologisk Mening end sin egen, medens Clausen dog kun 30 vil regjere i verdslige Ting, hvilket ingen Skade vilde være til. Ørsted vil have Martensen, Kongen Clausen, hvorfor der endnu ingen er udnævnt. Man har talt om en Overenskomst mellem Kongen og Ørsted, hvorefter Engelstoft eller Bindesbøll skal være det, men de skulle begge have sagt nej, saa at en Bisp bliver vanskelig at finde. 35 Martensens udnævnelse skal længe have ligget hos Kongen, som ikke vil undertegne den. Kirkekommissionen er snart færdig.

Om Karnevallet ved jeg ikke mere at fortælle end der stod i Dagbladet. De politiske Optog fandt Sted alligevel. Jeg var der ikke, da jeg havde vejet Karnevalet mod de 5-6 Rd det vilde koste og befundet det for let.

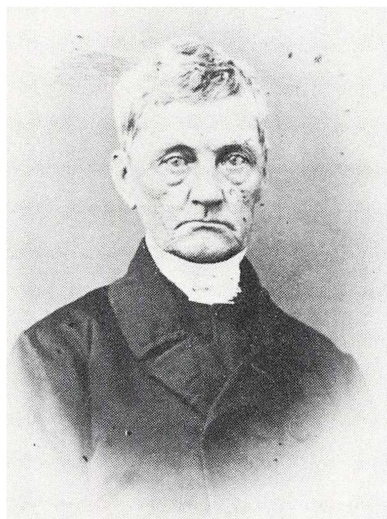

En række af O.M.'s notesbøger fra forelæsningerne ved Universitetet er bevaret. Nogle af dem indeholder tegninger. På billedet ses titelbladet til NT-optegnelserne (K.B. NKS 3308,4^o pk. II).

TAVLE 6

Gylling Præstegård før den store ombygning 1859. Tegning af Otto Møller, dateret 3/4-1859. (Mindestuen for Otto Møller i Gylling Præstegård).

O.M.'s fader Hans Larsen Møller (1797-1870), sognepræst i Gylling 1841-70. (K.B.'s billedsamling).

O.M.'s moder Sidse Marie Lang (1808-77). (K.B.'s billedsamling).

9. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

[28/3 1854]

Min ven Branth!

5

Takkende for din "theologiske Skrivelse" skal jeg ikke undlade at besvare samme. - Så - du er bleven rørt over Zeuthens jeremiader, og ynkes over den stakkels mands elendighed; ja han får rigtignok dygtig klin, især, som jeg læser i sidste kirketidende, af P. A. Fenger.

10 Det er da vel af medynk med ham, at du således er kommen i ånde, thi du er jo så at sige greben af rabies theologorum.-

Dog jeg vil sé til, hvordan det står sig med dine påstande. Først vil du nu forsvare din gamle kjæphest spekulatsjonen, og citerer flot nok 1 Kor. 13,12 δι' ἐσόπτρου d.v.s. in speculo, hvoraf spe-

15 kulasjon er kommen; kan være, kan også ikke være! forresten slår du dig jo selv på munden bag efter, ved at sige, at nu tages det ikke længer i den betydning. Men, som jeg før har sagt, er speku-

20 latsjon = logisk deduksjon (skulde dette være tilfældet så behøvedes der jo ingen åbenbaring, så kunde jo menneskene selv udfinde sand-

heden, og da kunde der være sandhed i Schlejermachers ord: at kristendommen er endnu ikke funden, men den søges!!), uanvende-

lig på kristendommens sandheder; vel siger Martensen ikke, at han tager spekulatsjon i den forstand, men i den anvendelse, han gjør

25 deraf, kan man sé, hvad han mener; at han kommer til kristelige resultater, er kun selvbedrag; han er så meget greben af kristen-

dommen fra hjertets side, at han bestemmes deraf, men i og for sig kunde han ligesågodt komme til ethvert andet resultat. Kristen-

dommens sandheder er og bliver en *dårlighed for de vise*, og troen på åbenbaringens sandhed i og for sig må ikke være stærk, når

30 det først skal forsøges, om den passer ind i dogmatikernes hoved. Forresten, da du skrev δι' ἐσόπτρου, skulde du have taget ἐν αἰνίγματι med, der ikke passer med en "dogmatisk udprægethed" (Dogm. 482). -

Du går nu dernæst ind på noget, hvor du rént raser; har jeg nogen-

35 sinde sagt, at Pauli tale i Athen etc. er uden ånds og krafts bevisning? Nej det er langt fra. Men når Martensen vil overbevise folk om, at han har forstået *treenighedens* mysterium d.v.s. udgransket *guds væsens dybheder*, eller forholdet mellem guds alvidenhed og menneskets frihed, da skér det kun ved *πειθοῖς σοφίας λόγοις*, fører kun til tom hedensk grubleri og mangler al "ånds og krafts bevis-

ning". Paulus og Johannes som alle apostlene havde jo vistnok langt større indsigt i de guddommelige ting, end vi kunne nå, men Paulus siger dog, at vor d.v.s. hans erkjenden kun er "stykkeværk" og "*ἐν αὐτίματι*", og sådan er det i langt større grad med os, hvem

5 åndens gave ikke i så rigt mål er tildelt. -

Men vi gå videre. Du spørger, om Paulus aldrig skulde have talt om andet, end kirken og dåben etc. Du kan være vis på, at han har talt meget derom, men det har været *ἐν πρῶτοις* (1 Kor 15,3); når han nævnede det fundamentelle, når de ved den *éne dåb* (*μία πίστις, ἐν βάπτισμα* Eph. 4,5) indlemmedes i den ene saliggjørende

10 kirke. Eller ansér du det måske ikke for en guds nåde, at være Døbt, men siger som vor herremand Krohn siger, at dette er ham en biting. Der er dog kun frelse i den kristne kirke, og kun ved dåben - den ene og samme dåb - indgang i denne. Men ere vi altså døbte, så

15 ere vi jo kaldede og "forud formedelst Jesum Chr. bestemt til sønlig udkårelse" (Efsh. 1,5) og have altså, når "vi vandre værdigen i det kald, hvormed vi ere kaldte" (Eph. 4,1) ingen nød.

Hvorfor man har såmeget mod dåben, er ikke let at forstå. Jeg kommer til at tænke på Martensens ord i hans dogmatik i anledning

20 af Grundtvig, og bogstav og ånd, at man ved en bestemt udtalt trosbekjendelse, hvorpå der lægges vægt, atter føres under loven, istedetfor vi jo ere under friheden, noget mag. Zeuthen atter har frisket op. Martensen siger, at troen på Kristus som frelser er nok, men så har vi jo der allerede én sætning, der nødvendig skal stå

25 fast. Det synes at være denne faste trosbekjendelse, som du uheldigt udtrykker "et kvantum sætninger", du er bange for. Men troen er ikke et kvantum løsrevne sætninger, den er articuli, led af et vel sammenhængende hele, et legeme, der ikke må parteres. Det er kristendommens grundsandhed og fundament der således fra apost-

30 lene er os overantvordet. En tro uden et sådant bestemt udtryk, en tro på "je ne sais quoi" er en uting. En dåb uden en trosbekjendelse, en pagt uden at man lover noget, er ingen pagt, ingen dåb; Trosbekjendelsen er og bliver kirkens grundvold, columna et fundamentum ecclesiae, som Irenæus siger. Rigtignok tilegne skrift-

35 theologerne (Mart. Dogm. p.43) sig dette sted, men Lessing, mod hvem det først blev fremført, påviste meget let, at hvem der forstod stedet hos Irenæus således, forstod ingen Latin og havde aldrig kjendt latinsk grammatik. -

Dog de fare fort i deres vildskab, og Zeuthen - den lærde - trasker med ad den banede vej. - Mens jeg tænker på Z; det var dog et ud-

mærket stykke, der først kom fra Brandt; vor provst, der er en vild Clausenianer, lo, så han var nær ved at revne, og det var også med noget af det fortrinligste, jeg har kjendt. Synes du ikke?

Hvad nu Pontoppidan angår, da kan jeg ikke således forsvare hans ord; thi her kommer det an på at man har velvillie for P., da man ellers let kommer til at misforstå ham. Imidlertid kan jeg ikke andet end fuldkomment billige hans ord, men jeg har intet imod, at de rigtignok må stå noget slem ned somme steder, og som man siger, når man slår mellem en flok hunde, så skriger den, man rammer. Hans ord ere jo heller ikke skrevne til dem, der ere komne til ro i kristendommen, men til de opvakte nemlig af søvne, til dem, der endnu ere i gjæring, og vandre som i blinde, og for sådanne er der farlige afveje, som de må advares for. - At Helweg lærer saliggjøre af nadveren eller noget lignende véd jeg intet af, det må vistnok bero på en misforståelse eller også det er en følge af Branth's hårløveri. -

Hvad du taler om skriftprincip, materielt princip, som man siger, trosprincip etc. kan jeg ikke sige noget til; alt dette hersens principvæsen kan være godt nok men kun på papiret; men skriftprincippet har aldrig udrettet noget i kirken, det har kun eksisteret i theologernes hoveder, men ikke i menigheden, der aldrig har været og aldrig bliver således hjemme i skriften, at den for dem kan være enten trosnorm eller troskilde i første og eneste forstand; og evangeliet er dog kommen til dem ligesåfuldt som til theologerne, så at enten må den menige mand holde sig til sin trosbekjendelse som trosnorm eller give sig under et theologisk pavedom, og det bliver mange paver og ikke én som dog Romanisterne har ondt nok med.

Den kirkelige anskuelse ansér sig for ene saliggjørende, siger du, og regner den dette til last. Forsåvidt denne anskuelse holder på, 1) at der kun i kirken er frelse, 2) at man kun ved dåben, således som denne med forsagelse og bekjendelse er kommen til os fra apostlene, kan komme ind i denne kirke, forsåvidt er den også fuldkommen berettiget hertil. Fordi den har bevidstheden hos sig om at være på rette vej, har den turdet forkjættre de falske lærere i kirken, hvilket de ratsjonalistiske skrifttheologer aldrig har turdet gjøre end ikke ved de værste, og har de end stundom været nødt dertil som f.eks. med Dr. Bech, så har de aldrig kunnet fremføre, hvad ret de har dertil, da de selv hylde alle de præmisser, hvorved Strauss kun konsekvent kom til sit resultat. -

Mod papisterne siger du tales der aldrig om skrift - eller trosprin-

cip; det er ganske i sin orden, thi hvad troen angår, da ere de jo ganske enige med os og have den apostolske dåb uforandret, og hvad skriftprincippet angår, da har de klogelig vogtet sig derfor, så i disse punkter har man intet at bebrejde dem. -

- 5 Dr. Rudelbachs erklæring har vistnok neppe vakt nogen uro. Det mærkelige er netop, at, hvad han anfører, ganske passer med den kirkelige anskuelses forudsætning, at dåben har lydt i apostlenes dage som den lyder endnu. Hans ukvemsord (tømmermandsmæsige etc.) har han ingen ære af. Man kommer, synes mig, uvilkårlig til at
- 10 tænke på Povel Eliesen; han var den lærdeste mand i Danmark på sin tid; det er vel Rudelbach også nu. Povel holdt først med Luther og gjorde det vel i hjertet hele tiden; før Rudelbach drog til Tydskland var han Grundtvigs ivrigste medkjemper og ven. Povel overdnyngede siden, da hans katolske embedsbrødre satte ham kniven på
- 15 struben, Luther med de største grovheder (saml. hans danske skrifter: Svar til Hans Mikkelsen); efter opfordring af theologerne påtager Rudelbach sig det samme arbejde og lover at gjøre det bedre når tid og lejlighed kommer. God lykke!

- Ønsker du at vide, hvordan jeg lever, da går det ganske godt.
- 20 Der har i denne måned været to baller her i egnen, og jeg tror, det er ret sundt for kadaveret, at få sig således gennemvarmet. Min væg hænger fuld af sløjfer, ordener etc. sejerstrofæer fra ballerne; dem sidder jeg således i al ro og mag og gotter mig ved, thi når solen sådan skinner ind på dette stads, så glimrer det rigtigt
- 25 dejligt. (Dagbladets artikel idag om Minona taler også om sådanne trofæer). Efter et sådant bal rider jeg ud i egnen og sér til damerens befindende; det skal nemlig, siger man, være fint og kavalérmæsigt, og jeg er jo naturligt egnens kavalér, eller om man vil løve. Det værste ved sådan dands er øvelserne i forvejen; thi jeg svedte
- 30 noget gevaldigt om aftenen, sådan blev jeg trakteret med at lære det rigtige træk at polkere på og dandse Mazurka på. Forvalterne og de andre jydskere ere også nogle hårde krabater at drikke med ved sådan lejlighed, og det er kun ved en forseret dands, at man holder rusen ude. -

- 35 Imellem tager jeg også ned til vor herremand Krohn og disputerer med ham; det er nu en afgjort fritænker, men en ærlig mand, der snakker rént ud af posen, så man kan da sé, hvad man har for sig. Alterens sakramente siger han er kun for de mindre oplyste, thi kun disse behøve et sådan udvortes kjødeligt tegn. Forresten er manden opdragen sammen med de bekendte Boiesen'er og har

også været i Dr. Kirkegaards hus, så det er underlig nok, at han ikke er kommen videre.

Det lod til som Kirkeby havde fået nogen sands for sagerne, men man kunde ikke mærke alligevel, hvordan han havde det rigtigt; blot han ikke falder i dine eller konsorters klør, for så er han da rént væk. Petersen er vel stadigt nihilist, ligesom Christoffersen jo holder sig til en velling af pessimisme og optimisme. Han går da sandsynligt rént i hundene, han sér vel også fæl ud, når man træffer ham på gaden, gult ansigt, skummel blik! jo jeg kan tænke mig ham.

10 Jeg tror ikke, at jeg nogentid har længtes så meget efter sommeren, som iår; når nu blot kolera ikke kommer igjen, for så tænker jeg knap, at jeg kommer heller iår til Kbhvn; den er jeg nemlig meget bange for. Derimod ønskede jeg meget at være derovre nu og sé den engelske flåde; thi det må være et rask syn, ligesom der jo og i selve

15 Kbhvn må være en vis krigersk stemning. Ministrene ere fremdeles disse hårde halse; kunde du ikke engang træffe Sponneck i enrum, du forstår!

Sendende hilsener til Deichmand, Petersen, Kirkeby, Rørdam, hvis du sér ham, og andre gode venner og bekendte forbliver jeg

20

Din gode ven
Otto Møller

Gylling præstegr. 28/3 54

25 P.S. Kunde du ikke oplyse mig om, hvad det er for en prædiken, du forrige gang skrev om, der var udkommen, og handlede om det af Busch i Nord. Kirket. behandlede forvandlingsemne. Jeg gad nok sét den prædiken!

30

10. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

Kjøbenhavn den 18de Maj 1854

Kjære Ven!

35

Det var en hel grundtvigsk Bekjendelse, Du sendte mig sidst; naar jeg ser Dig Ansigt til Ansigt vil jeg nok drøfte det nærmere, men hvis det skulde gjenemgaaes skriftlig vilde det fordre flere Ark. Dog et Par Punkter vilde jeg nok omtale.

Du opstiller den mærkelige Sætning, at Pauli Prædiken har været

en anden end den, der er os overleveret, idet Du siger at Paulus har talt om Kirken og Daaben naar han nævnede det fundamentelle (hvorledes Du kan anføre 1 Kor 15,3 forstaaer jeg ikke, uden det skulde være, for at vise, at Paulus forstod noget andet ved det fundamentelle end Du, da dette Sted taler om de historiske Kjendsgjæringer, hvorpaa Kristendommen hviler, og ikke om Kirken eller Sakramenterne). Du vil da altsaa af egen Magtfuldkommenhed supplere den apostolske Prædiken; bliver det ikke, skjønt Du siger dig at holde paa det objektive, den vildeste Vilkaarlighed og Mangel paa Agtelse for det historisk overleverede? Naar er Menigheden sikret for et theologisk Pavedømme, enten naar man siger: Skriften fortolker sig selv og dens Mening er klar for hver, der læser den uhildet, ganske som en anden Bogs Mening, og dertil sørger for at bringe den i Folkets Hænder, saa at det kan kontrollere Theologerne, eller naar man siger: Kirken fortolker Skriften, men da det ikke er Hvermands Sag, at forstaa denne vanskelige Bog, komme Theologerne og Præsterne til at levere Fortolkningen, som det er Frafald fra Kirken at sætte sig op imod. Magister Viborg, der har faaet privat Underretning, om at Kristus har givet Apostlene Symbolet i de 40 Dage (ligesom Du om Pauli Prædiken), vil ogsaa at Kirken skal fortolke Skriften, ja havde man ikke set i Historien hvad det bliver til, kunde det være godt nok eller i alt Fald et Forsøg værd. Naar Menighedslivet har rørt sig kraftigst, har det netop draget sin Næring af Skriften og med Skriften tilraabt Kirken: det er falsk, der var ikke i Begyndelsen saaledes som I lære. Det er netop Skriftens Betydning, at den indeholder Beretning om Kristendommen saaledes som den oprindeligt var, hvilket Symbolet, at sige saaledes som man historisk kjender det, ikke gjør nær saa fuldstændigt og, idetmindste i dets nuværende Form, er langt senere. -

At komme til Ro i Kristendommen er det vi alle skal, men vi skulle ikke sige som Menigheden i Laodicea (Apok 3): jeg er rig og har Overflod og fattes intet, thi Troen er som Luther siger, en urolig Ting, der bestandig vil fremad, og det er netop det, der ligger i Schleiermachers Ord, som Du anfører, at vi ikke blot skulle hvile urokkeligt i Besiddelsen, men ogsaa jage efter at gribe det. Pontoppidan kan man da ikke beskyldes for at være kommen til Ro, men Bogen synes mig tyder paa Gjæring og Uklarhed.

Du antyder, at Rudelbach i sit Hjærte skulde være enig med Grundtvigianerne. I hans Bog om Psalmelitteraturen siger han Pag 153: det kan ikke nytte, at vi skribe paa "de helliges Samfund"

naar vi ikke ville fremstille det. - Det antyder en Retning, som ikke stemmer med den centrale objektive Kirkelighed, og det er mest Grundtvigianerne, som skrige paa de helliges Samfund.

Du siger "hvad Troen angaaer ere Katholikerne ganske enige med os, og have den apostolske Daab uforandret, og Skriftprincippet have de klogelig vogtet sig for". Hvis Du mener hvad Du siger, burde Du træde over til Katholicismen, hvortil vistnok "den kirkelige Anskuelse" er en Bro. - Dette her afholder Dig vel imidlertid næppe fra at holde en Pinseprædiken om den enesaliggjørende kirkelige Anskuelse, hvilket Du vist stærkt tænker paa.

Du ved formodentlig, at man har henvendt sig til Dr. Kjerkegaard for at faa ham til at søge det ledige Professorat; jeg har ogsaa undertegnet, hvilket maaske forundrer Dig, men det er næppe nogen stiv Grundtvigianer a la Fenger, men en Mand med Aand og Liv, om ogsaa noget spidsfindig.

Kirkeby gjør ingen Tegn til at blive Grundtvigianer, forresten taler jeg ikke videre med ham; men hvis der skulde være nogen Fare derfor, er jeg sikker paa at Deichmann søger at afholde ham, saa stærkt han kan. Kirkeby har udregnet, at Christophersen hvis han bliver ved at læse med samme Hastighed som nu, vil blive færdig med Synopsen om 8 Aar. Petersen rejste hjem i forrige Maaned; hvis Du ser ham, hils ham saa venskabeligst. Han vilde læse Synopsen hjemme; jeg troer, at han var vel tjent med at rejse bort, da han ikke bestilte videre og man vel ikke vilde faa noget godt Udbytte af et dagligt Samliv med Grave. Jeg forlader ikke Byen sandsynligvis førend først i Juli, medmindre der kommer Kolera eller deslige. Iøvrigt har jeg det godt og savner kun Dig at disputere med. Din hengivne

J. S. Deichmann Branth

[I brevets margin]: Grundtvig har nylig faaet en Søn, det er i Sandhed en בן זקני, ם. Det er stor Frugtbarhed, der er i Gejstligheden. Engelstoft har faaet Trillinger (3 Døtre). Provst Tryde har sagt derom, at det var saa dyrisk.

11. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

[29/6-1854]

Min ven Branth.

5

Denne gang - mod min ellers prisværdige sædvane, håber jeg, du tænker - har jeg ladet lidt vente på mit svar; men det har nu sådan sine egne grunde. Dels har vi her en tidlang "haft indtog og udto" - om jeg så må sige - af fremmede, hvilket, så længe det stod på, ikke tillod siddende arbejde, - déls, og det er en sær vigtig grund, er jeg kommen på den formening, at jeg nok ikke duer, til at skrive, - eller til at udtrykke mig skriftligt; thi efter din sidste skrivelse måtte man sandfærdigt antage, at jeg havde skreven til dig på hieroglyfisk eller kinesisk; af indholdet, sér jeg nemlig, har du intet forstået, og skylden må da vel ligge i min uheldige måde at udtrykke mine stakkels meninger på, eftersom jeg nødigt vil tiltænke dig en sådan skøn egenskab, som den, der kommer i stadig anvendelse ved den nyere skriftfortolkning, og åbenbarer sig i de tvende former - bortforklarings- og omfortolknings-evne. Jeg er kommen til den erkendelse, at ved at behandle den bevidste genstand skriftligt med dig, komme vi kun længere bort fra hinanden. Desårsag stiller jeg den ganske i bero, til vi "coram" kan behandle den.

Kirkegaard bliver da nok ikke professor, og det kan jo være godt nok for folk som dig, thi din forventning vilde vistnok blive skuffet, da han vitterligen er, hvad du kalder - *kras grundtvigianer*. Jeg hører tale om en Lic. Bornemann, en ikke synderligt bekendt mand, men som efter sigende hører til de sindige d.v.s. de dovne; han falder vel i Ørsteds smag, for hvem folk af andre end bemeldte sindigheds kaliber synes at være som en spids-kjole på en kold dag; Kender du noget til en præst eller kapellan Gude på Lolland; han stod forleden omtalt ved en vis lejlighed i Dagbladet, og han har og været omtalt som ekspektant til professorhatten. Han må vel forresten være en af dine folk, da han jo skal være Martensens afglands og spekulationsudtrykte billede; han var og meget yndet af biskop Mynster, og må vel altså være en notabilitet. Hjort får da vel et fripas, idetmindste burde han have en ordentlig tører, da han er en urimelig næsvis knægt. Og hvad Hr. Steenberg angår, da håber jeg, at du tugter ham bravt, at han ikke oftere skal kny; han bór jo jævnsides med dig, og - en mørk aften - du forstår mig -.

Af Kirkebye hører jeg, at Deichmann vil besøge ham i sommer,

når han har været oppe i det patristiske Latin. Kunde du nu ikke have lyst til ligeledes at aflægge et besøg i denne délf af Jylland - som bekendt, er du mig velkommen, ja ligeså velkommen som en blomst i Maj. Kirkebye bliver en komplet kavalér i det mindste
 5 i det ydre; hvordan han forresten har det, er ikke tilstrækkelig til at oplyse, da han besidder en vis smidighed, eller måske rettere en ængstelighed, eller måske endog principløshed, der forhindrer ham fra at give nogen erklæring i nogen ting. Faderen er en komplet grobian "unter uns" en slavisk tilbøder af Ørstedes ministerium, eller
 10 rettere af ministeriet, hvordan det så end er, - og forresten en, som det synes, lidet kristelig præst; han er tillige temmelig indviet i spytslikkeriets mysterium, hvis helligdom sønnen dog endnu ikke synes at have betrådt. Når jeg kommer der, fristes jeg stærkt til, at skjælde den præst huden fuld, og jeg siger ham da og undertiden mange ting, som han naturligvis synker med stor selvbe-
 15 herskelse. Hans idelige valgsprog er forresten: "man skal altid tale sandhed", - et ord, Fogtmand engang skal have sagt, men som lyder ironisk satyrisk i Kirkebyes mund. Anden pintsedag stod han på kirkegården i præstekjole, hvor han havde sammenkaldt forstanderskabsmøde, og skjendtes, så folk skammede sig ved at høre det; så går i det mindste ordet. Dette om Kirkebyes forbliver som sagt "unter uns".

Den store grundlovs-fest i Kbhvn. kan jeg da tænke, du deltog i; på himmelbjærgtet var der jo også fest, og jeg vilde også have været
 25 derhen, når jeg ikke, førend dette blev averteret, havde indbudet Harald Petersen til at tilbringe pintsen hos mig. Petersen er nu som bekendt en uopdragen slyngel, thi for det første svarede han mig slet ikke på min invitatsjon, og, secundo kom han slet ikke, og indtil dato har jeg endnu intet hørt eller sét fra fyren. Som følge
 30 heraf var jeg nødt til at blive hjemme og vente på den herre, uagtet jeg havde stor lyst til himmelbjærgsturen, da det jo i ethvert tilfælde dog var en demonstratsjon, og jeg tillige derved kunde ærgre vor provst, der er en skrækkelig aristokrat og hartad russisk-sindet. Han er nemlig gift med en baronesse fra Vilhelmsborg - da liegt
 35 der Hundt begraben - som Tydsken siger.

For tiden læser jeg åbenbaringen, og spænder mig rigtig an i sammes rette fortolkning. Det er vel ellers noget, du aldrig har tænkt over, og det er vel også noget, der til eksamen ej gøres synderlige fordringer i. Jeg sér forresten, at der for ikke lang tid siden er givne skriftlige spørgsmål i åbenbaringen, noget, der synes mig temmeligt ufor-

svarligt, da jeg ikke véd, nogen af de høje professorer har læst derover hidindtil, hvilket jo dog er muligt de have gjort.

Som sagt Branth - jeg så gerne, du besøgte mig, men ønskede naturligt og gerne at vide det lidt i forvejen. Du skal nu ikke derfor vente dig et lækkert ophold her, thi vi ere simple landsbyfolk, og man spiser her ikke som hos Gravesen eller Jmfr. Eibe. Derimod en god pibe tobak og en god motsjon, det skal du få, selv om du ønsker den til hest, ligesom og anledning til øvelser i sejlekunsten kan præsteres. I modsat fald ønsker jeg dig en behagelig sommerferie, hvor du lander i kongeriget Danmark.

Otto Møller

Gylling præstegård 29 Juni 1854

p.s. dette brev er skreven på en gal tid, da det nu først på mandag kan komme til Horsens, og vi idag have Torsdag.

d.s.

12. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

[9/7 1854]

Bedste Ven!

Din sidste venskabelige Skrivelse modtog jeg i Torsdags i Kbhvn ligesom jeg stod i Begreb med at rejse herover, saa at den nær ikke havde truffet mig. For Indbydelsen til at besøge Dig takker jeg meget og kunde vel ogsaa have god Lyst til at benytte mig deraf, men afholder dog af flere Hensyn fra at gjøre det, hvoriblandt et er, at jeg skulde se at faa noget bestilt og naar jeg ikke ganske vil opgive det vilde jeg ved en saadan længere Rejse komme til at anvende den meste Tid herhjemme paa Studering, hvortil jeg ikke vel kan bekvemme mig. Jeg vilde nemlig se, at komme op til Examen næste Sommer, hvilket dog maaske vil knibe en Del. Hvis jeg ikke kan naa det, faaer det vel blive godt, men imidlertid vilde jeg helst.

Hvad Du skriver om, at jeg har misforstaaet Dig, haaber jeg har ikke sin Grund i at jeg har anvendt nogen rabulistisk Fortolkningskunst, eller i at Du har udtrykt Dig utydeligt, maaske snarere i at jeg har set paa, hvad der forekom mig som en nødvendig og uafviselig Konsekvens af Dine Ytringer, som Du maaske mere har

ment som polemiske Antitheser, hvor man let kommer til at sige mere end man egentlig vil. Forresten er det jo aldeles modsatte Retninger, der udgaa fra Grundtvig; saaledes vil Mag. Viborg, at Kirken skal fortolke Skriften; hvilket in praxi bliver at sætte Traditionen over Skriften, medens den sjællandske Forening for kirkelig Frihed vil at enhver Præst skal prædike og forvalte Sakramenterne som ham lyster, det vil sige, opgiver det ydre Kirkesamfund. Har Du læst den gamle Engelbreths Indlæg; det er en fortræffelig gammel Karl.

10 Det synes som Du antager, at jeg er en Beundrer af Martensen i den Forstand at jeg skulde følge hans theologiske eller kirkelige Fane; hans Spekulation er med al sin kristelige Aandrigthed meget inkonsekvent og han er næppe fri for hierarkiske Tilbøjeligheder. Gude som Aspirant til Professorhatten har jeg dog ikke hørt nævne
15 uden ironisk; forresten ved jeg intet om ham uden hvad der stod i Dagbladet; han har skrevet et Stykke om Katekisation i theologisk Tidsskrift, som jeg iøvrigt ikke læste. Jeg har ogsaa hørt Bornemann nævne som den sikreste Aspirant til Professoratet; det skal være en forvirret Hegelianer, som ikke forstaaer Hegel. Du mener at jeg ikke
20 bryder mig om Aabenbaringen; jeg synes netop at det er en meget god Bog, som ikke vel kunde undværes, men at benytte den til arithmetiske Beregninger om Djævlens Antal eller Verdens Undergangsaaer duer rigtignok ikke og strider ligefrem mod Kristi Ord.

Saa Petersen sidder i Klakring og lader intet høre fra sig; han
25 laante Clausens Synopsis af mig og lod til, at der skulde kiles paa. Hils den Bassetspiller fra mig, hvis Du ser ham. Jeg fordriver her Tiden med Snak, alskens Læsning, Botaniseren, Dagdriveri og hvad jeg ellers kan finde paa; Du bærer Dig formodentlig ad paa lignende Maade og rejser jævnlige ind til Horsens for at se paa de mange
30 smukke Damer, som efter Poul Møllers Iagttagelse skulle findes der i usædvanligt Antal; uagtet dette vel kunde være en Grund mere for mig til at benytte Din Gjæstfrihed, kan det dog ikke lade sig gjøre, men jeg maa indskrænke mig til at takke derfor endnu en Gang. Din ven

35

J. S. Deichmann Branth
Ferslev Præstegaard (pr. Aalborg) den 9de Juli 1854.

[I brevets margin]: Theologisk Examen gjorde slet ikke noget behageligt Indtryk paa mig, da man slagtede for Fode. Scharling exa-

minerede undertiden i Moral og spurgte en: hvad er det modsatte af den sunde Lære? Da Kandidaten betænkte sig paa et dybsindigt Svar, sagde Scharling: nu, det er den syge.

- Jeg har set Din Ven Aschlunds Skrift; det er jo aldeles uden videnskabelig Holdning; han vil saaledes bevise at et større Himmellegeme bevæger sig hurtigere end et mindre af at en Hest løber hurtigere end en Snegl.

10 13. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

[1/7 - 1857]

Til min værdige Ven J. Branth

- 15 Det er ej min skyld, at jeg kommer til at få en moralsk Overvægt over Dig ved at skrive først; thi ifølge min eftergivende og fromme Natur var det min Beslutning at vige Pladsen, og overlade Dig den uomtvistelige Hæder, der følger med at vise sig forekommende. Men Heiberg stillede mig den Opfordring, at give Bidrag til et Brev
20 til Dig, og jeg indvilliger deri, déls formedelst at jeg jo kan begribe, hvad der da ogsaa ligger i Opfordringen fra Heiberg, at hans Hoved, der ellers er stort nok, dog er for lille til at rumme ordentlige Tanker til et Brev, og déls fordi jeg ellers er bange for hans Uvenskab, hvad muligvis kunde have de beklagelige Følger, at han ingen Penge
25 lånte af mig for fremtiden. Disse ere de Grunde, der drev mig til at bibringe dig det Stød, der nødvendigt følger med Bevidstheden om at stå tilbage, en Følelse, der maaske kunde parallelliseres med en ond Samvittigheds Kvaler, - en Følelse, jeg imidlertid haaber vil svinde hen som Dug for Italiens glimrende Sol, jeg mener "hin Ene"
30 som Du har truffen, eller dog efter hin Astrologs, Deichmanns, Mening vil træffe paa St. Gotthart.

- Vi skrive i Dag den 1ste Juli, og jeg tænker dig i Venedig, Du står med Oldgrandskerens Maske paa dit jævne danske Aasyn og skuer vigtigt hen paa Løven paa St. Markus Pladsen, hvis mystiske Indskrifter Du erklære for mildest talt at være Smørrebrød for Dig. En
35 Pige fra Dalmatien (= Dalkuller hos os) står hos i en malerisk Stilling; hun har funden Behag i den "lyse Mand" fra Norden, og hun fortæller Legenden om hin Løve, som Engelen bragte hid; men Du, med et Aasyn lig Napoleons, da han var kommen over Alperne, siger hine mindeværdige Ord, at det var dine Forfædre, der indgrov

hine for Venetianeren uudgranskelige Skrifttegn (jfr. Oldnord. Sekr. Skrifter 1857). "Pigen fra Dalmatien" skuer op til Dig som til et overnaturligt Væsen; hun følger Dig i stum Beundring, ror Dig i sin Gondol til dit Logis, og givende efter for din videnskabelige, anatomiske Natur, begynder Du saa der paa din egentlige Livsopgave d.v.s. at experimentere med "Pigen fra Dalmatien" der forholder sig til Dig som Kaninen til hin Læge i Paris. -

Forfølgende saadan videnskabelig Forset kan Du være rolig for det lumske Politi, der ellers lægger Mundkurv paa saa mangen en hæderlig Ungersvend i Venedig, men muligvis kunde dine velformede Ribbén være udsat for en Undersøgelse af et Stykke koldt Jern, som tilhører hin dalmatiske Piges kjæreste, en ung Fisker.

I din nuværende Bestedelse (rimelig Kejserstaden Rom, der efter Taciti Beretning under Nero talte "7 Millioner Indvånere") at ville opvarte dig med Skildringer af min egen Tilstand vilde omtrent svare til, om vor Møgkudsk vilde delikatere mig med en detailleret Beretning om, hvormange og hvordan Læs Møg han dagligt læsede og kjørte ud, efterat han først med sine sure Tæer havde æltet den og søgt i den kolde Gjødning en Lindring for Varmens Indvirkning paa han[s] ildedannede Tæer. Saa meget kan jeg dog ikke holde tilbage, at en Dél af Ferien alt er medgaaet til en Rejse til Fyen. Min Broders Kjæreste, en ret smuk Pige, har nemlig været i Besøg her, og hende maatte jeg følge hjem. Fra først af bragte jeg hende paa et fuldkomment Afhængigheds Standpunkt, saa hun ikke turde Andet end svare paa ethvert Spørgsmaal, jeg gav hende, og jeg fik saaledes ganske artige Ting at vide; Du har saaledes Ære af mig, som Du sér, jeg har lært ganske godt af din Omgang.

Du er jo altsaa nu i Rom, din Skurk; du kan besøge Peters og Pavli Grave, et af mine mange Ønsker; hvis Du der i en Steen indridser dit Navn, saa gjør ligesaa med mit, for at når jeg engang kommer der, jeg da kan finde det og glæde mig derover. Hans Hellighed Paven er vel neppe i Staden for Tiden, jeg synes at have sét, at han for Tiden er paa Rejser. Ham burde Du dog ellers sé, og, om Du kunde nå den Ære, kysse hans Tøffel. Ligeledes undlader Du da sagtens ikke at undersøge det vatikanske Bibliotek; hvem véd, om Du ikke er den, der skal finde Ansgars Dagbog, og indlægge dig et Navn d.v.s. faae Plads i en Note i Danmarks Kirkes Historie. Jeg tænker paa det smukke Digt "Nemi" om Staden Rom: "den gule Tiber flyder mere gul" om Sommeren nemlig, når Sirocco Vinden hjemsøger Staden. "Hver Fremmed griber Vandringsstaven og drager bort og Ingen sér

- sig om”; det Udsagn vil Du sagtens realisere, og søge ud i de apenninske Bjerge for der at træffe den Hædersmand, som Borch omtalte; jeg har atter glemt hans Navn, hvad jeg håber ikke er Tilfældet med Dig. I disse evigt besungne Bjerge haaber jeg da, at Du oplever
- 5 et Æventyr med Røvere eller andre blidere Væsner, saa Du engang i Fremtiden kan krydre en stille Aften paa Landet med Fremstillingen deraf, og muligvis bringe mit dejlige Haar til at rejse sig af Rædsel, eller og mine klare Øjne til at rinde med ”salten Taare” ved dine idylliske Expectorations.
- 10 Din Rejses videre Retning blev jeg jo ikke betroet, saaledes som Tilfældet var med Harald Petersen, men går den igjennem Tydskland, saa kan jeg da forstå, at Du ikke undlader at gjæste den Røverkule Frankfurt, og der knække Benene paa en Flok Raadsherrer; thi nu begynde de jo at raadslaae om Danmarks Velfærd, og fåe de
- 15 Lov at raade dem selv, saa komme vi to nok til at spasere med Musketten paa Nakken til næste Aar ved denne Tid. Ja det er ”en Verden fuld af Planer” vi leve i, Planer, der alle mér eller mindre lade sig realisere, som hin med Kometen den 13de og din med Rejsen til Halenegerne og Usurpationen af Kongedømmet og Dronningesengen dersteds. Hvis en Englænder skulde forføre dig til
- 20 Sligt eller lade sig bedåre af dine Ord dertil, da burde Danmarks Generalfiskal i Statens Interesse anlægge Sag mod ham, thi det Tab, den danske Videnskab vilde lide i vegetabilsk og psykologisk Henseende, vilde være uberegneligt, hvilket jeg just ikke vil sige, vilde være Tilfældet med den Formindskelse, som Folkeformerelsen her i Landet vilde være udsat for ved din Borteværen, en Formindskelse, jeg haaber dog successive vilde blive følelig. At Du nemlig ved din Hjemkomst vil gifte dig med hin på St. Gotth. træffende Englænderinde og med hende frembringe en forædlet Halvblodsrace, det betragter jeg som værende uden for en hél Dél Tivl.
- 30 Som Du jo véd, saa vilde det i høj Grad gasse (Sproget ejer intet mere passende Ord) mig at sé din Haandskrift helst om den var affattet i Rom; jeg tænker nemlig, at In[d]trykket af hin Katholicismens Vugge-sang har stemt Dig en Octav højere, end Du ellers står. En
- 35 klassisk Stiil og horatiansk Vid tænker jeg mig som nærmest Følge ikke at forglemme det sibbernske: en forhøjet Vitalfølelse, og kan selv brystsyge Folk komme sig under Italiens mørkeblå Himmel, hvad Indvirkning maa den da ikke have paa en ung kraftig Mand, der står paa Trinnet til at indgaae Forbindelse med en henrivende engelsk Lady ell. Miss. Som sagt i Løbet af en 3 Ugers Tid venter

jeg Brev, og ønsker imidlertid, at din Pung maa holde bravt ud og din Experimentere-evne være frisk og anvendelig, til Du igjen bliver pidsket i Ansigtet af Bølgeskummet i Kjøgebugt.

5

Din Ven Otto Møller

Gylling Præstegaard d. 1/7 57

[Påskrift: Jeg seer at O. Møller gjør skumle Bemærkninger over mig i Begyndelsen af sit Brev. Du skal dog ikke tage Dig dem for nær.]

10

14. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

15

Husum d. 28 Juli 1858

Kjære Ven.

Du mener maaskee, da Du i saa lang Tid ikke har hørt fra mig (NB ligesom jeg ikke fra Dig) at jeg nu her negocierer med Fürfødde, og Du venter da formodentlig en Opfordring til at deeltage i Entreprisen. Dog er det ikke for Stydenes Skyld, at jeg tilskriver Dig fra Stydehandelens klassiske By, men for at underrette Dig om, at min Forlængsel efter at see Dig legemligt er bleven saa stærk, at jeg tænker meget paa, og har besluttet i mit kjære Hjerte, at besøge Dig i Din Residens om en 4 a 6 Dage fra Dato, forudsat at jeg kommer uskadt til Kontinentet efter en Ekskursion til Sild, ”som er en Ø”, hvorhen jeg idag begiver mig. Jeg haaber altsaa som sagt, at Du en Dagstid eller to, for gammelt Venskabs Skyld vil optage mig i Dit Huus, og anbefaler mig til den Tid i Din gunstige Bevaagenhed. Din hengivne

30

J. S. Deichmann Branth

15. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

35

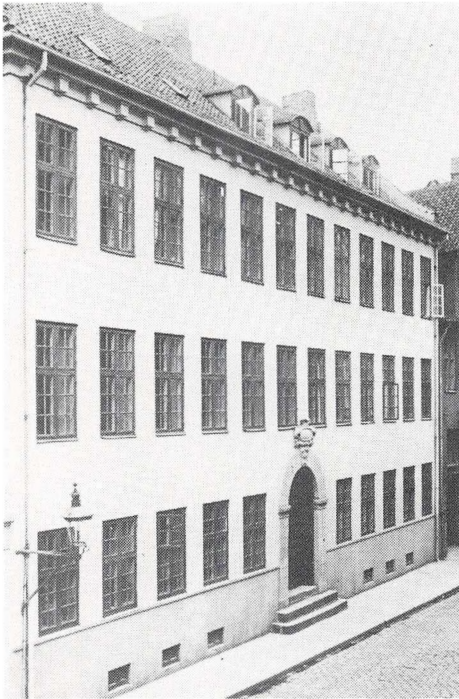
[8/5 1863]

Det var mig meget kjært at see, at du tænker paa mig, og skjøndt nu Skoleprogrammer er mig en hårsk Læsning, saa stak jeg dog strags Næsen i disse i den Forventning at finde et lille Brev i et af dem; dette slog nu bitterligt fejl og jeg var paa Spring til at blive

lidt muggen, thi jeg syntes Vejen var lige lang, om der ogsaa var fulgt et Brev med, men du har vel sagtens grumme travlt med at regere det hele Maskineri og gider desaaarsag ikke sætte dig til at skrive, naar det kan undgaaes.

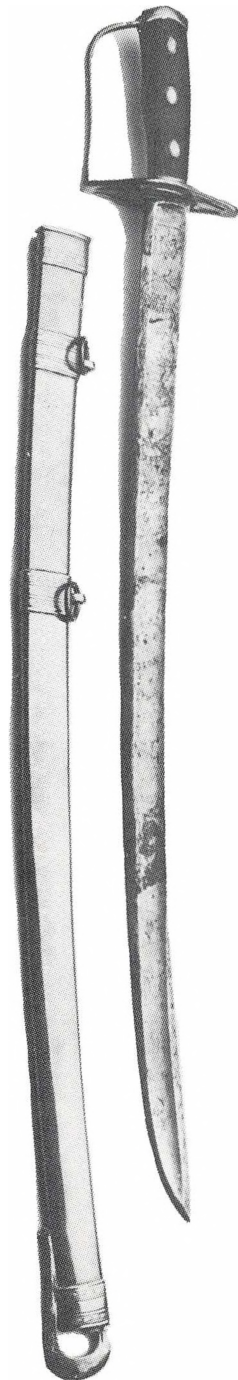
5 Jeg holdt mig saa til Programmerne og traf paa bedre Ting deri, end man skulde have ventet; det var mig en Behagelighed at træffe Müllers Bibelhistorie og især Boisens Sange, som det er beklageligt at I maa lære istedenfor at synge; men jeg veed jo, at du var aldrig stærk udi Sangen, og man kan jo ikke forlange Mere end osv. Det
10 var ogsaa behageligt at see, at en Skole kan gaa uden Karakterer, men ligesaa beklageligt forekom det mig, at de gode gammeldags Prygl, som vore Forfædre voxte op under, ere bandlyste; det er vel ogsaa kun paa Papiret, eller har den unge Büschel sat Skræk i Blodet? Jeg synes, at en Skole kan hverken undvære Sang eller Prygl, hvilke
15 tvende Factorer sætte udmærket Liv i Tingene. Det maa jo imidlertid en Skolebestyrer vide bedre end en maged Capellan uden eget Ansvar. Det vilde ellers være mig grumme behageligt at see dit Ansigt igjen lidt snart, thi ellers er jeg bange, vi blive begge graahaarede og ubehageligt overraskede ved et Gjensyn; der var
20 jo saa mange Ting, som det var godt at høre Meninger om, og jeg haaber, at have den Glæde at see, du har svedt en svær Hob ud af det Schleiermacherske; jeg har nemlig under Haanden holdt Øje med dig, og S. Rørdam mente ifjor, da han var her, - at du i *Sagen* var kommen os temmelig nær, men havde endnu den samme grimme
25 Mund, som paa *Borken*.

Af Deichmann har jeg ved Lejlighed hørt, at du faderligst har advaret ham for Partiet, men hvis D. har Evne dertil, saa er jeg bange for, han ender i det *Krasseste*, thi der er en Forskjel paa at tale om *Sagen*, og saa staae midt en ventre Menighed; du vil sagtens
30 gaae samme Vej, naar det Critiske er svedt ud. Da jeg i Sommer talte med D. var han i Grunden i Kniben; thi han saa nok, han havde ikke rigtig fast Grund under Fødderne, og vor (d.v.s. Partiets) turde han ikke træde paa heller, thi han er jo af en overordentlig skeptisk Natur; imidlertid studerede han til stor Opbyggelse for sig selv: "Guds levende Ord i den chr. Daabspagt", og saa ender han for-
35 haabentlig i det *Krasseste*, thi den er saa bred, at jeg hidtil er gaaet uden om den. Men hvad D. fornemmer, er, at naar man skal komme nogen Vegne med Bønder, saa maa man holde sig ved det Eenfoldige, at i det Hele den Christendom, Børn og Bønder ikke kan forstaae, er der ingen Ting ved eller er da i det Mindste ikke den, vor Herre

Borchs Kollegium nævnes mange gange i brevene. Her boede D.B. i studentertiden, og herfra havde de to brevskrivere erindringer om glade studenterdage sammen. (K.B.'s billedsamling).

I erindringerne fra de muntre lørdagstener på Borchs Kollegium indgik et sværd, der havde tilhørt D.B.'s farfar, den fra slaget på Reden kendte søofficer Erik Branth. D.B. benyttede bl.a. sværdet til at skære brød med. Sværdet findes stadig i familiens eje. Foto Morten Degnbol.

TAVLE 8

O.M. oplevede de slesvigske krige på nært hold i Gylling, og han tegnede senere en lang række soldaterbilleder (K. B. NKS 4435,4° – O.M.'s tegninger).

prædikede, thi den var jo kun for den Slags Folk, at man desaarsag maa holde sig ved Katekismen og er saa med det Samme inde paa Partiets Grund. Han var som sagt længst vel i Havn, naar han ikke havde dette Skeptiske, som gjør, at han skal lugte til enhver Ting, og omkredse den og begloe den, og opdage Betæneligheder i det Uendelige. -

Her leve jo Kirkeby og jeg i god Forstaaelse og i Grunden i en god Fred, thi vi mærke hverken til Bisp eller Provst, de har hidtil ladet os gaae vor egen skjæve Gang, og vi kan ikke ønske os Andet, end at det maa saaledes blive ved. Her er jo en hel Del Røre i Folk, som vi nu søge at vende til det Bedste, vi forstaae, man komme jo ved denne Virksomhed i adskillig mindre behagelig Conflict med Præsterne, som synes alt Andet end godt om dette Røre, og især ikke om, at vi ikke saa godt kan holde vore Fingre fra de Folk, der høre til deres Sogne. Nu gjærer det betydeligt her med Hensyn til Sognebaandsløsning, og skjøndt vi raade til at sætte Sagen i Bero, saa længe som muligt, saa vil det vist snart bryde løs, og dermed er Krigen erklæret, thi det ansees for en Æreskrænkelse, naar Nogen løse Sognebaand. Det har forresten sine Vanskeligheder at sætte Teorierne i Praxis, thi vor Nabo er Provst, og man vil jo nødigt lægge sig ud med ham, - saa jeg veed ikke, hvordan vi skal komme vel fra det, da det efter al Rimelighed vil komme. -

Vi drive det her i Sognet med Forsamlinger, nu hver Maaned. Dertil kommer saa Folk rundt om fra Egnen, dem der nemlig kan følge med i eller de gaae ind paa min Betragtning af Tingene. Jeg fortæller saa gjerne et Stykke af Kirkehistorien efter Melbys Fortællinger, og vi synge nogle af Gr.s Psalmer; og det er dog mærkeligt hvordan man med Sang kan bane Vej for alt Godt. - Gjerne kommer der jo saa en Samtale i Gang om et af Tidens eller Egnens brændende Spørgsmaal, hvor saa Enhver giver sit Besyv, Fruentimmerne ikke mindst, ligesom de i det Hele gjerne gaae foran i aandelige Bevægelser. Jeg kan ikke negte, at det er mine glædeste Timer, naar vi saadan er sammen, thi man har ligesom en Eftersmag af det apostoliske Menighedsliv. Her kan nemlig slet ikke være Tale om forskellige Anskuelser, de tage Alt og optage Alt i den bedste Mening. Lidt Eensidighed følger der jo altid med, thi Alt, hvad der ikke henpeger til Daabspagten er jo for dem uægte, de kjende kun to Kirkefædre, Luther og Grundtvig, og vil slet ikke vide af Speculationen at sige; thi der er jo ogsaa speculative Hoveder blandt Bønder, men de hades som Ukrud; der er som sagt en hel Del En-

sidighed, men jeg antager, at det kan ikke undgaaes og findes vel overalt, hvor Opvækkelsen har nogen Fremgang. - Secter har vi hidtil Intet at gjøre med; Mormonerne har undertiden strøffet ind paa vore Enemærker, men de har faaet kort Besked, og har ikke her i
 5 Sognet kunnet leje noget Lokale til Forsamlinger; hertil tror jeg ogsaa har bidraget, at jeg har bestemt negtet at ville møde i deres Forsamlinger, thi til en Begyndelse er Intet dem mere kjærkomment end at komme i Dispyt med en Præst; et saadant Spectakel vilde Folk vel nok have gaaet efter, men det rene, bare Mormon-
 10 væsen staae dem ikke an. I Hundslund her i Nærheden har de vunden nogle Faa, men Præsten skal have givet Sine det venskabelige Raad at stene dem ud af Byen; og man faar nu at see, om det ikke vil bære ham sure Frugter; hans Navn er Jespersen, en yderst blødsøden, salvelsesfuld Rationalist.

15 Jeg har havt stor Fornøjelse i Aar af det i Norge udkommende "Kirkl. Folkeblad", thi det er efter min Formening det bedste kirkelige Blad, vi har. Det kan da ikke være Andet, end at du ogsaa maa see det, skjøndt vel din Sognepræst, sørgl. Ihukommelse!, ikke er nogen Ynder; det gad jeg nok vide, hvordan du kommer til Rette
 20 med Hjort, thi det kan da aldrig være godt, hvis han ikke har forandret sig, siden han var "Udgiver". Dog har jeg hørt sige, at han skal ikke være nær saa slem som Ugeskriftet var, - navnlig tror jeg, det er Peder Larsen, Dons, der har givet ham et bedre Skudsmaal. I er vel ellers ikke fri for Tyskeriet nede i den Egn, ja jeg seer jo
 25 endog, at du har dreven det til at *tale* Tysk en Time om Ugen; det er dog et fordømt Folkefærd disse Tyskere, og i Besynderlighed vore kjære Holstenere; i disse Dage er der indkaldt ikke Faa herfra til de holstenske Batailloner; jeg vil da haabe, at den hamborgske Pöbel faar nogle anselige Prygl. Det var at ønske, at du nu vilde for-
 30 anstalte et ordentligt Oprør, at vi kunde faae en Ende paa det evige Vrøvl, thi godt bliver det ikke, før noget af det sorte Blod er tappet ud.

Kunde du nu ikke i Sommer lægge din Vej herom, thi du skal vel efter gammel Sædvane ud at røre de lange Been. Vi kunde jo da
 35 trække frem af de gamle Sager og faae en rigtig gemytlig Pasiar. Tænk nu paa det Gamle! Dog maaske, det falder mig ind, men jeg veed Intet derom, maaske du sidder med Kone og Børn dernede, thi der kan jo være sket Meget, man ikke aner; hørt har jeg da, at du engang var forlovet, men hvorvidt det siden er kommen, er mig ukjendt. Men enten du endnu som jeg er en enlig Svend, eller du

er i velsignede Omstændigheder, - derfor kan du jo gjerne gjæste os, og træffe Sagerne som forhen, særligt din gamle Ven uforandret.

8 Maj 1863

Otto Møller

5

Jeg har et eneste Exemplar af mit Contrafej, som jeg haaber vil fremkalde en behagelig Erindring.

10 16. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

Ferslev 9. Aug. 1863

Kjære Ven!

15 Du vankede gloende Kul paa mit Hoved ved til Gjengjæld for et magert Program at sende mig baade Brev og Kontrafej, og begge Dele vare mig meget behagelige. Det sidste haaber jeg at gjengjælde, naar Evnen bliver til det.

Først om mine Personalialia. Du har hørt, at jeg var forlovet, og jeg
20 har nu været gift lidt over et Aar og synes vel om denne Stand. Jeg vilde vanskeligt kunne nøjes med de rent ideelle Interesser, og et Menneske er dog ogsaa bedre at holde sig til end en Ide, saavist som Mennesket selv i al sin Ringhed, dog er det bedste og højeste paa Jorden. Ligesom det religiøse Liv er uden Hold og Fasthed,
25 hvor den levende Frelser mangler, saa synes det mig, at det menneskeligt naturlige Liv er det ligesaa med, hvor ikke et levende Menneske, er Midtpunktet deri, med hvem man kan dele baade aandeligt og timeligt.

Min Virksomhed er, som Du nok kan tænke, ikke uden Bryderier, men ligesom det hidtil er gaaet fremad antager jeg ogsaa at det
30 kan fremdeles. Det mest penible er den Hensynenes Mangfoldighed, hvorefter man til alle Sider er omringet, opad og nedad, tilhøjre og venstre. Til Siderne og nedad d.v.s. imod Lærere og Disciple er jeg temmelig sikker paa at komme godt udaf det, men imod Foresatte
35 kunde det snarere rive lidt ud, dog er det hidtil gaaet ret godt. Tydskeriet er det jo kun i sin Orden, at man kommer i lidt Konflikt med, skjønt jeg af de hidsigste Danske har Ord for at være temmelig slap i national Hensende. Jeg kan godt finde mig i, at de tydsksindede ere lidt mistænksomme og gjøre sig noget uvorne, fordi jeg ved, at hvormeget de saa stritte imod, maa de dog give sig

tilsidst, naar man kun ikke taber Taalmodigheden og forløber sig. Man kan ikke vente, at de en Gang forkvalede tydskdannede Forældre skulle forandre deres Sympathier, naar de kun finde sig i det meget naturlige, at Børn af danske Forældre blive dannede paa

5 Dansk. Jeg finder det ikke overflødigt at bemærke, at Tønder er en næsten aldeles dansktalende By, om end Skilterne ere tydske.

Provst Hjort er i national Hensende ret heldig, da han ikke buser paa med Magt, han er som Martensens Discipel jo ogsaa inddrøkket med tydsk Theologi. Som Præst maa man i det allermindste

10 sige om ham, at han hører til de bedre, han er ingenlunde slap og har megen Følelse, saa at han tiltaler mange i høj Grad, men hans Prædiken gaaer ikke saa klart og bestemt ud fra Troen, som ønskeligt var; det meste han prædiker om, er kristelig Fuldkommenhed i det huslige Liv, men Grundvolden giver han sig ikke nok af med. I

15 Spørgsmaalet om Daaben (som jeg nu ingenlunde mener med Grundvolden) staaer han Grundtvigianerne nærmere end jeg, det vil sige paa det luthersk-martensenske Standpunkt, som er langt fra at være konsekvent og udaf en Støbning.

Der er jo ellers to Nuancer blandt Grundtvigianerne, af hvilke

20 nogle mene, at der ved Daaben indgives et nyt Liv, medens andre lægge Vægt paa, at det er en Guds Pagt med os. Det første anser jeg for Nonsens og Levning af hedensk Trolddomstro, det sidste er jeg enig i, naar man kun ikke gjør Troesartiklerne til en Formular, hvor Indhold og Udtryk ere saaledes et, at f.Ex. en Daab, hvor man

25 siger "kristelig" for "almindelig" og "Legemets" for "Kjødets", ja selv udelader Nedfarten til Helvede, kun tvivlsomt kan gjælde for en kristelig Daab. Hvem, der tvivler derom, maa jeg betragte som en Bogstavens Tjener, som kun i laante Udtryk kan tale om hvad Kristendom er. Daaben er efter min Mening kun et sekundært

30 Spørgsmaal og Grundtvigianismen ingenlunde noget for hele Kirken betydningsfuldt Fænomen; om det end hos os har havt stor og god Indflydelse, men det have ogsaa andre langt betydningsfuldere Retninger havt, som Methodismen og Hernhuttismen, uden at derfor deres specifikke Ejendommelighed har givet eller vil give Kirkens

35 Udvikling dens Grundvold. Grundtvig gjorde jo ogsaa kun sin Opdagelse, fordi han i en Forknythed, som Tiderne gjorde forklarlig, mente at maatte overlade Rationalisterne Skriften som en Bog, der kunde forstaaes paa hvad Maade det skulde være; i saa Tilfælde maatte den være daarligere end de fleste andre Bøger, der dog have en Mening, og en besynderlig Illusion er det at mene, at ingen kunde

falde paa at fordreje Symbolet, saa at det vilde give bedre Garanti. Dette er ganske vist den historiske Oprindelse til Grundtvigs Opdagelse. Dernæst dens begrundelse for den troende Bevidsthed, undskyld jeg ved intet bedre Udtryk; dog maaske vi mere enfoldigt
 5 kunne sige "for det troende Kristenhjertes Trang" - med denne Begrundelse forholder det sig jo saaledes, at det skal være nødvendigt, at man skal have en Handling af Kristus, som blot er henvendt til mig, for at jeg kan være sikker i min Saligheds Sag, som om det ikke var akkurat et og det samme, enten man siger til ti Mennesker,
 10 der have forset sig: "I alle, hver eneste af Eder, hvad han saa har gjort, have Eders Synder tilgivne", eller man siger til hver enkelt: "Du, hvad Du saa end har gjort osv." Jeg ser ikke rettere, end at det er Vigtighed af sin Synd at tro, at det sidste er bedre end det første, som om det var andet end en Usandhed naar vi mene, at vi ere
 15 mærkværdige Syndere, der ikke kunne nøjes med et Tilsagn, som paa samme Tid gjælder andre. Naar Paulus taler om, at han er den største af alle Syndere, saa ved han jo ellers nok, at "der er ikke Forskjel", men alle trænge til det samme. Havde Paulus tænkt som Grundtvig, saa maatte han netop lige overfor denne Anfægtelse have trøstet sig
 20 med at sige: "men Gud ske Lov, Herren har dog i min Daab tilgivet mig det altsammen". Hvorfor mon dog Paulus slet ikke trækker sin Daab frem der, hvor den efter den grundtvigske Opfattelse vilde være det eneste Anker, der kunde holde?

Jeg ved ikke hvad Du mener med at jeg efter S. Rørdams Mening
 25 skulde være kommet "os" nærmere. Mener Du med "os" "Partiet" og dets Dogmatik, saa haaber jeg, at Du nu ikke antager det mere, mener Du med "os" Dig selv og S. Rørdam, saa haaber jeg, at det er Tilfældet, for saa vidt jeg tør haabe om mig selv, som jeg haaber det om Eder, at vi mere og mere maa blive i Stand til kun at drage
 30 det kristelige Brodersamfunds Grændser efter "den Grundvold, som en Gang er lagt, der er Jesus Kristus" og ikke efter hvad vi selv bygge derpaa, det være nu Guld eller Straa. Det vil maaske mere Dig at erfare, at jeg i "Dannevirke" har været angivet som Grundtvigianer eller dog i det mindste mistænkelig i denne Hensende. Det er mig
 35 naturligvis ligegyldigt, om et Blad, der paa disse Gebeter ikke distingverer finere, antager mig derfor.

Jeg maa endnu berigtige den Fejltagelse, at jeg skulde bruge L. Chr. Müllers Bibelhistorie i Skolen, det er S. C. Müllers Bibelen i Udtog, det gjør mig ondt at maatte gjøre Afkald paa at vise dette "gode Tegn".

Jeg vilde ret ønske, at jeg kunde faa Dig i Tale, men jeg kommer dog ikke nærmere end til at sejle forbi Gyllingnæs paa Vejen til Flensborg, men vi træffes vel ogsaa sagtens en Gang her i Verden. Du har været mig til megen Gammen og en af de faa til hvem jeg
 5 uden Hensyn snakker fra Leveren, det vil da sige, Du antager mig vist for at være mere kritisk og forholde mig mere objektivt og æstetisk til Tilværelsen end jeg nogen Tid har gjort, men det kan nok være min egen Skyld, fordi jeg ikke holdt af, at lade Dine gemytligt satiriske Hænder røre ved alting.

10 Stakkels Harald Petersen, ham havde jeg i Førstningen saa godt Haab om, men han er nok aandeligt betragtet gaaet i Hundene eller i Balletten, og plejer sin fede magelige Krop i Foreningen - dog ønsker jeg just ikke, at Du skal meddele ham denne Ytring. Kirkeby derimod er jo blevet en Mand, som man maa have Estime
 15 for, det er fornøjeligt at høre. Jeg kommer ikke til K. Deichmanns Bryllup, da det skal være den 26de, efter Ferien. Han faaer en god Kone for en Præst.

Flere af vore samtidige ere Præster i Vestslesvig, min heldige Medbejler for tre Aar siden i Klægsbøl, Pram-Gad (Snøvle), C. H.
 20 Bruun i Brarup, nyligt gift med en Datter af Biskoppen paa Als, forresten er han snarere gaaet frem end tilbage, har Interesse for sin Gjerning og har studeret en Del, saa at han i det mindste deri Egnen ubetinget hører til de bedre, hvad der ellers ikke vil sige meget, da der ingen er, om hvem jeg tør sige, at han hører til de
 25 gode, det skulde være Brammer i Skast og Berggren i Aventoft. Ved de "gode" forstaaer jeg dem, som gjerne indlade sig med Opvækkelsen, hvor der findes nogen, men det er liden eller ingen Opvækkelse og megen udvortes Kirkelighed.

Nu er der ingen Plads til Underskrift, maa jeg bede Dig hilse i
 30 Gylling, dersom man erindrer mig.

Din Ven

J. S. Deichmann Branth

35

[I brevets margin]: Skulde Du kjende og træffe Adjunkt Bøggild i Horsens, saa hils ham fra mig.

17. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

Skelskør 21/2-71

Gamle Møller!

5

Det er ikke fri for, at jeg ofte har tænkt paa Dig og havt en Fornemmelse af, at vi en Gang have kjendt hinanden, ligesom jeg ogsaa har glædet mig over at høre Dig fordelagtigt omtalt fra flere Sider som en *στυλος* og se det samme paa Prent. Af Schjørrings (den her-
 10 værende Borgmesters) har jeg hørt, at Du skal være bleven gift, uden dog at kunne faa Oplysning om naar og med hvem, og nu er Du jo af Folkets Villie og Biskop Brammers Frygt for en Valgmenighed bleven Sognepræst i en fed Kald, hvilke to Forfremmelser jeg oprigtigt ønsker Dig til Lykke til, og har hørt, at der skal være
 15 Glæde over i hele Hads Herred.

Jeg har nu været gift i henimod 8 Aar, uden dog at have Børn, og har det forresten godt nok, skjønt jeg gjerne vilde have en Kald, om ogsaa mindre fed, men da jeg kun har været Kateket i 4 1/2 Aar, vil man maaske rive mig dette i Næsen. Efter Provst Brasens Død
 20 har jeg faaet noget mere Spillerum med Hensyn til Undervisningen, hvilket jeg bl.A. har benyttet til at faa Religionsundervisningen i nederste Klasse indskrænket til Forevisning og Forklaring af bibelske Billeder, hvilket Folk her nu erkjende for at være godt, skjønt det sker af en mindre duelig Lærer, og de i Begyndelsen
 25 rystede paa Hovedet deraf. Hvad præstelig Virksomhed angaaer, saa havde jeg i Provst Brasens Tid Følelsen af at jeg burde gjøre noget, holdt bl.A. Bibellæsninger, hvor Provsten aldrig satte sin Fod, men overlader nu roligt alt dette til T. Smith, da jeg helst vil nøjes med at have én Virksomhed at passe, og jeg har private Jern nok i Ilden,
 30 saaledes i denne strænge Vinter med at forestaa en Understøttelsesforening.

Botaniken driver jeg jo stadigt paa, holder en Del udenlandske Forbindelser og kaldes i fremmede Tidsskrifter præstantissimus og celeberrimus; jeg føler mig dog forpligtet til at tilstaa, at det er
 35 almindelig Skik og Brug at anvende saadanne højtravende latinske Superlativer paa enhver uberygtet Mand, som har udgivet noget lidt større Arbejde, aldeles ligesom det i Neapel bruges at kalde en Mand *Excellenza*, naar han har en hel Kjole paa Kroppen. Det, der indbringer mig disse Titulaturer, er Beskjæftigelsen med Laver (Lickener) hvilke Du vel ikke ved af at sige, men mest folkeligt

kunne forklares ved det, som kan skræbes af Bark, Stene og Plankeværker. Jeg ser nok Dit medlidende Smil, da jeg jo kjender, hvor stor Pris Grundtvigianerne sætte paa den Oplysning, der er ”kun om Sivet”, og at det aldeles ikke er deres Lyst, om ogsaa de synge det saadan; men forsøm dog ikke i Eders Oplysningsarbejde denne Side, jeg mener Naturkundskab, at ikke Bjørnbakkelsen skal faa noget at hænge sin Hat paa, thi det har slaaet dybere Rødder, end at det kan ignoreres nu om Stunder, og jeg ved af Erfaring med hvor stor Glæde det modtages; selvfølgelig mener jeg ikke, at man skal just

10 gøre Lickener til et Undervisningsfag paa Folkehøjskoler.

En Interesse har jeg lagt mig til, siden vi omgikkes, nemlig Had til Tydskerne, hvilket for Øjeblikket er min herskende Lidenskab; det vilde være en af de største Glæder jeg kunde opleve at se Tydskland knust, splintret og traadt under Fødder, hvilket jo øjensynlig

15 vilde være en Vinding for det øvrige Evropa, som de true og undertrykke, men ogsaa for dem selv, da det synes at være den eneste Maade, hvorpaa deres djævelske Hovmod kan komme ud af dem; og der kunde aabne sig en svag Mulighed for at de kunde blive Mennesker.

Luther var forresten ogsaa en ægte Tydsker, som ikke holdt Tungen lige i Munden, men tog den fuld af brusende Ord, saa at man knap ved hvad der ædrueligt er hans Mening, og hvad der er Überschwenglichkeit og gehobene Stimmung; skulde forresten ikke Grundtvig have en lille Rem af den samme Hud, som mindst af alt

25 er nordisk? - om Forladelse. Jeg har forresten med megen Interesse nylig læst Grundtvigs Afhandlinger om den kristelige Børnelærdom, som jeg godt kan bruge det meste af, skjønt jeg med hans gode Ven Gunni Busck ikke indser Nødvendigheden af at Troesbekjendelsen skal være af Herrens eller Apostlenes Mund.

Siger Du nu, at jeg er en forstokket Kjætter, saa er det ikke første Gang, og bliver vel heller ikke sidste, men lige godt er Du en brav Karl.

35

Din hengivne
J. S. Deichmann Branth

18. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

[24/2-1871]

Min kjære gamle Ven.

5

Det var mig da en ganske aparte Fornøjelse at faae Brev fra dig, hvad du vil skjønne deraf, at jeg strags sætter mig til at svare dig; jeg vil ønske, at du maa blive ligesaa glad ved at see min Kragetæer, som jeg blev ved at see dine ledsagede af dit livagtige Skilderi. Det kommer mig forresten for, at Alderen har taget Noget paa dig; navnlig synes jeg at iagttage en vis Bestræbelse ved din Haarprydelse efter at skjule visse Mangler betræffende den høje Isses Bedækning; ja vist tager Alderen paa os; jeg ser med Ængstelse min Paryk blive graa og min Hustru, (der til Efterretning er en Præstedatter fra Fyn, navnlig Holm, fæstet for 3 Aar siden) lader mig dagligt høre, at jeg er en gammel Person. Hun dannede sig ved at læse dit Brev, thi Koner gaee jo i alle Ens Papirer, strags den Forestilling, at du var et vittigt Hoved, hvad jeg kunde stadfæste, men derimod ikke hendes Formodning om, at du vist var fed; thi jeg kan ikke tænke mig, at du nogensinde skulde drive det synderligt vidt, hvad Mave angaar.

Jeg har forresten jævnlgt hørt om dig via Deichmann-Kirkeby; vidste nok, at du i en Del Aar havde været gift, hvad du vel forresten selv har skreven mig til om fra Tønder i sin Tid; men jeg har ondt af dig, at du efter saa mange Aar ingen Børn har; thi Børn er dog en stor Velsignelse, som jeg ogsaa synes af dit Brev at kunne mærke, at du selv føler. Vi havde en lille Pige, som var os til stor Glæde, men hun døde lige efter Nytaar til en stor Sorg for os; det er noget saare strængt at miste Barn, en Prøve jeg tror Ingen kan gjøre sig Forestilling om, der ikke selv er forsøgt deri; blot vi aldrig mere skulde prøve det. Dog vilde vi ingenlunde have undværet hende det Aar, vi havde hende.

Jeg forstaar ikke, kjære Branth, hvordan du holder ud at være Catechet; det er jo slet ingen Bestilling for dig, den sidste, synes jeg, du skulde sættes til; det er for mig en Plage to Gange om Ugen at læse med Confirmander, men hvad maa det saa ikke være at skulle trækkes med den Slags Folk Dag ud og Dag ind fra Morgen til Aften. Jeg kan saa godt forstaae, at du længes efter "en fed Kalv", thi du skulde jo være Landsbypræst, hvor du kunde drive din Botanik ret med Alvor; det maa du see at faae Ministeren gjort klog paa, at du kan kaste Glands over Fædrelandet, naar du kommer i en Stilling,

hvor du kan sætte dit Lys ret paa Stage, og jeg tænker mig, at ingen Stilling vilde være dig bekvemmere end et Præstekald herovre i Jylland, særligt paa denne Egn, hvor der i flere Henseender er en ganske ejendommelig Flora, mange mosgroede Sten, gamle fryndede Træstammer og i det Hele Lavarter i Overflod.

Rigtignok nærer jeg nogle Betæneligheder ved, om en Menighed vilde være tjent med din Schleiermacherianisme, thi du er sagtens, som jeg nok kan lugte, den Samme, du var paa Borkens Coll., og skjøndt der nok kan disputeres ud fra det Standpunkt, tvivler jeg om, at det egentligt kan prædikes; men du kunde jo komme over og blive min Nabo, og de, der ikke kunde finde Smag i Botanik og Schleiermacher, kunde jo saa løse Sognebaand til os, hvis du da ikke er mellem de Kildne, der ikke ynde dette Roden - om i hinandens Hartkorn. Her er Udsigt til, at der snart bliver ledige Kald; i Hundslund er Præsten syg og man mener, han neppe vil komme sig; det var en "Fedekalv" for dig, jævnt Embede, én Kirke, store Lyngbakker. Saa er der Randlev, hvor Præsten er fjollet og skal enten have Capellan eller Afsked; og endl. er der Ørting, hvor Præsten sidder paa Spring og endeligt vil til Sjælland, saasart han kan finde et passende Lokale der.

Alvorligt talt vilde det være mig en stor Glæde, om du kom herover i en saadan Nærhed, at vi kunde naae at komme sammen af og til; jeg begriber snart ikke, hvordan du holde ud i Luft sammen med Br(asen), og jeg kan heller ikke forestille mig, at den lille Vigtigpind T. Smith kan være nogen tiltalende Værkfælle for dig. Nej du skulde herover i den frie jydsk Luft; og jeg for min Part vilde glæde mig ved at have en Naturkyndig i Nærheden; thi du tager ganske Fejl, om du mener, at vort Folk agter sligt ringe; tværtimod, vi er meget opsatte derpaa - jeg har efter Evne og Lejlighed lagt mig efter Chemien nu i adskillige Aar og nyder overhovedet med Behag Alt, hvad der hedder "populær Fremstilling fra Naturvidenskaben", ser op til Forchhammer og J. Thomsen, fremfor Alt til Alt hvad der hedder Oldgranskning, altsaa til Steenstrup; studerer iligemaade Fysiologien, saasom Eschricht, Panum osv.; vi vilde finde Meget at glæde os ved i Forening, fremfor da vi stredes med hinanden i Kannikestræde. Vi gjør i Virkeligheden Alvor, saa vidt det er os muligt, af at søge Oplysning selv "Om Sivet", og jeg beklager, at Højskolerne ikke bedre ere mægtige for at røgte denne Side af deres Kald; thi Thestrup Skole her i Amtet er god nok, hvad den historiske Del angaar; eller rettere sagt, Menneskelivets Historie

har man Øje for der, men kun sparsomt for Naturlivets Historie, og det Ene er saa frugtbart som det Andet.

Men Copernikaner bliver jeg aldrig, saa naar man enten skal tilvejs blandt Planeter og Stjernetaager eller forud for den nærværende Jordperiode ud i Gisningernes taagede Verden, saa er jeg ikke med; og med al Dygtighed hos Forchhammer og Thomsen ere de dog Fantaster, naar de forlade deres *Erfaringer* og lege Blindebuk i deres Hypoteser.

Jeg har gjort Brug af din Lærebog i Naturlære og finder den meget brugelig; og veed du noget Almennyttigt om Lav, som vi kan have Glæde af, saa kom frem med det paa Steder, hvor vi færdes; thi al Oplysning er virkelig god, og det glæder mig at høre, at jeg har en gammel Ven, der er præstantissimus & celeberrimus, om det end er i Udlandet, sagtens Tydskland, at Ryet gaar om dig.

Du lader til at mene Tydsken det ret godt; og sandt at sige, saa undede jeg ham ogsaa Et og Andet, naar det kunde nytte Noget. Men ellers har jeg lært at berolige mit Sind med, at der er En, som passer det og giver Enhver Sit i sin Tid; og jeg har den Tro, at det ogsaa maa være godt og ogsaa godt for os og for den Sag, vi skal tjene, at det gaar i den store Verden, som det gjør. Om Preussen er ifærd med at grave sin egen Grav, om det bereder dig en dyb, smertefuld Ydmygelse eller ikke, det har jeg ikke Forstand paa. Det kommer mig somme Tider for, at det maaske er paa denne Maade, at det gj. Aarhundreder splittede og mishandlede tydske Folk skal samles til Et og saa gennemgaae en Luttring, at det kan finde sig selv og sit Kald, og at Preussen under alt dette vil opsluges igjen af et frit Tydskland; men jeg ved det ikke; kun er jeg overbevist om, at det skal vendes til noget Godt. Og jeg for min Part indser ikke, at Evropa var bedre tjent med at staae under et katholsk Frankrig, som man kjendte det fra den gamle Napoleon, end under et enigt Tydskland. Kun Tydsken kunde komme til sig selv, som han var i Luthers Dage; og jeg kan ikke med dig finde noget Preussisk hos Luther, saalidt da som hos Grundtvig, hvad vel ogsaa kun er et muntert Indfald fra din Side. At Luther var tydsk, kan han jo ikke [gøre] for, men hos ham var alt det i det Godes Tjeneste, der nu synes at tjene Løgn og Gudsbespottelse. -

Jeg hører af og til Lidt fra vore gamle fælles Venner. Hejberg er jo nu bleven Præst her i Aarhus Stift og han har anmeldt sig til et Besøg hersteds; jeg synes at skjønne, at han er bleven en meget mere bestemt og alvorlig Mand, end da han gik og rokkede om paa

Gaden i Kbhvn. Fra Harald Petersen havde jeg forleden et Brev, i Anledning af min opsigtvækkende Ansættelse her; han er jo Catechet i Grenaa; det er nok den rene Jammer med ham; lutter Filisteri og Spidsborgerlighed, en Smule Interesse for Æsthetik i Skikkelse af Heibergs Komedier; han skrev om Klokker Link og lignede sig selv ved ham; der er nok mere Sandhed deri; end han selv aner. -

Om Deichmann hører jeg jævnligt gennem Kirkeby; det er ganske forunderligt, thi Deichmann er jo bleven en Slags Mormon eller hvad det er; han er alle vegne, holder Forsamling tidligt og sent, holder Tordenprædiken, naar og hvor forlanges. Hvem skulde dog have ventet det, og hvad Hold kan der antages at være deri? der kan vist ikke komme Andet ud deraf end et forvirret Føre, en Bølgegang og Opmuddring, som Deichmann ligesaa lidt som de, der slæbe om med ham, ved, hvor vil føre hen, og som i Almindelighed fører i Hænderne paa Mormoner og Consorter. Deichmann er mig, efter Alt, hvad jeg hører om ham, en Gaade.

Kirkeby er jo nu bleven Sognepræst oppe i Salling; han har været mig en god og trofast Ven nu i adskillige Aar; han er kommen ind i den grundtvigske Betragtning og er nu vistnok sikker i det, skjøndt han af Naturen egentligt er anlagt for den indre Mission; han har ogsaa tidligere været svært optaget og medtaget af Beck, men nu kan han ikke længere med det. Den Eneste, jeg stadigt staa i Forbindelse med, er Skat Rørdam, der jo forresten ikke er længere fra dig, end at du maa kunne holde Omgang med ham, om du gider; han er jo baade Grundtvigianer og Orthodox og Missionær og er i det Hele saa yndet til mange Sider, at det ikke er godt for ham at røre sig mellem de mange Venner. Nu er han kommen ind i Bestyrelsen for Missionen og har Haab om at faae nyt Sving i det Værk; men jeg tvivler om, at han kan gjøre Noget til, at faae det store Tros i Fart. Hele den "gejstlige Stat", der jo vil missionere. Missionsselskabet synes mig at ligne Musenes Selskab, der var enigt om, at Bjælden skulde hænges paa Katten, mens Ingen vilde byde sig til at udføre Bedriften. Jeg vilde ønske Rørdam vel ud igjen af det Complot, thi slet Selskab kan det let fordærve gode Sæder; og der er meget slet Selskab der, alle de gamle Bisper og Provster og i det Hele dem i de fede Kald.

Jeg har, som du vel sagtens ved, udgivet en lille Bog i Slutningen af forrige Aar. Jeg antager, at du har faaet fat i den, ellers vilde jeg sende dig den, da jeg dog har et Par Eksempl. deraf, og antager, at dog Et og Andet deri vilde vinde dit Bifald. Man sidder jo i sin

Enlighed og læser Et og Andet, tænker ogsaa en Smule af og til og skriver somt deraf op; man kommer paa denne Vis undertiden i Strid med den rene Lære, men det er jo behageligt, at man ikke huserer under Martensens Vinger. Vor egen Bisp er forresten ren-
 5 livet nok, men han er aflægs og gjør det vel ikke længe, og han er saa meget omgjængelig, naar man personligt har med ham at gjøre. Naar han gaar af, bliver han vel efterfulgt af nærværende Stiftsprovst Boesen, som er et meget mildt Faar; og gaar det saaledes, saa bliver Aarhus Stift det allerbehageligste at være i, thi
 10 saa kan Alle sige og skrive, hvad de lyster.

Ser du Noget til det "nordiske Tidsskrift", der udgives fra Christiania, beregnet paa Folk, der have været paa Højskoler? det lader til at blive læseligt og at stile paa sin Opgave paa en ganske tilfredsstillende Maade. Jeg kan ikke rigtigt faae Tro til "For Ide og Virkelighed"; jeg er bange for, at der er ikke rent Mel i Posen. Men
 15 Scharlings Tidsskrift døde da Straadød; og det er dog jammerligt, at hele den "evangeliske" Retning kan ikke engang holde ét Tidsskrift paa Benene; nu er "den geistlige Stat" jo ganske uden Organ.

Skulde engang din Vej falde herom, vilde du gamle Ven være
 20 meget velkommen, særl. om du havde din Kone med, hvem jeg beder dig hilse. Lad mig engang høre fra dig igjen og lev vel med Guds Velsignelse i din Gjerning.

Din Ven
 Otto Møller

25
 Gylling Pstgrd. 24 Febr. 71

19. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

30
 Elling ved Frederikshavn
 23 Jan 1872

Gamle Ven!

35 Det er underligt, at jeg nu det meste af et år har gået og tænkt på at skrive til Dig, indtil jeg nu bliver bevæget ved at læse en gammel anmeldelse af Din bog i Budstikken, hvor det hed sig, at man vilde tie den død, og derved kom til at tænke på, at Du kunde tro det samme om mig, tilmed da Du har tilbudt mig den, og jeg ikke har svaret på tilbudet. Jeg havde oprigtig talt ikke troet, at jeg

vilde synes så godt om den, som jeg gjorde, da jeg brugte den til sengelæsning ifjor vinter, medens min kone var i Kbhvn, og vilde være Dig taknemlig for et eksemplar; jeg skal så efter fattig lejlighed gøre gengæld med et eksplr. af 2den udgave af min naturlære, som er under trykken, og hvad andet jeg får færdigt af slige allotria. Jeg rådede en mand, som vilde forære en flink Islandsk præst en bog at sende ham Din.

Jeg skal nu i al korthed sige Dig min mening om den; jeg anser den for det betydeligste dogmatiske arbejde, som er fremkommet her i mange år, udmærket ved klarhed og selvstændighed, men som netop derfor ikke behager de rene partimennesker, f.eks. Niels Lindberg, som kun ville have det sagt, der er sagt 100 gange før. Det er jo forresten begribeligt, at det støder de rene Grundtvigianere med deres store kærlighed til sakramenterne, navnlig dåben, når nogen udtaler sig på en måde, som kunde synes at trække noget fra disse, og at de da betragte det som lidt farligt, da de selv alene ville lægge til. Den Luthersk-Martensenske højkirkelig-konservative retning, som lægger vægten på det synspunkt, som Du stryger, sakramenternes af troen uafhængige virkning, og intet vil høre om dåben som pagt - efter min mening det eneste holdbare -, må naturligvis finde mere behag i Paludan-Müllers udtværede ævl, som jeg ikke kan holde ud at læse. For mange år siden blev jeg så ærgerlig over at læse Martensens konfuse snak om dåben (piecens navn har jeg glemt), at jeg satte mig til at skrive en artikel derom, som jeg ikke fik trykt, hvad der måske iøvrigt var heldigt nok, eftersom jeg først siden blev opmærksom på at udtrykket genfødsel er meget forskelligt fra undfangelse, med hvilket Pseudo-Lutheranerne slå det sammen.

Her er ikke så galt at være, skønt jeg hellere vilde have haft Hundslund, hvorom der var c. 50 ansøgere; Du skulde så have været min præst, om Du ellers vilde have med slig mistænkelig person at gøre. Bispem anfadte mig for min artikel i "Fædrelandet", da jeg besøgte ham, og søgte at gøre mig bange, men jeg kender heldigvis den maner at pine folk for godt fra hans broder Søren bøger til at lade mig eksperimentere med, og vi skiltes da også godt nok. Det er ellers min agt ved lejlighed at blive ved i samme spor.

Her har for en halv snes år siden været et meget stærkt sekterisk røre, som nu har sat sig, men har haft den gode virkning, at folk ere mere oppe end sædvanligt, og at de ere vante til at tænke lidt på de sager. Min formand Bøggild er en flink alvorlig mand, som har haft megen strid med bemeldte sekterere, men derved er trængt

mere over til den højkirkelige side, end der egentlig ligger for ham, som mere er anlagt til opvækkelsesprædikant. Han er fra først af påvirket af Søren Kierkegaard, hvilket blandt sin gode virkning har havt den mindre gode, at folk have haft vanskelighed ved at
 5 forstå den endevendende måde at tale på, som han i denne skole har lært.

Jeg kan give Dig ret i at der ikke skal prædikes Schleiermachersisme og Botanik, håber til gengæld, at Du heller ikke prædiker Grundtvigianisme og folkelighed, hvilke 4 dele alle kunne være gode
 10 nok til sit brug. Forresten afviger jeg fra Schleierm. i to vigtige punkter, den ene om Herrens overnaturlige fødsel, hvilken ikke synes mig undværlig, lige så lidt som hans opstandelse, da det i ethvert tilfælde er klart, at der aldrig vilde være blevet nogen kristen kirke til uden troen på denne sidste, og dersom man vilde gøre det
 15 til en nødvendig illusion for kirkens stiftelse, så var det nok en helt ny kirke, dersom man erklærede den kendsgerning, hvorpå den historie hviler for at være falsk. Det andet punkt er apokatastasis, da jeg hvis jeg kunde tro derpå, vilde foretrække at nyde livet og drikke af dunken, eftersom man jo nok fik ende på et par tusinde
 20 år i skærsilden, når man bare var ganske sikker på en forandring. En af de sidste jeg hørte udveksle denne lærdom var en kvik lille fyr, som skal tilbringe en del år i Horsens tugthus for indbrud og brandstiftelse; han havde læst et sted, at der var noget godt i ethvert menneske, som vilde udvikles i et andet liv.

25 Deichmann gør Du afgjort uret; han søger ikke lejlighed til at fare omkring, men når folk bede ham om at prædike for dem, og det efter alt hvad man kan skønne, ikke er for et syns skyld, synes han at det er hans pligt ikke at sige nej, uagtet han hellere vilde være fri og have det mageligere.

30 Egnens præster her har jeg ikke besøgt, skønt jeg af praktiske grunde (eventuel håndsrækning med ministerialia, når man ikke er hjemme) kommer til at hilse på en eller to af dem; men nogen fornøjelse venter mig ikke af dem, og holder i det hele ikke af præster, "de herrer brødre"; de af dem, som du noget, ere gerne
 35 så indbarkede i en eller enden retning, at der intet udkomme er med dem, og mangle åndsfrihed til at være retfærdige mod andre retninger. Dig og Deichmann kan jeg bedst med.

Din hengivne
 J. S. Deichmann Branth

20. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

[27/1-1872]

Gamle Ven

5

Som du da vel nok selv kan tænke, blev jeg meget glad ved at see din gamle bekjendte Haandskrift uden paa et Brev, og da endnu mere ved at see af Brevet, at du bevarer mig i venskabeligt Minde endnu. Hvad jo forresten slet ikke falder let, naar man er kommen

10 hinanden af Syne i den Grad, som Tilfældet er med os.

Jeg vidste jo nok, at du var bleven Præst deroppe nord paa et Sted, men jeg vidste Intet om, at du søgte Hundslund og altsaa muligvis kunde være bleven min Nabo. Skjøndt jeg nu vedblivende er af den Formening, som du vel sagtens heller ikke er langt fra,

15 at du havde været nok saa godt paa din Plads, hvis du havde været Docent i Botanik eller havt en smuk Ansættelse ved den botaniske Have, som nu, da du er Præst, saa vilde jeg dog været meget veltilfreds, hvis du var landet i Hundslund, vis paa, at det ikke vilde forstyrret vor Omgang, at der er adskillige, der derfra have løst

20 Sognebaand hertil. Vi gjorde os forresten en Del Ulejlighed for at faae Konradsen dertil; men den, der stod ham i Vejen, var en Balslev; Gjedved, som du vist nok husker fra Kjøbenhavn; ham vilde Provst og Bisp absolut have kilet ind der; og saa har Hall bestemt sig til at gaae begge forbi og give os en Muhle, der sagtens ikke er Noget

25 ved; dog har jeg hverken set ham eller talt med ham, saa han maaske kan være en bedre Mand, end man tror. Jeg er forresten enig med dig i, at "Præster" er ingen behagelig Omgang; thi enten ere de rene Partigængere eller ogsaa interessere de sig for slet Intet, saa man har langt mere Udbytte af at omgaaes med en Skovrider, Apotheker

30 ja ligefrem Landfolk eller Pranger, thi de leve dog for Noget og snakke ikke om "Sjælesorg" og "Capitelstaxt" og "Sognebaandsløsning" i én Vælling.

At Kjerkegaard har følt dig lidt paa Tænderne, kan jeg vel tænke mig til, og jeg kan heller ikke skjønne Andet, end at du indbyder dertil; thi dit Forhold til "det Lutherske" er nok noget tvetydigt, og

35 Kkgrd. er et Stykke af en Inquisitor. Men forresten er han baade en *alvorlig* Mand, - og det er i mine Tanker Hovedsummen af det Hele -, og tillige en usædvanlig *dygtig* Mand. Det er da ganske morsomt, som han i sin sidste lille Bog leger Himmelspræst med min gode Ven Lindberg, leger med ham, som man ser en Kraftkonstner

lege med sin Unge. I Grunden har vel Kkgrd. *Uret*, thi de 10 *Bud*, den egentlig jødisk-folkelige Del af Moseloven, due ikke for os, de er ikke et adæqvæt Udtryk for Guds Villie til os; de kræve baade for Lidt og for Meget, og det er én Gang for alle afgjort i Jerusalem, at Moseloven skal ikke lægges paa Hedninger. At omforme de 10 Bud til vort Brug, som Luther har gjort det i sine Catechismusforklaringer, grændser op til et velment Bedrag; Hvem falder dog fornuftigvis paa, at det at hvile om Løverdagen egentligt skal sige at gaae i Kirke og læse om Søndagen o.s.v.?

Men Kkgrd. har Ret i, at *Loven* skal forkyndes, thi Lovløshed (*ἀνομία*) er Verdens Sygdom til Døden; men *Loven* er ikke de 10 Bud, som da heller ikke hverken Herren eller Apostlene nogensinde har ladet sig forlyde med; vil vi høre Herrens Mening derom, da har han jo mere end en Gang givet den til Kjende, og nævner det Grundbud, der ikke *saaledes* findes engang i Moselov. Det er den almenmenneskelige Lov i sin sidste Rod som da også i sin yderste Udvikling og Klarelse: "du skal elske Herren din Gud osv".

Men Biskop K. har forsvaret sin Sag saa tappert, som den vistnok lader sig forsvare af Nogen, og jeg længes efter at see, hvordan Lindberg vil skikke sig dertil. Man siger ellers, at Kkgrd. er slem ved alle Grundtvigianere i hans Stift, Præster som Lærere, men derimod lader Resten i temmelig Fred; hans Tanker er vel sagtens, at man har at slaae, hvor der er Udsigt til, at det kan føles, og at det kan ikke nytte at "bande en Døv", hvad jo endogsaa er forbudt i *hans Lov*. Imidlertid vilde jeg være meget glad ved, om vi havde ham her istedenfor Brammer, thi det er et lille stædigt Dyr, beredt til at holde med alle dem, der er imod enhver Bevægelse, og ret skikket til som Fisk at svømme i den Vandflod af Smiger, som "Sjælesorgerne" udgyde over ham paa hans Rundrejser. Vi ere for den Sags Skyld her i Stiftet som adspredte Faar uden Hyrde.

Du vil vist ikke fortænke mig i, at jeg finder, dit Forhold til Schleierm. er for inderligt endnu, saalænge du ikke har funden andre Mangler hos ham end Herrens naturlige Fødsel og Apokastasis. Ingen af disse Dele kan jeg heller billige, men der er meget Mere af samme Surdejg. Mig forekommer det at være den stedsegyldige Sandhed i Sch.'s Betragtning, at den Frelse, der skal hjælpe os, maa svare til vor *Trang*; kommer Herren ikke netop vor *Trang* imøde, da kan han ingen Modtagelse finde hos os. Men hvis man nu ved at fordyde sig i og ransage vor *Trang* vil construere Frelseren og Frelsen, - og det er jo da vel den sunde Mening i Talen om, at vor

religiøse Bevidsthed er den sidste Kilde for Erkjendelsen af Frelseren og Maalestokken at berømme Ordet om ham efter -, da lod det sig kun gjøre, hvis vi var uden Synd, og altsaa *Trangen* kun den naturlige Trang til Gud. Jeg har min stadige Glæde af at see og paa-
 5 pege, hvorledes Naadens Ord stedse svarer til og kommer den menneskelige Trang imøde; men denne Trang vækkes først ret og bliver først bevidst ved Hørelsen af Evangeliet.

Det er Herren, der selv taler Tro og Trang frem i os, og uden hans Ord til os om, hvad han vil give og gjøre, blev vi aldrig klog
 10 paa, hvad vi trænge til, der skal gives os og gøres med os. *Det Første* bliver derfor stedse et *Naadetilbud*, et Ord, der *vækker* den dertil svarende Trang; *Det Andet* bliver denne til Tro klarede mer eller mindre ubevidste Trang; eller med andre Ord: Troen kom med ved, at man hører, men at man hører, virkes ved et Gudsord. Jeg
 15 turde derfor aldrig afpasse min Christendom efter, hvad jeg selv syntes jeg havde *behov*, vælge og vrage efter eget, hidtil erkjendt Behov; men tage mod *Ordet*, som det henvendes til os, og saa *opleve* at erfare, at det imødekom netop den dybeste Trang.

Den schl. *Christus* bliver et selvlavet Ideal efter Tarv og Lejlighed;
 20 man danner sig i Virkeligheden selv en Frelser - i egen Indbildning; mens Frelsen dog nok bestaar i at tage mod den *historiske Christus*, som *gik her i Kjødet*, og *gaar her i Aanden* i sin Menighed, og saa i Tro paa *hans Ord til os* opleve, at hans Naade og Sandhed svarer netop til vor Trang, som Mad og Drikke til Hunger og Tørst, som
 25 Lægedom til Sygdom. Der er trods den megen Lighed mellem Grundtvig og Schl. alligevel en Grundmodsætning, idet den Ene gaar lige den modsatte Vej af den Anden; det synes mig at svare til Forskellen mellem Syn og Hallucination. Synet fremkommer ved et Indtryk af noget Objectivt; det Objective er primus motor, den
 30 subjective Sandsning deraf er det Andet og af det Første absolut Betingede. Hallucinationen fremkommer ved den bagvendte Bevægelse, at det subjective Sandseorgan sætter sig i Bevægelse og efter sit forment Behov selv frembringer et antaget Objectivt. Dette vil du som Naturkyndig kunne udføre langt bedre end jeg; men
 35 Ligheden synes mig slaaende: Grundtvig forholder sig til et Objectivt: *Herren, nærværende i sit Ord i Menigheden*; dette Objective fremkalder Troen og modtages af Troen og beviser sig at svare til Troens Behov. Schl. forholder sig til *det Subjective: den religiøse Bevidsthed*, Hjærtets egen Trang og eget Behov; herud af construeres saa et Fantasma, der i sin taagede Almindelighed snart antager bestemtere,

- snart mere ubestemt Skikkelse; men Grundskaden er, at det er et *φάντασμα* og udretter netop saa Meget som et saadant. At det er den *virkelige* Frelser, vi har funden, den *virkelige Frelse*, vi har faaet Del i, kan ikke sikres derved, at det svarer til vor Trang, men kun
- 5 derved, at vi har søgt og funden i den *virkelige Frelsesanstalt*, i Menigheden, han er med til Verdens Ende. En Hallucination er lige uvirkelig, fordi man subjectivt er overbevist om den; Synets Virkelighed vil altid afhænge af, om det har et Objectivt til sin sidste Grund.
- 10 Alt dette er imidlertid Noget, du ikke har givet mig nogen Anledning til at belære dig om, og som du maaske ved meget bedre, end jeg kan fremstille det; men kjender jeg dig ret fra gammel Tid, saa tager du ikke slige "skraa Stød" ilde op, som du da i gamle Dage paa "Borken" var et Exemplar af Taalmodighed og *ἀραξία*.
- 15 Men Et er der i dit Brev, som jeg kunde være foranlediget til at gaae i Rette med dig for, og det er din Grund til at vogte dig for *ἀποκαταστάσις*; men det er vel sagtens kun din gamle "Sløvhed", der lader dig skrive, at hvis saa var, vilde du "nyde livet og drikke af dunken". Det lyder ikke synderligt christeligt, ikke heller synes
- 20 jeg schleiermachersk; thi kunne vi ikke finde, at i Christendommen er Intet at tabe men Alt at vinde, da blev det os aldrig Alvor med den. Ganske vist er det en almindelig Tankegang, at det er et *Tab* at være christen for Alvor, som det i Evangl. til imorgen giver sig Udtryk: "vi som have baaren Dagens Byrde og Hede". Det forudsætter, at man vilde havt det bedre, naar man var fri derfor, og
- 25 havde havt Lov til at følge *Lysten* istedenfor at agte *Trangen*. Men det er dog kun et Udtryk for, at man ikke har faaet Smag for *Livets* Kost endnu, thi da er det *i sig selv* en *Vinding* at slippe for *Lystens* Tilfredsstillelse og at tage Del i Arbejdet og Væddeløbet. En *Christen*
- 30 vilde aldrig kunne sige fra sin Samvittighed: dersom det "Fatale med Døden" ikke var, eller dersom jeg vidste, at det endte med "Alles Salighed", saa lod jeg staae til; men nu maa jeg holde mig i Skindet; det er *Trældomsaanden* til dobbelt Frygt. Dog jeg vil ikke videre indlade mig derpaa, da det jo vel kun er en Brand, som du saa tidt
- 35 holdt mig under Næsen i gamle Dage, særligt vore morsomme Lør-dagftener.

Det var ellers fornøjeligt, om du engang kunde med din Kone gjøre en Fart herved; saavidt jeg følger med Geografien, har I jo Jernbane til Frederikshavn nu, og saa var det vel i Grunden en let Sag at rulle herved enten til Odder, hvor der dagligt gaar Post til

fra Aarhus og Horsens eller til Hovedgaards Station, hvortil vi har et Par gode Mil. Min Vogn kunde da hente Eder, og vi saa i nogle Dage fornye gamle Minder. Jeg er en "Kværsidet", kommer ingen Steder, kan ikke vinde længere end her om til Kirken, eller da paa mit eget Hartkorn. Tænk nu paa denne Sag og lad det ikke blive ved Tanken allene; du kjender jo desuden min Hule, og du vil vistnok i det Hele finde mig saa temmelig den samme som i Fortiden.

Hvad angaar vort Liv her i vor lille Krog, da har vi maattet prøve nogen Modgang. Jeg husker ikke, om vor lille Pige levede endnu, da jeg skrev til dig ifjor; dog var hun vel sagtens allerede dengang død. Iaar havde vor Herre givet os en lille Dreng, som jeg var meget glad ved; men han døde nu op til Julen, og vi er atter ene, som fra først af. Det er noget surt Noget, gamle Ven; var der ikke et Liv i vente, hvor man kan samles med *Sine* og see dem evindeligt velforsørgede, saa kunde man aldrig ønske sig Børn; thi det er afgjort, som det gamle Ord siger: Børn er vis Sorg, men uvis Glæde? Du skrev forrige Gang til mig, at I havde ingen Børn; ja saa har I heller ikke den bittere Sorg at miste dem.

Min Ven Nørregaard i Testrup, som du vel kjender af Omtale, har været gift nu i 8 Aar; de havde heller ingen; men ifjor Sommer var Alt uendelig Fryd for dem, da det nu skulde komme; saa blev det en Dødfødt, og hvad det ikke før var tungt for dem, saa blev det nu, da de havde ligesom tabt Haabet. Med alt det haabe vi jo dog paa, at vi maatte faae Børn og beholde dem, og den Naade times vel ogsaa alle, som bede derom og som kunne bære den til Velsignelse.

Min Bog medfølger efter dit Ønske, skjøndt jeg var nær ved at ærgres lidt over, at du kun fandt den tjenlig til "Sengelæsning"; men kanske du læser bedst i Sengen, eller betragter den Art Læsning som frugtbarst, der bringer snarest i Søvn; en saadan Brug af Bøger er da i ethvert Fald uskyldigere, end naar man kun læser forat høre sine egne Meninger eller for i modsat Fald at finde Kjætterier og Forbrydelser til Embedsfortabelse deri. Jeg havde forresten ikke havt Noget imod, at du havde anmeldt samme Bog, hvad du efter din Mening derom vel kunde gjort med frelst Samvittighed; thi i visse Maader lader det jo, som den skal ties ihjel; enten maa den jo anses for ubetydelig til at ændses, eller ogsaa for langt under Anstand og Sømmelighed til, at man kan indlade sig med den. Men der er dog flere, der ikke bruge mere udsøgte Complimenter, og som dog naar at faae Ørenlyd. Dog - hvad man vil sige, bliver vel ogsaa

hørt, fordi det ikke saalige bliver udtalt, at det er hørt. Jeg lader medfølge en lille nylig udgiven Piece, som maaske kan forkorte dig en "Sengetime", og som maaske i visse Retninger turde kunne vinde dit Bifald.

5 Lev saa forresten vel min gamle Ven. Jeg ønsker dig Vorherres Velsignelse i din Gjerning, at du selv maa have Glæde og Gavn af den, saa bliver den vel ogsaa til Gavn for de Folk, du er stillet imellem. Hvis du ikke har altfor langt til Hjørring - "jeg Landkort kjender ej" - da vilde du der træffe et Par ganske flinke Mænd: Kampmann og
10 Sigumfeld. Men endnu engang: tænk paa at see ned til Gylling, hvor du vil være velkommen hos din gamle Ven.

Otto Møller

Gylling Pstgrd. 27 Januar 1872

15 [I brevets margin]: At jeg lader medfølge et ældre lille Skrift er i den Tanke, at det muligt er undgaaet din Opmærksomhed, ligger hos mig Ingen til Nytte og kunde hos dig kanske endnu fremkalde en rolig Søvn.

20

21. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

Elling 21 Jan 1873

25 Kære gamle Ven!

Du tror nok, at jeg er en besynderlig karl, siden jeg ikke en gang har sagt Dig tak for de gode bøger, som Du sendte mig for næsten et år siden, kan måske ogsaa have ret deri, men jeg havde isinde at
30 skrive en anmeldelse af Dine skoleforedrag til "Fædrelandet" først, og i forbigående give nogle vink om skoleloven, men nu er det bleven bagefter, skjønt jeg har optegnet det meste deraf, og det er uvist, om det bliver til. Jeg kan godt forstå, at de fleste præster blive nogle sære smøl og dryssepinde, som intet udrette hverken
35 af det ene eller andet, men tilbringe tiden i et vist dolce far niente, som dog trykkes lidt ved følelsen af et vist ansvar, som man imidlertid gør såre lidt for at bære - peccata omissionis kunne være fuldt så slemme som peccata commissionis; i det mindste tror jeg, at det gælder for de fleste præsters vedkommende.

De omtalte skoleforedrag synes jeg særdeles vel om; det synes

mig således lige så originalt som sandt, at Adams undervisning begyndte med naturhistorie - og ikke med sagn eller fantasisyner, uden at jeg dog vil kaste vrang på disse, men undervisningen må dog ikke indrettes således, at børnene skal vænnes af med spørgsmålet: er det nu også sandt?

Følger et aftryk af et stykke tidsskrift om fyrreskoven i Danmark og af indledningen til min beskrivelse af danske laver de første ark, ikke fordi jeg på nogen måde vil opfordre Dig til at studere dette stof, men fordi det lille afsnit s. 7-11 omhandler et almindeligere spørgsmål, nemlig artsbegrebet, og går ud på at vise at emperien, det vil sige den videnskabelige behandling, forvirres og forkludres ved en Darwinistisk artsopfattelse, skjøndt jeg for ikke at beskyldes for "tendens" har undladt at nævne Darwins navn; i dette spørgsmål tror jeg, at Steenstrup er den eneste danske naturhistoriker, der er ganske enig med mig, men han kan da også opveje en del af de andre. Derimod strider det mod hans system, at der skulde have været fyrreskov i Danmark i den historiske tid, så det går mig i botanisk hensende, ligesom i kirkelig, at jeg får folk på halsen som en kætter. Det gotter mig ellers lidt, at Du, som i gamle dage tidt lod mig høre for vranglære, nu ikke så sjelden endda får en lille bandstråle af småpaverne og stivnakkerne; jeg kan forresten fortælle Dig, at kristelige folk her i sognet have været glade ved Dine bøger, så at Du vil blive vel modtaget, ikke alene af mig, for hvem det vilde være en stor glæde, men også af andre, dersom Du en skøn dag besluttede Dig til at betro Din velærværdige person til en jernbanevogn for at se landets nordende.

I sommer havde jeg besøg af Deichmann; i hvilken anledning jeg havde foranstaltet et møde, hvortil jeg også havde indbudt Buchwald på Hirsholmen til at tale for at vise, at de forskellige retninger kunde forliges i en kirke, men Buchwald kunde folk ikke bruge, hvortil dog nok grunden nærmest er den, at han er personlig ilde lidt på sin ø; iøvrigt hører han også til de ganske subalterne Grundtvigianere.

Jeg havde da Kierkegaard i sommer tre dage, først var han i kirke to gange om søndagen, og holdt derefter visitats om mandagen, skjønt jeg havde givet ham at forstå at han helst måtte blive borte i sommer, da vi byggede og reparerede; jeg ventede nemlig hans besøg, som han plejer at aflægge hos de ny præster. Han var for resten rigtig flink og fornøjelig, fandt sig endog i, at jeg udelader Fadervor i prædikenen, da jeg forestillede ham, at det synes mig

vel meget at have det indtil 6 gange, som nok kunde træffe også, dersom man kun vilde bruge det en gang på prædikestolen, når der er nadver, dåb og begravelse, ved hvilken lejligheder det jo skal eller bør bruges; derimod pålagde han mig at bruge alterstadsen; 5 hvad jeg helst lod være, men er mig temmelig ligegyldigt. Han går ellers mere og mere over imod Søren, om hvem han talte som noget ene stående, da jeg fik ham ind derpå, eller bestemtere han antog at Sørens skrifter også i fremtiden vilde få meget stor betydning. Bispen er lige godt en stadskarl, når man kun ikke lader sig forbløffe, hvilket mange gør. Folk sagde her, da de hørte, at bispen 10 vilde komme, at det var fordi jeg holdt med baptisterne og nu skulde nøfles; jeg havde blandt andre fæle ting nemlig en gang talt i en forsamling som holdtes i forening med en baptistpræst, da jeg ingen grund ser til at skjule den anskuelse, at både baptister og katoliker 15 kan være kristne mennesker, og baptisterne her aldeles ikke ere angribende. Jeg giver nemlig det såkaldte apostoliske symbol, som den ældste trosbekendelse vi have, den ære, at det kan tjene til unions-symbol, rigtignok nærmere i Calixts end i Grundtvigs mening, hvilket Du måske ikke vil betragte som et meget tilfredsstillende standpunkt, men Du står iøvrigt lige så ene som jeg, Farlil, 20 om også folk kalde Dig en Grundtvigianer; og det føler Du vist ret godt.

Din sammenligning mellem Grundtvig og Schleiermacher oplyst ved syn og hallucination er sindrig nok, dog gør Du Schlm. noget 25 uret, når Du skylder ham for at overse det historiske, thi hans kristologiske grundformel er jo netop at der i Kristus er "enhed af det urbilledlige og historiske". Heller ikke kan jeg se at Grundtvig kan få nogen større sikkerhed eller garanti for det objektive end den, som består i, ikke at være alene om sin tro, men have mange med 30 sig, både i nutid og fortid, thi disse mange ere jo hvad man kalder menigheden, og de forholdsvis få ivrige blandt de mange, ere hvad man kalder den levende menighed. Vi kunne måske nogenlunde enes på den måde, at dersom der i Kristi person er enhed af ide og historie, eller at i ham menneskehedens grundideal er realiseret - 35 hvad Du jo nok kan sige ja til, om Du end ikke ynder udtrykket -, så følger eo ipso deraf, at man kan komme til ham både ad den ideale vej (d.v.s.: nærmest erkendelse af sin afstand fra idealet og længsel derefter, syndserkendelse) og ad den historiske vej (d.v.s.: syn på og syn for menneskehedens og menighedens levnetsløb). Lad så hver gå den vej han vil, når han blot ser på den, der er en-

hedspunktet af det spredte.

Det glæder mig både for N. Lindberg og Dansk Kirketidende og Grundtvigianerne, at der er kommet en anden redaktion; det har undertiden hændt mig, når jeg i grunden var enig med Grundtvigianerne om en sag, f.eks. valgmenighederne, at jeg ved at læse Lindbergs flabetheder var nær ved at give hans sag skyld derfor.

Det var med stor og hjertelig deltagelse, at jeg hørte om hvordan det gik med Eders to første børn; nu er der vel sagtens allerede sket eller forventet noget nyt i den retning hos Eder. Gud give Eder, at det måtte blive til glæde, og at I hvordan det går, måtte være stærke nok til ikke i hjertet at skylde Gud for at holde Eder for nar; jeg er bange for at jeg vilde være nær ved det, har somme tider ikke været langt derfra, uagtet der aldrig har været noget tegn til børn hos os. Vi have nu fået et plejebarn, en lille pige fra København; som vi ikke kendte meget til forud, men som lader til at være heldig; i det mindste generer hun sig ikke ved at gøre al den kvalm hun formår, og derved befri huset for det underlig døde, som kommer hvor ingen børn er.

Der var meget jeg kunde have lyst til at tale med Dig om, tilmed da Du efter hvad jeg kan mærke på Dine breve, har bevaret mig i venligere erindring, end jeg kunde gøre fordring på og derfor skal Du have tak. Levvel.

Din fra Borcken og Studiestræde hengivne

25 J.S. Deichmann Branth

22. Otto Møller til J.S. Deichmann Branth

30 [30/1-1873]

Kjære gamle Ven.

Det var mig til megen Glæde at faae Brev fra dig forleden Dag, og jeg vilde være særdeles taknemlig for, om det skete noget hyppigere, men især vilde jeg være glad ved, om du boede saa nær herved, at jeg imellem kunde see dig, thi jeg savner meget en jævnlig Omgang. Det har jeg ret erfaret, siden min Fader døde; thi mens han levede, syntes jeg, man sagtens kunde leve i enlig Stand, da jeg jo havde ham ved Haanden at kunne dele alle Ting med, og den Gang var Kirkeby ogsaa her paa Egnen, og hvad mere var, han var et ædelt Menneske,

Fot. E. Rye, Aarhus. O.M. sendte et tilsvarende billede til D.B. i 1863. (K.B.'s billedsamling).

Fot. J. Petersen, Odder. Billedet stammer fra beg. af 1860'erne. (K.B.'s billedsamling).

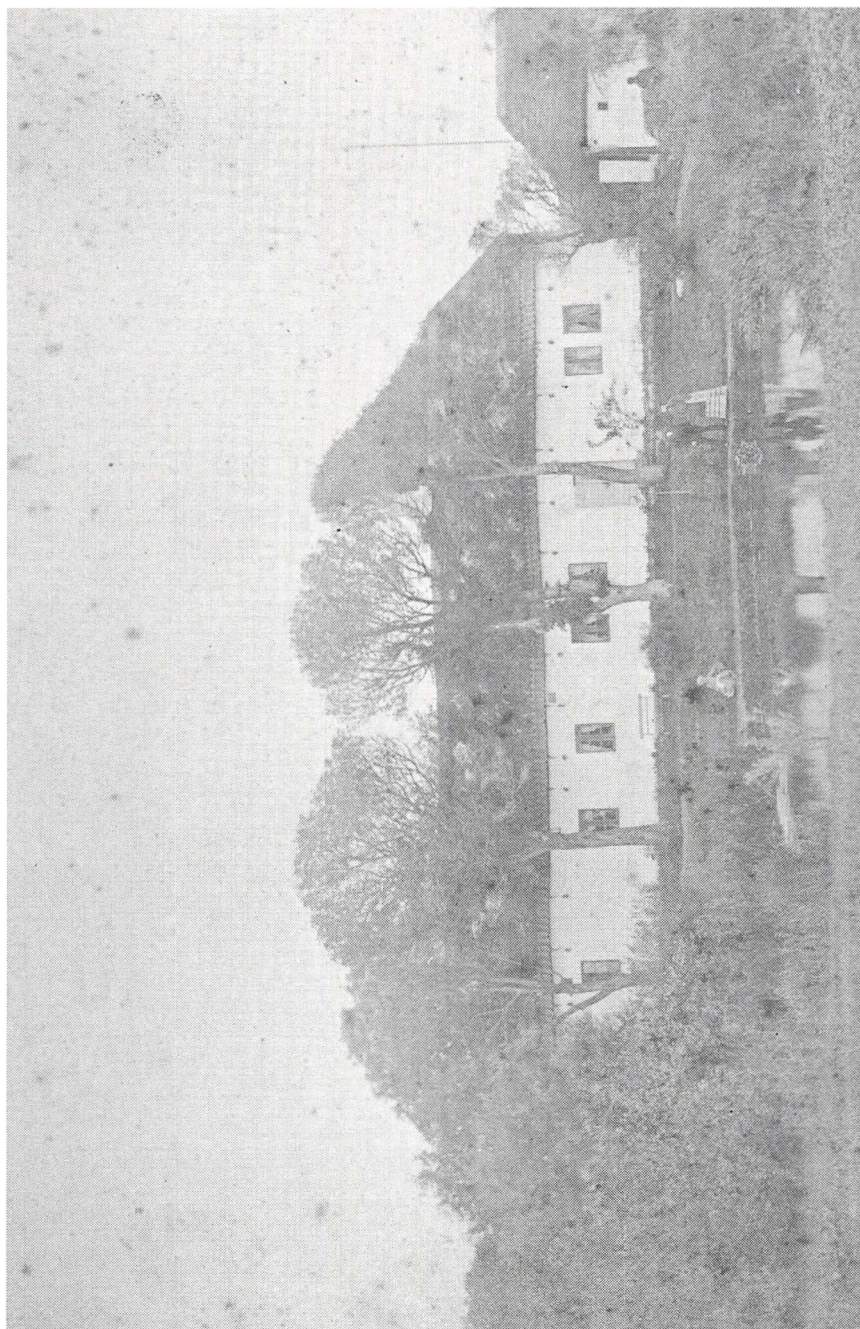
Fot. F. W. Schmidt, Horsens. Billedet er sandsynligvis fra 1870'erne. (K.B.'s billedsamling).

Fot. Laurine Andersen & Co. Billedet er sandsynligvis fra 1880'erne. (K.B.'s billedsamling).

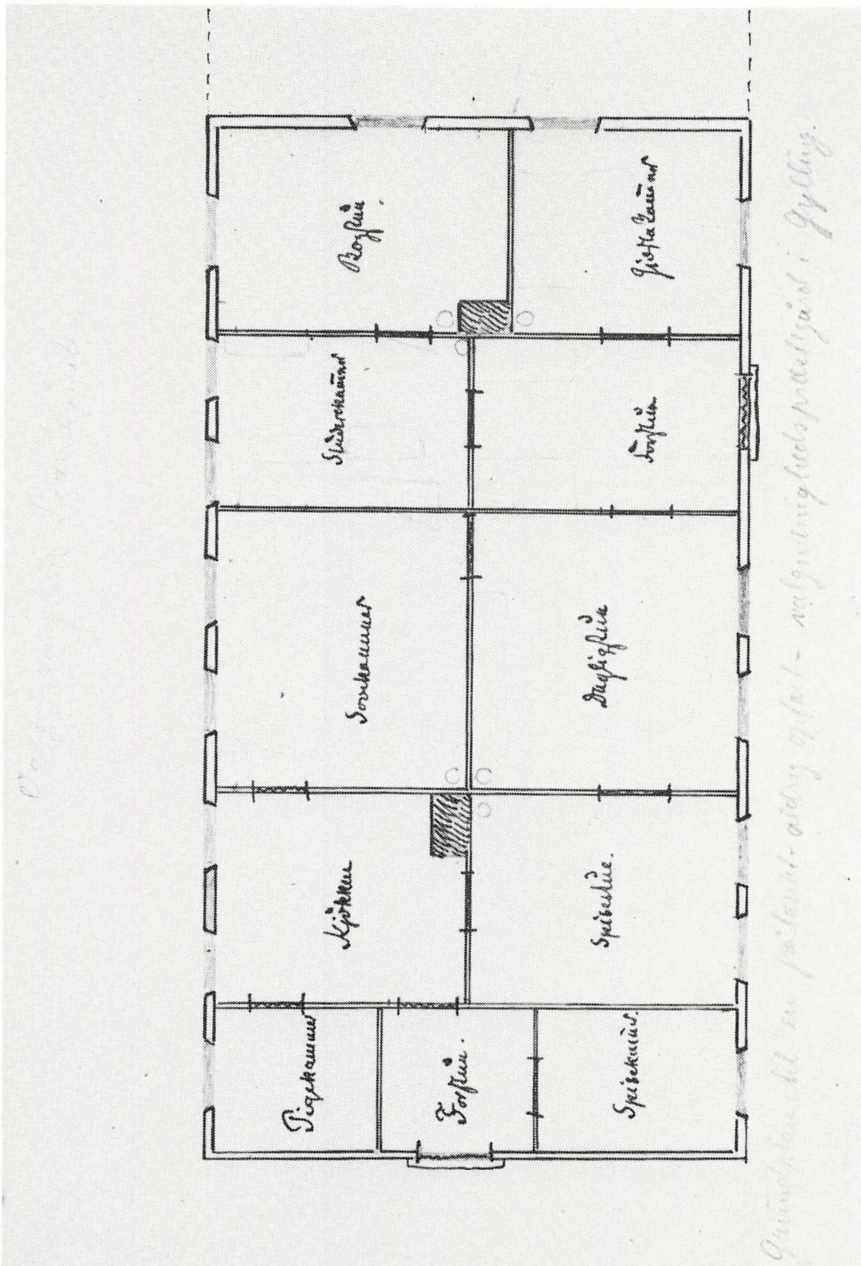

O.M.'s tegning af hustruen Johanne Møller. O.M. har skrevet hustruens navn gentagne gange i billedets rand (K.B. NKS 4435,4^o – O.M.'s tegninger).

Elling Præstegård, hvor D.B. boede 1871-80. Ved pastoratsomlægningen i 1891 op-hørte bygningen med at være præstegård. Efter foto i privateje.

TAVLE 12

O.M. blev i 1870 udnævnt til faderens efterfølger som sognepræst i Gylling, da de kirkelige myndigheder var bange for, at O.M. ellers ville oprette en valgmenighed. Den gængsne tegning til en valgmenighedspræstegård udført af O.M. viser, at der lå realiteter bag. Bemærk, at O.M. har gjort plads til både studerekammer og en særlig bogstue til hans store bogsamling. (K.B. NKS 4435,4^o – O.M.'s tegninger).

der kom og besøgte mig mindst hver Maanedsdag, skjøndt jeg i Grunden aldrig kom til ham, men nu er det gaaet ud paa en Gang, thi Nørregaard og Bågå boe for langt herfra og har for Meget at tage vare, da de jo tage hele Nørrejylland paa deres Samvittighed, 5 og det Samme gjælder om Lindberg, der, efter hvad jeg nu af Erfaring maa slutte, ikke tager ud, men træder med Legeme og Sjæl i Bojsens og dermed det forenede Venstres Tjeneste. Vor Omgang er meget arm, her er kun gamle Fyre, hvoraf de tre holde Capellaner; en af disse er ganske vist en rar Fyr, men dels har han ikke 10 andre end rent præstelige Interesser, dels er han saa ung, og man kan dog ikke ret lege uden med sine Ligemænd, ikke finde ret Forstaaelse uden hos dem, man saa temmelig har levet sammen med i sin Tid, ikke blot er samtidig med men har været samtidig med i den Tid, man selv lagde Mærke til, hvad der foregik omkring 15 En.

Summa Summarum, jeg vilde ansee det for et Held for mig, om du engang kunne søge og faae et Kald i Hads Herred; men indtil da er jeg glad ved Brev fra dig, thi det lugter dog altid lidt af gamle Dage, af saltet Faarekjød paa Borken og alle de Løjer, der stod i 20 Forbindelse dermed. Naar jeg tænker tilbage paa Aftenerne der, kommer jeg altid til at see dig sidde, naar du var bleven overstadig, ved din Oldefaders Sværd og gjorde Udfald paa Deichmanns Rørstol, den han dækkede med sit lange Legeme, som han hellere undte Saar end Stolen, der havde kostet Penger. Og dernæst staar det 25 levende for mig, hvor tosset jeg var til at inlde mig paa under disse Vilkaar at forsvare Grundtvigianismen mod Angreb, hvis Art jeg nu ingen Erindring har om, men som sagtens har smagt en Del af Punsch. Men det var imidlertid morsomt at leve dette om igjen, at sige paa den eneste Maade, det kan leves om, ved at samtale derom 30 med dem, man oplevede det med. -

Jeg takker dig for den lille Afhandling om Fyrren; ja vist var det morsomt nok, at der kan føres Bevis for, hvad der sandsynligt har funden Sted i større Udstrækning, end dette Bevis begrunder, at Fyrren har vokset her i historisk Tid; men meget langt tilbage i 35 Tiden har det dog sagtens kun været sporadisk, da man jo, saa langt de historiske Efterretninger række, træffer Bøgen her i Landet, og denne nok ikke gjerne forliges med Fyr. Jeg har for flere Aar siden anskaffet mig en meget morsom Bog, som du naturligvis kjender, nemlig Vaupel: De danske Skove, og deraf har jeg da læst dette, som er Bøgens Hovedindhold, baade at Bøgen kvæler al anden

Trævækst, hvor den kan groe, og hvorfor den gjør dette, og at kun Gran kan staae ved Siden ad den i denne Evne til at tiltvinge sig Enemagt. Men de Egne, hvor du mener, at Fyrren har holdt sig længst, i Moser og Klitter, er jo ogsaa saadanne, hvor Bøgen aldrig vilde kunne trives, og navnlig da Klitter saadanne, at vel kun Fyr kan holde sig der.

Det andet om Laverne fik jeg ikke Stort ud af; det har jo vistnok sin Interesse at hævde Artsbegrebets Urokkelighed, men mig synes det, at der dog vel nok maa være nogen Sandhed i de Darwinske Iagttagelser, hvorvel det kun er en lille Brøk Sandhed, der hos ham med Tilsætning af Løgn er formeret til en Hel Naturanskuelse. Det er forresten en lidderlig Stank, der opstiger fra den Afgrund, hvori Darwinister, Literaturselskabet og Socialister valse rundt hver efter sin Melodi; alt dette grimme Væsen, der ligner Videnskab, ligesom Aben ligner Mennesket, er uidentvilt Tæer og Klør af Dyret fra Jordan, og jeg kan saa godt forstaae, at Irvingianerne finde sig bestyrkede i deres Profetiers Rigtighed, idet de i Alt saadant med Rette see Tegn paa Lovløshedens Hemmeligheds Aabenbarelse.

Socialismen, der er den praktiske Side af hin Abevidenskab, synes mig mer og mere at vise sig som *Christendommens Vrægebillede*, altsaa som det Antichristelige; dette Broderskab med Fællesskab, uden Ægteskab og uden Ejendom, hvor Nationalitet skal afskaffes, og Alt samles i en fælles Arbejdsanstalt, er prøvet en Gang før ved Babel, men fik der en skiden Ende. Nu kommer det op igjen og har aabenbart laant eller stjaalen alle sine Idealer fra Christendommen, og Christendommens Maal uden Christus selv er jo det Antichristelige. Kunde *Verdenspøbelen*, den fine som den raa, kun blive enig eller faae et Hoved, saa kunde den ogsaa vælte alt det Bestaaende, og er først alt det Bestaaende afskaffet, Historiens Traad reven over, *ὁ νόμος* som *ὁ κατέχων* borte, saa er det aabenbart umuligt, at denne Verdensperiode kan fortsættes længere.

Jeg faar mer og mere Øje for den Betydning, *Loven*, den almene Menneskelov, der værner om Religion, Ejendom, Folk og Ægteskab, har; det er paa denne Grundlov, at Menneskeverdenen hviler; rokkes den i Samvittighederne, saa man siger sig løs fra disse store almene Overleveringer, saa styrter Alt sammen; og hvad vi egentligt trænge til i vore Dage, er *Regering*, en Øvrighed, der ikke er bange for at haandhæve Loven; men al Øvrighed bliver efterhaanden saa human, at den bærer Sværdet forgjæves, og laver dermed af Sværdet et Ris, som først vil komme til at svirpe om dens egne Ben. Vor

Øvrighed er svag; den lukker Øjnene for alt dette Uvæsen, som det forenede Venstre har anstillet i forrige Aar; den giver Bjørnbak Rejsestipendium, Berg en Telegraf at lege med paa Baagø osv., og vi glide jævnt ned i Mudderet. Der er for det store Tal i Danmark
 5 i Grunden ingen Villie til Ustyr; ja jeg er vis paa, at om der foranstaltedes et Statscoup, vilde ikke en Kjæft gjøe eller da vove Pelsen; men bliver man ved at offre dem Blod paa Tænderne, krybe for deres rødhaarede, bredflabede Sendemænd, prutte og tigge til dem, saa avles jo det Slette frem med Flid, og det ser ud, som Øv-
 10 righeden med Bevidsthed opdrog sig en uregerlig Folkehob. Hvad der skal gjøres, er ikke saa godt at sige, men de, der er lystne efter at faae Tømmerne, og de Nationalliberale er jo forelsket nok, de burde vide det, og vide, at det at faae Tømme i Haand betyder, at man skal kjøre og ikke blot kjøres under Pidskeskrald.

15 Hvad angaar dit theologiske Standpunkt, da kan jeg nok af halvkvædet Vise høre, at du ligger, hvor du laa i gamle Dage; men jeg har en Mistanke om, at du er i Familie med de Mennesker, der vanskabe deres krop med grimme Klæder; thi jeg tror, at du indvendigt og, naar du er ene, staar i et andet Forhold til Vorherre, end
 20 du af din Tale lader forstaae. Til et hvilket som helst Ideal - i Ideens Verden - lader man vel være at forholde sig personligt, og det har jeg dog paa Fornemmelsen, at dit Forhold til vor Frelser ikke er som til et Ideal. Jeg tror nu ikke, at det er tjenligt for noget Menneske, at gjøre sit Hjærteliv til et Mysterium i græsk Forstand, saa Alt der
 25 foregaar saavidt muligt bag lukkede Dørre, i Mørke og Tavshed. Vistnok har Vorherre raadet til at "lukke sin Dør", naar man har med ham at gjøre, der bor i Løndom, men han har dog neppe ment, at den skulde lukkes for Andre end Uvedkommende; og han har jo ogsaa raadet til at udraabe fra Taget, hvad han selv hviskede; men jeg
 30 kommer ved disse "forklædte" Christne ofte til at tænke paa Mynster, som i sine Erindringer gjør Undskyldning, fordi han buldrer Verden, at det ikke var hans Karakterstyrke men Guds Forsyn, der frelste ham for at forfalde til Drik, da han gik og ærgrede sig grøn over, at der ikke blev gjort Ære nok ad ham. Det er om et
 35 Menneskes personlige Forhold til Frelseren, Alt drejer sig, og man behøver ikke i dette Punkt at være hemmelighedsfuld overfor hinanden, da dette Forhold, hvor det overhovedet finder Sted, ikke er meget forskjelligt for de Enkeltes vedkommende. Hvad System man har i sit Hovede, er vist af meget underordnet Betydning, men det heldigste er det, der bedst forliges med et personligt Trosforhold,

der giver virkelig Trøst i Nød og fører virkelig Tak i Velsignelse. Var du saa nær, at vi kunde tale sammen, vilde vi maaske finde, at vore Hjærter kunde langt lettere slaae i Takt sammen, end vore Øjne kan see ens og Munde blive enige om at sige det samme. -

5 Hvad din Tilfredshed angaar med, at jeg bliver forkjættret, da maa jeg sige, det er en Glæde af tvivlsom ethisk Berettigelse; jeg selv befinder mig ilde ved, at være Ridehest for de grundtvigianske Beridere; men det lader forresten til, at vi allerede er kommen
10 saa vidt, at vi har grundtvigiansk Orthodoxi, repræsenteret af Helveg, Brandt og Schrøder. Navnlig den Sidste skal være (jeg kjender ham ikke) et rent Jern i at kjende, hvordan alle de grundtvigske Meninger lade sig ene forsvarligt sætte sammen til et Hele.

Jeg er bange for, at det river ud med Vennesamfundet, hvad det da nødvendigt vil, hvis vi skal have udarbejdet en ny symbolsk Bog;
15 der er saa grumme Meget, som Gr. har udtalt under Haanden, i Krogen med Piben i Munden, men som han aldrig har villet befatte sig med at lade trykke og sætte sit Navn under; og disse Kakkellovnskrogsmeninger er dem, der er de allerhelligste og ukrænkeligste for Ihændehaverne. Skal alt dette gøres til ren Lære, saa
20 river det ud, og det er maaske ogsaa godt; i det Mindste har jeg aldrig sat Pris paa, at blive regnet for sikker indrullet i Partiet, men vil nok have Lov til baade at tænke og tale uden at skulle i Forvejen sikkre sig de faste Punkter hos Ihændehaverne af Gs. Efterladenskaber. I det Hele ynder jeg ikke Frimurerselskaber,
25 som kjende hinanden i Mørke paa Fingertegn, og tror nok det er bedst, Grundtvigianerne holdes lidt ud fra hinanden, saa der kan komme frisk Luft ind imellem dem og ogsaa Andre faae Ørenlyd.

Jeg er enig med dig i, at Biskop Kjerkegaard er en brav *Mand*; men han er en naragtig Pindehugger, som kan opholde sig ved de
30 besynderligste Smaating, og næsten aldrig see en Skov for Hensynken i Lavarterne paa et eller andet af Træerne. Hver Gang, han tager til Orde i en eller anden Anledning, mærker man strags, at der kommer en alvorlig Luftning med, men det er næsten altid Latterligheder, han har at beskjæftige sig med. Imidlertid maatte
35 vi ønske, at vi havde mange Bisper som ham, saa gik de vel med til i Forening med hinanden at foretage Noget til fælles Bedste. -

Hans Broders Bøgers Fremtid har jeg intet Haab om; det er noget forskrækkeligt ensidigt og efter min Smag forskruet Tøj; de efterladte Papirer bringer det kun klarere for Dagen, at det Hele er Konstprodukter, og af Konstværker har Livet Intet at vente. Jeg har der-

- for heller ingen Tro til den gyldne Tid baade for Tro og Viden, som R. Nielsen trompeter for; det synes at være Vind, hvad da ogsaa fremgaar af, at nu er det omtrent R. Schmidt, der fører Ordet allene, og han er en luftig Fyr. Der var forleden i Nordisk Maanedskrift et Stykke af *Th. Rørdam* mod den Nielsenske Aandsvirkelighed, og det synes mig at være noget af det Bedste, der er sagt om denne nye Katogori; men har Rørdam ret, saa er N. ikke engang klog paa sin egen Visdom eller ogsaa er han ikke ærlig i den, hvad vel det Rimeligste er.
- 10 Jeg har Fornøjelse af den Naturlære, som *A. Poulsen* udgiver; det er en god Bog og i Princippet noget samstemmende med din lille Bog; dette at angive den historiske Vej, ad hvilken man fra en vrang eller mangelfuld Forestilling er naaet frem til en rigtigere, er aabenbart den heldigste Maade at klare Sagen paa. Jeg er glad
- 15 ved at høre, at du er enig i det Hele med Steenstrup, thi ham kan jeg godt lide, er altid paa Forhaand villig til at holde med ham, naar han har noget Udstaaende med Vorsaa; denne Sidste er mig en af de ubehageligste af vore Berømtheder, pyntende sig, saavidt jeg kan skjønne, med alle Andres Fjer. -
- 20 Jeg havde haabet, at Skat Rørdam skulde have ladet sig bevæge til at tage til Jælling; men som jeg hører, har han nok helt opgivet det nu; det er i mine Tanker meget kedsommeligt, om der kommer en Kluddermads dertil, thi det vil føre til, at alle vore offentlige Seminarier forfalder og vel i en nær Fremtid nedlægges; og det er
- 25 vist ikke tjenligt, thi der er Ingen, af hvem Danmarks Fremtid i den Grad afhænger nu som af Skolelærerne, og hvad de due til, afhænger ikke af, hvad Charakter de har faaet, men hvad Seminarium de har gennemgaaet, særligt hvad Præst de i deres Seminarietid har havt at høre. Fra Mester Tang kommer neppe nogen Redning, og Bojsen
- 30 er ikke stort bedre end hin; han bliver mer og mere Fedt-politiker. Her i Gylling har vi det taaleligt, hvorvel vi jo nok stedse har ikke saa lidt at drages med. Vi har en lille Dreng, der er sund og stærk, om Vorherre nu vil være saa naadig at lade os have Glæde af at beholde ham. Du ytrer, at man kan fristes under Kors til at
- 35 mene, at Gud holder os for Nar; det har jeg aldrig været fristet til; jeg har min Nød fra ganske anden Kant, at han er nødt til at tugte os og slaae Haanden af os for vor Usselheds Skyld; men maaske du med dit aparte Udtryk har ment noget Lignende. Fortiden ligger en af mine Søstre, der er Lærerinde nede ved Vejle, hjemme med en daarlig Ryg; hun er lige kommen fra Kjøbenhavn, hvor hun

har været hos Drachmann og faaet Bandage, og skal nu ligge paa Ryggen i 1/4 Aar. Sygdom har vi jævnligt Besøg af, men kan da heller ikke undvære det. -

Jeg lader medfølge en lille Bog, som har ligget og ventet paa, at du lod høre fra dig; har du samme Ulyst som jeg til at læse, hvad der smager af Prædiken, saa kan du slippe med at læse de Stykker, der ere overskrevne: Ihukommelse og Taksigelse, maaske du finder Et og Andet brugbart deri. Lev saa ellers vel, gamle Ven; jeg haaber aldrig at glemme dig og de fornøjelige Timer, vi har havt sammen, og vilde være sært glad ved at see dit Ansigt i min Dør. Du kan rejse og bruge Fod, om det skal være, læg derfor din botaniserende Vej heromad. Vorherre være med dig og dit Hus og din Gjerning.

30/1 73

Otto Møller

15

23. J.S. Deichmann Branth til Otto Møller

Elling 6 Febr 1874

20 Kære gamle ven!

Ja nu har jeg mange gange tænkt på Dig, både på den ene og anden måde, ved at læse Dine bøger, forestille mig Din person og levnet, begynde på at skrive anmeldelser af Dine bøger, hvilket blev overflødig ved at det allerede var sket - jeg har ikke nogenlunde rimelig adgang til andre blades redaktion end til "Fædrelandet", og stundum høre fra Dig på anden eller tredie hånd - og så blev det ikke en gang til at skrive et brev. Hvad anmeldelser angår, så behøve jo nu for resten Dine venner ikke at tage sig deraf, da Du har fået slået til lyd, når Du har noget at sige.

Dine taler om nadveren har jeg havt både personlig glæde af, og menigheden har også i skriftetaler fået et og andet, som Du enten er kommet med, eller dog har sat i gang i mine tanker; jeg troer nok at vi ere omtrent enige, undtagen dersom Du lægger stærk vægt på præsentia corporalis; at den legemlige nærværelse ikke efter oprindelig reformatorisk talebrug er enstydig med udtrykket "sande legeme" fremgår af Marburger artiklerne, som ere undertegnede af Luther og hans venner, da det i den sidste og 14de artikel hedder: "Und wiewol wir uns, ob der wahre Leib und Blut Christi *leiblich* im Brod und Wein sey, diese Zeit nicht verglichen

haben" osv. Man kan finde distinktionen ugrundet, men det fremgår af ordene i dette gennemdisputerede aktstykke, at Luther har været med til at gøre denne distinktion, om også den senere lutherske dogmatik ikke har villet anerkende den, men tvertimod har gjort
 5 "sande legeme" til polemisk stikord, og i denne mening stukket det ind.

Det er ikke underligt, at de radikale Grundtvigianere finde mis-
 hag i Dine skoleskrifter, da deres pædagogik har lige så ringe plads
 for lydighed, som deres moral for pligt; det må også være tungt
 10 nok at føle, selv om Du ikke har sagt det rent ud til dem som for-
 muleret bebrejdelse, at de springe det vigtigste i al opdragelse over.
 Man har ikke ret til at *forlange* andet af børn til at begynde med
 end lydighed, hvoraf da nødvendigt også følger sandhed, eftersom
 løgn bliver overflødig, hvor der er lydighed.

15 Dit første foredrag "om den ældste skole" er jo også anstødeligt,
 når Du gør opmærksom på at begyndelsesfaget var naturhistorie
 og ikke emter og eventyr, som stakkels Adam måtte undvære, hvor-
 med jeg dog ikke vil sige, at det skulde være rigtigt at forholde
 børn disse; men man må sandelig ikke finde det gammelklogt, når
 20 børn spørge: "er det nu også sandt?" men skulde glæde sig der-
 over som noget naturligt godt, dersom man ikke vil svare dem: "det
 er åndsvirkeligt, min dreng". Apostlen Johannes synes ellers - i forbi-
 gående sagt - at dømme efter hans ord i brevet 1,1 "om hvad vi
 have hørt og set og følt på" at have været sådan en sinke, at han ikke
 25 kunde forstå åndsvirkeligheden.

Det kribler naturligvis lidt i Nørregård, som har gjort det til sit
 livs opgave at bekæmpe Bjørnbak, at han nu i grunden er enig med
 ham i politik, det vil da sige i det, der for tiden kæmpes om, nemlig
 om flertallets ret til at råde for land og rige, hvad der jo vil sige
 30 massens herredømme; man må unægtelig sige, at de radikale Grundt-
 vigianere begyndte i ånden, men endte i kødet, såvist som mængde
 er en meget kødelig bestemmelse.

Jeg er også kommen med i politik, og er naturligvis derfor bleven
 udskældt i venstrebladene med mange variationer, som da også pri-
 35 vat, men tager mig i følelsen af overlegenhed sagen meget let; jeg
 betragter venstrevæsenet for den større del af landalmuen som en
 overgang hørende med til den politiske opvækkelsestid eller lømmel-
 alder, og skulde det ondartede deri tage overhånd, så har man jo
 kugler og krudt og finder også nok folk, der tør bruge disse op-
 findelser efter deres bestemmelse til at værne om menneskelivet

mod djævla og dyr. Min betragtning deraf som et lømmelalders-
fænomen bestyrkes jo af, at i Københavns omegn, hvor de for
25 år siden vare bondevenlige til det yderste, ere nu venstrekandi-
daterne faldne igennem, medens venstre har vundet pladser i af-
5 krogene Ringkjøbing og Varde. Her i sognet ere de ivrigste venstre-
mænd tillige de stadigste kirkegængere, medens dog de enkelte, som
Guds rige ligger mest på sinde, ere ifærd med at falde fra venstre; en
af dem sagde nylig til mig: der er så mange, som vilde gøre ondt,
dersom de turde. Nylig da bispnen var i Frederikshavn, var der en af
10 de mest fanatiske, som anklagede mig for ham, hvad jeg kun ved
fra, at andre hørte det, thi bispnen med hvem jeg var sammen om
eftermiddagen, og talte længe med, også næsten i enrum om de
politiske forhold her, talte ikke om noget. En anden var også mødt
for at anklage mig, fordi jeg efter forgæves at have talt et par gange
15 med ham, skriftlig havde ladet ham vide, at jeg ikke turde tage ham
til alters, dersom han fastholdt sin overvættes drik, og mente, at
det gjorde ingen ting; men han var ikke ædru nok til at komme
frem. Elling sogn var ved valget det mest venstregale i hele valg-
kredsen, medens fra Tolne næsten alle stemmerne vare for den
20 mådeholdne kandidat. -

Du gør mig noget uret, dersom Du tror, at jeg af kådhed vender
vrangen ud på mig selv i trossager; at Du antager det, kommer vist
af, at Du ikke synes, at der kan være et personligt forhold til frel-
seren, når man i ham væsentlig ser menneskeidealet realiseret idet
25 Du i grunden går ud fra, at der ingen forskel er på et tænkt ideal
og et virkeligt ideal, på et fantasibillede og et levende menneske; der
er netop en tilsvarende forskel som mellem en tænkt hustru og en
levende, men med den halten i lignelsen, at i dette forhold må der
altid slås noget af på idealet, hvilket ikke er tilfældet i forhold til
30 sjælens brudgom. For resten må jeg ganske være enig med Dig i,
at der ikke kommer meget an på systemet, det vil da sige for den
enkelte. Kristelig set, når der spørges om det personlige, er det
ikke meningernes logiske konsekvens, men den psykologiske mulig-
hed af at forene dem med kristen tro, det kommer an på. -

35 Jeg var i sømmer på naturforsker mødet, og havde megen for-
nøjelse deraf; det vantro parti holdt sig borte, men lurede, om der
intet kom i deres kram, hvilket dog ikke blev tilfældet; en enkelt
antydning i denne retning blev kraftigt afvist. Derefter var Steenstrup
og Johnstrup heroppe, og vi færdedes med lyst i mergelgrave og
lignende steder. Ifald Du vil have en klar og ædruelig oversigt over

de geologiske resultater med skjel imellem hvad man ved og hvad man ikke ved, kan jeg anbefale Dig Th. Kjerulf: Stenriget og Fjeldlæren, Christiania 1870, koster ikke over 2 rd.; dens andet og tredie afsnit er af alm. interesse. Forf. hjælper mig med at tumle Vendssyssels rullesten og henføre dem til de Norske fjelde.

Kommer jeg ud at rejse i sommer, tror jeg ikke jeg kan lade være at se ind til Dig; jeg troer det var 1858 jeg var i Gylling, og det kommer mig for, som det vilde være glædeligt at tales ved igen.

10 Din gamle J. S. Deichmann Branth

24. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

15 [27/3-1874]

Kjære gamle Ven. -

Jeg takker dig for dit Brev saavel som for din Bebudelse om at ville besøge os i Sommerens Løb; gid det maa lade sig gjøre, og Alt staae sig saa vel, at vi kan have Glæde af at være sammen. Jeg bliver mer og mere en Indsidder, saa jeg ser ikke andre Mennesker end dem, der vil besøge mig, og skjøndt jeg endda ogsaa af og til ser et fornøjeligt Ansigt indenfor mine Dørre, er det dog meget sjældent, at det er et af dem, jeg kjendte fra Studereaarene.

25 Vi har jo faaet N. Lindberg her paa vor Egn, men den glæde, jeg har af hans Nærhed, er meget blandet; han er jo ganske vist min gamle Ven fra Kjøbenhavn, er ogsaa i sig selv et godt Menneske med mangehaande Interesser, er endelig ogsaa paa sin Vis en alvorlig Præst; men dels er han kommen ind i det politiske Uføre, som han slet ikke kan begaae sig i, dels er han, uden at jeg egentlig ved, hvordan det er gaaet til, kommen ind i denne Forestilling om sig selv, at han er en Piller i Kirken; det maa vel sagtens hænge sammen med hans Redaction af Kirketidende, men skjøndt jeg nok ikke er ene om at mene, at den Bestilling egentligt ikke tjente til hans Berømmelse, maa han dog vistnok selv efterhaanden have dannet sig den modsatte Anskuelse, thi nu er han som sagt meget høj i Hatten og anser sig som et Slags Orakel.

35 Det kunde nu endda være, hvad det var, thi efter min Mening er det jo nogetsaa nær det Rigtige han betjener; men i Politiken er han ligefrem rent af Lave; han besøgte mig forleden Dag sagtens nærmest

i Anledning af nogle smaa Venskabsbevisninger, han har ydet mig i Vinterens Løb dels ved nogle Møder, han har holdt over mig som Tekst, dels ved nogle Udgydelser i samme Retning i Dansk Folketidende, og jeg ventede, da han kom, at han skulde være lidt vaad i Pultsen, men han var saa kry paa det som nogensinde og saa edderspændt og gal af forenet Venstreaand, at han slet ikke var til at tale med. Han sagde de Ting, som Ingen skulde troe muligt, som jeg tænker, vilde koste ham hans Embede, hvis han sagde det offentligt, og han sagde det i den naiveste Tro paa Sandheden deraf, saa sikker i sin Sag, at han vist godt turde sætte sit Embede ind derpaa. Men dersom det ikke er at være drukken af politisk Spiritus eller at være besat af en uren Aand, saa ved jeg ikke, hvad det er. Det er modbydeligt at støde paa saadanne Mennesker, og er det Ens gamle gode Venner, er det sørgeligt tillige, og det var derfor en trang Dag for mig, da han var her, ligesom jeg da ogsaa maatte aftale med ham, at vi herefter, naar vi kommer sammen, maa lade de Ting være urørte. Jeg vilde ikke troet det muligt forhen, at politisk Kandestøberi, thi Andet er det ikke, kunde naae en saadan Højde blandt os og rode saa dybt ned blandt dem, der længe har staaet og staae hinanden nær.

Ganske anderledes Glæde havde jeg kort før Jul af et Besøg af vor fælles Ven G. Heiberg, der er Præst et Par Mil nordvest for Aarhus. Han er bleven en flink Præst, har jo nok Noget ved sig af det Gamle med Næsen højt i Vejret, men er ellers godt vendt i alle Ting og yderst morsom ved sit forfærdeligt vidtstrakte Bekjendtskab, thi han kjender den halve Befolkning i Danmark personligt og den anden Halvdel af Omtale. Man kan af ham faae Besked om Alt og Alle, som fortiden færdes paa Livets Skueplads, og han ved, hvad de er bag Couliserne, kjender deres vitam anteactam og deres mindre heldige Historie. Det maa nu være hans Gave og Kald, og han kan underholde En i det Uendelige.

For et Aarstid siden blev Harald Petersen Præst i Tiset, en 3 Mil herfra, og jeg tænkte, at han muligvis vilde i denne sin Anbringelse see et Vink fra Forsynet om at fornye gammel Omgang med mig; men han har hidtil ikke fulgt dette Vink, hvad Grund han saa end har dertil. Jeg har ikke i Sinde at kalde ad ham, dels saasom jeg er Indsiddet, dels fordi det let kunde blive en Plage istedenfor en Glæde, da han efter Heibergs Sigende skal være gaet svært tilgatters, eller vel egentligt kun er bleven en gammel tyk Amor. Han skal være en meget maadelig Præst, uden Interesse for Andet end Mad og en

fin kjøbenhavnsk Kone, der atter kun har Interesse for at skaffe ham Mad efter hans Smag. Saa siger Rygtet, at de har endnu en fælles Interesse nemlig en Kat, thi de har ingen Børn, og at denne samme quadruped er bleven, for at tale martensensk, saa christianificeret, at de arangerede et Juletræ for den med saadanne Lækrier, som kan tiltale en Taagænger. Det er bedrøveligt at høre saadan Noget, thi vel kunde man ikke i Kbhvn. vente noget Særdeles af denne lille Pølse, men at han skulde syltes saa stærkt hen, havde jeg dog heller ikke tænkt. -

10 Jeg har i denne Tid læst Doctordisputats af Gude om den hellige Nadver; naar jeg undtager to tre Ting, han sagtens har faaet leveret fra Martensen som dennes aflagte Pynt, er Resten noget meget fattigt Tøj, men i den utroligste Grad strunket op til at see alvorsfuldt og hyperorthodokst ud. Denne Gude gjør paa mig et mod-
15 bydeligt Indtryk; det skal være saa dybt og saa ægte luthersk, og saa er det kun ligefrem Aberi efter Martensen, endogsaa Stilen er i sine Tyskagtigheder tro martensensk. Jeg tænker mig, at Meningen med dette herkuliske Arbejde af Gude er, at han har ladet sig sige af sin Hovmester, at der snart kan blive Trang til en Bispecandidat, og at
20 nu har han dermed givet til Kjende, at han er villig til at tage Korset paa sig. Det Stift vil være vel forsynet, som faar dette gudelige Faar, og sagtens bliver det vel vort, hvis man skal slutte efter Sandsynlighedsberegninger.

Anderledes er det da at læse Martensens eget Skrift: Kathol. og
25 Protestant.; jeg kan jo rigtignok ikke istemme den Foraarsjubel, som alle de Papistrædde nu opstemme, som om Martensen havde sagt Andet end, hvad der før er sagt om den Sag, - og der er jo sagt Et og Andet mod Papismen før, men han har sagt det paa en god Maade og en ny Maade, forsaavidt den snedige Distinction
30 mellem *Sikkerhed* og *Vished* jo vel nok er hans egen. Jeg kommer mer og mere til den Erkjendelse, at Martensens Force er denne: at kunne "skrive udmærket for sig". Han har et uovertræffeligt Greb paa at sige, hvad han vil have sagt, sige det paa en smuk og værdig Maade, sige det tillige saa, at det faar *Skin* af at være afgjørende,
35 afsluttende, saa der ikke kan siges mere om den Ting; han kan iføre sig et skuffende Skin af at være naaet til non plus ultra. Men eller[s] synes det mig, at er han en "Piller" i den danske Kirke, saa er det, som Dickens et Sted siger, "en meget vakkelvorn". Han har ganske vist Greb paa at see Papisternes Svagheder, men det Stade, han selv indtager, er vakkelvorn, hvor nemlig det materiale og

formale Princip bestandigt skifte Rolle med at være Grundlag for hinanden. Jeg kan ikke see rettere, end at disse to Principer (og det var forresten heldigere kun at have *ét Princip* som Alle, der give sig af med sammenhængende Erkjendelser) ere Vaaben, han laaner
 5 fra den gamle lutherske Dogmatik men egentligt kun kan føre til Stads; thi til dem hører absolut Antagelsen af *Skriftens* verbale Inspiration, og naar man brækker Klingen af et Sværd, saa kan Fæstet og Skeden jo nok see ud som Noget ved en Parade, men duer heller ikke til mere. Der er noget jammerligt ved denne Jagen
 10 efter ægte Lutherskhed, hvor det dog paa alle Kanter skinner frem, at der er en ganske anden Dragt skjult under den gamle Taler. Finalen paa Stykket er jo den sædvanlige, at Grundtvigianismen er en Paragraf i alle de katholicerende Retninger; Enhver, som skriver en Bog, skal ende med at rende paa dette Skumpelskud; det er som
 15 Hunde, der ikke kan gaae forbi en opretstaaende Sten uden at offre den af deres Overflod. -

Jeg kunde godt have Lyst til efter Paasken at prøve paa, om jeg kan faae Tid dertil, at gjenemgaae hans Forhold til de to Principer og hans Dom over Grundtvig netop i denne Retning; men der er
 20 forlods noget deprimerende ved at indlade sig med hvad Martensen skriver, thi man ved jo, at han læser det ikke og agter ikke derpaa og hans Beundrere vel heller ikke; han sørger jo for, hver Gang han skriver Noget, at lade os vide, hvilket "fint Selskab", hans Aand færdes i; den Eneste, der denne Gang faar Lov at komme med ham
 25 paa Bjerget, er Blædel, skjøndt jeg synes ellers ikke, at han kan tage sig ud i det Selskab, uden det skulde være som vaad Hund, han gjør Følgeskab. Man har en Fornemmelse af, at det er ørkesløst at tage til Gjenmæle mod Martensens Fordømmelser, thi han frem-sætter dem den ene Gang efter den anden med Mine af den samme
 30 Ufejlbarhed; og hamle op med ham i Dandsetrinene det kan jo Ingen; Enhver bliver en Bondeklods ved siden ad ham. Det bliver derfor vel ogsaa kun til Ens egen Skam og Skade, hvis man ikke modstaar Fristelsen til at skrive mod ham; men Mange vilde kanske ansee det for en Lykke at falde for den smukke Haand.

35 Vor Bispe har givet et højjærværdigt Knæk i Stiftstidenden, hvori han lader Verden vide, at han er nær ved at døe af Henrykkelse over denne Brochmands Jævning paa Sjællands Bispestol, og at han raader Alle til at læse hans Mesterværk, da der *særligt i Aarhus Stift* er saa stor Trang til det Ord. Der maa vel altsaa være en Jesuit, der har slaaet sig ned et eller andet Sted i Stiftet, og ligesom det

hører til høje Stillinger nu at være ærkeluthersk, saa ogsaa at være næst Djævelen mest ræd for Paven. -

Som du har mærket, er jeg jo kommen noget "for Orde" i den elendige Tid, bliver rost og bliver lastet frem og tilbage, skjøndt
5 jeg jo ikke kan faae fat i alle de Blade, der finde Føde i Ens magre Krop. Det er jo en naturlig Følge af at rode med sin Haand i en Bisværm, saa jeg kan heller ikke med nogen Grund beklage mig derover, og tager mig da heller ikke hverken det Ene eller det Andet ret nær. Jeg havde jo tilladt mig en lille spansk Flue bag nogle
10 Grundtvigianeres Øre, og nu viser det sig, at den begynder at trække, og det kan jo ikke sige Noget, at de skjære lidt Ansigt derved, og at Nogle af dem see lidt grædefærdige ud, thi det er jo en Følge af Couden.

Jeg synes ikke om dette Adressevæsen, thi man bliver let lat-
15 terlig ved at faae Tak for saa ringe Bedrift; men jeg vilde finde det rigtigt, om En efter Anden, hver efter sin Lejlighed og Erfaring, vilde udtale sig om de Christnes Forhold til dette politiske Styr; og jeg hører, at baade Skat Rørdam og Thomas Rørdam er ifærd dermed, hvad jeg glæder mig til. Jeg er imidlertid selv kommen
20 med til en Fællesudtalelse, og jeg er nu bagefter ked ad det, thi jeg er alligevel ikke enig i Alt det, der staar i den; det er noget Galt noget med denne Fællestalen; Enhver maa tale for sig og svare for sig. Nu sidder jeg og venter paa, om min Hjælp skulde behøves til at lægge en skarp Salve paa Saaret efter Plasteret, eller det kan
25 holde sig selv aaben til videre; for Tiden synes mig, det flyder rigeligt, og saa er det jo godt, at man kan trække sig ind i sit Hus og melde sig "ikke hjemme". -

I denne Vinter har jeg havt Besøg af og gjort Bekjendtskab med Fr. Jungersen; han kom her til ved Fastelavn, og maatte ligge her
30 en 14 Dage paa Grund af, at han blev syg; desmere kom jeg til at kjende ham til Nytte og fandt i ham et dygtigt Menneske, noget mere indtaget i R. Nielsen, end jeg syntes om, men ellers en Mand, der kunde rede sine Tanker op. Han skal til Efteraaret sammen med Dr. Rode holde Højskole i Ordrup, hvor de vil have en Anstalt
35 for Folk, der har været paa de andre Højskoler først, og tillige ud-danne Friskolelærere. Foruden disse To skal en Cand. Sørensen, der har bestyret Rødkilde Højskole og kom derfra for Politikens Skyld, være Lærer sammen med dem. Han var her paa Besøg en Gang i Vinter, og var en saare morsom Fyr med Luger aaben til alle Sider.

Se saaledes lærer jeg jo En og Anden at kjende, men det er dog ikke det Samme som at have en god stadig Omgang, særligt at omgaaes gamle Venner og med dem opfriske, hvad man "erlebte". Deichmann hører jeg Intet til, uden at Folk nok til at begynde med var vel tilfredse med ham. Lev nu vel gamle Ven; vi har det her nogenlunde, med megen Sygdom i vor Familie, baade dem herhjemme og dem ude, men dog saaledes, at vi hidtil har kunnet taale det. Vorherre velsigne dig og dine, og lade os ses i Aar med Glæde.

10
Gylling 27/3 74

din Ven
Otto Møller

25. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

15

Elling 11.Septbr. 74

Kære ven!

For at Du ikke skal blive alt for overrasket - jeg ynder i det hele ikke overraskelser - vil jeg tilmelde Dig, at Du kan vente mig til Gylling mandag aften. For det tilfælde, at Du skulde have meget let disposition over en vogn vil jeg underhånden meddele, at jeg venter at være i Hovedgård kl. 6,20'; har Du imidlertid nogen vanskelighed af en eller anden art med at redsle et agetøj, så skal det ikke bekymre mig videre, eftersom jeg nok formenes at kunne nå Dig tilfods; derimod vilde jeg vanskeligere kunne komme tidlig nok op torsdag morgen, når jeg skulde tilbage. Hils Din mig ubekendte hustru, at jeg er en meget vanskelig person, som det ikke er nogen lige sag at modtage.

30

Din gamle
J. S. Deichmann Branth

Jeg skulde holde 25 års studenterjubilæum i efteråret, men vil hellere besøge Dig.

35

26. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

Elling Januar 75

Gamle ven!

5

Det er mig et ubehageligt arbejde at skrive breve som overhovedet at bestille noget, men nu er jo verden engang så viselig indrettet, at når man intet bestiller, så får man heller ikke noget - den, som ikke vil arbejde, skal heller ikke have føde - og når man ikke vil
10 skrive breve - så får man heller ingen uden provstebreve og rykkerbreve, og da jeg nu tilmed har en fornemmelse af at Du antager det er min tur, så må jeg til det, for at opnå den behagelighed at høre fra Dig.

Først må jeg da takke Dig for mit ophold hos Dig, som både opfriskede fornøjelige minder fra gamle dage og viste mig, at Du ikke
15 har forværret Dig i årenes løb, men så vidt jeg mærkede er vokset også i den indre fordragelighed, som kommer af at man fastere griber det væsentlige og derved bliver mere frisindet med hensyn til det mindre væsentlige. Du sagde flere gange til mig: "Du est en
20 Evropæer", hvilket jeg tog som entydigt med: "Du er en kuriøs karl", men ved nærmere at tænke på vore samtaler, kom det mig i sinde, at Du måske dermed vilde sige, at jeg syntes Dig i teologisk og kirkelig hensende for kosmopolitisk og ikke lagde nogen afgørende betydning i vort åndsliv her i Danmark; for os selv er det
25 naturligvis det nærmeste og det som først påtrænger sig, ligesom ånden og tonen i ens fædre-hus og familiekreds først møder os, men deraf følger dog ikke at man skal vedblive så godt som alene at bevæge sig i denne åndelige atmosfære, som såre let bliver trang og beklumret - noget, som Du jo forresten har mærket og beklaget
30 i den grundtvigske kreds, og dog er Grundtvigianismen i Jylland, takket være Du og tildels Nørregaard, vistnok sundere og videre end den fynske, hvor "Fylla" trives; jeg læste en tid dette blad som bodsøvelse, men boden blev mig for stræng. Vil Du holde politi i partiet, så kan Du imidlertid ikke undvære at læse det,
35 om også kallunet er nær ved at vende sig under læsningen, thi I kan dog ikke betragte hele denne halsende meute af fri-skole-lærere som Eder uvedkommende, ja Niels Lindberg er jo ikke et hår bedre - de store funklende idealer, fædreland, folkets løftelse gennem åndeligt arbejde, alles ist weg, weg, weg, og bondedyrkelsen tilbage; men imidlertid er Du den sidste, der skulde høre ilde, da Du

er den første, som har talt derimod, men hvorfor gøre så få det? og der synke jo stadigt endog af Eders bedre mænd som Schjørring ned i pølen, selv Termansen går jo med. Men dette gør jo sagtens Dig endnu mere ondt end mig, som det mindre vedkommer. Hvor

5 mange Grundtvigske skolelærere findes der vel, som ikke ere ivrige politikere og venstremænd? Tyder alt dette på nogen egen ånds- og kulturmagt hos Grundtvigianismen? Du vil i det mindste ikke nægte, at det tyder på forfald, og hvordan kan så dogmet holdes fast, at Danmark er det ypperste land på jorden og Grundtvigianismen det ypperste i Danmark? Her vente vi at få en opstillet

10 ved en opløsning af rigsdagen, som vel nok kommer, dog kan vi måske nok holde ham ude; de som her ere noget kristelig berørte ere mere eller mindre hvad Du vilde kalde "Kalvinister" og ynde ikke det andet væsen, men stole ganske sikkert på dem i politik,

15 kan jeg rigtignok ikke.

Følger tilbage den bog, Du lånte mig; jeg vilde se Kelsus' indvendinger i den forventning at det var de samme som nutildags, hvad der for en stor del også slår til; jeg excerperede derfor stykket imod K (forresten ikke i noget bestemt formål); kan Du huske,

20 at Deichmann excerperede alle de kommentarer han læste, også Bleeks på 1600 sider? Jeg betragtede denne bedrift med sky ærbødighed. Kommentarer og prædikener ere grene af litteraturen, som jeg helst betragter på afstand. Dog er jeg begyndt på Godets til Lukas, og finder den ualmindelig god; ellers nøjes jeg gerne med

25 Gerlach. Jeg har egenlig aldrig syntes om Lukas før, med undtagelse af enkelte ting som barndomshistorien og nogle parabler og Emaus; det han har tilfælles med de andre synes mig ringere; af bjergprædikenen laver han hakkemad. Markus kunde jo for den sags skyld helt undværes, men han er vel sagtens den ældste. Så Du ser, at jeg

30 nok kunde blive enig med Dig i denne sag; dog skulde Du læse Godets fortolkning, inden Du gør videre derved, uanset at den er både "Europæisk" og "Kalvinistisk", men hvad, der kan jo også komme noget godt fra Nazaret, det har man da set før.

Jeg har ellers hidtil været venner med den indre mission, og

35 betragter den i det hele med venlige øjne som den retning jeg glæder mig mest over, at de opvakte tilhøre, mindst kan jeg med de statskirkelige, i hvilken retning man da ikke hidtil har truffet opvakte lægfolk. Hermed stemmer det at jeg klassificerer vore tre store psalmedigtere 1) Brorson 2) Grundtvig 3) Kingo. Jeg fik en gang Jeansson fra Horne, som er en grad hæftigere og vildere end V.

Beck til at holde et indre missions-møde her i kirken; inden prædiken kom jeg i disput med ham om baptisterne og sakramentlæren, i hvilken han ligesom en del andre indre missions folk hylder holdningsløse halv-grundtvigske anskuelser, og han kunde da ikke
 5 modstå fristelsen til at drage dette punkt frem i sin prædiken på en for mig meget forståelig måde; da det imidlertid ikke var forståeligt for andre, brød jeg mig ikke om det - skulde du have lyst til at komme her og prædike, så må Du med al fornøjelse bære Dig ad på lignende måde -, men da jeg i sommer var i Horne på en ekskursion
 10 og ikke traf Jeansson hjemme, men tilfældigvis kom ind til en opvakt mand, med hvem jeg kom i samtale og fik anledning til at bekæmpe den samme løshed i opfattelsen, som rimeligvis stammer fra, at den indre missions præster i den formening at sakramentlæren er Grundtvigianernes stærke side, gerne ville optage den
 15 og i forbigående drappere sig dermed, så må Jeansson vist have erfaret denne min jagt på hans vildbane og være bleven vred, thi på et brev, jeg skrev til ham om at holde møde ved Tolne station, fik jeg intet svar. Sørgeligt er det, når folk så lidt kan gøre skel imellem væsenligt og mindre væsenligt - ligesom Luther i Marburg, eller
 20 når en præst ikke kan tåle at høre andre røster i sognet end hans egen.

Jeg har i disse dage været plaget med det rubrikstikkeri, der kaldes indberetninger; skulde nogen sinde den magnifike værdighed, som kaldes provst, blive mig tilbudt, - hvad jeg ingen særlig anledning
 25 har til at antage - så skal jeg nok holde den fra mig, det er omtrent at sælge sin sjæl.

Til foråret kan Du sende mig en af Dine mange have-Fuchsia, hvilken jeg da skal give en udmærket plads og behandling; når rød-
 30 derne pakkes ind i mos eller tang udtørres de ikke. Her på egnen kan jeg ikke få den heller ikke hos gartnerne.
 Hils Din kone venligst.

Din hengivne
 J. S. Deichmann Branth

27. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

[14/5-1875]

Kjære gamle Ven!

5
 Jeg skylder dig Tak først for dit fornøjelige Besøg ifjor, som jeg mange Gange siden har haft Glæde af at tænke paa og tale med min Kone om, og for dit Brev, som jeg fik i Vinter. Jeg vil ønske, at du snart maa føle Trang til igjen at komme ud og lufte dig og
 10 da lægge din Vej herom ad, hvor du altid vil være meget velkommen.

Du er i mere end en Henseende en sjælden Fugl her, thi indenfor vore Dørre høres ellers aldrig saadanne kjætterske Udtalelser, som du sætter din Ære i at give ud for din Hjærtensmening. Da du var rejst fra os, kom jeg i Tanker om, at jeg dog nok gad vidst,
 15 hvordan du indvendigt befinder dig med dit Forhold til Præsteden, og hvordan du i det Hele kom afsted med at aflægge den. Du kan nok forstaae, at det ikke kan tiltale mig, at du derved skulde bindes, da jeg ønsker alle Tunger altsaa ogsaa din kaade Tunge løst, og jeg anser heller ikke Kirkebygningerne for helligere
 20 i og for sig end Krostuerne, saa det, der kan høres det ene Sted, kan ogsaa taales det andet; jeg har slet Intet imod, at du er "Sjælesørger" her i Landet for dem, der tør betro dig deres Sjæle; men jeg har nogen Vanskelighed ved at forestille mig, hvordan du egentligt er kommen over dette med Præsteden; thi du mener dig dog
 25 uden Tvivl ikke i Overensstemmelse med den; du vil maaske bruge din meget yndede Forsvarsmaade og sige, at det er *vi* heller ikke; *vi* mene imidlertid at være det, men jeg er nær ved at troe, at du mener ikke det Samme. Imidlertid tør man udentvivl gjøre sikker Regning paa din Stemme for Præstedens Afskaffelse, thi saavidt
 30 tror jeg, du ligner hin rige Mand, at du ikke ønsker dine Brødre "i den samme Pines Sted"; og saaledes er Intet saa galt, det er jo godt for Noget; thi ligesom Holstein Ledreborg er frisindet i Rigsdagen, saaledes kan man stole paa, at "de Calvinister" indtil videre vil være frisindede i Folkekirken og ikke lige strags udføre genfiske Tilstande med Baal og Gabestok og Borgmestre ved Keglebanerne.
 35

Det gjør mig ondt at læse, at Eders Biskop er aflægs og vil have sin Afsked, thi han er dog den bedste af Bisperne i Jylland i det Mindste, og du vil vist ganske specielt komme til at savne ham; thi hvis I fik en ærkeluthersk Fyr isteden som f.Eks. Gude, saa

kunde der gjerne gaae hen og komme Ild under din Gryde. Vil du atter sige, at vi kunde være ligesaa ilde farne med at faae et orthodoks Hovede, saa er det sandt, at jeg har al Respect for den Slags, men vi er nu desværre de Mange, saa vi gaae Ram forbi; men de faa
 5 hemmelige Calvinister dem kunde der endnu være Udsigt til at udføre et heldigt Korstog imod.

Du skrev i dit Brev om Godets Commentar over Lukas, at den kunde du læse med Behag; det kan jeg nok forstaae, thi dels er han jo af *dine*, dels er den læseligt skreven; og i det Stykke vil jeg
 10 ubetinget give dig Ret, at de reformerte Theologer, som jeg kjender Noget til, Pressensé, Merle d'Aubigné, Vinet osv. ere de lutherske Lærde udenfor vort Fædreland, det vil sige i Tydskland, langt overlegne i Herredømme over det, de vil behandle. Jeg saa fra Festen i Leyden, at en Hollænder mente, at det franske Sprog som det
 15 græske var uskikket til at udtrykke det pure Vrøvl uden at forandre det; og det kan jo gjerne være, at der er Noget i det; det tydske er udmærket skikket til at give Sludder Udseende af dybsindig Visdom, og det var vel egentligt ogsaa det, Hollænderen vilde have sagt paa en fin Maade. Hos Godet har jeg funden nogle
 20 smaa Enkeltheder, som jeg har Brug for, men i det Hele og Store, navnlig da i hans Mening om, at Lukas er paalideligere end Matthæus, maa jeg mene, at han er fuldstændigt vilds. Og det er ikke den mindste Part af hans Bog, der skal tjene til at gjøre denne vanskelige Sag klar, og dertil maa han gjøre Brug af mange tydske Hjælpe-
 25 midler. Forresten synes han mig ogsaa at fægte en Del mod Vejr-møller i Lighed med en anden berømt Mand fra samme Folkekreds; hvem læser Godet's Commentar og er anfægtet af de gamle Historier fra sal. Strauss? En Commentar burde være fri for Polemik og for Tanker fra en hel anden Verden end den, det commenterede Skrift
 30 har hjemme i.

Jeg har da ellers havt en ganske aparte Fornøjelse af at læse Monrads Skrift om Valla osv; og jeg antager, at har du læst denne Bog, saa har du havt en lignende. Det var meget morsomt at være med ved disse Unionsconcilier og saa nær ved alt det Uvæsen, som
 35 der gik i Svang, og som jeg forhen intet Kjendskab havde til. Men det var for mig endnu mere opbyggeligt at see denne Laban af Valla klædt af; nu har han i flere Aarhundreder skinnet som Sol i de Lærdes Rige og hvert Øjeblik ogsaa været holdt os under Næsen; han har været tilbudt som et Pragtskud af Kritik, Hermeneutik, Indledning osv. og saa ender han med at være en gemen Slyngel, en Lejetjener

med en beskidt Mund og en uhyre Frækhed. Jeg kan ikke vide, hvad Joh. Clausen i Horsens synes om sin Helgen ovenpaa denne Lakering, hvor rigtignok Forgyldningen er gaaet af ham. Monrad er en fin Mand; han takker Clausen for det Meget, han har lært af ham; den Taksigelse har vist en ram Eftersmag. Endelig faar jo Monrad ny Lejlighed til at lægge sin diplomatiske Snildhed for Dagen, thi hin Tid var vel mer end nogen anden en saadan, da Diplomatiets florerede. Gid Monrad maa leve og overraske Verden med mere af den Tønde.

10 Paa samme Tid har jeg havt en vis Fryd af at læse Gruders Svar til Martensen, thi da jeg under Martensen alt det, han kan bekomme, saa kan det jo ikke smerte mig at see den apostoliske Præfekt vende op og ned paa ham som paa et Svøbelsebarn. Men Martensen har gennemgaaet meget i sine Dage og dog bevaret Contenancen, saa han forvinder vel ogsaa dette. Ellers tror jeg, at Gruders Bog er ikke ilde skikket til at hjælpe Folk over paa det "kirkelige" Stade, at sige Folk, som bryde sig om at have et Stade og ikke befinder sig bedst mellem Skyer. Du skulde læse den Bog, thi om man ogsaa udstreger alle hans Tilsnigelser, og giver Afkald paa at mærke nogen 20 Varme hos ham, saa bliver der ligefuldt saa Meget tilbage i hans Polemik mod Martensen, at man i det Mindste maa kunne see, at Martensens Standpunkt er meget vakkeltvort, og at han endnu mangler sit *πou στω*.

For ganske nylig læste jeg Jungersens Skrift mod Larsen og har jo 25 nok havt Glæde deraf, men tillige en meget stor Forundring over, at han tror, det gaar an ligefrem at opgive *Forsoningen*, eller Christi *Lidelse i vort Sted*. Jeg gad vidst, hvad der bliver af den hele Christendom, naar dette Hovedværk overlades til Fjenden at sløjfe. Det er den mislige Omgang med R. Nielsen, der her kommer for Dagen, og det vil nok vise sig klarere herefter, at kan R. N. end bibringe Theologien nogle behagelige Ribbensstød, Menigheden vil han ingen Tjeneste kunne yde. Jeg har idag skreven dette til Jungersen, men er bange for, at han sidder dybere deri, end at han kan gjøre sig fri i en Snup.

35 Vi havde her i forrige Uge et meget fornøjeligt Besøg af Birkedal og hans Kone. Han var her Christi Himmelfartsdag over og talte om Eftermiddagen ude i Forsamlingshuset. Vi har jo meget væsentlige Sympathier i mange Retninger og fik dem da ogsaa udvekslede; men han er jo nu noget til Aars og ikke ret godt istand til at sidde stille og høre paa, hvad Andre kan mene, saa han vist har ondt ved

at samtale med Andre end dem, han hovedsageligt er enig med, og som kan fornøje sig over at høre hans egen spillende Udtalelser. Han vilde selv, sagde han, føre sin Sag angaaende Appels Ordination for Højesteret, hvis den skal for der; det vil blive en varm Dag for

5 DHr. Assessorer.

For et Par Uger siden sendte jeg dig en Fuksia, som jeg haaber, du har faaet, og nu faaet til at groe. Vi har havt meget travlt med Plantninger her i Haven, og nu er Alt ved at springe ud; det er en fornøjelig Tid. Vi har det godt ved Guds Naade; min Kone var syg
 10 før og efter Paaske omtrent en Maanedstid, men nu er hun paa gaaende Fod igjen. Vor lille Dreng har vi uendelig Morskab af. Gid du maa have det godt, og som sagt, gid din Vej kunde falde herom ad; jeg kan ikke tænke mig, at jeg nogensinde skulde komme over Limfjorden, jeg der med megen Nød kan komme ud over Gylling
 15 Sognegrændse. Lev vel, gamle Ven. Vor Herre velsigne dig og dine.

Otto Møller

14/5 75

20

28. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

Elling 8 Juni 1875

Gamle Møller!

25

Tak for Fuchsien, som er i god grøde og som jeg håber skal blive til pryde for haven og til forbavselse for de indfødte på disse breder, og tak for Dit brev, om hvilket jeg dog må sige, ligervis som Martensen om M. Erickson i sin tid at "det må visselig indrømmes, at han
 30 bevæger sig i svære misforståelser" både angående Dig selv og angående mig. Jeg vil først feje for min egen dør og derefter for Din.

Det er dog underligt at skylde mig for at være *hemmelig* "Kalvinist", når jeg endog har gjort mig den ulejlighed at sætte i aviserne, at jeg i det hele anser den reformerte kirke for at stå betydeligt
 35 over den lutherske med grundene hvorfor, ligesom jeg heller ikke undlader at hævde denne anskuelse til enhver tid og overfor hvem-somhelst, enten bisp eller opvakt lægmand; det er så langt fra, at jeg søger at krybe i skjul, at jeg flere gange uden nogen særlig ud-æskelse har angrebet de brave Lutheranere, f.eks på et landemøde i Aalborg, hvor jeg vilde til at overfalde Din ven Dall med hans

”lutherske” nadverlære, hvis ikke bispen, som rimeligvis kendte hvad der var i vente havde skyndt sig at tage ordet og afslutte.

Du skriver om mit forhold til præsteeden; det faldt mig underligt, og jeg gjorde mig den ulejlighed at se efter hvad der kunde
 5 være, som jeg ikke havde bemærket, men fandt intet, ligesom jeg da forresten ogsaa oftere anvender præsteeden som forsvar for at jeg f.eks. bruger noget kirketugt i flere retninger, en passus, som de lutherske og folkelig-grundtvigske præster nok mest slå en streg over; ligeså støttedes jeg i at udføre planen om at få et præstekon-
 10 vent i gang af præsteedens: cum collegis ita conversari osv; jeg åbnede forhandlingerne, som vare offentlige med et angreb på Grundtvigianernes lære om loven, bl.a. den sludder, at Gl. T. ikke kender Gud som Fader, hvilket var meget oplivende for lærde og læge. Jeg kan ikke være tjent med, at nogen anser mig for en person, der ikke
 15 tør være sine meninger bekendt, og jeg forsikrer Dig at jeg bogstavelig mener alle ”kætterier” som jeg fremsætter - jeg indrømmer at det er mange - men afvigelse i teologisk læreform er det, som man kalder kætteri og er ikke set fra den troende kristenmenigheds standpunkt, mange sure sild værd, lige så lidt som andre rent videnskabelige stridigheder; men teologerne have aldrig kunnet forsage
 20 ondskabsfuldhedens og bornerthedens djævl, som drive dem til at ville gøre deres egne spekulationer og læresætninger til trossandheder.

Når Du taler om min ”kådhed” - jeg anses ellers for at se skævt
 25 til livets ”uskyldige” glæder, som kortspil og dans, når det er voksne mennesker og ikke børn, som hengive sig til disse lege og anse dem for andet end lege - så skal jeg ikke fragå, at jeg overfor Dig f.eks. slår mig noget mere løs end overfor sædvanlige spidsborgerlige alvorsmænd med deres agre, øksne, hustruer og dogmatiske teorier, hvilket
 30 alt er uskyldigt, når det kun ikke vil være livets alvor; det er efter min mening den mildeste måde at tage sagen på at le derad, når enkeltmænd eller kirkelige partier ville gøre deres opdagelser til trossager, men det er ofte nok en sørgelig sag og tegn på troslivets urenhed således at forveksle tro og teologi - det er netop som en
 35 mand vilde mene, at kærlighed til hans hustru ikke kunde bestå med at han i nogen hensende bedømte hende fejl.

Ja jeg må nok nu begynde på Dig, ellers bliver jeg aldrig færdig. Det lader til, at Du anser Dig selv for en Lutheraner og Grundtvigianer udaf vælgten - mener Du da virkelig, at Luthers troeste disciple vilde anerkende nogens ret til at bære hans navn, som nægtede

både ny-skabelse i dåben og at de vantro i nadveren åde denne ubestemmelige immaterielle materie som den lutherske dogmatik forstår ved Jesu legeme og blod? Hånden på hjertet, troer Du, at de der ærede Luther med oprigtigst ærbødighed og i hans ord mest
 5 efter H. Skr. så sandheden, vilde tage Dig for god uden videre, og har Du ikke en hemmelig formodning om at Du kunde komme til at høre noget om "hemmelig" Calvinisme? Hvordan det forholder sig med Din Lutherdom er utvivlsomt, og hvordan det forholder sig med Din Grundtvigianisme er tvivlsomt - hvad Du også selv tidligere har indrømmet, og ifald Du ønsker det, skal jeg gerne opsøge
 10 de vedkommende ytringer i et tidligere brev, da Du var i kvide over at de ortodokse Grundtvigianere vilde forkætre Dig, men nu have de strøet så meget salt på Din hale, at Du ikke er bange for udstødelse og infam kassation af Din ret til at bære navnet Grundtvigianer, men kan sætte Dig på ortodoksiens dommersæde og ikke
 15 på de anklagedes bänk.

Vore nutids-Lutheranere kunne indeles i tre klasser - en del af klassifikationen er oprindelig likenologisk, men den passer godt. Først Gnesio-Lutheranere, de ægte få, af hvilke jeg af nulevende
 20 danske teologer kun kan nævne V. Rothe i Vemmeløv (Erasmus Næpius) og ellers en del ældre troende almuesfolk. Dernæst Notho-Lutheranere, hvortil høre de fleste Grundtvigianere, som bona fide anse Luther og Grundtvig som den nyere kirkehistories poler, medens alt andet er for skidt at regne, forskellen udenfor deres kreds er at
 25 de ældre i reglen anse Luther for størst af de to, men de yngre Grundtvig. Forskellige fra disse uægte Lutheranere, som dog anse sig selv for ægte, er den tredie klasse eller Pseudo-Lutheranere, som spænde deres dogmer i Prokrustes-senge for at få dem til at ligne de lutherske; føreren for dette parti er naturligvis Martensen
 30 og Gude hans troeste slave; tilhængere forresten de fleste præster, alle ordinære sandhedsvidner med oppustede kæber, som egenlig ingen mening have, men ere skikkelige folk forresten.

Jeg foretrækker når galt skal være Grundtvigianerne for de mere udprægede eksemplarer af den sidste rase, da hine kun ere latterlige, men disse ondskabsfulde; det de egenlig elske er det bestående,
 35 og da Lutherdom skal være bestående, bliver det denne de holde på; jeg vil dog ikke nægte at de virkelig kunne føle sig tiltalte af Lutherdommens (jeg mener naturligvis den virkelige historiske Lutherdoms) konservative præg, hvilket den i politisk hensende ikke kan frakendes, ligesom Katolicismen er indifferent og Kal-

vinismen begunstiger folkefriheden og gerne vil se regeringerne på fingrene. Hvad Gude angår, så har jeg et særlig godt øje til ham, har også en gang givet ham et spark i en efterskrift; det er mest praktisk, når man vil håne nogen, så at behandle dem i en note eller efterskrift, hvorved man antyder, at de ikke ere mange ord værd. Det er heller ikke sandsynligt, at jeg venter til jeg bliver angrebet, ifald vi få ham til bisp.

I anledning af Grüders skrivelser må jeg bemærke det fællespræg, som den hele jesuitiske retning har: formalistisk dialektik, som undertiden er ved at blive barnagtig, og en dels herpå, dels på ufejlbarheden grundet selvbehagelig bred overlegenhedsfølelse; mærkelig nok have de få Jesuiter, som jeg har talt med, aldeles det samme præg i deres personlige optræden. Jeg vil så ønske Dig, at Du må finde optagelse i hvilket kirkeparti Du behager at regne Dig til, det er dog lapperi altsammen, når man kun hører til den hellige almindelige kirke, som hvis grundvold en vis mand Paulus [som] en anden mand Grundtvig (mon af den grund?) skæver til og kalder en sildefødning - nævner hverken dåb eller trosbekendelse, men den levende frelser, som da iøvrigt selv siger det samme. Men ser Du ikke selv, at Dine udtalelser mægtigt hjælpe til at fremskynde Grundtvigianismens opløsningsproces.

Det glæder mig at Du skønner på den umage jeg gør mig med Dig, at Du kan få andet at høre end Dine egne meninger. Hils Din kone, at hun vil gavne Dig ved at gøre det samme. Din trofast hengivne

J. S. Deichmann Branth

30 29. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

[25/10-1876]

Kjære gamle Ven.

35 Jeg er dig Tak skyldig, fordi du for længe siden sendte mig dit "Hyrdebrev", thi skjøndt det er underskrevet af flere "Gejstlige", mærker jeg dog nok din kaade Aande derigjennem. Men du behøvede ikke at have sendt mig det uden en ledsagende Skrivelse, og denne din "kolde" Adfærd gjør, at jeg har givet mig Tid, før jeg takker derfor.

Jeg paaskjønner den gode Mening, som I har havt med Eders Rundskrivelse, men den udretter vel ikke Meget, thi Bonden er sløv og siger, "saa taler Ræven til de Gjæs". Det ser vederstyggeligt ud for Tiden, som Folkethinget stiller sig an, og man kunde fristes til at troe, at det snart ikke kunde holde længere med denne Spænding af Buen; men jeg haaber dog stedse paa, at der skal komme Redning, og jeg finder mig støttet i mit Haab ved at høre baade fra den ene og den anden Kant, at man begynder at ane Uraad og faae Afsmag for denne Trommemusik. Tid vil det jo imidlertid tage, før der kan skee en Fornyelse af Folkethinget; det er som et forgiftet Legeme, hvor det tager lange Tider, før Giftstoffet helt kan blive udskilt; men jeg kan heller ikke skjule for mig selv, at det Uvæsen, som nu drives i Folkethinget med at drille og haane, er lært af dem, som det særligt gaar ud over, som f.Ex. Hr. Bille og Consorter. Der er lagt en ond Sæd, som vi maae finde os i at høste, og der maa efterhaanden lægges en bedre, som kan give en mere lovende Høst. Men jeg fatter ikke, hvordan det nærværende Ministerium kan holde ud og ikke hellere fristes til at rende fra det, thi det er forfærdelige Kaar at *styre* et Lands Sager, naar Alle, der skal styres med, sige Nej til Alt. -

Naar du engang skriver til mig igjen, kunde jeg nok have Lyst til at høre, hvorledes I befinde Eder med den nye Bisp Hr. Lind, thi jeg har den Forestilling om ham, at [han] er en tør Karl, ovenpaa Kierkegaard som en Bonde ovenpaa en Herremand. Det er da vel sagtens Martensen, der har udsat ham, og der maa være meget trang Tid paa Evner, naar de gribe til et saadant. Man siger, at Cultusministeren beder til (om han da ellers beder), at der ingen Bisper maa gaae af, thi han ved ingen Udvej for nye; og det maa jo ligge i, at man vil ikke have andre end dem, der er noget Højbenet ved, og den Slags Folk er nu tildags gjerne meget spinkle tillige. Men Laub er jo efter sigende faldefærdig, og nu ymtes der jo ogsaa om, at Martensen er aflægs; Engelstoft synger vel ogsaa paa det sidste Vers, saa der maa jo gøres Udvej. Dr. Clausen i Horsens er aabenbart en Candidat, og han var nok ogsaa paa Tale til Aalborg, men man sagde, at han vilde ikke dertil, naar Kierkegaard blev boende i Byen, hvad han maaske heller ikke handlede urigtigt i. Der var ogsaa Tale om, at Kkgrd havde forlangt L. Helveg til sin Efterfølger, men jeg tror, at H. baade var for nyttig en Mand til at sættes ud af Virksomhed paa den Maade, og paa den anden Side vel ogsaa uskikket dertil paa Grund af hans underlige, stødende Maade at tale paa.

Jeg har fornylig læst en Bog af Dr. Horn i Norge om Forsoning og Retfærdiggjørelse; jeg har sjældent ventet mig mere af en Bog end af denne, især efter en Anmeldelse i Kalkars Tidsskrift; men jeg er da heller ikke før blevet i den Grad skuffet som her. Han 5
gjør Tilløb til mangfoldige gode Ting, men bryder, synes mig, altid ud midt paa Banen. Han har Øje for det Svage og Skjæve paa mangfoldige Punkter i den gamle, orthodoxe Kirkelære, men det, han sætter i Stedet, er værre end det Gamle. Han synes mig at ende i den rene, skjære Pelagianisme, at gjøre Forsoningen ganske overflødig, og gjøre Retfærdiggjørelsen i Grunden ganske til vort eget 10
Værk. Han ender nemlig med at erklære, at hvis Adam og Eva efter Syndefaldet kunde angret deres Synd, saa var dermed Forsoningen sket og Alt i Orden igjen. Samme Horn har en Gave til at see Fejl hos Andre, ogsaa til at slaae nye Spor ind, men han har 15
slet ingen Gave til at forfølge et Spor, fordi han vel sagtens ingen virkelig Tro har paa det, som Sporet skulde ende med at føre til; og i al christelig Tænkning ved man jo forud, hvad det endelige Resultat skulde være.

Langt mere Glæde har jeg da havt af en anden Bog, som samme 20
Kalkars Tidsskrift henviste til, nemlig: "Religiøse Studier"; det er en naturfrisk Bog, i mange Henseender temmelig hedensk eller dog ukirkelig, men frimodig og fremgaaet af en god Aand. Der er noget saare velsmagende ved dog engang at læse Noget, der ikke er sagt før eller sagt bedre før; ved at gjøre Bekjendtskab med Tanker, 25
som ikke alt ere saa fortyggede og slimede, at man er vammel ved dem. Denne gamle Tænkner er god at omgaaes med; det maatte være en behagelig Mand at kjende personligt, thi han er kjendt med "højere Autoriteter".

Du skrev sidst til mig, at du ved at læse Godet var kommet til 30
at tænke paa, at man gjerne helt kunde undvære Lukas og da følgerigt endnu bedre Marcus. Jeg er enig med dig i, at til at kjende *Herrens historiske Liv* kunde man ikke blot undvære dem, men at man i en vis Forstand var bedst tjent med slet ikke at kjende dem; thi de gjøre kun Vanskeligheder. Men til opbyggeligt Søndagsbrug er 35
Lukas uvurderlig, hvad man allene skjønner deraf, at vi neppe vilde havt en glædelig Julefest, naar vi manglede de første Capitler af hans Evangelium. Men det er rigtignok mærkeligt at see, at Godet udendvidere tager alt hos Lukas for gode Varer tværtimod den apostoliske Beretning hos Matthæus, kan stedse finde paa Grunde til at hævde Lukas Fortrinnet; dog, hvad har ikke den theologiske Viden-

skab kunnet overkomme? Forresten har du Ret i, at Godets' Commentarer ere meget fornøjelige at læse og overgaae i det Stykke langt alle andre.

Jeg har set Noget om, at du har udgivet dine Undersøgelser om
 5 Stenenes Flytning fra Norge hertil; men jeg holder ikke Tidskriftet, hvori det staar, og jeg har ikke set til, at det er udkommet særskilt. Det var godt nok, om man havde dig i Nærheden og kunde komme nemt til lidt mineralogisk Viden, thi i den Retning er jeg noget magert beslaaet; det er godt nok med Bøger, men det er dog ikke
 10 nok, hvad man læser sig til, overfor de virkelige Gjenstande staar man lige ukjendt. Jeg fik mer ud af vor Vandring langs Havet end af Fogs Bog, som du anbefalede. Forleden Dag kom en af Lærerne her i Sognet og bragte mig nogle smukke Paddehatte, han havde samlet; det er ogsaa en Videnskab. Fortiden studerer jeg Darwin,
 15 og finder, at han alligevel *ved Meget*, og har et Par udmærkede Øjne til at see med. -

Hoslagt følger en lille Bog, som du rimeligt vil kunne læse uden at ærgre dig særligt over den "vidrige, grundtvigianske Sect". En gang imellem faar jeg jo Lejlighed til at sige mine Meningsfæller
 20 et venligt Ord, og det er allerede Meget, at du vil høre paa det uden Uvillie, thi det bider dog vel sagtens et eller andet Sted. -

Lev nu vel og lad mig høre fra dig om ikke altfor længe. Gud velsigne dig og din Gjerning.

25 Gylling 25/10 76

din gamle Ven
 Otto Møller

30. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

30

Elling 5 Debr 76

Kære Ven!

Tak for bogen til alvor i menneskelivet, som Du også gerne kunde
 35 have kaldt den, og hvori der er meget, som ethvert alvorligt menneske jo må give Dig ret i, og ikke meget - eller intet, som man må være Grundtvigianer for at gå ind på. Da Du har levet med Grundtvigianere og fået en del af det gode, Du har annammet igenem og ved denne kreds, er det jo for så vidt i sin orden, at Du regner Dig dertil, men hele Dit åndelige særpræg er ikke Grundtvigsk,

hvad Du naturligvis også har måttet føle mange gange, ikke blot sammen med den ordinære "anden kærv", men også med folk som Birkedal og gamle Bojsen. Du indtager en stilling indenfor partiet som Jungersen, det vil sige ligheden indskrænker sig til, at I begge bryde ud uden at have det til hensigt, ellers ere I modsætninger, hos den ene håndfasthed, hos den anden holdningsløs famlen. Venstregrinet ved rigsdagens forlængelse er et slående eksempel på partiets alvor og sandhed, så fortvivlet en stilling det end ellers må være at være folketingsmand for et fornuftigt menneske, kunde jeg ønsket det ved denne lejlighed for at lægge de kåde drenge over ørerne. Om Dine udtalelser gøre gavn *indenfor* Dit parti er vel tvivlsomt, da disse mennesker d.v.s. venstregrundtvigg., om de end måske kende Gud, dog hverken kende sig selv eller deres næste, men det er heller ikke hovedsagen hvad vore ord udrette, men at de ere talte af og i sandhed og alvor.

Jeg sender Dig den omspurgte lille geologiske afhandling, skønt jeg kun fik nogle få særtryk. Det indstregede er ny iagttagelser og forklaringer, de blå mine, de røde Kjerulfs. Jeg har *ikke* anbefalet Dig Foghs bog, derimod Kjerulf: Stenriget og Fjeldlæren, udkommet i Kristiania, som er en meget vederhæftig og grundig bog, dertil kortfattet, men man kan endnu mindre praktisk lære at kende sten af bøger, end planter. Du skriver, at Du studerer Darwin; det er vel hans rejse, som er fornøjelig nok, skønt hans koralrevs-teori kan være tvivlsom nok. Hans teori om arterne er derimod ikke naturvidenskab, men *fantastiske spekulationer, som ere indhyllede i kendsgerninger*, så at dels et godtroende publikum og dels spekulative meningsfæller tage det alt for lige gode vare. Darwins logik er: jeg har bragt en Dueart til at variere på mangfoldige måder, altså kunne vi antage at arterne ikke ere begrænsede over for hverandre, hvilken slutning ikke har mere med præmisserne at gøre end den berømte: ulven er et grimmt dyr, altså lad os vandre i et nyt levnet. For Darwin ere *individuelle* afændringer, som opstå i løbet af et par generationer tilstrækkelige til at *artens* konstante karakterer, som erfaringen viser holde sig så vidt vor kundskab når (d.v.s.: i århundreder og årtusinder) ikke kunne betragtes som uforandrede - hvilket er at slå erfaringen lige i ansigtet.

Disse fantastier ere da heller ikke så ny, som det uvidende publikum antager, men energisk nok afviste af mænd som Linné og Cuvier, der godt kendte teorien. Folk som R. Nielsen og B. Bjørnsen forbande sig naturligvis lige godt på, at det er den virkelige natur-

videnskabs resultater - i forhold til hvilken de ere ganske ude af stand til at have en mening - som kun sløvt stivsind bekæmper, men som alle åndrige ærlige Germaniske sjæle må antage som sandhed. O quantae tenebrae! og så skal det ovenikjøbet være teologi
 5 og ikke kristendom, som vænger sig imod dette videnskabens lys. Der er ingen betydelig nordisk naturforsker, som hylder teorien, men vantro Tydskere så mange flere - men bagvendtheden går jo så vidt, at det netop skal være et bevis på dybsind og religiøsitet at holde med de vantro; R. Nielsen og pjaltagtige konsorter ville ikke
 10 fordærve det med de vantro på samme tid som de ville holde til med de troende.

En ædruelig naturforskning, som skjelner imellem hvad man ved og hvad man ikke ved, som kender sin videns grænser, således som den findes hos de store førere, er derimod i reglen stemt for at
 15 bøje sig for det hellige, men når ens naturvidenskabelige viden er øst af aviser og "populære" skrifter, kort sagt ene af bøger, ja så er man naturligvis prisgivet til at rende med den første den bedste limstang, som af en eller anden uvedkommende grund påtegnes: "videnskabens nyeste og sidste ord". Men så findes der også på den
 20 anden side, skønt sjeldnere en bornert stædighed og hjælpeløs mistænksomhed a la Jesper Ridefoged, som f.eks når Grundtvig ikke vil tro det muligt at jorden kan gå rask omkring solen, da den "ifølge sin bekendte tungfærdighed kun kan have en langsom bevægelse", eller når gl. Bojsen ikke vil tro det muligt, at en kålorm
 25 kan blive en sommerfugl (hvilket han for en del år siden har benægtet til en af mine botaniske venner), men optager Bjørnsons sølle vås som visdom. Dette væsen er heller ikke af sandhed. -

Jeg studerer fremdeles med stor glæde Godets fortolkninger. Han er utvivlsomt nutidens og vistnok hele århundredets første
 30 ekseget, der har gjort det samme for eksegesen som Neander for kirkehistorien og Schleiermacher tildels (med NB) for dogmatiken, nemlig med øjet fæstet på det religiøse indhold, bortkastet de uvedkommende skaller og tilsætninger og salvelsesfulde manerer, der have været såre herskende hos alt hvad der kaldes officiel teologi
 35 og påtrykt denne det forfærdelige præg af kedsommelighed og åndløshed, som vi alle kende, et præg, der f.eks hviler over det meste der fremkommer i teol. tidsskr., dog ikke over hvad Kalkar selv skriver. Den lutherske teologi er rigtignok slem i den retning, som når den f.eks. forvansker Anselms store ophøjede tanker om Kristi retfærdighed til en kannibalsk retfærdighed hos Gud, som ikke

"holder det for et rov" for smed at rette bager.

Horns bog er ellers ikke ringe, men det løber dog nok ud på, at Gud intet får til erstatning for synden; hvad jo også er sandt, hvor krum man så gør sig. Ja vel bar han vor synd, men ligesom
 5 Hans Egede bar Grønlændernes løgn, svineri og tyveri; når han vilde komme til verden som den er, var det uundgåeligt, at det gik ud over ham, thi som Macchiavelli (der er værd at læse) siger ganske i almindelighed: "når et menneske i alle stykker vil bekende sig til det gode, da må han nødvendigvis gå til grunde midt imellem
 10 en stor mængde, der ikke er god". Der er da heller aldrig i Jesu lignelser tale om at Gud får erstatning eller der præsteres nogen strafildelse (den gjældbundne tjener - den fortabte søn). I den sidste lignelse, som jo ikke handler om hvad Gud (faderen) gør for at lede til tro, kunne vi få forsoningen ind, dersom vi lade den ældre broder
 15 af kærlighed til den yngre rejse hen til ham, dele svineføden med ham og tage hugene for ham for at minde ham om hjemmet og faderen og bevæge ham til at vende tilbage. Hils Din hustru venligst, item Din dreng. Din gamle ven

20

J. S. Deichmann Branth

[I brevets margin]: Lind holdt visitats her i sommer; han var vel gammel til at blive bisp, men der er ikke det mindste stormægtigt ved ham, skønt han godt har en mening, som han dog kun sjeldnere
 25 kommer frem med. Summa: manden kan godt bruges.

Jeg ved ikke om Du mindes i "Fædrelandet" at have set en beretning om en præsts sammenstød med Mogens Sommer. Det var mig, som vilde give vor amtmand på hovedet for hans far-niente og uartighed. Mogens får sig en klækkelig mulkt i den anledning, dersom
 30 han vender tilbage fra Amerika.

31. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

35

Elling 8 Juni 77

Gamle ven!

Den nærmeste anledning til at jeg skriver til Dig "udenfor tur", er ønsket om at få at vide hvad der er Dig bekendt om en person ved navn Mørch-Mouritzen fra Hundslund, i sin tid konfirmeret

eller dog undervist af Dig, for tiden andenlærer i Gedved almueskole og sanglærer ved seminariet. Han vil søge Elling lærer- og kirkesangerembede, og er såvidt jeg ved lidt af en kapacitet i musikalsk hensende, hvilket jeg og flere meget vilde glæde os ved, da jeg har haft en del døje med at få den sidste kirkesanger til at lære ny melodier.

Spørgsmålet er nu, om Du ved noget 1) om hans dygtighed som lærer 2) om hans kirkelige stilling eller ikke-stilling og 3) om hans forhold i politisk hensende. Som havende at gøre med Gedved, er han jo mistænkt for at være Grundtvigianer af sletteste sort; dersom han derimod mod forventning skulde være en besindig, ikke-politisk Grundtvigianer, kan han måske nok komme i betragtning, endog anses for at være anbefalet ved dette standpunkt, som jeg anser for særligt egnet til at levere en god degn, men en bjørnbaksk Grundtvigianer ville vi ikke have for nogen pris. Det kom mig for, at hans meget forsigtige udtalelser bare præget af en slet samvittighed. Kender Du ellers nogen seminarist, som Du vil råde til at søge dette ret gode embede, er det ikke usandsynligt, at Din anbefaling (NB ikke offentlige) til mig, kunde være ham til gavn, når jeg fik den inden 14 dage; men venstremænd måtte han ikke være. -

Jeg var i København lige efter Pintse, dog ikke for at søge, hvad jeg endnu ikke tænker på, om jeg end heller ikke ønsker at lægge mine ben her; men i længden bliver man lidt ked af 1 1/2 mils sognevej, ligesom marken også er utilladelig slet. Deres politiske kvalm betragter jeg som barnagtighed - børn ere jo tidt uartige, uden at man derfor opgiver dem. I kirkelig hensende høre de lige gerne præsten og Mogens Sommer, idet disse begge anses for at forkynde "Guds ord", det vil da sige den større del, medens der da heldigvis ere adskillige, som ikke tage alt for gode vare. Min glæde over den gode kirkegang er bleven betydelig ringere ved den ovenanførte opdagelse; nu har jeg sat Mogens Sommers tilhængere i band, hvilket de dog ikke holde af, men de få ikke fred uden at frasige sig at have med ham at gøre. Mærkeligt at det er den eneste tilhænger Søren Kjerkegaard har vundet; slægtskab er der, ikke blot i skældsord, men i åndsretning, som imellem Grundtvig og venstre-degnene, men ulykken er at Søren K. *kun* har M. Sommer. Jeg skal ikke nægte, så meget jeg end har følt mig tiltrukket af Søren forfatterskab, så er det egentlig en sølle person man gør bekendtskab med igennem hans optegnelser; hvorfor i al verden dog stille ham

i gabestokken fortabt i denne smålige selvbeskuelse? og ikke brænde det skidt, som kun tjener til at besudle hans minde, og nærme ham til Mogens Sommer, så at man ser mere end en karrikaturlighed. -

Jeg ved ikke, om det går Dig ligedan, men jeg bliver ikke fredeligere med alderen, er ikke fri for at have lyst til at bruge pidsken til forskellige sider, at sværme for "jernhånd i silkehandske" og lignende, uden at jeg dog troer at være personlig herskesyg; i det mindste ved jeg, at noget af det, jeg sætter højest er en levende overbevisning forbundet med streng og uhildet sandhedskærlighed. Gud befalet i Jesu navn!

Din

J. S. Deichmann Branth

15

32. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

[11/6-1877]

Kjære gamle Ven.

20

Saa det virkelig er udenfor Tour, at du skriver; jeg gik i den Forestilling, at jeg sidst havde skrevet til dig, men var der gaaet noget længere Tid, uden at du lod høre fra dig eller lod dig see, saa havde jeg nok fundet Vej op til dig med et Brev.

25

Hvad nu angaar denne Lærer i Gedved, da er han mig ganske og aldeles ubekjendt endogsaa af Navn. Det var dog Skade, at dit Brev ikke kom en Dag før, thi igaar var den bedste af Lærerne ved Gjedved Seminarium: Martin Kristensen her, og af ham kunde jeg faaet paalidelig Besked om Alt. Ligesaa lidt som jeg kjender den omspurgte, ligesaa lidt ved jeg Udvej for nogen Anden, som I kan være tjent med; i det Hele er jeg ikke nogen søgt Tilflugt af det unge Skolelærerfolk; de gaae i Almindelighed udenom mig som En, der er besat med slemme Torne. Men jeg vil raade dig til at skrive til Martin Kristensen i Gjedved og skrive, at det er efter mit Raad, du henvender dig til ham; saa faar du vistnok fuld og ærlig Besked; han er ganske vist baade Grundtvigianer og Venstremand, men han er et af de ærligste og mest ubesmittede Mennesker, jeg kjender. Af ham kan du sikkert faae Besked om, hvordan det har sig med Manden fra Gjedved.

35

Men ellers tror jeg ikke, du skal være altfor bange for en Venstre-

mand, thi blandt Degnene kan det godt være et Tegn paa, at de slet Intet due til, naar de ikke er Venstremænd. De allerbedste og selvstændigste iblandt dem holdt sig vel nok udenfor det, men ellers er det Skrabet, de Ligegyldige og Interesseløse, som ikke holde
 5 til med Venstre, og langt hellere da faae en god Venstremand, thi han kan lægge den Uvane af, end en elendig Ikkevenstremand, thi ham er der slet Intet at gjøre ved. Og til Kirkesanger maa I endelig see at faae en Sanger, og var han god til det, saa vilde jeg tage ham, om han saa var højrød, og stole paa med Sagtmodighed og Venlighed
 10 at faae ham ud af det politiske Uføre.

Jeg sidder i denne Stund ifærd med at læse første Del af Clausens Levned; det gjør et smerteligt Indtryk paa mig at see, hvorledes han til det Sidste har lidt under den Medfart, han fra Grundtvigs Side var Gjenstand for. Det gjør mig ondt, thi jeg har mere end en
 15 Gang været med til at skyde tilmaals efter ham; nu vilde jeg paa ingen Maade have gjort det, tilmed da han al min Tid var uskadelig. Det er ikke med ham som med Mynster, der til Enden saa ned paa Gr. med Foragt og med Had; Mynster har ogsaa lidt under Gr.; ja Gr. har været Mynsters onde Engel, som forfulgte ham med sin
 20 giftige Aande og bragte mange Skygger paa hans solbeskinnende Vej. Med denne Mynsters Lidelse, som skinner frem gennem Alt, hvad der kommer frem efter hans Død, sidst ifjor i hans store Samling Breve, medens han i levende Live skjulte fornemt over, at noget saa Lavt anfægtede ham, - med denne Lidelse har jeg ingen Medlidenhed; Mynster bliver for mig mindre og mindre for hvert nyt
 25 Blad, der udgives til hans Apotheose.

Men med Clausen har jeg megen Medfølelse; som var alligevel en ædel Personlighed, og paa *én* Maade meget for god til, at det haardeste Slag skulde ramme ham. Men han kan ikke forstaae det
 30 Hele, kan slet ikke fatte, at det var kun som Hoved for Fakultetet, som eneste Præstelærer i Landet, at Gr. maatte rette Slaget mod ham. Der er noget vemodigt rørende i at læse hans Fremstilling af, hvad han led og led til det Sidste under dette sære Syn paa Tingene. Det er saa underligt at tænke paa, at Cl. først efter sin Død skal tale
 35 det Ord, som vilde have kunnet formilde Alt for ham og givet det en anden Vending, om han havde talt det f.Eks. 1830, medens han da koldt forskandsede sig bag sine broddede Artikler. Men det er rørende at see ham flere Steder forsøge paa at undskylde Gr. for det, der i hans Øjne var en blodig Uret; man faar afgjort Indtryk af en ædel Mand. S. 109 maa der være en Misforstaaelse tilstede,

Cl. maa huske fejl. Clausens Bog maa være udkommet *først i August*; Fortalen er dateret 20 Juli; som Cl. fremstiller Sagen, er det uden Tvivl en Umulighed, at det kan være gaaet til.

Jeg er for en Del enig med dig i, at det gjør et uhyggeligt Indtryk
 5 at see saa langt ind i S. Kjerkegaards Værksted, Kulturkammer eller hvad man skal kalde det, især naar man ser Folk som G. Brandes rode op derinde, som sket er; men det har dog utvivlsomt været S. K.'s Mening, at alt dette skulde frem efter hans Død, og det tjener dog ogsaa til at gjøre ham forstaaelig, hvordan han blev det,
 10 han blev, hvorvel Meget af den prunkende Pyntelighed gaar af ham. Det sidste lille Skrift af ham, som udkom ifjor: "dømmer selv", er det Bedste af det Hele og er i mine Tanker den bedste Nøgle til at forstaae det i ham, som var af det Gode og Sande; thi der var uden Tvivl ogsaa Noget, som var lige af det Modsatte, og det er kjendeligt nok i hans efterladte Papirer. Ja han var et forunderligt forskruet Menneske, med sære store, forvredne Gaver, svævende paa
 15 farlig Maade imellem to Verdener, Alvorens og det pure Skins.

Jeg har fornylig med megen Interesse læst Bungeners Calvin; den læses med stor Interesse ikke blot, fordi den er saa *vel* skreven,
 20 men fordi Calvin var en mærkværdig *Mand*. Men *min* Mand kan han aldrig blive, som han da ogsaa kjendeligt nok ikke staar saa højt selv for Bungener som Luther; jeg kan forundre mig over Calvins Storhed, Haardhed og Alvor, men jeg kan vanskeligt beundre den, og paa ingen Maade elske ham eller ville følge ham. Og man kan af
 25 denne Bog see, hvor ondt selv hans bedste Disciple, som dog vel sagtens Bungener er en af, har ved at følge ham og holde med ham. Calvin vilde nok selv frabede sig en saadan Eftertale.

Jeg har paa samme Tid læst Godets Studier, meget morsomme men ikke meget dybe; han kommer let over Mangfoldigt; jeg tror
 30 snart, jeg synes bedst om Studiet over Hjob, eller ogsaa om det over "Englene". Har du læst Chr. Bangs Skrift om H. N. Hauge? Det er en lærerig Bog, men, som Bjørnson har sagt, næsten ulæselig. Gid en Mand, der var lidt poetisk Gave hos til at fortælle smukt, vilde give os et folkeligt Udtog af den; det kunde blive en udmærket
 35 Bog til Folkelæsning netop for den nærværende Tid.

For nylig er gamle Gjerløff bleven ansat som Præst her tæt ved i Randlev; jeg er meget spændt paa, hvordan han er og vil stille sig, naar han hen i næste Maaned kommer. I hans Sogne har over en Snes Familier løst Sognebaand hertil; Resten har været meget for-gabet i en ung Capellan, de havde, som kunde drive dem alle til at

græde, uden at han eller Græderne vidste, hvad de græd over. Endelig er der en lille udvalgt Flok, som ligger i Forventning om, at de skal danne Grundstammen til en Valgmenighed engang med det Første. Det ser derfor noget broget ud paa den Mark, og jeg vilde
 5 ønske, at Gj. kunde gjøre mig overflødig, thi det er mig ikke saa lidt til Besvær at rejse derhen hver Maaned, især da jeg altid har nogen Vanskelighed med at føle mig rigtig vel, saasom Enkelte der ere meget muntre Venstremænd med to Friskolelærere iblandt, hvoraf hver paa sin Maade slaae mægtigt med Vingerne. Jeg er
 10 bange for, at Stakkels Gj. skal blive fortunlet i den megen Hurlumhej, der vil blive, især da det fortælles, at han alt skal være meget beknyttet mellem to vanskelige Ting: en stor Gjæld og en meget myndig Hustru. Jeg raabte efter flere baade Kirkeby, Dam, Fr. Jungersen, for at faae dem til at komme til det smukke Sted og
 15 gode Embede, men de vilde ikke; og en Grundtvigianer skulde det være, om han skulde kunne hjælpe paa mine Forretninger der.

Lev nu vel gamle Ven, og see om du ikke kunde lægge din Vej herom igjen. Jeg har siden Pindse lidt af et Halsonde, og maatte derfor afslaae at tage til Randers i næste Uge til et Kirkemøde, hvor-
 20 til jeg var indbudt; jeg troede, jeg var sluppet fra den And, men nu fik jeg Brev fra Præsten, at saa udsættes Mødet til længere hen i Sommer. Ach wai mir. Men som sagt kom herved gamle Ven, vi kan saa godt tale sammen om Allehaande, baade hvad vi er enige og uenige om. Imidlertid være Vorherre med dig i alle Ting og velsigne
 25 dit Hjærte og din Tunge med sin gode Aand.

Din Ven Otto Møller

11/6 77

30 [Seddel vedlagt brevet]: I dette Øjeblik hører jeg af min Kone, at hun ifjor, da vi var i Gjedved, har lagt Mærke til vedkommende smukke Sanger; min Kudsk, som er langt fra Venstreelendighed, skal have fundet meget Behag i at være sammen med Sangeren, saa det taler jo til samme Fordel. Saa husker jeg ogsaa, at jeg selv fandt,
 35 det var en smuk lille Fyr, og i Vinter var han Forsanger ved et Møde, jeg holdt i Horsens, til alt Andet end Opbyggelse for Venstre. Alt dette taler til hans Fordel, saa jeg synes, I skal tage ham. Dog hør Martin Kristensen ad. -

33. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

Elling 4 Oktbr 1877

Kære ven!

5

Så fik vi da den omspurgte Mogensen til skolelærer, og ere hidtil meget fornøjede med ham både som lærer og navnlig som kirkesanger. Min mening med at forespørge hos Dig om ham var kun at høre om han var markeret som politiker, thi i fald han f.eks havde været lige så bestemt venstremænd og var optrådt som sådan; som jeg er højremænd, så kunde han ikke bruges. At der er lidt venstrelugt ved ham måtte man jo være forberedt på, og det tager jeg mig ikke nær, når det kun ikke er blevet til gravrust. Derimod kan jeg ikke være enig med Dig i, at det kunde gå an at tage en rumler, blot fordi han kan synge.

Nylig skulde vi besætte et nyt lærerembede, som søgtes af en broder til Herman Jensen, som også vilde have været missionær, men opgav det (da broderen blev uenig med Løventhal), såvidt jeg kunde få at vide, fordi han holdt med Løventhal. Jeg er ikke ganske fri for skrøbler over at jeg ikke holdt på ham, da han dog vist må være et kristen menneske, men en meningsfælle af den indbildske skryder Løventhal kunde jeg vanskelig trække ind på. Gamle Bojsen var nylig i Hjøring og fortalte der, at efter det sidste brev han havde fra Løventhal, kunde det godt være, at denne allerede var død af sult. Tvi dog, om Grundtvigianerne lode deres missionær sulte ihjel, men gl. Bojsens snak kan man jo ikke regne stort. Til forståelse af mine ytringer om læreres beskikkelse må jeg tilføje, at jeg hidtil har kunnet få så nogenlunde hvem jeg vilde, men ofte har vundet mig ved at vælge, da det jo oftest er i blinde. Vi have her i kommunen 7 faste lærere og skal til næste år have en til; jeg har aldeles ikke haft nogen vanskelighed med dem; de stakkels fyre se jo alligevel op til præsten; noget som allerede deres uddannelses-måde medfører, ligesom de da også vide, at jeg støtter dem og taler deres sag hvor jeg kan. De vide også ret godt, at skulle de vente på, at bønderne frivillig gøre noget for skolen eller lærerne, så bliver det sejt og end mere sulteføde end nu, om der også rabaldres nok så meget om lys i folkehjertet. -

Det elskværdige ved nogle venstremænd er deres naivitet; således var her nylig et møde, hvis formål blev betegnet (ikke af ironiske højremænd) som at de, der vilde gøre oprør efter nærmere bestem-

melse, skulde tegne sig. De tage det som lige så simpelt og ligefrem en retting at gøre oprør som at tegne sig til et festmåltid, og blive mere overraskede end forbitrede over at mærke, at det forholder sig anderledes. Der bliver nok flere ofre, ikke for provisoriet, men for Bergs og konsorters stortalende skvalder, hvilket barnagtige og godtroende mennesker antage for alvorlig ment og gøre sig selv ulykkelige. I nabosognet er der nylig afsat en sognefoged, fordi han benyttede sin stilling til at udpresse penge til grundlovsværneforeningen. -

10 Igår aftes var jeg henne at høre en "Adventist", som holdt forsamling heri sognet (det er en slags Baptister, som lære Herrens snare genkomst og helligholde løverdagen); han talte smukt og godt om Herrens andet komme, og kom ikke med galskaber, hvorfor jeg heller ikke angreb ham, men talte venskabeligt med ham, 15 således som jeg helst vil med kristne af andre "denominationer"; thi at Baptister kunne være kristne, ser jeg aldeles ingen grund til at tvivle om, om det end er en meget farlig sag de indlade sig på, vel ingenlunde at forkaste, men dog pille og rokke ved dåben. For resten ved jeg meget godt, også af erfaring, hvor vanskeligt det 20 er i længden at bevare et godt forhold til nogen slags sekterere, fordi de jo *må* angribe, enten de vil eller ej, men der er da ingen ulykke i, om vi overgå dem i fordragelighed og kristeligt frisind, og ikke frakende dem ret til at bære kristennavn; selv om de undertiden ville frakende os det. Jeg gjorde ham opmærksom på Grundtvigs "Rejs op 25 dit hoved al kristenhed", hvilken han indrømmede var udmærket. -

Medfølgende lille bog har som Du vil se ved gennemlæsningen flere ting i sigte, dels at overføre en ædruelig tale om disse ting, og dels at gendrive noget af "den vanhellige, løse snak", hvilken publikum sluger som visdom.

30 Jeg husker nok, at Du debuterede som forfatter i Dansk Kirket. med et angreb på Clausen, hvilket jeg ikke vil betegne nærmere, da Du nu fortryder det, hvilket glæder mig. Jeg kan nok forstå den følelse, som drev Grundtvig til at skrive genmælet, men det var dog en besynderlig misforståelse af Clausens hele individualitet, 35 når Grundtvigianerne vilde gøre ham til kirkelig eller ukirkelig partifører; hele hans optræden i teologisk henseende har jo været som den isolerede videnskabsmand, der aldeles ikke tænkte på at skaffe sig et parti. Men mange have båret på et underligt had til Clausen og en frygt for at han skulde blive en forfører til vantro, medens sandheden var, at han aldeles ikke lagde an på eller krævede,

at andre skulde dele hans standpunkt, hvilket f.eks. S. Kierkegaard gjorde, om han end nok så meget til enhver tid fralagde sig det. Således modtog biskop Kierkegaard mig i anledning af nogle artikler om den reformerte kirke på en måde, der kunde gengives således:

5 Der har vi det, der er en frugt af Clausens lærdom, som jeg længe har ventet på.

Bungeners skrift om Calvin har jeg læst førend det blev oversat. Calvin berører mig mere sympatetisk end Luther, lige overfor hvem jeg oftere føler mig frastødt. Luther er ikke så hel som Calvin,

10 langt stærkere influeret af øjeblikkelige stemninger og misstemninger. Jeg troer ikke jeg let kunde blive uretfærdig mod Calvin, men derimod nok mod Luther. Der er mange gængse urigtige beskyldninger mod Calvin, som når man siger at han lod Servet brænde, medens han jo vel vilde have ham straffet på livet, men netop ikke brændt.

15 Man siger at han var ufølsom for naturen, men herom meddeler Bungener ytringer, som vise glæde over naturens skønhed, at han glædede sig til et lystparti på Genfersøen, over en smuk udsigt. Ligeledes skylder man ham for tendens til oprør, medens han netop formanede franske protestanter til tålmodigt at bære øvrighedens

20 forfølgelse, derimod ikke pøbelens. Om Calvins største moralske forselse, at han vilde have Servet straffet på livet, må man sige, at han ikke var forud for sin tid, men om Luthers største svaghed, at han tillod Landgrev Filip at have to hustruer må man sige, at han var bagefter sin tid. Calvin vilde ganske sikkert hellere miste sit

25 hoved, end lade sligt gå upåtalte hen; end sige, give sit minde dertil. Luther sad i Wittenberg beundret og kælet for af store og små i den nærmeste kreds, medens Calvins hele liv var kamp og strid med øvrighed og folk uden afladelse og gemytlighed, der var ikke fri for at være noget Burscheagtigt eller Bjørnbakagtigt over Luther,

30 jeg mener hans friske gemytlige plumphed, som unægtelig rammer folkesmagen bedre end Calvins ubøjlige selvbeherskende villiekraft. At L. var en stor mand og meget mere, skal naturligvis indrømmes, men for mig er Calvin den større. Nå det får være, Gud havde oprejst dem begge hver til sin gerning, og kunde bruge dem

35 begge, og så går det vel også med andre. Hils Din hustru og drengen, som vel nu er pudsig.

Din hengivne ven
J. S. Deichmann Branth

34. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

[13/10-1877]

Kjære gamle Ven.

- 5
 Tak for den tilsendte Bog, som jeg har læst med megen Interesse; du kan jo vel nok tænke dig til, at jeg ikke kan føle den samme Glæde ved den og samstemme i dens Hypothesers Sandsynlighed, som jeg maa antage, at du gjør; jeg kan ikke gjøre for, at jeg er meget
 10 mistroisk overfor Astronomien fremfor alle Naturvidenskaber, og derfor kan jeg vel læse, hvad de Lærde fra den Kant har at sige, med en vis Nysgjerrighed men ikke med nogen Tryghed. Det vilde uden Tvivl være til stor Nytte, om man endnu fremdeles vilde fortsætte med at drage forsvarligt Skjel mellem, hvad der er Kjendsgjerninger, og hvad der kun er derpaa mer eller mindre løst byggede Indbildninger. Der er nu endeligt ogsaa mange Punkter i Udviklingen, hvor jeg ikke kan skjønne Andet, end at der er halsbrækkende Spring, som blandt mange andre, naar man lader den samme Grund, der har udskilt Planeter fra Solen, nemlig Afkølingen, ende
 20 med at kaste dem ind i den igjen; jeg synes, at her det Ene modsiger det Andet, at der er baade Ja og Nej. Jeg har jo imidlertid nok læst den samme Tankeudvikling før i mere end en Udgave og ved nok, at det gaar paa den Melodi; og jeg kan meget vel læse det om igjen uden at fare i Harnisk, thi man bliver med Aarene mere taalmodig og
 25 finder det naturligt nok, at Andre maa ogsaa have deres Fornøjelse. Men blandt alle "Sandsynligheder" om Jordens og Verdens Undergang finder jeg det dog sandsynligt, at det Hele "*bevares for Ilden*", og kan ikke ret forestille mig, hvorledes du kan komme til Ro i, at det bevares for Kulden.
- 30 Lad nu imidlertid alt dette være, som det vil; vi opleve maaske, at see helt nye Hypotheser udbydes, saa det er ikke værd enten at sælge sig til de nærværende eller at skaffe sig graa Haar af Ærgrelse over dem; men det er blevet mig mer og mere paafaldende, hvorledes du og dine Meningsfæller egentligt kan tale saa barskt mod de Darwinske Hypotheser. Jeg er som sagt ingen Beundrer af det Kopernikanske System, hverken som det var i sin første nøgne Simpelhed eller som det nu udbydes i sin fulde Flor; men jeg erkjender, at Laplace ganske vist er Conseqventsep af Copernicus. Hvorfor jeg ikke kan være med til at jubilere over denne Menneskeandens stolte Erobring, er nu ikke blot fordi jeg kan ikke saa let som du forlige

det med Bibelen, det fik nu endda at gaae; men jeg kan ikke følge den antagne Udvikling og sige Ja til den, der synes mig uafledeligt at være ubegrundede og ligefrem principstridige Antagelser; om det nu imidlertid kommer af, at jeg ikke har matematiske

5 Kundskaber nok til at indsee Følgerigtigheden, eller om det Hele virkelig er befængt med fantastisk Vilkaarlighed, det kan jeg ikke afgjøre, saa at jeg turde sætte mig paa Dommersædet.

Men hvad der derimod synes mig klart, er, at der er et Slægtskabsforhold mellem Laplace og Darwin; den Første vil have hele den

10 uorganiske Verden udviklet ved iboende Kræfter af et stort Fælles; man gaar ud fra et første, omtrent ensartet Kaos; med dets egne iboende Kræfter har det delt og udviklet sig til det Nærværende. Men er det nu ikke ganske den samme Anskuelse Darwinisterne vil overføre paa den organiske Verden; ogsaa der skal alt være begyndt

15 med et stort Fælles, der ved egne iboende Kræfter har spaltet sig og udviklet sig til det nærværende Afkølingspunkt? Det falder mig ikke ind at ville forsvare det Darwinistiske (Darwin, som jeg kjender ham selv fra hans Rejsebeskrivelse og hans Parringsvalget synes mig ikke saa slem endda); nej, jeg har slet ingen Sympathi derfor, er enig

20 med dig i, at det er altsammen Hypothese og Armod paa Kjendsgjæringer; men jeg synes kun, at der er Conseqvens i at overføre Hypotesen fra det Uorganiske paa det Organiske, som man da ved, at der er den nøjeste Sammenhæng mellem den uorganiske og den organiske Chemi; de samme store Grundlove gjælde i begge Verdener.

25 Derfor vilde jeg finde det naturligt, at den, som har afgjort Afsmag for det Darwinistiske, var varlig med at goutere det Copernikanske, thi siger man A, maa man ogsaa sige B.

Det er pudsigt nok, at din Bog paa Omslaget anbefaler R. Nielsen og Darwin; det er nok ikke ganske efter din egen Anordning og

30 Smag, men saaledes er det dog, at det ene Slags Fritænkeri drager det andet efter sig; og at det er Fritænkeri med Hr. Forster og Dig, det vil du dog nok indrømme. At kalde sine egne Hypoteser allene *videnskabelige*, og alle andre uvidenskabelige, gaar jo ikke an. Imidlertid, som sagt, jeg har læst Bogen med Interesse; der er jo

35 heller ikke Lidet i den, som for mig var nyt, navnlig om de foranderlige Stjerner; hvad derimod Spectralanalysen angaar, da kjendte jeg den saa temmelig fra Adam Poulsen, men sluttede da ogsaa ganske rigtigt, at en god Del var Humbug, uden at jeg dog havde turdet troe, som du opgiver, at de $3/4$ ere det; men det er trolig nok, thi Fabelen siger jo, at da Elefanten kunde see et Skib i Maanen,

saa kunde Muldvarpen endogsaa see Skibshunden, Takkel og Tov.

Jeg har ikke været saa fornøjet med 2 Del af Clausens Levnet som med 1ste. Jeg havde troet, at han ikke til Enden var bleven ved med det samme Gnaveri og hidledt al vor Elendighed fra, at vi ingen Kirkeforfatning har. Det er dog et sært Sværmeri, saadan en skarpsindig Mand har kunnet nære, at en fra udlandet indført Forfatning skulde hjælpe os mere i det Kirkelige end i det Borgerlige; og det er ikke lystelige Erfaringer man der gjør af, hvordan en fransk Forfatning passer for os med sit Højre og Venstre. Du har nok ellers misforstaaet mig forrige Gang; thi min Følelse for Cl. var væsentligt Medlidenhed; jeg havde ondt af ham, at det er gaaet ham, som det er, eller at han har været, som han var; han har ikke forstaaet sin Tid, og derfor har den heller ikke forstaaet ham. Han bekjender det nu selv, at han har levet paa Schleiermacher, men 15 havde han endda gjort det for Alvor, saa var det gaaet han bedre; nej han har staaet og balanceret mellem Schl. og de flade Rationalister, mellem Calvin og Melanchthon, han har intet Stade havt, men i sit stille Sind været en ædel og retskaffen Mand. Men til denne min Medlidenhed med ham følger sig saa en Erkjendelse af, 20 at han alligevel var en meget renere Charakter end Mynster, ja vel endog end Martensen. At han roser sig af til det Sidste at *have holdt Fakultetet rent*, er en tilgivelig Selvros; men det er neppe rimeligt, at Eftertiden vil rose ham for det, at han holdt Kierkegaard, Helveg, Rudelbach, S. Rørdam og vel sagtens flere endnu ude; 25 efter ham kommer nu Syndfloden i en eller anden Skikkelse.

Forleden Dag faldt jeg da i den dybeste Forbavselse over et Stykke i Kalkars Tidsskrift om Forfatteren til Johannes Evangelium; jeg kan ikke vide, hvad dog hans Mening er med at optage noget saadant Galimathias uden engang at gjøre Undskyldning derfor. Tidsskriftet 30 er simpelt nok i sig selv, men ved saadanne Tilsætninger bliver det jo til en Latterlighed. Men maaske det er Mangel paa Stof, der gjør, at han maa tage, hvad der kan falde af.

Du er vistnok fejl underrettet, naar du antager Løventhal for Grundtvigianernes Missionær i det Hele; det er nok kun Bojsen, 35 som sværmer for ham, og der [er] jo al Udsigt til, at det vil Intet føre til, siden han begynder nu at ville overføre Kastevæsenet paa Christendommen. Nej, saa er der mere Udsigt til, at man vil kunne samle sig om Børresen, - hvor da ogsaa Bojsen afgjort holder sig tilbage, og jeg tænker, du er enig med mig i, at der er Noget om det med samme Børresen. Jeg har ikke havt Lejlighed til at see ham,

men jeg har faaet et meget godt Indtryk af, hvad jeg efterhaanden læser om ham. Og kunde han og hans Gjerning blive Noget, vi her i Landet kunde samles om, hvad Retning vi saa forresten hører til, ja om vi slet ingen Retning kunde slutte os til, saa var det jo godt; og det vil jeg haabe paa. Thi det kommer mig for, er næsten det Eneste vi nu har at haabe paa under vore næsten fortvivlede politiske Forhold, om dog de Christne herinde kunde finde hinanden og sætte Bom for den truende Ulykke ved at bede endrægtigt til Gud. Jeg har vel ondt ved at troe paa, at det skulde komme til virkelig blodig Oprør, men gruer mere for, at Preusserne blive kede af at have saa urolige Naboer og finde Anledning til at tjene Gud med at tage os under deres Vinger. Herom kan det jo ikke nytte at tale til de gale Mennesker, men derom kan det nytte at tale til vor Herre; men forat vi skal kunne blive ret færdige dertil maa vi nok blive samlede i et Bedehus og ikke i en Røverkule; og jeg nærer et lille Haab om, at Børresens Sag kunde komme os til Gode i saa Henseende.

Da jeg ved, at du er et fordrageligt Menneske, som kan taale at høre Andre end dig selv gale, saa tænker jeg heller ikke, at medfølgende Bog vil bringe dig i saa barsk en Stemning, som jeg er bange for, den vil bringe adskillige Andre i. Der er vel nok Et og Andet deri, som jeg idag vilde have sagt anderledes, men den er skrevet for 6 Aar siden, og jeg gider ikke gjøre om ved sligt, da det saa gerne bliver til ingen Ting. Lev nu vel min gamle Ven og tænk paa at lade mig igjen høre fra dig om ikke altfor lang Tid.

Din gamle Ven
Otto M.

Gylling Pstgrd. 13 Oktbr 1877

30

35. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

Elling 22 Oktbr 77

35 Gamle ven!

Når jeg nu allerede takker for den tilsendte bog, så er det egenlig ikke, fordi jeg kan gøre det anderledes end takke for det venskabs-tegn, der ligger i tilsendelsen, thi på grund af forskellig travlhed har jeg endnu kun kiget lidt i den hist og her, og får i de første

14 dage ikke tid til mere. Jeg tror dog at kunne forudsige Dig, at den ingen *ny* venner vil erhverve Dig, dels fordi Moral - og det er jo en slags Moral, svarende til din første bog som Dogmatik - i sig selv er mindre interessant end Dogmatik, dels fordi den flere steder er
5 noget glubsk og minder meget om N. Lindbergs og konsorters skrive- og kampmåde. Men så er det til gengæld rimeligt nok, at den bedre end Din Dogmatik vil behage adskillige af Dine gamle venner, jeg mener Askoviter og Gedvediter og andre af Grundtvigianernes Baschibosuker, henhørende til dette korpses irregulære kavalleri,
10 som glædelig vil tage den til indtægt og give Dig absolution for begangne dogmatiske og politiske synder, skønt jeg formener, at en del af det, som mest behager disse folk, hører til det, som Du antyder at Du vilde sagt anderledes, dersom bogen var nyskrevet. Det er også faldt mig ind, at en del af det harskeste muligvis særligt har
15 forhold og tendenser i Aarhus stift for øje. Under alle omstændigheder må Du ikke indvortes skriges op og klage, om Du også udvortes tier stille, dersom nogen giver Dig råd for usødet, thi Du må dog finde det i sin orden, at Du selv bliver målt med samme mål, som Du tilmåler andre.

20 Det var nu nærmest for at påpege en misforståelse - en kapital misforståelse i Din betragtning af Darwinismen, at jeg skriver så hastig. Min mening med at oversætte Forsters skrift og knytte bemærkningerne om Darwinismen dertil, er netop at vise den store forskel mellem de to hypotesers *naturvidenskabelige* begrundelse,
25 idet den ene er støttet på empirisk grund, den anden på spekulation. Ser man bort fra dette, og betragter begge som tankeeksperimenter, ja så er den ene ganske vist lige så god som den anden og lige så sandsynlig som den anden. Hele ræsonnementet om det indre slægtskab imellem dem er af samme slags, som om nogen, der
30 havde hørt, at hakkelse var et godt foder til heste, vilde drage den slutning, at når man vilde være konsekvent, så måtte det også kunne anvendes til katte. Men publikum står i naturvidenskabelig hensende på det skolastiske standpunkt: Aristoteles - eller en anden Impri-
matur har sagt det, og så går man forresten frem efter de vageste
35 og løseste analogislutninger i stedet for at spørge om den eneste begrundelse, der gælder i naturvidenskaben: iagttagelse og forsøg - derfor er det netop, at den empiriske d.v.s. virkelige naturvidenskabs store førere intet ville have med de *meget gamle* ider at gøre, hvis betydeligste og det kan gerne indrømmes, besindigste repræsentant Darwin er for tiden, thi det er ingenlunde, som publikum

bilder sig ind, noget splinternyt, men i sine hovedtræk endog selvfølgelig og nødvendigt, når man fraregner den omstændighed, at det ikke passer til den virkelige natur. -

Jeg tror ikke, at enighed og fordragelighed indenfor kirken kan
 5 komme ved fælles deltagelse for almenkristelige formål, om end erfaringen i den reformerte kirke viser at de uden øjeblikkelig strid kunne enes om formål som mission og bibeludbredelse. Historien synes mig viser noksom, at det kun er i trængselstider, at de indre stridigheder hvile. Vi have nu i Danmark længe haft en udvortes
 10 fredelig tid for kirken, idet vantroen hverken har haft ånds- eller statsmagt til sin rådighed, hvorfor vi også rigelig have gjort os tilgode med indre kævl. Verdens gang vil dog nok føre til skarpere og skarpere sondring mellem tro og fornægtelse, og derfor ere skikkelser som R. Nielsen og Bjørnsen mig modbydelige, fordi de bukke
 15 og skrabe og gøre sig ynkelige for vantroen. Den slags venner, som fordi de finde, at der [er] et Kvint uret på min side, bestandig tale om dette Kvint og tie stille om det Centner, der er på modstandernes, men gøre sig gode venner med disse, dem frabeder jeg mig rigtignok, og jeg troer også Herren vil gøre det.

20

Din

J. S. Deichmann Branth

25 36. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

Elling 8 Dcbr. 1877

Gamle ven!

30 Da jeg udtalte mig efter det første løse indtryk af Din bog, som måske var mindre tilfredsstillende, føler jeg trang til både for sagens og for venskabs skyld at udtale mig noget nærmere. Jeg ved ikke om det har været Din hensigt, at den skulde være ligesom anden del af Din hele kirkelige betragtningens måde, svarende til den første
 35 grundlæggende del; i så fald har Du gjort forståelsen vanskeligere ved ikke at udtale Dig nærmere derom i forordet og ikke en gang give en indholdsfortegnelse til lettere oversigt. Titlen betegner ganske vist en sammensætning mellem bogens partier, der dog mere står for mig som en række betragtninger trukne på en tråd, men det kommer måske af, at jeg ikke ret kan tilegne mig eller sætte mig ind i tanke-

gangen som et hele, fordi den ligger mig noget fjernere. Det skulde interessere mig at erfare, om nogen af Dem, som Du i kirkesyn mener at stå nærmest, har fundet sammenhængen let synlig.

Hovedfortjenesten i Din første bog sætter jeg i påvisningen af
 5 genfødselsens begreb = omplantning, ikke = skabelse eller nydannelse; jeg synes at det er lykkedes Dig at ramme pæl igennem den såkaldte (måske *tildels* virkelige) lutherske opfattelse af dåben som meddelelse af en livsspire. I denne bog er der ikke noget afsnit, som i nyhed og ejendommelighed kan måle sig med hint. Særlig har afsnittet om
 10 nådegaverne tiltalt mig, som jo går ud på, at det i alle måder væsentlig er de samme som i aposteltiden, hvilket jeg i min praksis også hævder hvor der er lejlighed. Ligeledes er det efter min mening meget rigtigt og fortjenstligt, at Du har påvist, at Moseloven (de
 15 holdes. Derimod har Du ikke synes mig tilstrækkeligt fremhævet, at den ideale opfattelse af loven, som omfattende al tanke, ord og gerning, alligevel er tilstede, om den end kun dæmrer, indtil den bryder klart frem i Herrens bjergprædiken, og tages som grundlag af Paulus, som det der driver til nåden.

20 Pagt, en udvortes pagt, må naturligvis kunne holdes, dersom det ikke skal være til tåreperse og stads. Jeg ved nok, at mange præster netop finde det dejligt, at dåbspagten ikke kan holdes - i så fald vare vi jo fortabte. Men de skikkelige skind mene da egenlig kun den simple og også for hedninger bekendte ting, at intet er fuldkomment,
 25 heller ikke vor opfyldelse af vor tjeneste; men den husbonde enten i himlen eller på jorden, der ikke vil nøjes med mangelfulde folk i sin tjeneste, får jo ingen, hvorfor da Gud, som vel er fornuftigere end mennesker heller ikke forlanger mere end man skrev i skudsmål-bøgerne "ærlig og tro". Men hvad skal så alt det grin til, som du
 30 gør i anledning af det tredie bud, som om det var den latterligste fejltagelse, at det skulde gælde for os; det er jo det allerældste af alle ordningerne næst efter ægteskabet og arbejdet, betingelsen for at Guds rige og verdens (i berettiget betydning) rige kan bestå fredeligt tilsammen. Erfaringen viser jo tydeligt nok, at hvor hvile- og
 35 helligdagen går væk, der rådner folkelivet. Men dette og mere regner jeg til de særheder, som vi må holde hverandre tilgode.

Din frygt for den nye alterbog, som ingen tænker på (uden Grundtvigianeren Fenger) henhører til år 1840, og hidrører vel fra hvad Du ved Din fader har levet Dig ind i.

Det er sandt, hvorfor er Du ikke så frimodig, offentlig at sætte

det kopernikanske system på index? eller gøre opmærksom på det kristeligt betænkelige deri? Det skulde vel aldrig være mere "kristelig visdom", alias at Du ikke tør være Din "Krypto-Ptolemæisme" bekendt?

- 5 "Nu intet videre fra dette hellige sted, men jeg vil ønske" - som jeg i min barndom hørte i kirken med en højtidelig følelse blandet med glæde over at prædikenen dermed var forbi, men jeg vil ønske - og være vis på - at hvad der her af misforståelser og urede måtte være Herrens venner imellem, det vil det en gang være en glæde
10 at forstå.

Din gamle
J. S. Deichmann Branth

- 15 [I brevets margin]: Glædelig Jul, men Påsken er lige fuldt den største. Igår fyldte jeg 46 år. Til næste år begynder jeg at søge herfra, dog først efter naturforsker mødet, som skal holdes i Stockholm, for at nyde dette i ro.

20

37. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

[23/1 - 1878]

Kjære gamle Ven.

25

- Grunden til, at jeg iaften giver mig til at skrive til dig, er egentlig ikke den at takke dig for dine Skumlerier i Anledning af min sidst-udgivne Bog. Jeg havde ikke ventet mig Andet fra de allerfleste Kanter, og du kunde sige, hvorfor jeg da ikke heller beholdt det Hele
30 hos mig selv, naar jeg dog ikke havde Tro til, at Nogen vilde have nogen videre Glæde deraf; jeg vilde da svare, at fordi Faa havde Glæde deraf eller var tilfreds dermed, kunde der maaske endda være Enkelte, som havde *Gavn* deraf, og jeg mener at have fremført nogle Sandheder, som i vor Tid ikke ganske ere paa deres urette
35 Sted. Desuden ved du nok, at naar man har udarbejdet Noget, saa kan man ikke bare sig for at udgive det, selv om man endda er adskillig utilfreds dermed; og saadan var mit Vilkaar. Jeg havde selv, navnlig alt som det blev trykt, en Fornemmelse af det Samme, som du anker over, at Traaden, som skulde gaae igjennem og skinne igjennem det Hele, som oftest skjulte sig altfor meget; men det var

bag efter; og jeg ser da ogsaa, at du alligevel har faaet fat i Meningen, nemlig at det er et Forsøg i ethisk Retning, et Forsøg paa at samle hele Livsformaalet ind under Ordets Tjeneste, saa at Livet baade faar en sikker Regulator i Ordet, og det tillige bliver sat i sit rette

5 Lys, at Ordet er Grundkilden til Hele det christelige Liv. Det kunde og burde ganske vist været draget mere gennemgaaende frem, men det er dog ikke ukjendeligt, hvad jeg kan skjønne af, at et saa vrangvilligt Øje som dit er bleven opmærksom derpaa.

Fra forskjellig Side maa jeg høre, at jeg er besat af Præstehad, har helt vrang Forestillinger om, hvordan Præsteskabet nu er osv; jeg

10 negter ikke, at jeg har et grundigt Had til Alt, hvad der lader sig kalde "Gejstlighed", og jeg kan ikke troe, at du nærer stort andre Følelser for samme Corporation; jeg har dernæst den Mening, at samme "Gejstlighed" er grundig demoraliseret, befængt med Gridsk-

15 hed, Egenkjærlighed, Magelighed, Nydelsessyge, og at den er saa meget mere demoraliseret deraf, som den fortiden gjerne agerer gudelig, kiger mod Himlen, og i det Hele har lagt sig efter de højtidelige Fagter. At samme Gejstlighed korsers sig, naar Nogen løfter lidt ved dens lange Draperi, forundrer mig ikke, saa det heller ikke

20 skal komme mig uventet, naar jeg ikke længere er en kjær Person der, hvor jeg i de sidste Aar var begyndt at komme i Kridthuset. Jeg forestiller mig, at du nok ogsaa kan see "Brødrenes" grimme Anstalter, og derfor heller ikke i nogen sær Grad kan forarges over, at der slaaes til dem. Imidlertid kan jeg jo nok forstaae, at der endda

25 kan være mere end nok, som kan være dig usmageligt; vi har jo aldrig i nogen væsentlig Grad havt Smag tilfælles; det skal derfor ogsaa være dig uforment at slaae til Synderen.

Det var som sagt ikke derfor, jeg nu skriver; men der er en anden Sag, der er falden mig paa Sinde. Du skrev nemlig, at du snart vilde

30 til at søge paa Kraft, rimeligt for at komme i et federe Kald; og nu er der her i Nabolaget et saadant ledigt, som jeg maa antage, kunde staae dig an. Det er Randlev og Bjerager, hvor Gjerløff var bleven ansat i Sommer men nu pludselig er død. Det er et meget godt Sted, smuk Egn, god Bolig, kort Vej mellem de to Kirker, Skov

35 Mose, Hav, alle Herligheder samlede paa et Sted. Beboernes Flertal var, da der sidst var Præsteledighed der, ovre med en Deputation hos Ministeren for at frabede sig en Grundtvigianer, og saa vilde du jo kunne være paa din rette Sted der, da jeg ikke antager, at Nogen vil falde paa at regne dig hen til den Sekt. Der er nogle Sognebaandsløserne derfra her til Gylling, og de vilde formodentlig blive

ved at høre herhen, men det kunde vi vel sagtens enes om, da Embedet er meget godt alligevel.

Det var mig meget om at gjøre, at der kom et *Menneske* der, En man kunde have Glæde af at have Naboskab med, og jeg antager, at vi paa forskjellig Maade nok endnu kunde være hinanden til Moro. Jeg havde ventet mig nogen Glæde af Gjerløff; men selv om han havde levet, var det nok bleven smaat, thi han vilde ikke engang tage herover og fornye gammelt Bekjendtskab. I Gamle Dage i Kjøbenhavn hældede han til den grundtvigske Side, men det var nok gaaet af ham igjen, saa han nu var ligefrem bange og sky derfor. Der er i disse Sogne megen Videbegjærighed, saa der altid vil være Noget at gjøre for en Mand, der kan Noget og vil Noget; men Gjerløff var bange for alt muligt, og vilde hverken have med de opvakte Folk at gjøre paa den ene eller den anden Maade. Maaske du nu vil mene, at du passer ikke paa det Sted; og det kan jo gjerne være i en vis Forstand; men hvor passer man? altid vil der være Nogle, man ikke kan være tilmaade. Der, i Randlev, kan umuligt komme Nogen, der kan være Alle tilpas, thi dertil er der altfor meget Røre baade af den ene og anden Slags; men jeg vilde være glad ved, at der var et Menneske, man kunde have en Omgang med, thi det falder forfærdelig sparsomt paa denne Egn, der er meget rundelig forsynet med "Gejstlighed". Hvis du nu har Lyst til en saadan "fed Kalv", saa vil jeg raade dig til at søge didhen; det var dog ganske morsomt, om vi kunde komme paa Siden af hinanden paa vore gamle Dage.

Med Helbredet har jeg det for Tiden simpelt; jeg har ulykkeligvis en Mave, og bliver næsten til enhver Tid paa Dagen og om Natten med mindet om dens Tilværelse; det er noget galt noget, thi det er alt det, at jeg kan overkomme at passe det, jeg skal, for den, og jeg synes ogsaa, det var noget tidligt, om man skulde til at forlige sig med Tanken om snart at være udtjent. Den Art Besværligheder kjender du nok ikke til; og det maa være godt at være fri derfor; men det kan du vel ikke paaskjønne, som ikke have prøvet det; og man vilde maaske heller ikke selv paaskjønne Friheden, om man fik den.

Jeg har forslaaet den kedelige Tid, naar jeg da har været istand til at læse, med at nyde Dr. Vilh. Rothes sidste Bog: om de apostoliske Trosbekjendelsers Oprindelse. Han kalder det "et banebrydende Forsøg", men det er da kun i meget uegentlig Forstand, det kan kaldes saa, thi det indeholder slet intet Nyt; det var altsammen

forhen bekjendt og gjennemtærsket paa langs og tværs af Caspari; maaske nok Rothe har sammenstillet det Bekjendte paa en lidt ny Maade. Forresten er det en Gammelmandsbog, fuld af megen Snakkesalighed og idelige Gjentakelser af det Sagte samt Forudsigelser af, hvad der skal komme længere fremme i Bogen. Bemeldte Rothe hævdede forresten selv Noget, han kaldte: "en kirkelig Anskuelse", saa han afveg kun fra Grundtvig i det, at han mente, at der *fra først af* slet ikke blev døbt til nogen bestemt Tro. Herom kan der tvistes til Verdens Ende; det kan ikke bevises, at der ingen almindelig fælles Tro var; det kan naturligvis heller ikke bevises, at de havde netop den samme, som vi nu døbe til; og det kan gjerne være rimelig, at den har været noget kortere og concisere. Men det Ene kan ligesaa lidt bevises som det Andet.

Der er udkommet et overmaade vel skrevet lille Skrift: "de grundtvigske Højskoler"; jeg gad vidst, hvem Forfatteren er. Rigtignok ser man ikke, hvad der berettiger ham til at holde Dom over et Arbejde, som han og hans Meningsfæller ikke har rørt ved med en Finger; men Bedømmelsen er ikke langt fra at være sand og skal jo saa drages til Nytte, hvorfra den end kommer.

Du endte dit Brev med sidst, at Paaske er større end Jul; jeg er enig med dig deri; alligevel maa jeg bekjende, at jeg har mere Glæde af Julen; men jeg regner mig det ikke til Fordel, men ser nok, at det hænger sammen med, at der er meget Hedensk i os endnu. Lev nu vel gamle Ven, og Gud velsigne dig og dine, dit Liv og din Gjer-
ning.

Din gamle Ven
Otto Møller

Gylling d. 23 Jan. 78.

38. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

Elling 29 Jan 78

Kære ven!

Dit brev ansporede en lyst, som jeg allerede havde fået til at søge bemeldte embede, ligesom jeg takker for at Du ønsker at få mig i Din nærhed, uagtet Du må have en til vished grænsende formodning om de mange fornøjelige skænderier, som dette vil give anledning til.

Jeg anførte vort forhold som bevis på at Du ikke er ufordragelig og kan tåle modsigelse, hvilket Mogensen (vor lærer fra Gedved) ikke antog; det må formodenlig være den Lindberg-Gedvedske opfattelse af Dig han har; han er et grufærdig "barnligt" menneske, 5 troer alle Bjørnbakkernes forsikringer, og har ladet dem vælge sig til den ganske vist ikke betydningsfulde post som formand i en lille grundlovsvælteforeningskreds; men da han tror mig lige så godt som alle andre mennesker, så kan jeg jo ikke beklage mig, skønt jeg havde lidt umage med at overbevise ham om at vore gæve 10 forfædre, ligesom andre brave hedninger, ofrede mennesker; det må også være en kreperlig indrømmelse for dem, der - og deri er virkelig ingen overdrivelse - sætter vikingerne næst efter apostlene og over profeterne. Jeg skal erindre fremtidig at benytte denne historiske oplysning ved lejlighed.

15 Du har ret i at præster som stand i det hele ikke tiltale mig, men det er næsten over menneskelig evne at modstå trykket af, mindst en gang om ugen at være Guds sendebud, for hvem menneskene bøje sig - der er noget ydmygende og sørgeligt i at nidkærhed og forstand næsten aldrig ere forenede og det er endnu 20 mere ydmygende at man må indrømme, at til daglig brug ere de ivrige mere utålelige end de forstandige. -

Men til sagen; så er der, som præster pleje at skrive, når de forhøre sig om et embede og have fået oplysning om det "væsenlige" d.v.s. indtægterne, endelig for det femte menighedens tilstand, 25 i anledning af hvilken jeg har nogle spørgsmål. Jeg ser af Trap, at der er to privatskoler, hvor mange børn søge disse? ere lærerne derved vilde venstremænd? ere kommuneskolens lærere moralske og gudfrygtige mennesker, som have nogen interesse for kirke og skole? Hvor mange sognebåndsløsere er der? ere disse alle Grundtvigianere? 30 (det forstår sig vel ellers af sig selv), er der nogen opvækkelse, som ikke er Grundtvigsk? stiller flertallet sig mere eller mindre fjendtlig end sædvanlig til al slags alvorlig kristendom? er der bandende og rå proprietærer, som ville tage præsten under deres vinger? Ere næsten alle bønderne Bjørnbakkere, for såvidt de ikke ere Grundtvigianere? 35 Sognebåndsløsere ere her ukendte og ikke meget æstimerede iblandt de ældre mindre flotte opvakte, der ikke kan have hævet sig til den opfattelse, at en præst ordineres for hele Danmark; imidlertid nærer jeg ingen frygt for, at jeg jo nok skal kunne fordrage dem. Der vilde jo desuden være den fordel ved Dine sognebåndsløsere, at jeg, dersom jeg kom der, vilde kunne gå til alters i min

egen kirke, ligesom Du jo også derved vilde blive nødt til at besøge mig, og ikke give helt efter for Dine Murmeldyr-tilbøjeligheder, hvad der vist også er til skade for den dårlige mave. Om embedets indtægter behøver jeg ikke specificerede opgivelser, da jeg nok
 5 kan vide, at når Gjerløff kunde være tjent med det, så kan jeg også. Er præstegården bortforpagtet?

Skønt jeg ikke har tænkt mig at blive her alle mine dage, dersom de blive så mange som sædvanlig, har jeg dog lidt en følelse af at gå bort fra min post; men et embede med 1 1/2 mils sognevej,
 10 8 skoler, og 2 mils afstand til pastoratets yderender både imod Vest og Nord, er kun for en ung mand. Min hals er mit svageste sted, da den snart får nok, men selv om den ikke var det, vilde det alligevel ikke være mig en fornøjelse, at holde mange ekstra-foredrag; det jeg gør i den retning, gør jeg fordi jeg synes at jeg ikke bør holde
 15 mig rent fra det.

Det rimeligste er vel iøvrigt, at om jeg også søger det, kan jeg ikke få det, uagtet der er kommet enkepension til, og selv om Brammer ikke har uforsørget familie, der kunde aflægges med dette præbende. Hils Din kone og lad mig vide noget om de ovenanførte
 20 spørgsmål.

Din gamle ven
 J. S. Deichmann Branth

25

39. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

[1/2-1878]

Kjære Ven!

30

Følgende tjener til forlangt Oplysning: Friskolerne i Randlev ere besøgte hver især af mellem 20 og 30 Børn, saavidt jeg ved; Lærerne ere moderate og den ene af dem er maaske slet ikke Venstremand; de passer deres Skoler og drive mig bekendt ingen Politik. Den ene
 35 af dem er i Undervisningsspørgsmaalet noget radikal af Anskuelse, men hans Skole er nok alligevel den bedste. Den ene af Lærerne er en dygtig Seminarist. Hvad de offentlige Lærere angaar, da kjender jeg mindre til dem; en af dem er Rigsdagsmanden Jensen Dyngby; men han befatter sig ikke med Skoleværket; jeg tror, at de to andre er ganske flinke Mænd uden grundtvigiansk Smitte; dog har jeg

hørt, at den ene skulde være noget haard mod Børnene; men jeg har Intet Umoralsk hørt om Nogen af dem; personlig er de mig forresten alle ubekjendte.

Sognebaandsløserne hertil er omtrent 20 Familier, og saa er der
 5 nok nogle enkelte til Odder; at de kaldes Grundtvigianere, kan ikke
 negtes, men det kan lige saa lidt negtes, at kun et Par Stykker af dem
 ved, hvad det specifikt Grundtvigske er, ligesom vi da paa denne Egn
 aldeles ikke prædike det særligt Grundtvigske, der er en Skolesag
 og ingen Menighedssag. Men her paa Egnen kaldes al christelig
 10 Bekjendelse, naar den skal med udenfor Kirken, Grundtvigianisme.
 Den øvrige Befolkning er under, eller rettere var under Bjørnbaks
 Aag, holdt hans Avis osv; men fjendtlig mod Christendom kan jeg
 egentlig ikke ansee dem for at være, da den forrige Præst, nu Capel-
 lan Zahrtmann altid havde Kirkerne fulde, og det, han taledede til dem
 15 dog vel sagtens tenderede til det Christelige. De vil med andre Ord
 gjerne høre, ja der er vist Trang til at faae noget at høre, blot det
 ikke kommer fra uvedkommende Præst og med den grundtvigianske
 Smitte. Der er en lille Proprietair i Sognet, en snavs Karl af en Tyd-
 sker: Voigt, som var Zahrtmanns Velynder, men jeg formoder, at han
 20 let kan holdes ved en Side; jeg har aldrig set ham.

Præstegaarden er bortforpagtet til Provstens Søn, og denne bor
 i Præstholm, Provstens Præstegaard, som han ogsaa har i Forpagt-
 ning; det er en ganske flink Mand. -

Hermed er nu, saavidt jeg kan see Spørgsmaalene besvaret; ja
 25 endnu kan jeg dog bemærke, at Brammer har ingen uforsørget
 Slægt mere. Men jeg maa endnu bemærke, hvad jeg vel ikke skrev
 forrige Gang, at Præstegaarden, som ligger lige ved den ene Kirke
 (og Kirkerne med kun 1/2 Fjerdingsvejs Afstand) er ældre men
 anselig og hyggelig samt stærk og vel vedligeholdt, saa den afgiver
 30 en meget god Bolig; Haven er vist ogsaa ganske smuk; dog er mit
 Kjendskab til dette paa Afstand, da Præsterne i de sidste 20 Aar
 Intet have villet have med mig at skaffe dersteds; vi har knap kjendt
 hinanden af Udseende. Den værste Sten der skulde vel være Degnen
 i Anxet, der er Rigsdagsmand; men man siger, at han altid snakker
 35 sine Foresatte efter Munden, kan agere Grundtvigianer, hvor det
 svarer Regning, og det Modsatte andensteds. Beboerne valgte ham for
 to - tre Aar siden paa Bjørnbakkeriets Vegne, men siges nu at være
 hjærtelig kede af ham, saa han nok ingen Indflydelse har i sit eget
 Skoledistrict. Han holder en Hjælpelærer, som lader til at være en
 ganske flink Mand.

Min Slutning paa det er, at Randlev Bjerager er et frugtbart Sted at komme; der er Noget at udrette; der er mange villige og opladte Ører. At deres Politiceren ikke har Meget at sige, kan du see deraf, at de kan løse Sognebaand hertil; thi i Grunden er nok de fleste
 5 af Sognebaandsløserne ligesaa venstre som Resten. Forholdene der ere vist ligesaa gode som noget andet Sted; og i mange Henseender er de misundelsesværdige, saa naaede du at komme dertil, forlod du nok aldrig det Sted. Søg det derfor; mere kan du jo ikke gjøre; du skal finde en omgængelig Nabo (i en lille Mils Afstand) i din
 10

gamle Ven
 Otto Møller

15 Gylling 1 Febr. 1878

[I brevets margin]: Jeg fik igaar Brev fra Grove Rasmussen ved Kolding, han vil ogsaa søge det.

20

40. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

Elling 19 Febr. 78

Kære Ven!

25

Ikke vil jeg unnlade at underrette Dig om, at jeg har indgivet ansøgning om Randlev. Jeg er ellers ganske og aldeles enig med et stykke i "Fædrelandet" om præsters søgen og vilde for samvittighedens skyld hellere blevet her lidt længere, har dog nu været her
 30 6 1/2 år, ligesom der ogsaa er kommet en lille smule styr på virvaret her, skønt det kan være galt nok endnu.

Forleden aften havde jeg som tilhørere en metodistpræst og hans venner, hvilke så samledes bagefter et andet sted til gennemgængelse af min tale. Og så ere jo dog metodisterne endda de bedste,
 35 men der er intet så galt, at jo det kærnesunde, af vælsk lærdom ufordærvede danske folk, sluger det glat; den simple sandhed går vanskeligst i dem.

Ifald jeg bliver flyttet, skal jeg ikke skylde den Hellig Ånd for at have voldet det; det er mærkværdigt nok, hvorledes han altid passer at flytte præsterne til større embeder og mageligere forhold.

En sådan ordinær forflyttelse kan jeg ikke lægge for Gud i bøn, uden at jeg dermed vil afgøre, om det ikke måske alligevel var rigtigst at gøre det, men jeg er bange for at bruge en guldnøgle til et natsskrin, skønt det naturligtvis *kan* gøres uden anstød. -

5 Jensen-Dyngby har jeg havt et par politiske ulidenskabelige sammenstød med; han gør indtryk af noget ikke ondartet, er vel næppe en personlighed; i rigsdagen er han bekendt for sin kedelighed, og i det selskab hører der meget til for at blive bemærket derved. Skønt jeg antager, at Lind er mig velsindet nok, vilde jeg ønske,
10 at det var Brammer, som skulde anbefale min ansøgning, da jeg formoder, at en mand, som er en personlig ven af Dig uden at være Grundtvigianer, noget nær vilde svare til hans ideal af en præst i Randlev. Grove-Rasmussen er yngre kandidat med ringere karakter og har været kortere i sit nuværende embede end jeg. Fornøjeligt
15 vilde det være at have Dig i nærheden gamle ven.

Din J. S. Deichmann Branth

20 41. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

[2/8-1878]

Kjære Ven

25 Hermed sender jeg dig en lille Bog, som jeg ganske vist ikke ved, om du efter dit Naturel vil have nogen Glæde af at læse, men som jeg dog tænker mig, at du for visse Aarsagers Skyld ogsaa for gammelt Venskabs Skyld kan have Lyst til at gjøre dig bekendt med. At den i Papir og Heftning har faaet et vist fint Udseende, er ikke
30 fordi jeg selv anser den for at fortjene denne Udmærkelse men er ganske et Indfald af Forlæggeren, som han vel maa tænke at have sin Fordel ved. Jeg forudser, at der forestaar mig noget mindre behageligt i "Fædrelandet", hvor jeg ellers har været "persona grata"; men det faar ikke at hjælpe; jeg vil ikke forraade mine Banner
35 og den Sag, jeg i mange Aar har "sværmet for", fordi den for Tiden ikke har Vinden med sig. Forresten faar nu Bogen at tale for sig selv.

Du kom altsaa ikke til Randlev, og det maa saa være det bedste baade for dig og for Folket der. Den ny Præst: Borch lader til at være en meget flink og frejdig Mand, men han har endnu ikke været i Besøg her, saa jeg har ingen ret begrundet Mening om ham eller

rettere om hans kirkelige Standpunkt; dog har jeg det Haab, at jeg skal have Glæde af at have ham i Nabolaget. Men jeg havde dog begyndt at sætte mig i Hovedet, at du kunde være kommet der, og dette at have en god Ven i sin Nærhed, naar man begynder at
 5 komme i en "rudiceret" Tilstand, var en saa behagelig Udsigt, at det sved lidt at skulle rive sig løs fra den igjen. Derved er jo nu Intet at gjøre, og det skulde jo være sært nok, om der atter skulde byde sig Noget til, der saa saa fristende ud, som dette gjorde.

Jeg tænker mig, at du i denne Forsommer har læst Martensens
 10 Ethik med samme Glæde som jeg; jeg er glad ved, at vi her i Landet har en Mand, der kan skrive en saadan Bog, thi det er vel ikke langt fra, at det er et slags Mesterværk. Jeg kan jo ikke altid helt finde Hvile i hans Syn paa Tingene, men dog langt bedre, naar han behandler det Ethiske, end naar han har med det rent Dogmatiske
 15 at gjøre. Ogsaa synes jeg at kunne spore, at han efterhaanden kommer nærmere til det, som jeg maa ansee for det rette, uden at jeg dog videre vil stole derpaa, da jeg tidt har oplevet, at han kun synes at love langt mere, end han paa nogen Maade har til Hensigt at holde. Men hvordan man saa tager det, det er en smuk Bog, som
 20 gjør vor lille theologiske Litteratur Ære. Vistnok er den holdt i en meget fornem Tone; man er stedse i Selskab med udvalgte, udenlandske Aander, saa det fine Himmerige jo nok kan gjøre En lidt "benauet"; og vistnok er den skrevet som midt ude i Tydskland, "fjærnt fra Danmark", hvortil der af og til kastes et lille flygtigt
 25 Blik, - men det vejes dog altid op igjen af det meget Fortrinlige og Fornøjelige.

Jeg har i denne sidste Vinter havt det saa daarligt som aldrig før med Helbredet; imellem begyndte jeg at tænke paa, at selv om det ikke i en Hast gjorde det af med mig, blev jeg dog vist snart
 30 nødt til at tage Sejlene ind og see at komme i en slags Havn, thi Udsigterne var meget daarlige til, at jeg kunde holde det gaaende blot med at passe dette lille, lette Embede. Nu har det jo i Sommer været noget bedre igjen men godt er det ikke; og den lille Fremgang staar paa saa svage Fødder, at det meget let kan rulle om igjen,
 35 hvad der er bygget op. Paa en Maade er det jo slet ikke behageligt saaledes at leve paa kort Varsel eller hvad man vil kalde det, men det maa dog vel være mig det tjenligste; og dog maa jeg bekjende, at jeg ikke selv kan see, at jeg bliver alvorligere og bedre, men enhver lille Fritid er jeg lige færdig til at slaae mig løs i. Det er en vanskelig, vanskelig Ting med dette at "udarbejde sin Sjæls Frelse i Frygt og

Bæven"; det er meget, meget lettere at tale nogenledes derom end at gjøre det.

En liden Oplivelse er det baade i den ene og den anden Henseende, naar en gammel Ven kan see ind til En; men den eneste, der i denne Henseende er ret barmhjærtig mod mig, er Kirkeby. Han kommer her gjerne mindst en Gang om Aaret, hvad jo da ogsaa ligger i, at han har sin Svigerfader i Odder; og hvor Faaret vil hen, der følger Væderen efter. Drager du ud fra din faste Bolig, saa kom endelig herom ad; derved gjør du en god Gjerning, og I Reformerte lægge jo megen Vægt paa gode Gjerninger.

Jeg har i Aar gjort mig bekjendt med, hvad det er den berømte Moody i Amerika bestaar af; han er meget mærkelig men ikke videre tiltrækkende og slet ikke efterfølgelsesværdig. Har du ikke læst et Digt, der hedder "Ambrosius", saa bør du gjøre det; det er vist det bedste Drama, der nogensinde er skrevet paa Dansk; saa er det da efter min æstetiske Erfaring. Lev nu vel min gamle Ven; gid vi kunde ses og i nogle Dage paa gammel Vis udveksle Meninger; og det sker vel ogsaa, naar Gud vil.

20

Din
trofaste Ven Otto Møller

Gylling 2/8 78

25 42. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

Elling 16 Aug 1878

Kære ven!

30 Jeg anser det for at høre til livets fornødenheder at gjøre en rejse helst udenfor landet hvert år, og vilde i år nøjes med at tage over til Göteborg og Trollhättan, hvor jeg har været flere gange. Imidlertid har jeg nu betænkt at gå sydpå, og Du kan vente mig på mandag, forhåbenlig om formiddagen, men det kan være at jeg ikke
35 kan komme herfra så tidlig søndag eftermiddag som ønsket, så kommer jeg først om aftenen sildig. Du skal altså ikke tillave nogen befordring til mig, førend om onsdagen, da jeg skal videre. Du behøver ikke at frygte for min lutherske ortodoksi med hensyn til de gode gerninger, som en større avtoritet end Calov på sær indtrængende måde anbefaler i Mt 25, da jeg - ganske lutheransk -

besøger Dig af hensyn til min egen fornøjelse, skønt jeg ikke negter, at Dit brev gjorde noget. Lev vel så længe.

Din gamle ven

J. B.

5

43. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

10

Elling 18/9 78

Gamle ven!

Tak for sidst, som efter min mening var meget fornøjeligt i alle måder og et godt stykke dagligt brød med "gode venner", "godt vejrlig" og "deslige" af de 23 behageligheder, som Luther godt ved er for få alligevel. Det fornøjer mig særlig, at Du ikke således som det ellers plejer at være tilfældet med folk, som have en mening, med alderen bliver mere eksklusiv og partimenneske, hvilket dog må komme af at sjælen indskrumper, så lider jeg bedre de kravlende larver end de stive pupper, om også den sidste tilstand efter naturens orden er overgangen til et højere liv under bevaring og hvile, vel sagtens til inderligere - jeg siger ikke "dybere", da det "dybe" i dybsindige sandhedsvidners mund som oftest kun betegner et fladt, men plumret og mudret vand, hvor der ganske rigtig ingen bund er at se - tilegnelse af det erhvervede inden overgangen til det ny liv. Har Du lagt mærke til hvordan sådan en puppe, når man tager den i hånden vrikker hjælpeløst med bagkroppen? det er den eneste bevægelse den kan gøre, det er ganske som et værdigt og dybsindigt og i sin stive hjælpeløshed latterligt sandhedsvidne skal til at "vidne" om de dejlige gotiske piller, hvorunder man mærker, at det dog egentlig når alt kommer til alt, er ham selv, der er pillere. Hu ha, ak ja, at man dog må tilstå, at vi præster ere sådanne elendige kreaturer, men det er dog heller ikke nødvendigt at stå på hovedet til enhver tid, som standen i sin helhed bestræber sig for.

En ting vilde jeg ønske Du vilde tage op efter Grundtvig, nemlig ikke at være så velsindet imod visse slags temmelig åbenbar vantro d.v.s.: fornægtelse af kristelig grundsandhed, som Du er med hensyn til R. Nielsen og Darwinisme. Jeg synes nu ikke, at der hører meget skarpsyn til for at opdage at formlen: "troens genstand er åndsvirkelighed, virkelighed for "ånden", aldeles ikke betyder

andet end at sige at al tro er subjektiv, har intet med den objektive virkelighed at gøre, og må objektivt ikke betragtes som andet end indbilledninger og billeder, således at det er ganske meningsløst at strides om enten Christus eller Josef Smith eller Muhamed

5 har været den største eller nogensinde have levet, thi deres storhed har intet med historien, men kun med de subjektive forestillinger at gøre. Det er da også så tydeligt som muligt at "virkelighed for ånden" er ganske = subjektiv virkelighed, hvormed jo menes indbilledninger, hvilke man tillægger realitet. R. Niensens personlige

10 stilling til kristendommen kender jeg aldeles intet til, og vil gerne tro, at den er bedre end hans system, men at tage ham som allieret i kampen mod vanekristendom og prælatisteri, fordi han i Grundtvigs sidste år løb og logrede og gjorde åndsfyrværkeri for den gamle, det er virkelig af de mildest talt tvetydige allianser.

15 Hvad Darwinismen angår, da har ganske vist, så vidt jeg ved, Darwin selv intet sted udtalt anskuelse, som det er *psykologisk* umuligt at forene med kristentro, men det er unægteligt 1) at han lægger ganske anden vægt på, at mennesket er skabt i en abekats billede end i Guds billede og 2) at han aldrig med et ord har afvist

20 al den rå dyriske gudsfornægtelse, som yder ham sin tilbedelse og benytter hans hypoteser og fantasier til at sætte sig op imod alt hvad der hedder Gud og gudsdyrkelse.

Jeg har ellers tænkt en del på oprettelsen af et akademi "det danske akademi", som ikke skulde give hverken filologisk eller

25 anden fagdannelse og ikke forberede til nogen praktisk embeds- eller anden stilling, men oplyse i hvad der efter tidens og stedets vilkår må henregnes til det, som ingen dannet mand (eller kvinde?) burde være ganske uvidende om. Omstående er et udkast til et sådant; ifald det ikke findes usmageligt for venner af "højskolen i

30 Soer", er jeg ikke utilbøjelig til at tage ordet derfor på en eller anden måde. I København burde det ikke være, da fristelsen intet sted er så stor til lediggang og andet djævelsvæsen. Der er nu tre lærde skoler på Sælland foruden de københavnske: Roskilde, Sorø og Herlufsholm. Da Herlufsholm hverken må eller bør røres, kan man

35 tage og omdanne Sorø eller Roskilde. Hils Din hustru.

Din hengivne
J. S. Deichmann Branth

[I brevets margin]: Jeg har nu fået at vide, hvorfor Borch fik Randlev; det var som cadeau til den afgående biskop Laub, der tilfældigvis havde påtegnet Borchs ansøgning som den sidste.

5 *Bilag:*

- 1 Docent i Nordenshistorie
- Verdenshistorie
 - Bibelkundskab og kirkehistorie
 - Nordisk sprog og litteratur (hellere to,
 - 10 - 1 i oldtids og middelalders, 1 i nyere)
 - Verdenslitteratur (dvs. Homer, Shakespeare og
 - lidt* almindelig litteraturhistorie)
 - Kunsthistorie
 - Filosofi (filosofiens historie, især moral-
 - 15 - filosofien, logik og psykologi)
 - Nationaløkonomi, retslære og retshistorie
 - Jord- og Folkebeskrivelse
 - Matematik og astronomi
 - Fysik og kemi
 - 20 - Zoologi, menneskets fysiologi og
 - sundhedspleje
 - Botanik, mineralogi og geologi

Også i naturvidenskaberne fremdrages den historiske side mere end sædvanligt sker.

- 25 1 Sproglærer eller 2, i levende sprog for lidt viderekomne lysthavende
(kun praktisk, navnlig tale og skrive)

1 Gymnastiklærer

1 Musklærer

1 Tegnelærer

- 30 *Kursus* toårigt, undervisning med trykt ledetråd, foredrag og eksaminatorier.

Betingelse for adgang: at have gennemgået en lærd skole eller højere realskole eller taget præliminæreksamen, eller modenhedsbevis fra en af staten kontrolleret højskole, eller optagelsesprøve.

- 35 *Elever:* sådanne, som en gang kunne vente en årlig indtægt af mindst 4000 kr, altså nærmest store og største bønderes sønner; ingen optages under 18 år (menes selvfølgelig ikke indtægten som betingelse, men som antydning af i hvilke kår).

Docenterne begynde med 2000 kr. og stige med 100 kr. årlig til 4000 kr. Lærerne lønnes omtrent med det halve.

Udgift

14 docenter i gennemsnit a 3000 kr.	42000 kr.
4 - 5 lærere i gennemsnit 1500 a 2000 kr.	8000 kr.
Til understøttelse for elever	25000 kr.
5 Vedligeholdelse af bygninger, inventar, undervisningsmateriale og andre udgifter	<u>25000 kr.</u>
	100.000 kr. årligt

Til sammenligning bemærkes at en almindelig lærd skoles årlige
 10 udgifter ere c. 50.000 kr.
 Elevunderstøttelsen og den fjerde konto ere ansatte meget rundeligt.

44. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

15

[23/9-1878]

Kjære gamle Ven.

Jeg har læst dit Brev med megen Glæde og følt mig bestyrket i,
 20 at gammel Kjærlighed ruster ikke, og at vi begge er saa rummelige
 af Sind, at vi kunde leve et fornøjeligt Liv ved Siden af hinanden.

Din Bekymring for mig med Hensyn til R. Nielsen og Darwin
 er uden Grund; i min Kreds har jeg ved alle Lejligheder advaret til
 at vogte sig for Alliance med R. Nielsen, da hans hele Væsen er mig
 25 aldeles uvederhæftigt; men Begrebet "Aandsvirkelighed" kan jeg
 lægge Sandhed i, en Sandhed, der imidlertid slet ikke er ny men saa
 gammel som Christendommen, nemlig, at det physiske Menneske
 fatter ikke Guds Riges Kjendsgjæringer. I R. Nielsens egen Mund
 har jeg al ønskelig Mistænksomhed til Ordet "Aandsvirkelighed".

30 Hvad Darwin angaar, da har jeg læst et Par Skrifter af ham og
 glædet mig over hans dygtige Iagttagelsessevne saavel som over hans
 sømmelige Forsigtighed i Tale om christelige Ting; den darwinske
 Skoles taabelige Hypoteser ler jeg kun ad, men forresten fore-
 komme de saare sjældent paa *min* Vej. At jeg i Samtale med dig,
 35 som er edderspændt paa begge disse Mænd, kan finde visse Reser-
 vationer passende, vil du ikke finde upassende, uden derfor at slutte,
 at jeg nære den mindste Sympathi for deres Vildskaber.

Men hvad der i dit Brev især glædede mig, er dine Tanker om en
 dansk Skole; det kom som Dug paa mit Hoved, thi jeg var meget
 lang i Ansigtet efter det, jeg hørte, man slog ind paa i Askov. Jeg

syntes, det saa ud, som om den oprindelige "danske" Tanke skulde blive til idel Grundtvigianeri, og det var ikke det, jeg drømte om, visselig da heller ikke det, som Grundtvig kæmpede for, thi hvad han havde for Øje, var ene og allene, hvad der kunde tjene til Folkets

5 Gave, og paa ingen Maade, at hans egne aparte Æg skulde udruges. Nu har det været mig en betydelig Trøst at høre, at du er betænkt paa ogsaa at ville tage en Haand med i dette Værk, der dog vistnok en Gang maa lykkes, naar navnlig Folk udenfor den grundtvigske Retning ere fordomsfri nok til at tage det under Overvejelse.

10 Jeg vil paa det indstændigste bede dig om at give Sagen din gode Støtte og, saa snart du kan, skrive om den, helst i en egen lille Bog, da intet almen udbredt Blad findes, eller om det fandtes, vilde aabne dig Plads nok derfor. Nørregaard var hos mig igaar og var overordentlig glad ved at see dit Udkast samt ønskede paa det varmeste, at du vilde tage fat og udvikle og begrunde det, da han i

15 Hovedsagen ganske billigede dine Tanker.

Men jeg vil dog ikke forsømme at henlede din Opmærksomhed paa visse Ting, enten du saa nu kan billige mine Bemærkninger derom eller ikke, og det gjør jo heller ikke fra eller til, da hverken

20 du eller jeg kommer til at staae for, hvordan en saadan Anstalt skal være. Allerførst vil jeg ønske, at du ret maa kunne slaae fast, at det ikke skal være i Kjøbenhavn, thi dels bliver det Hele saa kun "Affald" fra Universitetet, dels drager det Universitetet bort fra sit Kald, ud i "Populariseren". Jeg tror: hellere slet intet end en

25 saadan Bispisningsanstalt med Levninger og Opkog eller tyndt Øl. Men dernæst maa jeg antage, at enten maa din Række af Fag beskjæres, eller ogsaa maa Opholdet være mere end toaarigt; thi i den korte Tid, som det dog ret betænkt altid bliver, kan Alt ikke tages med; man maa indskrænke sig til det mest Fornødne. Men skal der

30 være 13 Docenter, skal de jo ogsaa have Lov til at docere og Ret til at forlange Høren, og det bliver visselig uoverkommeligt.

Jeg vilde raade til at henlægge Verdenslitteratur (som er et meget godt Fag) til Verdenshistorie, der kun skal gives i Omrids, fremdeles istedenfor som du foreslaar 2 Docenter i Nordisk Litteratur, hellere

35 to i Nordens Historie, som bliver Hovedfaget, og kun en i Litteratur. Geologi og Mineralogi vilde jeg henlægge til Jordbeskrivelse, slaae Fysik og Mathematik sammen, samt Zoologi og Botanik; paa denne Maade spares 3 Docenter. Dernæst vilde jeg foreslaae en Adskillelse af frie og tvungne Fag, og til de første henlægge fremmede Sprog og maaske mere, hvilket da maatte blive de egentlig specielle

Naturfag og Mathematik. Til de almindelige maatte høre: 1) Zoologi, Fysiologi, Sundhedslære, Botanik, 2) Jordbeskrivelse, Folkebeskrivelse og lidt Astronomi og Geologi indfattet under Jordbeskrivelse.

- 5 Jeg vilde dernæst ganske raade til at udelade Bestemmelsen om de 4000 Kr. Indtægt, thi man maatte jo da ønske, at alle tilkommende Højskolelærere og Friskolelærere maatte uddannes der, og de kan aldrig vente saadanne Indtægter; og man maatte ønske mangan en begavet Husmand eller Boelsmand samme Adgang.
- 10 Fremdeles vilde jeg ønske, at der blev givet en udført Plan for i det Mindste et Fag, især et Hovedfag; at man kunde see nøjagtigt, i hvilket Omfang, paa hvilken Maade det skulde tages. Jeg fortryder Meget, at jeg ikke i min Bog gjorde dette f.Eks. for Danmarkshistoriens vedkommende. Der maatte efter mine Tanker bruges en Bog,
- 15 i Lighed med Schrøders Verdenshistorie, som er en meget god Bog. Denne skulde forlanges tilegnet. Docenten holder mundtlig Undervisning 5 Dage med Overhøring og Øvelse, den 6te Dag orienterende Foredrag; saa at hver Docent fik i det højeste *et* egentligt Foredrag om Ugen, Eleverne 1 højst 1 1/2 om Dagen, eller 1 den
- 20 ene Dag 2 den næste. Ja der kunde jo være meget Mere at sige herom, men Hovedsagen er, at du tager fat og skriver frit om dine Tanker, thi kun ved Manges Raad og Daad vil det naaes. Kongen skal interessere sig meget for Tanken!

25 Lev nu vel min gamle Ven og lad mig igjen høre fra dig inden ikke altfor lang Tid. Gud velsigne dig i al din Gjerning.

Din Ven
Otto Møller

Gylling d. 23 Septbr. 78

30

45. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

Elling 11 Febr 1879

35 Kære ven!

Her har Du altså dyret, i hvis fremkomst, om just ikke beskaffenhed, Du måske nok har del; dog har det ingenlunde været mig noget offer at skrive, da jeg tilmed har fået god lejlighed til at aflevere nogle vel fortjente og omhyggeligt tillavede spydigheder til forskel-

lige sider, hvilket altid volder mig en sær tilfredsstillelse - måske ikke i alle måder for min dyds skyld. Særlig tiltaler det mig, når jeg ser et par gejstlige kæber oppustede, da at slå til dem, så vinden farer ud og den tørre rad bliver tilbage.

- 5 Det er dog ikke i alle måder fornøjeligt at have denne disposition; således har jeg ikke været fri for at misunde f.eks. Dig og Budstik-Bojsen den glæde og tilfredsstillelse, som I have havt af Martensens Ethik, endskønt både Du og Bojsen åbenbart står Martensen fjernere end jeg gør. Muligvis kommer det dog også af,
 10 min meste læsning hører til filosofisk teologi, så at der ikke just er meget nyt for mig, samt af, at jeg mange steder ser fra hvilken teologisk, filosofisk eller politisk skole han har sit kram. Thi Martensen er, hvor højt man end må sætte ham som teologisk-filosofisk forfatter, ikke noget geni, der åbner ny udsigter, men han er
 15 et meget stort talent, hvis gave til anskueligt at sammenfatte hvad andre have tænkt, så der fremstår plastiske billeder for læseren, måske er større end nogen andens; jeg ved i det mindste ingen forfatter hverken her eller udenlands, som i denne hensende kan måle sig med ham. Derfor var han også en universitetslærer uden lige,
 20 thi Gud fri os for at få genier til lærere, så blive eleverne idioter eller totalt forskruede.

- Min kone er umådelig glad over Martensens Ethik, dog kom hun nylig og var vred, fordi koner med vantro mænd henvises til
 25 tålmodighed og 1 Pet. 3, medens der tales ganske anderledes sympatetisk om den store ulykke det er for troende mænd at have vantro koner; jeg må indrømme, at konerne i det tilfælde ere fuldt så slemt farne som mændene. Men ubi plurima nitent osv. I den sociale Ethik er efter min mening stykket om socialismen det bedste; den såkaldte dannede middelstand er ikke altid så meget rar, hverken
 30 i sin groveste skikkelse som proprietærer eller i den finere som etatsråder, bladnegre og grossererere, som ikke have brug for religion selv, men fordre at den skal beskytte dem i deres nydelse af litteratur og kunst, loretter og middagsgilder mod socialismen, som vil tage disse herligheder fra dem, og imod katolicismen, som de frygte
 35 vilde lægge kapsun på dem.

Følger et brev fra forlæggeren, hvori også Din bog omtales; det er åbenbart, at han må være en ualmindelig fornuftig mand, siden han roser mit mskript. Jeg havde tilbudt ham at tage bogen i kommission, dersom han ikke vilde forlægge den. Det er få boghandlere, som selv have en dom om hvad de udgive. Min gamle bekendt Hegel,

hvem jeg først havde tilbudt mskriptet sendte mig det tilbage med den bemærkning, at lang erfaring havde vist ham, at pjecer om specielle æmner i almindelighed ikke engang dækkede omkostningerne til avertissementer, hvori jeg gerne tror at han har ret, så at jeg
5 er meget vel tilfreds med at få det ud uden at spæde til.

Jeg skal ikke nægte, at jeg nok vilde ønske, at jeg inden næste vinter havde et andet embede; thi under de nuværende vej- og vejforhold er det ikke spøg hver søn- og helligdag at tilbagelægge 3 mil (d.v.s. 1 1/2 mil til annekskirken), jagende for at overkomme
10 alt og være hjemme inden mørket, med hestene undertiden på temmelig lange strækninger i sne til bugen, og selv til afveksling væltet ud deri. Nå - livet er det jo ikke om at gøre, men det kan være slemt nok både for mennesker og dyr; dog er jeg sluppen godt, har ikke en gang været forkølet. Hvordan går det med fordøjelsen
15 eller hvad det er, Du spiser øllebrød for? så tager jeg dog mit eget kors og kører til Tolne. Hils Din kone.

Din gamle ven J. S. Deichmann Branth

20

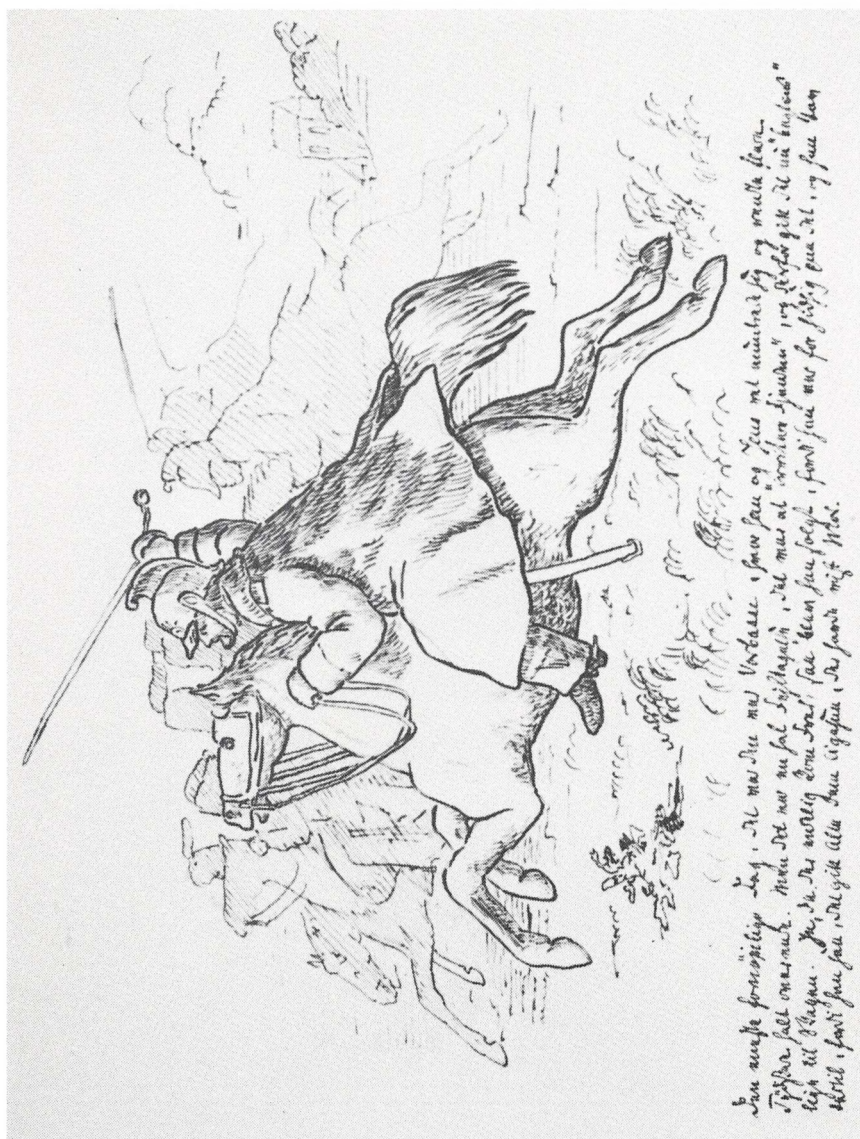
46. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

[18/2-1879]

Kjære Ven.

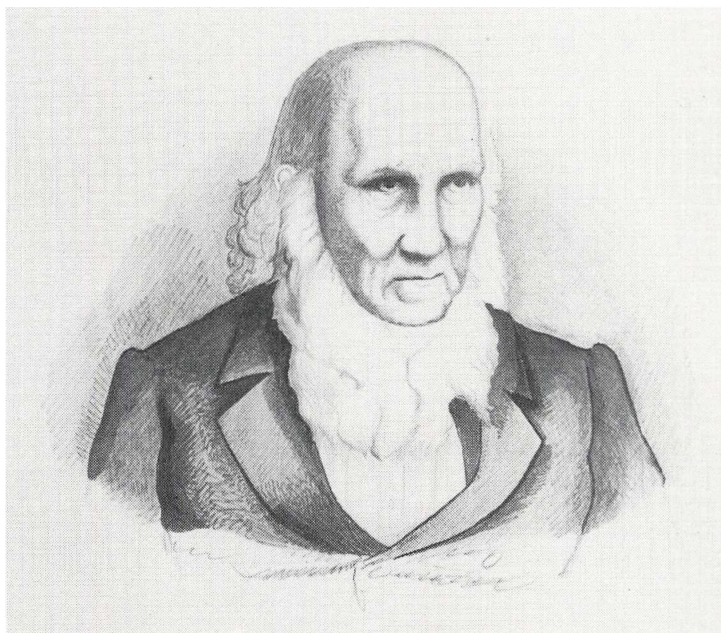
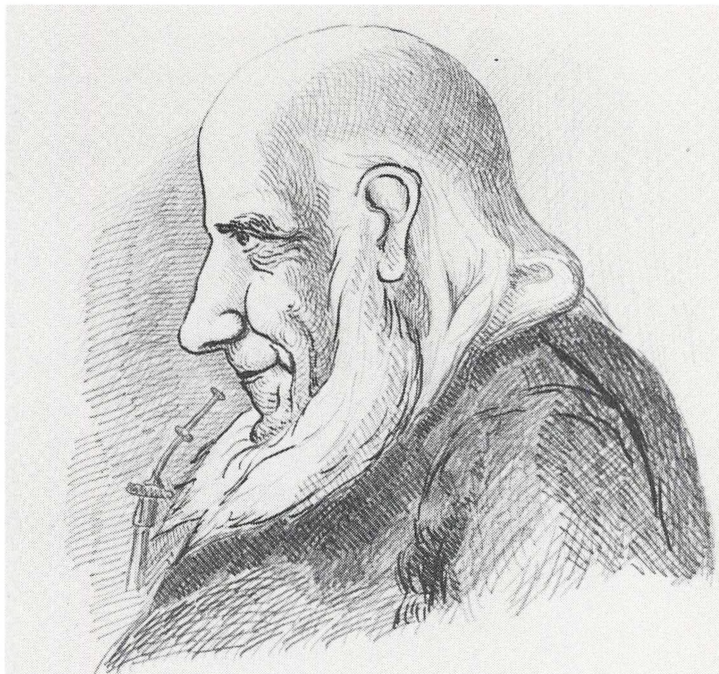
25

Jeg takker dig ret mange Gange for den lille smukke Bog, du sendte mig, og fremfor alt da for, at du har skrevet den, hvad jeg anser for en meget god Gjerning af dig, tilmed da Schönberg Intet vilde give dig for den, og du endda er nøjsom nok til at finde det taaleligt
30 at slippe. Baade anser jeg Sagen for at være i sig selv saa god, at jeg under ethvert Menneske, hvem jeg under godt, at have givet Haand med til dens Fremme; og dernæst anser jeg dit Indlæg for *overmaade godt*, til Ære for dig og dansk Præstestand. Du kan vel vide, at Spydighederne her og der har været en Vederkvælgelse for mig,
35 der altid paaskjønner, at der er noget Kryderi paa Maden; og dine ere velformede, ogsaa dem, der ere myntede paa mig og mine Lige; disse sidste smage mig ingenlunde mindst godt, og jeg kan, idet jeg læser dem, saa tydeligt see dit Ansigt og høre din Røst, at jeg er ganske usædvanligt vel tilpas. Du kan vanskeligt tænke dig, hvilken Opmuntring og Vederkvælgelse, jeg midt i denne stramme Vinter

På Det kgl. Bibliotek opbevares en samling af flere hundrede tegninger fra O.M.'s hånd. På de næste 4 sider gives prøver på O.M.'s tegnekunst. Tegningerne findes i K.B. NKS 4435,4^o – O.M.'s tegninger. På det i tavle 13 gengivne billede er O.M.'s to yndlingsmotiver, heste og soldater, kombineret. Billedet er led i en hel serie: Historien om en hest. Hesten deltager her i træningen ved Vorbasse, en begivenhed som O.M. også skriver om i brevene.

TAVLE 14

O.M. har flere gange tegnet sit store forbillede N. F. S. Grundtvig.

Præsten og teologen O.M. afholdt sig ikke fra at tegne overnaturlige væsener som nisser og højfolk.

Folkeviser og myter om aser og jætter var også motiver for O.M. Den gengivne tegning forestiller en scene fra Aksel og Valborg.

har havt af den Bog. Gid du vilde af og til lade høre fra dig paa den Vis; hvorfor skal de kedelige Vrævehoveder stadigt have Ordet; og der er gejstlige Kjæber nok, som indbyde til en Opvinker. Men dette var nu overmaade godt, og du skal have særdeles Tak; jeg vil
 5 ønske, det maa bekomme Ploug vel, og jeg kan ikke vide, om det dog ikke skulde bide lidt paa ham. Desværre er det vel rimeligt, at han surmuler og tier stille, alle forsøger at feje det fra sin Dør med en Gadekost.

Martensen faar vel ikke nogen Gavn af det, thi han læser nok stadigt sin Ethik; han skal være saa glad over den og dens megen
 10 Lykke i Verden, at jeg er bange, han tager noget ved, thi megen Glæde er heller ikke sund for aldrende Folk. Jeg er aldeles ikke uenig med dig i din Dom om ham, og jeg sætter ikke hans Bog højere end du; men fordi jeg ogsaa savner nye Impulser i den, ja
 15 egentlig savner et Princip, - thi der er flere Principper men ikke ét, som Paludan Müller sagde, - derfor kan man godt glæde sig over de smukke Enkeltheder og de mange træffende Bemærkninger rundt om i den, særligt naar de for mig, der ikke er meget bevandret paa dette Omraade, have en ganske frisk Smag og ikke bære Spor
 20 af at være laante andensteds.

Hvis du ser Højskolebladet, vil du have set, at Schröder har ikke godt med at faae din Medicin tillivs; vistnok var det jo Broderen, der anmeldte din Bog, men han staar jo og dækker Broderens Bog, thi "bar er broderløs Bag". At den ikke falder i god Jord, hvor man
 25 ved Skole tænker paa Lediggang, er ganske naturligt, og jeg frygter altid for, at det ligger bag ved den megen Frygt for controllerende Overhøring; men man kalder det jo den "friskere og friere Tilegnelse", og friskt og frit gaar det, hvordan det saa forøvrigt gaar med Tilegnelsen.

Der er jo nok i din Bog enkelte Punkter, jeg ikke helt kan bilige; men for mig har det om muligt mindre end Intet at sige, da jeg slet ingen Pris sætter paa at være absolut enig med andre Mennesker i Andet end det ene Fornødne. Naar du saaledes mener, at Middelalderen bedst kan gaaes løseligt over i Verdenshistorien, er jeg forsaa-
 35 vidt enig med dig, som Kirkehistorien og Danmarkshistorien vil bøde tilstrækkeligt derpaa. Ingen af disse sidste kan jo nemlig fremstilles uden med Verdenshistoriens Middelalder som Baggrund, og hvad der derfor forsømtes det ene Sted, vilde komme igjen det andet. Men skulde den gennemgaaende hastes forbi eller tildels springes over, saa vilde baade vor egen og Kirkens Historie komme

til at staae temmelig uden Rygstød.

Jeg kan heller ikke vide, om du har Ret i, at Nordens Historie begynder med Køkkenmøddingen; jeg vilde hellere sige, at den egentlige *Verdenshistorie* begynder dermed; men det lader sig vist
 5 ikke bevise nogensinde, at det var *vore* Folkefædre, der sad tilbords ved disse Madsteder her i Landet. Begyndelsen med Odin, der kom fra Østen herind, er vist ikke saa gal endda. Men hvem ved, om der ikke burde være et ejendommeligt Fag, som Indledning til al Historie, der hed Arkæologi. Et er dog, synes mig, hvad der ad Ordets Vej er
 10 kommen til os, eller hvad Slægten selv har ført med sig i Sagn og Bog om dens Levnetsløb; og det er det, man kalder Historie; et Andet, hvad man nu graver op af de umælendes Grave, og som jo væsentligt er ens rundt paa hele Jorden for alle forvildede Folkeslag. (Det er dog ellers overmaade morsomt med den Schliemann; jeg husker
 15 ikke, om vi i Sommer fik talt om ham. Jeg har læst om hans overraskende Fund baade i det letterstedtske Tidsskrift og i "Ude og Hjemme"). Men ellers ved jeg ikke Noget, jeg ikke kan sige Ja til i dit Skrift; navnlig synes jeg meget godt om alt, hvad du skriver om Naturfagene, ikke mindst de forskjellige Vink, du giver om deres
 20 rigtige Docering, hvilke jeg forresten mindes, at du ogsaa har bedre peget paa og fulgt i din Fysik. Jeg har ikke Andet at ønske end, at det nu maa komme til Gode paa rette Sted, og det er jo adresseret til forskjellige Steder.

Hvad din Hustru, som jeg forresten gjerne vilde kjende, har taget
 25 Anstød af hos Martensen og hvad du synes at holde med hende i, kan jeg ikke see ganske paa samme Maade. Hvordan Martensen tager det har jeg nu glemt og har ikke Bogen ved Haanden, men din Mening synes at være, at en Hustru er lige saa ilde stedt med en vantro Mand som en Mand med en vantro Hustru; ja du synes endog
 30 at være tilbøjlig til at mene, at hun er mere at beklage. Det kunde ganske vist synes saa, men jeg synes, at Erfaring slet ikke stadfæster det. Jeg kan ikke huske, hvem det var der engang for noget siden henlede min Opmærksomhed paa, hvor tidt man dog har Lejlighed til at see, at en troende Kone kan begaae sig overfor sin vantro
 35 Mand; det er jo ikke dermed sagt, at hun altid gjør det; men jeg maa sande, at jeg har set ikke faa og slaaende Eksempler paa det. Han kan ingen Vegne komme med hende, ja hun faar ikke sjeldent Magt med ham efter Forjættelsen 1 Pet. 3,1ff. Jeg tænker mig, at det er begrundet baade deri, at hun kan altid *lide* mere end Manden, og dernæst, at hun kan med sine Børn (og Børnene er fra først af altid

hendes) danne en liden Menighed, som Herren kan være i. Det er i hvert Fald en Erfarings-sag, at mange christne Kvinder har holdt sig trofast under saadanne Kaar. Men hvor ser man en Mand, som kan bevare Livet sammen med en vantro Hustru; hun drager ham i

5 Almindelighed med sig i Fordærvelsen; man behøver kun at tænke paa Salomon, Akab osv, og det kommer vel af, at hun tager Huset fra ham, Børnene fra ham, stjæler tilsidst hans Hjærte fra ham; thi Manden forlader virkelig Fader og Moder og holder sig til sin Hustru. Jeg vilde derfor sige, at en Kone, som har en vantro Mand, er ilde

10 stillet, hun har et tungt Læs at slæbe paa, men ofte drager hun det med Glands til Vejsende; men en Mand, som har en vantro kone, er ulykkelig, thi han gaar i Almindelighed til Grunde med hende; hun huler ham ud, hun sulter ham ud, saa han dør ligefrem Hunger-døden.

15 Jeg kan saa godt sætte mig ind i, at det er besværligt for dig at fare paa Sognerejser i denne Vintertid, jeg har siden Julen ikke været ude af denne By og har egentligt ikke flyttet mig længere end om i Kirken om Søndagen; og dog er Vejret vel ikke nær saa barskt hernede som oppe hos Eder saa nær det vindomsuste Skagen.

20 Du fortjente tilvisse at komme paa en bedre Egn og baade til et bedre og bekvemmeligere Embede. Man skulde tænke, at Fischer maatte være vidende om dine Meritter, og tænke paa at tage Hensyn til dem, naar du søgte; men maaske han mindst holder af Folk, der vil see paa Skabningen i Guds Lys, da han nok helst selv stirrede paa den i Mørke, forsaavidt han gav eller giver sig af med Naturvidenskab.

Jeg hader ogsaa den kaade, spottende vantro Naturvidenskab; men Ulykken er jo, at det meste af Naturvidenskabeligt, som vi Lægfolk kan komme i Berøring med, lugter deraf. Enten rører man

30 aldeles ikke ved, hvorledes de mangfoldige Iagttagelser i Naturens Orden vidne om Skaberen og om hans Naade mod os, eller ogsaa lader man den ene tvetydige Spydighed flyde ud efter den anden. For dem, der ere ubefæstede, er det jo den rene Fordærvelse, og for Andre, som dog har noget at støtte sig til, kan det være slemt nok,

35 da Giften her gives dem, uden at de ret lægge Mærke til den, sammen med mangfoldig interessant Iagttagelse. Men du har nok Ret i, at det er farligt at lefle med det; og jeg ved forresten heller ikke Andet at sige til min Undskyldning for, hvad jeg i Samtale med dig kan have sagt saa temmelig løst hen, end at det er en slem Vane, man kan komme i, med at støde paa den højbenede Gejstlighed, der paa

sin [Side] papistisk ser dumt ned paa al Naturvidenskab, sært naar den kan stemples som ugudelig, hvilket let forleder til den Vane at tage selv det i et Slags Forsvar, der skulde grundigt bekæmpes, naar man var udrustet dertil. Kunde du ikke faae i Sinde at skrive *noget*
 5 *Vejledende i saa Henseende i Dansk Kirketidende*, som jo nu omtrent er det eneste almenlæste kirkelige Tidsskrift; en Paavisning af alle de farlige Tilsnigelser, som den nyere løsagtige Videnskab tillader sig, saavel som en Anvisning til, hvorledes vi i dette Stykke skal iføre os Guds Feltrustning; thi Videnskab vil jo mødes ikke med For-
 10 sikringer og Banlysninger men med gode og videnskabelige Grunde. Gjør her noget godt med Hænderne, at du kan meddele dem, der har behov; og undsee dig ikke ved at træde ind i den gamle Tidende, fordi den forhen ikke var saa meget hyggelig at gjæsterere i.

Jeg læser i denne Tid Rosenberg: Nordboernes Aandsliv; han er
 15 vist noget overfladisk den samme gode Mand, men han kan dog skrive læseligt og det er allerede Noget, der maa paaskjønnes. Der kom forleden en meget smuk lille Bog af Fr. Barfod om P. A. Fenger; har du set den; den er værd at læse; samme Fenger var en Mand af den gamle Skole, som der ikke er ret mange tilbage af nu.

20 Lev nu vel gamle kjære Ven, og pas paa, naar du søger "Befordring", at søge Noget i en overkommelig Afstand herfra, at man dog kunde have den Nydelse at komme i Nærheden af dig, saa man kunde see dit Ansigt en Gang imellem, naar man trængte til frisk Luft. Hils din Hustru, og vær hilset og takket af din Ven!

25

Otto Møller

Gylling d. 18 Febr. 79

[Seddel vedlagt brevet]: Jeg glemte at udtale min Paaskjønnelse for
 30 den smukke Slutning paa Bogen. Du er, som du altid har været, et gammelt Skarn; thi der er mere Anerkjendelse i dig af Grundtvigs Fortjeneste, end du gjerne vil være ved. Du har i det Stykke noget tilfælles med Storkemoder hos Andersen!

47. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

Elling 17/5 79

Gamle ven!

5

Først må jeg takke Dig for alt det gode, Du skriver til mig om "akademiet", hvilket ganske vist er så meget, at om end det halve skrives på regning af venskab for sagen og forfatteren, bliver der endda nok igen.

- 10 Dernæst må jeg forsvare mig imod at mit forhold til Grundtvig, sammenlignet med Andersens storkemoder - jeg husker og har ikke historien, så at tertium comparationis undgår mig - skulde have noget tilfælles med et ubevidst discipelforhold; det er et personlig fjernt og ofte frastødt, men meget oprigtigt ærbødighedsforhold,
- 15 hvori hans uvornheder - som når han i rigsdagen stillede sig vrængende hen foran en talende modstander, eller på prent kalder Kalvin en vindspiller (ak, si tacuisses G!) - ikke gøre noget betydeligt skår, da man må være enten blind eller ondskabsfuld eller begge dele for at negte den sjeldne personlige kraft og ærlighed, slet ikke
- 20 at tale om digtergaverne, hvormed han, fuldstændig hensynsløs for egen ære og fordel, stred for Guds og fædrelandets sag, og der er for mig ikke mindste tvivl om at han målt med det levende personlige gudsforholds målestok, rager langt op over både Mynster og Martensen og S. Kierkegaard, om hvilke jeg frygter, at ærgerrighed
- 25 og forfængelighed har en større part i dem, end godt er. Grundtvig kunde måske nok være brugt til apostel, men det kunde visselig ingen af de andre.

- Akademiet er jo nok forresten stillet i bero, for så vidt den offentlige mening ikke beskæftiger sig med sagen; hvad jeg også lige fra
- 30 begyndelsen har haft en følelse af, så at jeg mere skrev med den tanke: "*dersom* det skal være, må det være noget sådant", end egentlig med et praktisk resultat for øje. Men der skal jo udøses utrolige masser af ord og blæk inden noget kan gennemføres, der skal med engletålmodighed på de 1000 gange gentagne tåbelig-
- 35 heder, som om de vare splinterny; ja det er en praktisk politikers opgave under en fri forfatning, og så er det vel endda i det hele taget en bedre tilstand, end når et pennestrøg kan afgøre de største ting - skønt, jeg negter det ikke, at jeg gerne så folketinget afskaffet; der vilde utvivlsomt ikke blive noget hul, hvor det har været.

Det synes mig i det hele, at stå mindre godt til, både hos os og

andensteds, eller er det alderens ringere håbefuldhed, der begynder hos mig? Danmark mishandlet og tilsidst spyttet i øjnene af Tydskland, på samme tid som de danske vælgeres flertal ikke have tanke om fædreland, men kun anse politiken for en gren af det nyttige og fordelagtige, Tydskland i indre forrådnelse og fortvivlelse (pessimismen) under den ydre glans, Frankrig glidende ned imod ny elendighed (dog dette er jeg ikke vis på), England med den groveste frækhed bestræbende sig for at hævde et folk med institutioner som flerkoneri og slaveri retten til at behandle kristne folkeslag efter behag, Holland, hvis ære og uafhængighed mere end noget andet folk er knyttet til reformationen, forlade dennes grund for at gribe den trofane, hvorpå der står: jeg ved ikke på hvad jeg tror, men evangeliet er det ikke. Et land, jeg altid har set op til, er Skotland; det træffer, at her i sognet boer netop en Skotlænder (gift med en dansk præstedatter), både en dannet og gudfrygtig mand, ved hvis hjælp jeg sætter mig ind i det skotske landvæsen (som for tiden har det meget dårligt) og de skotske kirkeforhold. Jeg læser netop en meget stor biografi af en berømt skotsk præst, Guthrie, hvilken han har lånt mig; det er en påfaldende og i mine øjne glædelig forskel fra hvad vi ere vant til; når vi læse eller høre om et stort eller lille kirkelys's levnet, så er der altid en opvækelse, en ofte hård krisis inden der indtræder åndelig sandhed, medens der ikke er et ord derom hos denne mand, men han udvikler sig fast og roligt på grundvold af et ikke blot udpræget, men udmejslet kristeligt hjem med kristelig sæd og skik uden slingren og hyleri. Det var sådanne hjem, vi skulde have med bestemt og alvorlig tro i liv og lære uden hovedhængerier eller den fejge blødagtighed, som dog skal ende i søen med ild og svovl (Apok 21,8), og med hvilken "folkelighed" vistnok ofte er beslægtet.

Ellers driver jeg som sædvanlig mange allotria. Jeg har gennemgået og bestemt de grønlandske lichener, som bleve samlede på ekspeditionen ifjor sommer, fik idag brev fra en fransk botaniker om, at han havde afsendt lichener til mig, samler selv nogle til forskellige udlændinge og får til bytte igen, har fundet på at rode i egnens mergel- og sandgrave for om muligt at finde en almindelig regel for lagenes hældningsvinkel og hældningens retning, holder foredrag af og til, det sidste for at belære sognerådet om, hvorledes en fattiggård skal være - jeg kom ind i disse spørgsmål i Skælskør, hvor jeg omgikkes Dr. Krebs, og var formand for et frivilligt fattiggæsen - kort sagt lader mit lys skinne i forskellige retninger.

Når man med tilbørlig suffisance undrer sig over, at "en så forældet anskuelse" endnu finder forsvarere, og fremsætter "de nyere meninger", så gør dette en langt mægtigere virkning end de uimodsigeligste fornuftgrunde og de mest afgjorte erfaringer - ja sådan er nu verden; hvad den ellers er, selvtænkende er den ikke, men begærer at ledes, og det er endda rigtigere end den selv tror og ved af, løgnen er kun at den vil kaldes selvtænkende og selvstyrende på samme tid som den fri tanke ret beset kun er den krasseste avtoritetstro.

10 Du opfordrer mig til at skrive om naturvidenskabelige ting i "Kirketidenden"; det tænker jeg ikke på, men det faldt mig ind idag at sende en notits, som foruden om sagen skulde rive noget peber i næsen på de ny-ortodokse, pseudo-Lutheranerne, Gude & Co., eller hvad man nu vil kalde dem. I Lützens tidsskrift har jeg
15 efter et fransk arbejde meddelt en biografi af en udmærket fransk botaniker, som var en alvorlig og udpræget bibeltroende og bibel-læsende mand. Blandt de franske naturforskere, som ere påvirkede af Cuviers strenge og sandhedssøgende metode, findes overhovedet ikke mange, og ingen af stor betydning, som ere letfærdige nok
20 til at udvikle en teori på basis af halvanden kendsgerning og 100 "det lader sig tænke".

Jeg er rigtignok bleven rådet af kendte folk til at hilse på kultusministeren, men jeg ømmer mig ved at bukke for den snavs karl, så vilde jeg meget hellere gå til kongen, men det nytter til intet.
25 For tiden søger jeg bl.a. Ødum-Hadbjerg. Hils husfrun, og din dreng, dersom han kan huske mig.

Din hengivne ven
J. S. Deichmann Branth

30

48. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

[27/6-1879]

35 Kjære Branth

Den specielle Anledning til dette Brev er, at der er et Kald ledigt lige ved Siden ad mig, og at jeg antager, at det i visse Maader kunde passe for dig. Det er Alrø, som du vel kan huske, vi laa og saa overpaa nede fra Gyllingnæs Skovstrand. Denne Ø er jo paa en Maade land-

fast med Gylling, idet man ved Lavvande kører herover og al Øens Kjørselsforbindelse med Fastlandet foregaar til vor Strand. Forresten er det en særdeles smuk Ø, bakket op og ned og med en lille Skov til hver Gaard. Befolkningen er meget ejendommelig, som
 5 Øfolk tidt er; den optager ikke Folk fra Fastlandet i sig, men har derfor heller intet Fattigvæsen. Embedet er jo et meget godt Embede, bedre end baade Ørting og Hundslund her i Herredet; der er en meget stor Præstegaardsavling, som ikke engang er mærglet endnu, saa der er Noget at faae ud af den. Tienden er først fast-
 10 sat i de sidste Aar og er derfor den forholdsvis højeste her paa Egnen. Det er som sagt et meget godt Kald og den eneste Apartehed er, at der nok skal bygges nyt Stuehus, hvortil den afdøde Præst vist har maattet oplægge Penge aarligt, da han ikke gad bygge. Der er neppe nogen Grundtvigianer eller anden Sekterer paa hele Ejlandet,
 15 saa den kommende Præst kan begynde ganske paa bar Bund og faae Alt indrettet efter sin egen Smag.

Jeg vil nu haabe, at du vil tage denne Sag under passende Overvejelse, og allerbedst vilde det jo være, om du kom herved for selv at see paa Tingene; jeg antager, at naar du har været paa Øen og set
 20 den med egne Øjne, bliver du ganske forlibt i den. Dette, at det er en Ø, at der skal bygges, at Faa ved, hvad der ligger gjemt i Præstegaardsmarken, vil gjøre, at der maaske er færre kvalificerede Ansøgere om det.

Om Vinteren kan der jo ganske vist være Tider, da det er vanskeligt at komme fra og til Øen, naar Isen enten ikke kan bære eller den dog forhindrer Kjørsel over Vadestedet; men ellers har man det der omtrent som paa det faste Land. Der var for et Par Aar siden Tale om, at Amtet vilde have anlagt en Dæmning over til Øen med Kjørevej paa, og en Ingenieur havde ordnet det Hele, men saa
 30 strandede det paa, at de kloge Øboere ikke selv vilde paatage sig Vedligeholdelsen; maaske de ogsaa foretrak at blive i deres mere isolerede Tilstand, da de som sagt helst vil holde Fremmede "fra Landet", som de udtrykker sig. Men se nu Sagen an; Øen er et lille Paradis med en meget smuk, rimeligt endog ejendommelig, Flora.

35 Din erklæring om dit Forhold til Grundtvig er mig fuld tilfredsstillende; "det er Ord nok", som Blicher lader sige til Messing-Jens. Jeg har egentlig aldrig haft nogen Smag for Grundtvigianerne; jeg holder i det Hele ikke af hysterisk Beundring enten for det Ene eller det Andet, holder heller ikke af, naar Folk klumpe sig sammen og sjokke af i Hælene paa hinanden. Alt hvad der derfor hedder

Vennemøder, har jeg holdt mig borte fra, thi Luften der forekommer mig trykkende. Jeg har holdt mest af Folk, som vil see med egne Øjne, men har aldrig holdt af det Bornerede, og som saadant anser jeg Alt, hvad der ikke er blevet opmærksom paa, at Grundtvig
 5 var en stor og god Mand. I den store Hovedsag bliver det mer og mere det afgørende for mig, ikke om man holder sig til den eller den Anskuelse, men om man holder sig til ham, der døde for os Langfredag og stod op Paaskedag, og om man vil bøje sig for, hvad *han selv* har sagt som for absolut Sandhed, hvilket da ogsaa indbe-
 10 fatter, at man vil bøje sig for hans egne Indstiftelser. Af dem, der ere enige heri, ere de mig de ubehageligste, som har Lyst til at herske over Andre, som ikke finde Smag i Noget, uden naar de kan faae Andre tvungne til at sige og gjøre ligesaa; og jeg tvivler altid om, at de selv staae i et frivilligt og sandt Forhold til Herren, som ikke
 15 kan unde Andre at gjøre ligesaa.

Forresten er jeg enig med dig i, at vor Christendom her tillands er meget løs i alle Henseender, at vi godt kan beskæmmes ved at see hen til Skotland, uden at jeg derfor kunde føle mig fristet til at ønske deres Væsen omplantet paa vor Jord. Vi faae at nøjes med det,
 20 vi har, til der her kan vokse Noget frem af egen Grund; og trange Tider skal der vel over os, før det bliver til Noget. Det maa komme fra Gud; allehaande Foreninger, der danne sig med det Formaal, at der bliver "gjort Noget", skyde forbi Maalet, idet de ogsaa nøjes med at "snakke om det".

Festskrifterne i Anledning af Jubelfesten synes mig noget magre; selv Fr. Niensens er saare registeragtigt. Det fornøjeligste er H. Rørdams om Universitetets Fortid. Vore theologiske Professorer ere vist i det Hele temmelig tarvelige; man siger, at Fischer har tilbudt H. Scharling et Præstekald paa Sjælland, og er det sandt, saa er
 30 man altsaa allerede træt af ham. Forleden Dag fik jeg et nyt oversat Skrift af Godet, christl. Forsvarstaler, som jeg lover mig Glæde af. Thi er jeg end ikke enig med ham i mange Enkeltheder, saa er jeg det dog gjerne i Hovedsagen, og saa er han dog saa fornøjelig at læse, saa ganske forskjellig fra de dræbende Tydkere.

Jeg meldte dig vel sidst, at vi har faaet en lille Dreng, kaldet Erik. Siden den Tid har min Kone været meget medtaget og er forresten ikke kommet sig ret endnu, skjøndt vi da nu skal sige, at vi har Sommer. Min egen Tilstand har været meget bedre, siden jeg begyndte med at æde Fluegiften.

Lev nu vel min gamle Ven. Vor Herre være hos dig med sit naadige Lys. Din trofaste Ven

27/6 79

Otto Møller

5

49. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

Elling 19-20 Sept 79

10 Gamle ven!

Nu havde jeg netop sat mig for, at jeg i aften vilde skrive til Dig, da der i mørkningen kom en vogn for at hente mig en mil bort ad opblødte og selv om dagen temmelig ufremkommelige veje for at
 15 hjemmedøbe et barn. Bortset fra, at det er bekvemmest at blive hjemme, ynder jeg nok hjemmedåb, da man næsten altid ved den lejlighed kan få dem bedre i tale end i kirken. Jeg "gør" da en lille tale eller bøn, mest taksigelse for at Herren vil have med de små at gøre og regner dem for noget, med formaning til at vedblive med
 20 at lægge barnet i Herrens hænder, og bruger så pagten i den forkortede form som ved konfirmationen, korstegnet og Fadervor, og undlader ikke ved mig selv at påskønne, at de dog gøre sig så megen ulejlighed som i aften at redsle 4 heste og 3 mand for den sags skyld, idet der måtte skiftes heste tilbage med en anden kudsk
 25 og en følge med for at se vejen.

Ellers var anledningen til at jeg vilde skrive nærmest, at boghandleren havde sendt mig Din ny bog eller bøger til gennemsyn - jeg beholder dem ikke, førend jeg får at se, om Du ikke sender mig dem -, hvilke bøger jeg antager, er dem, som Skat Rørdam
 30 efter hvad jeg har hørt sige frarådede Dig at udgive på grund af de kætterier de indeholdt. Jeg så nu idag en anmeldelse af bemeldte SRs oversættelse af Efræm Syrer, hvori det beklagedes at nævnte kirkefader (ikke Efræm, men Skat) anvendte sin tid på at gengive gamle sager, i stedet for at lade sit eget lys skinne, hvilket dog tyk-
 35 kedes mig ikke at være så meget beklageligt. Han (Skat) er dog måske ikke nogen egenlig kirkefader, måske heller ikke egenlig Grundtvigianer, men nærmest "en skolastiker og en bibelteolog", oprindeligt mest det første, nu vel mere det sidste.

Du ved nok, at jeg er en elsker af kætterier, og at finde dem hos Dig, er mig en aparte fornøjelse. Dog herom vil jeg ikke nær-

mere udtale mig - det får Du nok at høre af andre - men vil hellere glæde mig over den energiske alvor, som næppe nogen vil kunne nægte Dine udtalelser. I realiteten - Matthæus forhold til Lukas - var jeg tilbøjelig til at være af samme mening som Du, indtil Godets fremstilling fik mig til at slå om, og det synes mig unægteligt, at Matthæus mere følger en realorden, end det er rimeligt en kronologisk fortælling vilde tillade, ligesom da også evangeliets apostoliskhed nødvendigvis må lide noget afbræk ved at det er en oversættelse af ganske uvis oprindelse og sandsynligvis langt mere end en oversættelse, nemlig en bearbejdelse med mange og store tillæg. En anden sag er at Matthæus netop på grund af at der er fulgt en realorden, har dennes fortrin, nemlig at samle alt klarere og anskueligere, så at Matthæus vistnok altid vil blive mere læst og mere praktisk brugt end Lukas, ligesom en pragmatisk historie er behageligere at læse end annaler. At man nu skulde kunne gøre ny historiske opdagelser, er jeg ganske enig i ikke er rimeligt, uden der skulde findes ny dokumenter, således som en gang biskop Kierkegaard glædede sig til, at nogen skulde udfinde hvad der var Pavlus' torn i kødet, ikke ved at finde oplysninger derom, men ved en forening af kombinationsgave og indre lys. -

Jeg læser netop Mosebøgerne, hvilke jeg med skam at tale om kender lige så lidt som præster i almindelighed. Jeg vidste ikke, at Moses var sanglærer for Israeliterne, heller ikke, at han gik med en notisbog i lommen, hvilket han må have gjort, sådan som han måtte skrive ved enhver lejlighed - det er ingen under, at Grundtvigianerne ikke lide ham derfor. Forunderligt rørende er det, at efterat Gud til en begyndelse lavede sig til at slå ihjel, fordi han ikke havde omskåret sin søn, og vedblev at træner ham på lige så strænge måder, udbryder han (2 Mos 33,18): kære, må jeg så se Din herlighed, ligesom et barn, der vil se rariteterne i en af faders eller moders skuffer.

Så skal Du have tak for at Du gjorde Dig umage for at få mig i Din nærhed på Alrø, men en lille ø ligner noget et fængsel, og øboerne slige steder ere gerne et løjerligt folkefærd, som det er meget vanskeligt at få af pletten. Så syntes jeg også, at det så noget surt ud, ikke blot marken, men to huse at bygge om, da jeg er ved at have fået nok af den slags "praktiske" ting, som det ærgrer mig indvendig at tumle med, naturligvis af storsnudethed. Det havde heller ikke nyttet noget, da øboerne jo bade om at få en indfødt, og Fischer altid lader dem få deres villie, når der andrages om en

præst, lige meget hvem og af hvad grund. Det er da altid kapellaner, som folkestemmen kalder, ligesom det altid er unge skolelærere sognerådene indstille. Det er en yderst sjelden gang, at en skolelærer indstilles over 40 år, og i reglen ere de under 30, ligesom
 5 også erfaringen viser, at "menigheden" altid søger at få en ganske ung mand. Det er fyrigheden og livligheden, der naturligt er stærkest hos den unge, folket sætter pris på, ikke sikkerhed og erfaring, og så har den herskesyge folkemagt tillige en følelse af at de unge mindre let sætte sig op imod pøbelherredømmet end de ældre.
 10 Efter landemodet i Aalborg holdt jeg et foredrag om kirketugt i folkekirken; den jeg fik mest tak af, var en gammel Grundtvigianer fhv. præst Østergaard, som tilfældigt var tilstæde, og den jeg fik mest utak af, var en ny-Grundtvigianer Lange, præst i Hals, der optræder som stiftsbajads ved præstekonventer og lignende
 15 lejligheder. Ifald folkekirken er et samfund, en afdeling af den kristne kirke, så må der kunne udelukkes af dette samfund, er den derimod kirkevæsenet ad modum skole- og toldvæsenet, så er det ganske rigtig en borgerlig anstalt til at prædike osv. -

Du omtaler de teologiske professorer; jeg hørte i Kbhvn i sommer,
 20 at Madsen i den almindelige lærde verden, er anset for den betydeligste. Fr. Nielsen synes jeg efter hans literære optræden bedst om, da han gør indtryk af noget billigt og sandhedskærligt; hans monografi af Tertullian havde jeg også ventet mig mere af og synes, at der måtte være noget mere at sige.

I sommer har jeg beskæftiget mig en del med barometermålinger og måling af jordlagenes hældning i bakkerne her i egnen; bl.a. har jeg fundet det højeste punkt i det nordlige Jylland Gjærum vagt-
 25 høj c. 390 fod, men nogen tilfredsstillende teori for lagstillingen kan jeg ikke præstere.

Til lykke med den ny søn, Du får jo ikke let flere børn end hart-
 30 kornet svarer til, skønt det svarer endda, selv om det er lille. Min formand havde 10 børn og levede endda, skønt væsenlig af gaver og guld og spædkalve, tre slemme poster nok. Nu er jeg bange for, at jeg ikke kommer i Din nærhed, thi Langaa og Gauerslund, som
 35 jeg agter at søge får jeg vel sagtens ikke.

Din hengivne
 J. S. Deichmann Branth

50. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

[19/9-1879]

Kjære Ven.

5

Jeg skylder dig nok egentligt ikke noget Brev, men gider dog ikke sende hoslagte Bog uden en lille Følgeseddel. Bogen selv har jeg ingen Forestilling om, om den vil falde i din Smag eller ikke, men den faar nu tale for sig selv; den er gammel nok til det. Jeg stoler altid
 10 paa, at man hos dig finder et rimeligt Øre, selv om det ikke just endda er saa meget velvilligt; men du er jo ikke befængt med den nærværende forlorne Ortodoksi, som haves for saa godt Kjøb og derfor ogsaa er saa lidt værd.

Du tænkte da nok ikke paa at søge Alrø, og gjorde vel i Grunden
 15 Ret i det; thi jeg hørte siden, at den hele Gaard er omtrent faldefærdig, saa at der jo vil komme en meget stor Byggegjæld paa Kaldet. Nu kom den forrige Præsts Søn dertil; han var Capellan her i Nabo-Sognet og er en daarlig Makker. Men det lader til, at Bispen har syntes ganske godt om ham, thi det er ham, der har skaffet ham
 20 denne fede Bid. Det var ganske godt for den gamle Enke der, thi hun vilde saa saare nødig derfra.

Jeg var i Sommer en lille Tour henne ved det store Skolemøde i Testrup. Det er da forvovent den Masse Mennesker, man der træffer sammen med; der var nok 20 Præster og theologiske Candidater.
 25 Der er jo meget brave Folk, som det nok var værd at gjøre nærmere Bekjendtskab med; men den græsselig Uro der, ganske som paa et Dampskib i Storm, gjør, at man kan ikke faae Stilling paa sig. Ja det gjælder kun om en Landkrabbe og Indsidder som jeg er, thi de fleste var ganske søvante og befandt sig ret i deres Element.
 30 Jeg traf ogsaa der en Naturforsker la Cour fra Askov, ham med Tonehjulet osv; han var der for at holde Foredrag om Lyset og havde Kikkerter og Lindser samt en Masse andre Apparater med sig. Han var saa venlig i en ledig Stund at vise mig Solspectret med de mørke Linier i, saa nu har jeg da set det. Vistnok er mine Øjne
 35 kun daarlige, men jeg kunde dog see nogle af Linierne, navnlig Natriumslinien. Ham vilde jeg gjerne havt nogle Samtaler med, men Tid og Omstændigheder tillod det ikke.

Der er to Lærere herfra, den ene Friskolelærer Frandsen, som i Aar har været ovre i Kjøbenhavn til Cursus i Fysik. Det er andet Aar, at Frandsen er der; den, som vejleder dem, hedder Christian-

sen og er Docent ved den polytekniske Anstalt. Det maa i mine Tanker være en fornuftig Mand; han havde bl.a. sagt til dem, at man paa ingen Maade maatte sige, at Solen stod og Jorden gik, ikke sige, at det *er saa*; thi vi faae det rimeligt aldrig at *vide*, om det *er saa*; det kan siges, at for Øjeblikket synes det os rimeligt, men heller ikke mere. Ligeledes havde han talt om den sørgelige Kjendsgjerning, at medens Varme frembragte Arbejde, gik denne Varme tabt, saa man kunde ikke atter bruge den; og han antog, det var *Synden*, som var skyld deri. Du vil bemærke, at Formen for disse Udtalelser vistnok er meget ucorrect, men *omtrent* saaledes meddelte Frandsen mig det igaar. I det Hele havde de faaet et udmærket godt Indtryk af samme Christiansen, og kunde ikke troe Andet, end at han maatte være en troende Mand. Han polemiserede stadigt mod de indbildte Lærde Hypothesemagere og allehaande Kosmogoniske Fantasterier.

Forleden købte jeg en Bog, der var angivet som Indlæg mod den vantro Naturvidenskab: "Der er en Gud"; men det er noget Gods. Jeg ser, at der skal komme en i samme Øjemed af Pastor Dalsgaard med det første; jeg kan ikke *vide*, om han kan magte den Sag. Villien kan være god nok, men det er Evnen om at *gjøre* her, naar man ikke vil *gjøre* mere Skade end Gavn.

Lev nu vel gamle, Vorherre velsigne dig og dit.

Otto Møller

25 Gylling d. 19 Septbr. 79

51. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

30 Elling 20 Nov. 1879

Gamle ven!

Det var jo ikke fri for, at jeg ventede, at Du skulde sende mig Din ny bog, hvilket Du jo har vænnet mig til, og har endogså lagt til i opmærksomhed og finhed at sende den smukt indbunden; dog det sidste har Du ikke *gjort* før, så at jeg heller ikke *bestemt* venter, at Du skal *gøre* det for fremtiden.

Forresten har jeg læst den med fornøjelse og en og anden lærdom, om jeg end ikke, som Du vel heller ikke venter, tør tage forgift på at resultatet er rigtigt. Du har let ved at skrive mærker man, Dine

manuskripter ere næppe meget rettede, men Du udfører Dine tanker bredt og kraftigt, så at man aldrig er i tvivl om den egenlige mening, hvilket er en hovedbetingelse for at læse noget med fornøjelse. Jeg vilde ønske at jeg kunde gøre ligeså, men jeg kan ikke godt lade
 5 være med at vælge og vrage udtryk, file og tilspidse pointer, tænke på læserens mulige misforståelse, og indvendinger, og bliver stadig overrasket over, at det er så kort, når jeg har været bange for at blive vidtløftig, medens det dog tvertimod hører til den gode stil, at tankearbejdet lægges frem fyldigt, så at der ikke gives magre
 10 resultater; jeg kan måske nok skrive klart, men ikke anskueligt. Martensen har en mageløs gave til at forene klarhed og anskuelighed, så at man synes, at det ikke kunde siges bedre. Nu få vi se, om Birkedal tager sig af Dig, således som han plejer at gøre med de yngre Grundtvigianere, der bryde ud af banen; men det må ind-
 15 rømmes at det ikke er den blotte Grundtvigske ortodoksi det er ham om at gøre, men om Herrens og menighedens ære, og det er da også derpå den kirkelige vederhæftighed beroer, om der er ærlig villie til Herrens ære, så kan man gerne med Paulus regne alt andet for skidt.

20 Dalsgaards bog har jeg ikke fået endnu, jeg venter mig ikke stort af den, da de artikler jeg har set af ham, ere skrevne i en besynderlig vred og hæftig tone; i en afskedsprædiken lærer han, at dåben giver modtagelighed for troen, hvilket tilfælde det vilde være skær nonsens som kirken altid har gjort at spørge om troen - den hele
 25 kristne tro - før dåben. Men hvad får dåben ikke skyld for? Jeg har læst et par interessante småskrifter af en nylig afdød gammelkatolsk professor i München, Johannes Huber, "Die Forschung nach der Materie" og "Zur Philosophie der Astronomie", hvor han viser det
 30 utilfredsstillende i alle de opstillede hypoteser - ret noget efter Din smag. Tildels i samme retning går Schütz: Das exacte Wissen der Naturforscher (2 kr).

Ellers vedbliver jeg at læse Skotsk teologi og filosofi, hvormed jeg for en del forsynes fra min sognemand Freuch, hvem jeg med fornøjelse tager til alters, skønt han er reformert. Det er den eneste
 35 proprietær jeg har samkvem med, skønt her ere 4 andre lige ved præstegården. Den bedste af dem vil nok læse f.eks. Monrads prædikener, og er ikke blottet for ærbødighed for kirken, men hvad han troer, det ved han slet ikke og lider ikke nogen antydning om at det ikke kan gå på hin dag at sige: stemmer ikke. Det er nok for resten gennemsnitsstandpunktet for det såkaldte dannede publikum

hos os. Om en anden af dem er der sagt ret træffende: Mahrt mener, at Vorherre er *måske* no 1, men at det er *ganske vist* at Mahrt er no 2; samme mand har fortalt mig, at han fortryder, at han ikke har studeret teologi, men i kirken sætter han aldrig sine ben.

5 Det har glædet mig ret af hjertet, at Berg med flere, som have lidt Grundtvigsk snit dog lade til, siden de nu ikke kan få magten, i mangel af denne foreløbig at ville holde sig en lille smule til fornuft og fædrelandskærlighed. Ja det er jo slemt nok, at man skal glæde sig over så lidt, men det er dog altid et fremskridt. Der er for
10 tiden intet andet salt i det menige folk, end Grundtvigs, og når det taber sin kraft, -hvad skulde det så blive til andet end madstræv og et sekteriskpræget konventikelvæsen?

Jeg er i disse dage ved at ekspedere danske lavarter til Frankrig, og har udbredt en hel del både i Evropa og Amerika; der er lige
15 godt også lidt patriotisk deri, om også jeg tænker noget på min egen ære derved.

Jeg tænker at søge Gaverslund, men jeg anser det for tvivlsomt, om det nytter mig at søge under den nuværende kultusminister. Hils Din kone og Guds varetægt være med Eder!

20

Din hengivne
J. S. Deichmann Branth

25 52. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

[9/12-1879]

Min kjære gamle Ven.

30 Hermed sender jeg dig endnu en Gang i dette Aar en lille Bog med Ønske om en glædelig Jul; jeg har det Haab, at navnlig din Hustru vilde kunne finde Glæde i en og anden Stund i Julen ved at kige i den; og for en Del har jeg ladet den trykke for at kunne sende en Julegave til nogle Veninder, jeg i Tidens Løb har vundet mig hist
35 og her. Du kunde maaske med din Tilbøjlighed til at skoptisere over Et og Andet mene, at jeg ligesom har *faaet ind* at skrive paa, og jeg har ogsaa selv en Følelse af, at nu maa det være nok. Du skal derfor ikke frygte for i længere Tid at see mig stige an med Skrifter, om jeg ellers nogensinde mere overvinder mig til at binde an med de Besværligheder, der følge med at læse Correctur, naar man nemlig

er saa daarlig til det, som jeg er. Hvor nøje jeg end ser til, bliver der altid en uanstændig Mængde Trykfejl og ortografiske Uregelmæssigheder staaende. Og naar man ikke har mere Udbytte af sit Slid, saa bliver det græsselig kedeligt. Det forholder sig, som du skriver, at jeg har grumme let ved at faae sagt, hvad jeg ønsker at sige, naar det da er Noget, som ligger mig varmt paa Sinde; Hvad jeg sender til Trykken, er i Almindelighed uden alle Rettelser eller Forandringer; men det har jo ogsaa sine Skyggesider, thi derved bliver Stilen bred, belemret med Gjentakelser. Men hver Fugl faar synge med sit Næb, eller, hvad der som oftest er det retteste, holde det lukket.

Fra Skat Rørdam har jeg da faaet et knusende Brev, fordi jeg trods hans Advarsel alligevel har ladet mine formastelige Udtalelser om Evangelierne komme for Lyset; han "haaber at kunne blive fri for at tage til Orde" mod mig, men ønsker forresten, at Bogen maa blive læst saa lidt som muligt, da den saa gjør mindst Skade, hvad den efter hans Mening ikke kan Andet end gjøre. Jeg kan kun sige, at jeg *forstaar* ham ikke, men vil nu prøve at samle lidt Kul paa hans Hoved ved at stille mig paa hans Side i den Strid, han har raget sig ind i. Han gjør sig ellers der saa lang og bred i sine Indlæg, at man har ondt ved selv med en god Villie at følge med ham. Du læser vel, hvad der staar i Kirketidenden, og naar du nu har læst, hvad jeg har sendt til den, haaber jeg, du lader mig vide, om du ikke omtrent kan billige det. Jo jeg har det paa Fornemmelsen, at vi i Grunden er langt mere enige, end vi antog i gamle Dage; i hvert Fald tror jeg, at jeg i mange Henseender deler mere Betragtning med dig end med mine grundtvigske Fæller. Og hvad vi to er fælles om, det er vi tilvisse kommet til ad meget forskellige Veje, men det er neppe uden Sammenhæng med, at vi har givet os af med meget andet end Theologi og derved vundet noget friere Syn end de ortodokse.

Jeg har i Forgaars været til et meget fint Bryllup paa Aakjær, hvor jeg viede Datteren (eneste Datter med udsigt til 400.000 Kr.) til en nybagt Præst Oksen. Jeg har ikke før været i saa fint et Selskab som Lehnsgreven til Bregentved; Oksen havde nemlig været Huslærer der i 5 Aar og er af Greven kaldet til det nyoprettede Sogn, som han har bygget Kirken til. Samme Greve var forresten en overmaade smuk og ligesaa fordringsløs Mand; dernæst var der tvende Kavallerioberster, Kommandørerne for Dragonregimenterne i Aarhus og Randers, hvilke var to meget flinke gamle Mænd; endvidere Etatsraad Koch fra Odense osv. Saa uvant alt dette nu var for

5 mig, kan jeg dog ikke negte, at jeg befandt mig ganske godt midt deri; al denne Rigdom, Glands, Velvære, ydre Dannelselse har ogsaa sin Tillokkelse, saa jeg nok kan forstaae lidt af, hvordan Hofkryb bliver til. Men der vil nok gaae mange Aar igjen, før jeg atter kommer med i Tranedands.

Jeg glæder mig til den bebudede nye Bog af Monrad; jeg venter mig mere af ham end af Martensen. Lev nu vel gamle Ven og Tak, fordi du af og til betænke mig med en lille lun Epistel, hvor jeg kan kjende din gamle Sjæl i. Gud velsigne Eder.

10

Otto Møller

Gylling d. 9. Decbr. 1879

15 53. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

Elling 2 Febr 80

Kære gamle ven!

20 Ja Du har måske mere end en gang tænkt eller dog været fristet til at tænke: "den gamle slubbet, ikke en gang så meget som sige tak", og det kan i alt fald være ikke ubegrundet. Sagen er dog ikke blot forsømmelighed, men foruden den sædvanlige juletravlhed har jeg havt og har endnu en aparte, idet min gamle plejefader var
25 død, lige inden jeg fik brev og bog fra Dig. Det er første gang i mit liv, at et menneskes død er gået mig virkelig nær mere end ganske forbigående. Det var for nogle år siden - nu tror jeg den mode er aflagt - mode i det mindste i de grundtvigianske ligtaler at sige, at sorgen kom kun af vantro, og dersom vi bare havde en tro, som
30 den burde være, så vilde vi ikke sørge over de døde. "Ach - jeg må blive gal over sådan snak". Så var det altså den pure vantro, når de ældste fra Efesus brast i gråd og "det smertede dem mest det ord han havde sagt, at de ikke mere skulde se hans ansigt". Hidtil har man rigtignok fået ud af denne beretning, at der var et mægtigt
35 troens og kærlighedens bånd mellem Paulus og disse ældste, og det er ganske vist ikke værd at skræppe af det modsatte som en mageløs yndig opdagelse. Sorgen over de døde, som dør i Herren, er jo netop sorgen over at vi ikke mere skulle se deres ansigt og høre deres stemme, og ikke at kunne eller ville forstå dette er noget umenneskeligt vrøvl. Så er jeg også executor i hans bo, hvor vi alt

i alt ere 20 arvinger (deriblandt også Deichmann og Bruun i Saxild), som forresten ikke ere vanskelige at have med at gøre, ligesom det da heller ikke kunde nytte dem at gøre knuder. Men det giver meget skriveri og mange rejser til Aalborg.

5 Så var det Dine prædikener om Maria, som jeg mener ikke er den ringeste af Dine bøger, og som jeg siger Dig tak for både fra mig selv og konen, hun sad netop nu og læste i den og sagde at hun var glad ved den. Hans Tausen har i en prædiken talt om Maria på noget lignende måde som Du i den første, hvad der særlig er at
10 påskønne som bevis på at han kunde holde tungen lige i munden og ikke lade sig drive over i en anden opposition end den rette.

Angående Rørdam (ak, nu er det bleven åbenbart, at han ikke er "renhårig", som Svenskerne sige om ustraffelig ortodoksi, ligesom det længe har været åbenbart om Dig), så kan Du vel formode,
15 at jeg i det hele er enig med Dig og Rørdam, men jeg har dog ikke liden sympati for de rene og klare mål. Trosbekendelsen og mange ytringer af Herren og apostlene kunne bruges som sådanne, og målet er justeret, men ulykken er, at det er så vanskeligt at anbringe det, så at den eksakte måling må udsættes, indtil målet skal bruges af
20 de hænder, som kunne lægge det, der skal måles, ordenlig frem. Jeg købte forleden et lille lommetermometer til mine kunster, og termometret er godt nok, men glasset er ikke gennemsigtigt nok til at se kviksølv søjlen og samtidig aflæse graderne. Fiat applicatio!

Jeg blev behageligt overrasket ved at synes ret godt om Dalsgårds bog om stenene, om den end kun er en kompilation, da man
25 mærker at forf. ikke er naturkyndig og kun lidt teolog, og den vilde have vundet ved at det halve var skåret bort. Men den er hverken voldsom, ensidig eller borneret, hvilket jeg havde frygtet for. En bog, som jeg også fandt uventet meget godt i, er Kristoffer Bruuns
30 Folkelige Grundtanker; det glædede mig så meget mere som jeg efter min forestilling om manden ventede den yderste ensidighed og mangel på al evne til nogenlunde retfærdigt at bedømme en modstanders tankegang. Han er tværtimod billig i sin dom og knap en gang Grundtvigianer i allerstrængeste blinde forstand. Jeg kendte
35 ham kun af noget vildskab, som har været gennemheglet, og der er naturligvis også noget deraf, men det er åbenbart at manden både har øjne, forstand og hjerte, ligesom det er et offer for sin sag, dersom han, som jeg har hørt, lever og klæder sig som bonde. Bogen blev mig sendt af en ven, fuldmægtig Burman = Becker, et af de mennesker, for hvis oprigtighed, uegennytte og fordringsfrihed

jeg har størst agtelse.

Monrads bog har jeg ikke fået tid til at læse endnu; det er jo altid frisk og læseværdigt hvad der kommer fra ham, men jeg må sande Clausens ord om ham, at man ved aldrig hvor hans indrømmelser kunne standse, og hvor der er et sted, der ikke giver efter for sonden. Clausen siger det om hans politik, men jeg må tilstå at jeg har en lignende følelse som af glimrende hængedynd lige overfor hans teologi. Det gør mig ondt for diplomaten Brandt i Vartov, der gør sin flid for en ex cathedra Grundtvigii at holde partiet sammen og vistnok ikke med sær fornøjelse har optaget Dine og Rørdams stykker; det er karakteristisk, at han i en note til V. Blochs stykker foreslår at opkøbe de gamle sager, hvorom det kan antages at alle Grundtvigs venner ere nogenlunde enige. -

Jer er forresten også noget diplomat, idet jeg sørger for at stå mig godt med mine bisper, medens jeg gør mig en fornøjelse af at lange ud til de prester og provster jeg kan få lidt ram til, hvorfor da også min "renhårighed" blandt disse ikke er i høj kurs. Forleden aften var jeg ved at blive sat i band af en Indremissionær i anledning af nogle bemærkninger om genfødselen i dåben (væsentlig stemmende med Din opfattelse), men standsede den nedbrydende strid, for ikke at skaffe nogle tilstedeværende sekterere en nydelse. Jeg står mig i det hele bedre med de åbenbare sekterere end med de stramme kirkemænd, der jo også ere skjulte sekterere, som sætte lapperier og doktriner i lige rang med det fundamentelle. De har det ligesom de folk, der kende andre på klæderne; få de en gang Herren at se i en hvid klædning og de have tænkt sig ham i en rød, så ere de udsatte for ikke at kende ham. Hjertelig hilsen til Dig og hustru.

30

Din hengivne
J. S. Deichmann Branth

- 54. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

35

Elling 12 Juni 80 i hast

Ikke vil jeg opsætte at melde min kære gamle ven, at ifølge et for en time siden modtaget telegram er jeg udnævnt til Ousted-Taaning, så at vi dog blive naboer.

Skulde Du kende nogen *der*, som bryder sig om at vide hvad den ny prest tænker, så kan Du hilse fra ham og sige, at de kunne betragte det foredrag, der står i medfølgende avis som hans program. Det er glædeligt at jeg er vis på forståelse og god omgang i Gylling.

5

Din hengivne
J. S. Deichmann Branth

Tebstrup på kortet, er det Testrup højskole? så meget fornøjeligere.

10

55. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

[16/7-1880]

15 Kjære gamle Ven.

Jeg skulde da til at gjøre Alvor af at ønske dig til Lykke til dit nye Embede, som saa vel bliver det, du skal ende i. Der er gaaet mere Tid hen, siden du meldte mig det, end sømmeligt er, men dels har
20 jeg været forhindret i at finde Ro til Brevskrivning, dels tænkte jeg som saa, at nu flytter du jo ikke igjen, saa man faar dig nok i Tale, enten du saa bliver lidt fornærmet eller ikke.

Hvad nu selve Sognene angaar, du skal til, da kjender jeg kort sagt slet Intet til dem, hvoraf jeg slutter, at der vist ikke findes
25 Folk af min Art. Ligesom jeg havde faaet dit Brev om, at du var kaldet dertil, var Fru Bojsen fra Gjedved her en Søndag, og hun havde da allerede hørt, at du var ikke noget for dem der; Gjedved hører rigtignok ikke til dit Pastorat, men ligger dog i Nærheden, og de havde næret Forventninger om, at der skulde komme en
30 Grundtvigianer til Ovsted; jeg synes, de nævnte en Rørdam fra Stege. Jeg kunde nu da trøste hende med, at det var ikke saa afgjort, at de ikke kunde faae nogen Glæde eller Gavn af dig; thi selv om du ikke kunde være Præst for dem, kunde de finde adskillig andet i dig end just en "Sjælesørger", og jeg gav hende da dit tilsendte
35 Foredrag, som hun kunde vise Lysthavende.

Der er paa Gjedved Højskole en overmaade flink og dygtig Mand, der hedder Martin Kristensen; det er egentlig ham, der bærer hele Værket der, og han fortjente at være noget andet end Lærer i Gjedved. Jeg kan ikke vide, om han ikke vil træde i et Forhold til dig enten paa den ene eller den anden Maade, og gjør han det, saa faar

du en god Omgang i ham. Men som sagt, jeg kjender ellers slet ikke noget til det Strøg; for mange Aar siden havde jeg lidt Samkvem med dem i Gjedved, men det er gaaet helt ud, siden Politikken kom til at tale med. Tebstrup, som du skriver om, er noget andet
5 end Testrup, der findes henne ved Aarhus; men nu kommer du vel snart derned og kan selv lære Forholdene at kjende. At Sognene væsentlig har ligget brak, maa jeg antage; men det har jo da dette Gode, forsaavidt det er et Gode, at du vel ikke behøver at være bange for, at Folk skal løse Sognebaand fra dig, thi det finder jo vel
10 næsten aldrig Sted, uden hvor der er Grundtvigianere af den ene eller anden Art.

Jeg forestiller mig, at det er i dine Sogne, at Danmarks højeste Bakke: Ejer Bavnehøj, findes; men mine topografiske Kundskaber ere kun faa. Afstanden herind til os antager jeg for at være 3 Mil,
15 og det var jo ikke saa farligt endda, naar der var Landevej; men det er der desværre ikke; jeg er nær ved at troe, at det er en af de mest uvejsomme Strækninger i det hele Land, og der har desaaarsag slet ingen Forbindelse været mellem vor Egn og Katstrup, Ovsted osv. Jeg vil nu haabe paa, at du vil bane eller finde en Vej; det yderste Punkt
20 fra vor Side, som jeg er kjendt med, er Gangsted, hvor der er nogle enkelte, som har løst Sognebaand herind, og det er vel ikke stort imod Halvvejen. Var der saa endda ordentlig Vej derfra til Katstrup, men det er der vist ikke; hvorvel de er dog Nabosogne og maa vel saa ogsaa have en Forbindelse med hinanden til visse Tider. Jeg
25 forestillede mig først, at der vel ikke var saa grumme langt fra Ovsted til Dallerup, hvor Deichmann er; men det er dog vel omtrent det samme som herind, med mindre man med Held kan benytte Silkeborgbanen; og du er jo heldig stillet, forsaavidt der er en Holdeplads nær ved dig i Hylke.

Paa samme Tid, du er bleven forflyttet, er en anden af mine gamle Venner kommen endelig i en Havn, han har sukket efter, nemlig Skat Rørdam. Hans Sjæl kunde jo ikke finde Hvile andens-
steds end i Kjøbenhavn, og nu er han da ogsaa landet ved en af de smukkeste Kirker derinde. Jeg fik et Brev fra ham iforgaars, hvor
35 han fortæller om, hvordan han finder sig tilpas i disse nye Omgivelser; og det er da forresten trøsteligt at høre, som han kan see alt fra den lyse Side. Det er godt, naar man skal være et Sted, saa at kunne see Behagelighederne og overse Ubehagelighederne; han finder Folkene i sit store Sogn, som han gjør Besøg hos, forsaavidt de gaae til Alters hos ham, over al Maade elskværdige og navnlig

saa grundmuret hæderlige, dertil fri for al Bondemistænksomhed, som han har lidt saa meget af paa Landet. Han gaar saa vidt, at han finder de Kjøbenhavnske Børn, der møde til Daab, almindeligt 12 i Tallet, vidt forskellige fra Bønderbørn, idet de opføre sig
 5 uden alt Skrig og Skraal. Han befinder sig som Fisken i Vandet, og det er jo godt for ham; jeg vilde føle mig i allerhøjeste Grad ulykkelig paa hans Plads.

Det var da lidt trøsteligt, hvad man sidst hørte, at der nu skal være Udsigt til en taalelig Ende paa Vrøvlet om Hærloven. Jeg har
 10 ingen Forstand paa, hvordan det skal være, men er tilfreds, blot de sagkyndige er tilfreds og det koster noget mere end det, vi har. Men naar vi endelig over den Vanskelighed, at Hær og Flaade er ordnet nogenlunde tidssvarende, saa skal vi vel til at trækkes paa Liv og Død om nogle Fæstninger, og det er dog selvindlysende,
 15 at navnlig Hæren er til ingen Ting, naar den ikke har nogensomhelst befæstet Stilling i sin Ryg. Imedens man saa slider sine Kræfter op paa den Sag, kan jo Hær og Flaade maaske blive forældet og trænge til nye Ordninger. Det har sine store Vanskeligheder med den demokratiske Regeringsform, som det forleden morsomt blev
 20 vist af en Franskmand, oversat i Fædrelandets Feuilleton; men det skal jo være den bedste af de prøvede, og nu har vi jo en Gang et Demokrati, som vi skal drages med, ligesom man har en svag Mave og maa see at komme ud af det med den, som man bedst kan.

25 Jeg har idag siddet og ærgret mig over en Artikel i Kalkars Tidsskrift om Grundtvig, Kierkegaard og Martensen af den videnskabelige Fich i Roholte. Man er jo nødt til at holde dette fjantede Tidsskrift for Skams Skyld, da vi intet andet har; men man læser da ikke noget synderlig fornuftigt deri. Det bedste, der længe har været,
 30 var et Stykke om *Bibeltexen* af Præsten i Ringkjøbing. Men Hr. Fich er en rigtig *Tilbeder*; hans Afgud har alle mulige Fuldkommenheder. Han finder jo meget store Skjævheder hos Kierkegrd og Grundtvig, og det kan han have Lov til; der kan endda være dem, som han ikke ser; men stedse slaar det til, at hvor disse tvende
 35 Fanatikere har grebet fejl og ensidigt, der har Martensen den guddommelige Midte. Martensen har naaet det *dybeste* og det *højeste*, han er uovertruffen og uovertræffelig; at nu et Tossehovede kan opbygge sig i denne Tro, kunde jo blive han egen Sag; men at man skal opvartes med det; at det er det Eneste, den danske Theologi formaar: at frembære Martensen atter og atter, tillavet "paa en

anden Maade", som Kogebøgerne sige. Vi er lykkelige her i Danmark, at vi har det fuldkomne, og vi har det personliggjort i et Menneske, som Forsynet har været saa vis at sætte paa det Sted, hvor han kan gjøre allermest Nytte. Det er sært nok, at Udlandet
 5 ikke mere paaagter, at her findes det ufejlbare Orakel, og at Martenssens Ethik er det forløsende Ord. Der er kun noget gaadefuldt i, hvad Fich skriver, at medens baade Kierkegaard og Grundtvig mer og mere forligte sig med og gik paa Akkord med Verden, saa er der stadig Strid mellem Martensen og Verden og det vil aldrig blive
 10 til Fred, hvorvel det i en anden Forstand er Sejr. Det maa være trangt nok for det gamle Vidunder at skulle leve paa Krigsfod med den onde Verden uophørligt; men det lader jo til, at han bærer det "med Rolighed" paa sit nye Landsted. Det er kedeligt nok at see Folk tilbede Genier, men det er endnu værre at see dem
 15 falde paa Knæ for dem, der ikke engang er Genier men kun veludviklede Talenter. Nu Fred være med dem; de gjør ingen Fortræd der, hvor de drive deres Løjer: i Kalkars døende Tidsskrift.

Vi har det ellers nogenlunde godt i denne Sommer og paaskjønner ret, at vi dog engang igjen faae en ordentlig Sommervarme;
 20 vi har kun for langt til et ordentlig Søbadested, thi det er godt at have Havet nær hos sig og til sin Raadighed, naar Solen er saa nærgaaende, som den er nu. Du kan være vis paa, at det skal nok staae fast, at hvad Modtagelse du saa end finder i dit nye Kald, du skal være i Sandhed velkommen her hos din gamle Ven.

25

Otto Møller

Gylling d. 16 Juli 1880

30 56. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

Sneptrup prestegd pr. Skanderborg
3 Sept 1880

Gamle ven!

35

Nu vil jeg ikke efterligne Dig i at fælde krokodille-tårer over ikke før at have besvaret Dit brev, thi det indrømmer jeg at jeg kunde have gjort. Dog har jeg omgåedes med planer til at besøge Dig, men det er noget vidtløftigt, da ruterne til Dig ere indviklede og ubekvemme, og jeg som Du nok kan vide, har meget at ordne både

D.B. i Ellingtiden 1871-80. Foto i privateje.

D.B.'s første hustru Sophie født Dumreicher (1839-87). Foto i privateje.

D.B. i Ovstedtiden efter 1880. Fotografen Joh. Fr. Braae boede på adressen Torvet nr. 2 i Horsens i perioden 1880-90, hvorfor fotoet må stamme fra denne periode. Foto i privateje.

D.B.'s anden hustru Emmy født Boldsen (1864-1937). Foto Hansen & Weller 1889. Foto i privateje.

1876

Udvald

Brug (5000 td.) 4 td 3 skp (20 - 7)

Ødelæddet (brug og hø) 15000 td (10 - 4)

Flaene 38 td (11 - 17)

Øgg 15 td (23 - 9)

Ø og høede 9 skp (2 - 15)

Ris, topfler 9 3/4 td (5 - 6)

Gulvædder, stambælser, og Pæstingøbler
i 2 skp land (23) - omvædet med 10000 30

Turneps 9000 td (76)

107 td hø og ø. Græs og kløverfrø (48 skp)
i 5 td land - 100 td kløver. Øger

Køerne på græs 10 Ulløj

36 t. (3 - 15) 19 td (30 - 1)

6 t. 17 k (8 - 8) - 47 r. skp

25 t. 1 k (26 - 9)

14 t. 5 k (21) - 4 skp i høve

51 5

5 smaa kus (25 - 9) 8 td 2 skp

24 td (1 smaa r. skp i hø) - 64 td hø
(4 3/4)

150 td (+ 12) (23 - 6)

3 smaa kus bisk. 3 kus 2 øger hø med jorden
3 kus øger hø med øger

D.B. skrev ofte om præstelandsbruget i brevene. I Ellingtiden førte D. B. nøje oversigt over udsæd og foldudbytte og køernes ydelse og kælvetider i en notesbog, som i øvrigt indeholder botaniske optegnelser. Gengivelsen viser udsæd og høstudbytte 1876. (Botanisk Centralbibliotek).

her og der. Ganske vist er jo både Du selv og Dine gule blommer en velsmagende nydelse, men det bliver vel knap til noget før jeg selv får rådighed over heste og vogn, da det er så sin sag at praje min formand for unødvendig kørsel. Jeg håber dog at kunne rykke
 5 ind her til 1 Novbr men det kan let blive mig en dyr spas, dersom min eftermand i Elling vil gøre fordring på ophold og befordring nådensåret ud og ikke vil eller kan rykke ind med familie. -

Smukt er her i ualmindelig grad, ligesom da også prestegården både er god og rummelig og meget skønt beliggende i sin egen skov.
 10 Det bedste der kan siges om bønderne er at de synes mig ret civiliserede og i det hele have ærbødighed for Guds ord, om der end ikke er videre religiøs bevægelse, hvilket man jo ofte uden videre gør til et med liv. Jeg er tilbøjelig til at antage, at hvor man har ordet og sakramenterne, der vil der til alle tider og steder være omtrent
 15 lige meget af ærlig kristendom, om der end kan være meget stor forskel både på bekendelsens frejdighed og på det ydre røre. I Elling var der meget røre, men jeg må tilstå at jeg var mere glad derover i begyndelsen end ved nærmere bekendtskab, det var i mange måder ligesom deres jorder, en ufrugtbar sandflugt. På kirkegangen kan
 20 jeg ikke egenlig klage, tilmed da høsten har presset på i år, men begyndelsen kan jo ikke regnes stort.

Det er jo kedeligt nok at leve på denne vis, men så fordriver jeg tiden med forskellig sport, som at se til de syge, drive på at der mulkeres for skoleforsømmelser, svømme omkaps med forpagterens
 25 hund i Tebstrup sø. Forleden aften havde jeg et lille sammenstød i Gedved med N. Lindberg, hvis måde at føre en polemik, uagtet hans personlige bravhed og elskværdighed, er sær drengagtig flabet; det er en uheldigt modificeret arv efter faderens kamplystne juristeri. Men gamle Lindberg ligesom Grundtvigs ældre venner
 30 fik et martyrium derfor, medens de nyere vide bedre at undgå dette.

Det kan være ganske rigtigt, at Gedvediterne ikke vente nogen glæde eller støtte af mig, da deres hovedinteresse dog nok er politisk. Jeg ved ikke om den lette grundtvigianske fernis over pøbel-
 35 herredømme og madstræv gør dette væsen meget bedre end det rene Bjørnbakkeri. Det er ikke folk som Balling og Martin Christensen, der give Gedved sit præg, men dog tør jeg ikke bestemt sige, at skolen gør mere skade end gavn.

Stor fornøjelse havde jeg af naturforsker mødet i Stockholm. Gud give at prester og kirkemennesker kunde lære af naturforsker-

ne at enes i kærlighed til Guds rige og betragte hverandre som medarbejdere deri, også hvor de ikke ere enige om vej og forståelse, ligesom jeg når jeg er sammen med naturforskere har en levende følelse af at vi ere enige i at elske og granske i naturen, selv hvor
 5 vi ere uenige om dens rette forståelse. De noksom bekendte stridigheder og personlige rivninger mellem naturforskerne have næsten altid sin grund i at de ere for mange om at få levebrød, en undskyldning som prester ikke have.

Jeg fik mange indbydelser både til Sverig og Norge, og dyer mig
 10 heller ikke ad åre for at benytte nogle af dem. Jeg kunde godt mærke ved flere lejligheder, at det blev særlig påskønnet, at en prest tog virksom del deri uden den ubehjælpssomme og kluntede mistænksomhed, som "brødrene" oftest vise overfor naturforskningen. Ak ja, det er ofte faldet mig ind, at et af de stærkeste beviser
 15 for kristendommens styrke og sandhed er at den har kunnet tåle at hævdes og forsvares med så stor tåbelighed. Det er sandelig ikke gejstlig visdom og dygtighed det skyldes, at kristentroen findes i verden og uagtet alle jeremiader over "tiden", dog er i fremgang. Så lev vel og hils husfru og søn.

20

Din hengivne
 J. S. Deichmann Branth

25 57. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

[27/5-1881]

Kjære gamle Ven.

30 Det kommer mig næsten for, at din Forflyttelse har bragt dig længere bort istedenfor nærmere til; thi det er da en svær Tid, siden du har ladet høre fra dig. Det sidste, jeg hørte om dig, var vistnok fra vor botaniske Lærer her i Sognet, som havde lagt sin Vej hen til dig i Haab om at skulle nyde Gave af din Omgang; men det lod til, at han
 35 kom noget slukøret hjem; han lod til at frygte for, at du ansaa ham for en, der ikke mente noget med sin Kjærlighed til Videnskaben, - hvad du i saa Fald har taget Fejl i, thi han er virkelig en Videnskabsmand, saa vidt han kan række sig. Men jeg haaber, at han vil forny sit Forsøg paa at trænge ind til dig, og at du vil kunne finde ham værdig til videnskabelig Fortrolighed.

Men som sagt, jeg hører ellers slet intet fra dig, thi jeg har ingen Forbindelse ad den Kant; det er først længer vester paa, at der ind ad Himmelbjerget til findes Folk, som af og til vise sig i disse Farvande, og de bo igjen saa langt vest for dit Hartkorn, at de ikke
 5 kjende noget til det. Jeg har forestillet mig, at du maaske laa og pøndsede paa at gjæste mig, men det er jo først nu, at Vinteren har maattet trække sig nord paa, og formodentlig har den noget af den samme Indflydelse paa dig, som den i højeste Grad har paa mig, at den holder En inden Døre ved Kakkelovnen. Da nu
 10 imidlertid Sommeren er ved at holde Indtog, - og den maa jo altid være en Botanikens Sværmetid, saa begynder jeg saa smaat at vente paa, om man ikke skulde se dig enten i den ene eller anden Skikkelse; thi jeg længes virkelig efter at vide, hvordan det gaar dig derhenne i den ny Egn, hvor du vel sagtens maa tænke paa at blive
 15 Resten af dit Liv.

Der vil jo sagtens være en Del Vanskeligheder, thi saavidt min Erfaring strækker, er det ikke rart at færdes i de Egne, hvor P. Bojsen har tumlet sig. Politisk Roderi kan han skaffe til Veje; men de Mennesker, som komme ind i det, er omtrent ødelagte i religiøs
 20 Henseende; jeg kommer mer og mere til den Overbevisning, at af alle denne Verdens Handler er der ingen, der er saa vanskelig at forene med Christendom som Politicerens, at være aktiv Politiker og tillige et alvorligt, ærligt Menneske er for Tiden en Uoverkommelighed. Er derfor dine Sogne gennemrodet af venstre Kommers, saa
 25 tvivler jeg ikke paa, at du nok vil faa det at føle fremfor alt i det, som du skulde have med Folket at gjøre i.

Denne sidste Valgbevægelse var der dog det gode ved, at den var saa kort, saa der kunde jo ikke produceres alt det Vrøvl, som ellers vilde være kommet frem; men det varer vel meget kort, inden vi
 30 skal til det igjen, thi Folketingets Ansigt er væsentligt det samme, som det var før; det vil vel lige saa lidt bestille noget nu, som før den korte Ferie. Ganske vist ligge vi helt udenfor det her; vi leve, som om der slet ikke holdes Valg forleden Dag; jeg hørte ikke om en fra Sognet, som var med, thi vi har intet der at gjøre; gamle Winther
 35 sidder fast, og det, man stræber at faa i steden for han, er under de nærværende Forhold værre. Men man skal dog i Avisen læse Sludderet og have Lugten af al den Mængde Løgn i sin Næse, og det er ogsaa en Lidelse.

Nørregaard var her for nylig og fortalte mig en hel Del om, at der tænkes i Rigsdagen at danne et Mellemparti, som skulde kunne

støtte en Regering til at føre noget positivt igjennem; men man maa se noget saadant, før man kan tro paa det. Det staar tidt for mig saaledes, at den eneste Maade at komme igjennem paa, var, at Regeringen forelagde Loven f.Eks. om Befæstninger og anbefalede den paa det Kraftigste men med den udtrykkelige aabne Erklæring, at hvis Rigsdagen ikke vil bevilge Pengene, saa begynder man alligevel og paatager sig at bære Ansvar et og Følgerne, thi det *skal gøres*. Men der [er] vel ingen Regering, der har Villie til saaledes at offre sig for Fædrelandet, og den første blev sagtens et Offer, medens den næste, der turde fortsætte i samme Spor formodentlig undgik at blive myrdet, da man her i Landet dog ikke har videre mod paa at slaa ihjæl eller dømme. Men der er vist ingen hverken paa den ene eller anden Side, der har saadan Kjærlighed til Fædrelandet, at de derfor vil udsætte sig for Fare eller for Tab af deres jordiske Velvære. Der er, synes mig, ogsaa stort Ansvar ved at være styrende, naar man nemlig kun kan styre saaledes, at alt gaar i staa; og det ligger ikke blot i Modstanden men ogsaa i, at man ikke tør vove overfor denne Modstand, hvad der kunde bryde den; og det, der skal voves, er ikke det at bruge Magt, men at vove sin egen Velfærd. Hvor enhver vil hytte sit Skind, der bliver der aldrig udført noget stort.

Nørregaard fortalte mig ogsaa, at nu skal det være sandt, at Brammer har forlangt sin Afsked; jeg ser det egentlig ugjerne, thi nu er han naaet frem til at være en god Biskop, der opgiver den Indbildning om at skulle bispe; det har han været mange Aar om at lære, og en ny vil ogsaa bruge Tid til at faa det lært; men indtil det er lært, er en saadan ubehagelig at have med at skaffe; thi det er altid ubehageligt, at en Kluddermads kommer stikkende og skal have sin Næse ind i det, der kan gaa meget bedre uden hans Indblanding. Som Jøderne var ked af ethvert Landshøvdingsskifte, fordi den næste var gjerne værre og ringere end den forrige, saaledes har jeg det med Hensyn til Bispeskifte; vi kan let faa den, der er ubehageligere og kan vel vanskeligt undgaa det. Nørregaard mente rigtig nok, at Skavenius havde været i Kirke i den sidste Tid hos S. Rørdam, fordi han havde ham i Kikkerten til Aarhus Bispestol; det var jo meget behageligt, om han kom der, i det mindste for mig; men jeg stoler ikke paa det; thi der er andre, som vist er langt mere forhippede paa at komme an; saaledes Andersen Ringsted fremfor alle.

Om kort Tid vil jeg sende dig et lidet Skrift, som lige er ved at

”forlade Pressen”. Jeg venter ingen Paaskjønnelse derfor, enten fra den ene eller anden Side; meget mere en Del forarget Hovedrysten og maaske endda det, som værre er. Det faar saa at være; jeg har ment ikke at kunne forsvare at holde min Mund længere; og
 5 naar man ikke kan det, maa man jo ogsaa være villig til at tage, hvad man fortjener sig ved at lukke op for den. I et og andet men langt fra i alt haaber jeg imidlertid, at du ikke vil være med til at vælte mig.

Indtil da vil jeg nu ønske, at du maa have det godt, og ikke opgive,
 10 hvad jeg antager, du har været en Del beskjæftiget med, at tænke paa, at du har nogle Forpligtelser overfor en gammel Stalbroder, som du maa tage et vist Hensyn til paa den ene eller anden Maade.

Din Ven
 Otto Møller

15
 Gylling d. 27 Maj 1881

58. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

20

Snetrup 2 Juli 81

Kære ven!

Da jeg ikke ynder overraskelser, selv om Du i dette tilfælde vilde
 25 være så høflig at kalde det en behagelig, og jeg formoder Din kone ynder dem endnu mindre, skal jeg ”tjenstligst” underrette Dig om, at ifald intet uforudseligt - hvorved ikke forstås ministerielle forretninger, hvilke jeg uden mindste skrupel udsætter, men sådant, som en hests ildebefindende, ifald det bliver til mere end det er nu -
 30 indtræffer, så håber vi d.v.s. jeg og kone (ære den, som ære bør) at komme til Gylling på tirsd. c. kl 11 f.m. og blive til c. kl 6 e.m. Megen tak foreløbig for Din bog.

Din hengivne
 J. S. Deichmann Branth

35

59. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

Sneptrup 10 Dcbr 81

Gamle ærlige svend!

5

Så gik jeg da og ventede på at Du selv skulde komme og hente den lånte bog, men forgæves - dette er nu således at forstå, at jeg i grunden aldeles ikke ventede at Du skulde komme, eftersom Du med en, for en mand, der så kraftigt tiltaler og dømmer tidens svagheder
 10 ret mærkelig, men ikke sjelden eftergivenhed for Dine egne fornemmelser, ømfindtligheder og bekvemmeligheder, skultrer Dig og skulker så snart Du skal ud af hulen, og det er dog værst for Dig selv, om Du ikke kommer herhen, da jeg frygter der ingen anden tager sig af Dig med nødvendig og gavnlig formaning; dog kan Du på
 15 nærmere ansøgning nok vente dispensation for i vinter. Medfølgende lille afhandling er væsenlig gengivelse af et foredrag på naturforsker-mødet i Stockholm ifjor; de kendsgerninger og forklaringer, som angå det nordl. Jyllands forhold ere ny.

Jeg begynder snart at blive ked af den sport at være med til at
 20 gøre jagt på Askoviterne, så at jeg til en forandring får lyst til at tage et og andet af Deres punkter i forsvar, hvad jeg gjorde for et par dage siden ved et konvent hos kapellanen i Gedved; jeg troer, at der *måske* nok er mere i ham end det ser ud til, han har bl.a. gode bøger og læser dem også, har studeret S. Kierkegaard. Sin
 25 Grundtvigianisme er han vist kommen uskyldig til. -

Det væmmelige ved Askov-skidtet ligger jo i 1) at det er et for de flestes vedkommende (naturligvis ikke for lurendrejerer Schröder) uforberedt indfald, 2) at man taler om at holde folkekirken sammen på samme tid som man (d.v.s. de enkelte, der vidste hvad de gjorde)
 30 godt ved, at man vanskelig kunde vække større harme og modstand end netop ved det man har gjort, 3) ved at det hele giver sig mine af at være kirkeligt, men er politisk i sin grund og en langt værre sammenblanding end statskirken nogensinde har været, og 4) fordi Grundtvigianerne i stedet for at gøre bod i sæk og aske over at have
 35 sluttet venskab med Guds fjender, benytte det øjeblik, da en del af deres parti således har bedudket sig med skændsel, til at ville reformere kirken. *Finis Grundtvigianismi!* som kirkelig retning, så vist som den hovedinteresse, der nu leder dem, ikke er den kirkelige, men den politiske, og såvist som den Askovske prestefriheds formål ikke er at skaffe kristenlivet bedre vilkår, men at behage mængden

inkl. de ikke-kristne. Ja det er ikke Dig jeg skænder på, eftersom Du vel sørger mere end jeg over partiets skam, og til ære for Dig er den som alvorligst har påtalt den.

Jeg kan ikke sige, at jeg for øjeblikket nyder megen folkegunst her, da jeg benytter de lejligheder, der ere flest samlede som høst-prædiken og den største altergang, til at angribe deres gamle vaner og måde at indrette deres liv på; dog er det ligesom begyndt at tegne bedre, idet nogle synes at stille sig mindre fjendtligt til en kristendom, som gør fordringer. Du må erindre, at her er ganske råt, højst nogle spor af overfladisk folkelig ukirkelig Grundtvigianisme, som bestod i at alle mennesker rendte ud og ind hos kapellanen i Østbirk, som holdt åbent hus, hvad de godt kunde lide naturligvis; skulde man holde selskabelig omgang med alle gårdmændene og tåle dem som kadaveranbringere i sit hus, så vilde jeg skyndsomt se mig om efter en anden håndtering. -

Jeg har havt en indremissionær her, hvad der blev påskønnet som et faktisk bevis på at jeg ikke begærer noget monopol på at vejlede sjælene. Enhver prest vilde gøre vel i en gang imellem at få en lægmand til at prædike for at forebygge den nævnte mistanke, som man selv let skønner ikke er ganske ugrundet, eftersom der er en og anden "gejstlig" fornemmelse, der står imod.

Ifald jeg bedømmer den ny bisp ret, så er han ligeså stokkonservativ som Brammer, men mangler dennes praktiske klogskab, skønt han i åndelig hensende er en betydeligere mand. "Værer faste, ubevægelige" lagde Martensen ham på sinde, og han vil nok være ubevægelig, det har ingen nød, men også støde sig på kanter, som Brammer kunde undgå. En hjertelig hilsen og ønske om en god Jul til Dig og Dit hus fra min kone og mig.

30

Din tro ven
J. S. Deichmann Branth

[I brevs margin]: Kan Du noget sted finde noget mere end hvad der står i Rothes Apostolske osv. s. 217 om den betydning, hvori man i oldtiden tog "communio sanctorum"?

35

60. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

[22/12-1881]

Kjære gamle Ven.

5

Tak for dit Brev fra forleden; jeg anede ikke, at du bildte dig ind, at jeg i dette Aar tænkte paa at flytte mig saa højt op som til Danmarks højeste Punkt; det er en Forlystelse, jeg har forbeholdt mig til en lysere Aarstid; det kommer mig forresten for, at du i Sommer
 10 rent ud udtalte, at du aldrig ventede, jeg kunde overkomme at besøge eder, hvad jeg den Gang i mit stille Sind tænkte, jeg dog skulde prøve paa at modbevise; men jeg forestillede mig ganske vist samtidigt, at der vilde undes mig nogen Tid til at gjøre Tilløb til det. Imidlertid modtager jeg jo med Skjønsomhed den tilbudte
 15 Absolution for det, som er sket, og ikke lader sig gjøre om igjen i dette Aar.

Hvad angaar den Sag, du talte om allerede i Sommer, hvad den ældste kirkelige Forstaaelse er af *communio sanctorum*, da har jeg ofte havt det i Tanker og har ogsaa set efter paa forskjellige Steder
 20 derom; men det hele, jeg har fundet, er, hvad Sailer anfører i sin *thesaurus ecclesiasticus*, at *κοινωνία* fra gammel Tid bruges om den hellige Nadver, som jo Katholikerne stedse endnu benævner *Communion*. Han anfører saaledes Dionys Areop; Chrystomus; Joh. Damascenus, af hvem han f.Eks. anfører Ordet, at Nadveren
 25 *κοινωνία λέγεται τε καὶ ἔστι ν ἀληθῶς, διὰ τὸ κοινωνεῖν ἡμᾶς δι' αὐτῆς τῷ Χριστῷ*. Han henviser naturligvis ligeledes til 1. Cor 10, 16 samt en hel Række andre græske Kirkefædre. Men har nu *κοινωνία* og *communio* havt denne Betydning fra først af, finder jeg det mueligt, at *κοινωνία τῶν ἁγίων* og *communio sanctorum* maa
 30 forstaaes i Henhold dertil, som det da forresten er vitterligt nok, at man altid har sat dette Led i nogen Sammenhæng med "Communionen". Om saa nu denne Forstaaelse om "Nadveren" kun skal sige selve det udvortes Sakramente, eller om det ikke snarere, som Joh. Damascenus vil, har Hensyn til det hele Samfund, højt og lavt,
 35 som Nadveren giver Del i, er jo en anden Sag; og saa er man atter lige nær. Spørgsmaalet kommer da til at dreje sig om, hvem "de hellige" er, og dette Udtryk kan vel bruges ikke blot om Menneskene men ogsaa om Englene.

Jeg har med Fornøjelse læst din Afhandling om Forholdene i Nordjylland; det var morsomt, at du har fundet Værkstedet, hvor

”Rimmerne” dannes; thi det er jo mer end sandsynligt, at det, der sker nu, er ogsaa sket paa samme Maade forhen. At det skulde være grundstødende Isbjerg, som har vredet og foldet Lagene i vore Sandbakker, hvad jeg saa tidt har set paa med Forundring, forekommer mig ikke slet saa indlysende som det om Rimmerne; men da jeg naturligvis ingen bedre Forklaring er i Besiddelse af, saa tager jeg imod den, som den bydes.

Det er rimeligt, som du skriver, at du snart er øm i Enden af at ride paa Askovmændene; det har forundret mig at se dig i Flok med de andre forargede Ærværdigheder i Conventet i Horsens eller Vejle, hvor det var, I gav eders beklemt Hjerter Luft; jeg fandt noget meget komisk i, at du holder paa Forpligtelsen til den ausborgske Confession, den der dog neppe kan være noget egentlig Udtryk for din Anskuelse; hvad gjør man imidlertid ikke, naar man er i Flok. I Askov handlede man i Flok og under gjensidig Ophidselse, og nu ser man ”Gejstligheden” gjøre ligesaa. Der skal ellers noget til, for at faa den Slags Folk ud af deres Ro og Ligevægt d.v.s. Slummer; men det ses, at dette Møde i Askov har kunnet bringe dem i Gevær alle vegne. Jeg kan ikke komme bort fra, at vi kunde trænge til meget af det, som der nede blev forlangt; alt, hvad der kan hjælpe til, at officiel Usandhed bliver sparsommere, anser jeg for et Gode; og vi er belemret med ikke lidt af den Art. Men det er i sin Orden, at ”Gejstligheden” holder paa alt gudeligt Skin; det er ligefrem dens Embedsgjerning. Noget af det, der forlangtes, faa vi vel sagtens nok, naar nu Støvet har lagt sig, saa Mødet gjør alligevel sin Nytte. Man ser jo, at de fleste, baade Rørdam, Fr. Nielsen og selv Cultusministeren indrømme, at der kun indrømmes noget med Hensyn til Confirmation, Brudevielse, Præsteløfte, Revision af Alterbog; og blot der sker noget, saa holder det vel en Tid endnu, men vælger man dette, at være ”faste og ubevægelige”, saa kan det let rive ud baade her og der.

Vor nye Bisp er sagtens stivet godt af til at begynde med; jeg havde ganske gode Tanker om ham, efter hvad jeg har hørt om hans Færd ved Pastorseminariet; men et er jo Theori et andet Praksis; og efter S. Rørdams Sigende er han *meget* bitter mod alt, hvad der smager af Grundtvig, saa man jo nok kan slutte deraf, hvad Melodi han gaar paa.

Jeg har for nylig læst en meget morsom Bog af Martensen om Jakob Böhme; jeg synes, det er den bedste Bog, han har skrevet; man ser ham der mere uforbeholden end noget andet Sted; han er

ganske som en anden snaksom gammel Mand, der taler løst og fast, er ikke saa lidt oratorisk, sætter sig ud over al Naturvidenskab, saa han intet vil vide af et uendeligt Rum osv. Han er meget fornøjelig, ret elskværdig, hvormed ikke er sagt, at man er villig til at sige Ja til det, han docerer; men han lukker smukt op for sit Hjærte.

Jeg vil i denne Juleferie prøve paa at lade afstemme om Indførelse af Tillæget til Psalmebogen, blot det nu maatte lykkes at faa det. Paa en Maade er Psalmerne i det altfor gode til os, som vi samles i vor Kirke; men man maa, som Spurgeon siger, se til at finde paa noget nyt af og til, hvis ikke hele Flokken skal falde i Søvn. Du har vel læst Spurgeons pastoraltheol. Forelæsninger; trods alle de muntre og sande Bemærkninger, der findes, er det dog noget ganske besynderligt skruet noget, hvorom jeg uafbrudt maa sige: Nej, det duer ikke for os, om det ellers duer for nogen.

Nu vil jeg, kjære Ven, ønske dig en glad Jul; jeg ved, at du ikke regner Juletræ og Julegrød ret højt; men Julen har jo ogsaa det, som mere er, "en stor Glæde" at meddele, og Gud give eder en god og passende Del deraf.

Din gamle Ven
Otto Møller

Gylling Pstgrd. 22/12 81

61. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

Snetrup 7 Febr. 82

Kære prøvede ven!

Jeg har hørt, at den Satans engel, som hedder Skarlagensfeber, har fået tilladelse til at slå Dig - jeg kan ikke sige, at sorg og smerte komme fra Gud ganske på samme måde som alt godt.

Jeg anses ikke for at være, og føler mig heller ingenlunde som et ulykkeligt menneske, men Du har dog alligevel i den hensende, hvor Du nu igen er bleven ramt været heldigere end jeg, eller vilde Du hellere slet ikke have haft de børn Du nu har mistet? eller er den glæde, Du har haft af dem ingenting?

Dersom vejr, heste osv. ikke forbyde det, så håber jeg på fredag henad middag at være hos Eder og vil hellere end at køre hjem om

aftenen blive til løverdag morgen. Hils Din hustru.

Din hengivne
J. Branth

5

62. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

Sneptrup 29 Marts 82

10 Gamle ven!

Hermed følger de lånte bøger med tak. Mest fornøjelse havde jeg af Blædels liv. Hvem der tænkte lige så lidt på sin magelighed! Martensens bog kan efter min mening ikke kaldes betydelig uden til
15 at vise hans skavanker; jeg er for meget naturforsker til at goutere den genre, som jeg synes Paulus træffende betegner med *εμβατευειν εις α ουκ εωρακεν*; hoslagt et par bemærkninger om enkeltheder. Feilbergs bog ved jeg slet ikke hvad er til; således at give sig hen til ubestemt drømmeri kan være godt i skumringen som hvile,
20 men det er ikke nogen impuls, så vist som det snarere, når det drives i stor målestok, spilder sjælskraft og ødelægger muligheder. Men folk kunne naturligvis godt lide at blive tænkere for så billigt køb. Tendensen i Triers kulturhist. personligheder er jo skidt og for-dærvelig, da bagtanken i dem alle er at kristentro er unyttig og
25 overflødig til et sundt og ædelt liv.

Jeg erindrer ikke, om jeg svarede på Din beskyldning for inkonsekvens i at misbillige prestefrihed når jeg og mange andre selv tage os adskillige friheder, hvad der ligger nær nok, nemlig at fordi man holder af en gang imellem at lukke et vindue op, så fører konsekvensen ingenlunde med sig, at man bør rive hele væggen ned.
30 Erfaringen viser ikke at det er sundt, hverken at tilspigre vinduerne eller at bo under åben himmel; det første er slemt, men det sidste er værre. Ligeledes viser erfaringen heldigvis, at om også en families medlemmer kunne være af noget forskellig mening om hvor tidt
35 og hvor meget man må have lov at lukke op, så kan samlivet dog gå ganske godt alligevel, og kirkehistorien viser da det samme for kirkehusets vedkommende.

Underligt synes mig at Askovmændene ikke kan se, at folkekirkens ophævelse som kirke med erklæring om at det kun er en borgerlig anstalt, øjeblikkelig vil medføre, at alle prester og menig-

heder, som ikke vil nøjes med at være borgerlig institution (og det vil hverken Grundtvigianerne eller nogen anden retning), slutte sig sammen i samfund, der ville antage en langt skarpere og mere afvisende holdning mod hverandre end hidtil, så at folkekirken kan
 5 blive et rent navn, og virkeligheden to eller tre kirker, som skarpt ville fejde på hverandre og ingenlunde hæmmes af følelsen af dog at tjene samme kirke, hvilken følelse dog hidtil har været tilstede. Vil man have krig på kniven, så er prestefriheden vejen. For Grundtvigianerne vilde det få de værste følger, da de kirkelige Grundtvigianere vilde komme i et meget ringe mindretal mod de folkelige, uden noget rygstød udenfor partiet. Jeg har tænkt meget på Eder, siden jeg var i Gylling, troer også, at I skulle komme vel igennem.

15
 Din hengivne
 J. S. Deichmann Branth

Bilag til brev nr. 62: bemærkninger til Martensen: Jacob Böhme

20 S. 6-7 Den blanke solbeskinnede tintallerken, hvis fiksering bragte Böhme i en ekstatiske-nervøs tilstand, minder om et hyppigt magnetiseringsekperiment, også om den hvide kridtstregs virkning på en *høne*, der lægges således henad strengen, at den kommer til at stirre på den.

25 S. 27 "mellemvæsen mellem ånd og legemlighed, en subtilere spirituøs kraftighed" - huha, hvilket nonsens, men som altid hos M., klart nonsens.

S. 233 Istdtf. at sige at Kristi androgynitet efter opstandelsen næppe af nogen kan betvivles læs: "næppe af nogen kan vides", da sagen
 30 ikke er undersøgt og af kristne msker heller ikke kunde ønskes undersøgt.

S. 203 Istdtf. at tale om at "forskellen mellem det mandlige og det kvindelige konsentrerer sig på bugen" - ekspl. på monstrøs, forskruet og samtidig snerpet og mindre renlig udtryksmåde - sig dog hellere:
 35 hvor kønsdelene findes. Udtrykket er vist ellers nyt - fy for en ulykke.

63. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

Sneptrup 22/6 82

Gamle ven!

5

Mandag 3 Juli skal jeg ved konventet i Vejle tale om forskellen mellem tro og lære påvist ved forsoningsdogmets historie, gående ud på at vise, at medens forsoningstroen har været den samme til alle tider, har dogmet derom til forskellige tider set meget forskelligt ud, og at dets nuværende ortodokse form ikke er tilfredsstillende og navnlig ikke er Anselms lære, som det udgives for, samt at man vilde gøre vel i at være noget strengere i troen og noget fordrageligere i læren.

Konventet holdes på Munkebjerg, hvorhen man afgår fra Vejle kl. 12. Da Du burde møde og løfte Din røst i en sag, som Du har arbejdet med, og som ligger Dig på sinde, så vil jeg mane Dig derom, skønt jeg kender Dine murmeldyrs tendenser for godt til at gøre sikker regning på Dig ved den lejlighed til at krybe ud af hulen. Imidlertid troer jeg at kende situationen godt nok til at kunne forsikre Dig om, at Din nærværelse vil være velkommen ikke blot for mig.

25

Din hengivne
J. S. Deichmann Branth

64. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

[15/12-1882]

30 Gamle Ven.

Jeg mærker jo, at Aaret lakker mod sin Udgang, uden at det er bleven til Virkelighed, hvad jeg dog ikke har undladt at tænke på: at besøge dig. Jeg har ingen Steder været, naar undtages, at jeg blev nødt hen at staa Fadder til Nørregaards lille Søn; og jeg kan ikke komme over det at tage ud, dels fordi mit Sind tiljævn er nedtrykt, dels fordi jeg har denne plagende Asthma at drages med. Følgen bliver, at jeg sidder mer og mere inde og indskrænker min Færdsel til at gaa rundt om mit Bord; jeg kan ikke engang gaa ud i Haven; men maatte holde op dermed i Oktober, da jeg ikke kan

drage Aande, naar Luften er kold og i nogen Bevægelse. Men dette Fængselsliv, hvortil jeg maa vænne mig, fører jo atter til, at jeg saa saare nødigt vilde, at mine gamle Venner skulde slaa Haanden af mig, saa de baade hørte op med at besøge mig og endog med at skrive mig til.

Naar man ikke bor længere fra hinanden, end vi nu gjør, skulde man jo efter gammel Regning ikke behøve at skrive sammen, fordi man maatte kunne holde Farvandet aabent; men det gaar nu ikke, og det er jo rimeligt nok, at det ene og alene er min Skyld, saa du nok kom her af og til, kun jeg saa igjen kom hen til dig. Jeg griber nu da til Nødhjælpen, haabende, at det dog skal føre til, at du lader Naade gaa for Ret og kommer ihu, at det var stedse mig, der i gamle Dage holdt Omgangen vedlige, idet jeg vist søgte dig ti Gange, for hver Gang du kom hen til mig. Jeg gjør saaledes Regning paa, at jeg har noget tilgode, som nu skal vederlægges mig, da jeg er bleven gammel og skrøbelig.

Det sidste, jeg hørte fra dig, var om Mødet, der skulde holde[s] nede ved Vejle, hvor du vilde tale om Forsoningen. Om denne Sag har jeg jo ogsaa dannet mig mine Tanker, men at *tale* derom med det almene Præsteskab føler jeg slet ingen Lyst til, da de i Almindelighed ikke er til at *tale* med om saadant, eftersom de ingen *egen* Mening har og derfor heller ikke kan forstaa, at Andre kan eller tør have det. Jo mere man selv gaar og tosser i det gamle fortraadte Spor, jo mindre kan man forlige sig med, at Andre ikke finde Smag i det, ja kan slet ikke tænke sig, at der kan gaas udenfor det paa en skikkelig Maade. Du maa vel sagtens ogsaa ved hin Lejlighed have erfaret, hvor trangt det er at forsøge Forhandling med dem, der i Grunden ikke ved, hvad der er at forhandle om, eller at den orthodoxe Lære er kun en Del af denne Forhandling, der er gaaet i staa for længe siden. Jeg antager ikke, at du har haft noget Udbytte eller nogen Tilfredsstillelse af hint Møde!

Jeg hørte fornylig fra Kirkeby, at der tænkes paa at faa oprettet et stort Convent i Aarhus i Lighed med, som der er i Sjælland og Fyn, og deraf synes han at vente sig ikke saa lidt. Det kan naturligvis være mig det samme, at noget saadant sættes i Gang, men jeg vil ikke være Medindbyder, som man nok vil opfordre mig til; thi dels kommer jeg ikke med til det, dels antager jeg, det bliver med Vrøvl. Jeg ser jo nok, hvad de prate om i Roskilde og Odense, men jeg har ikke Fornemmelse af, at der udrettes det mindste ved det. Har man Noget, man vil have Folk til at sige deres Mening om, kan

man jo skrive det offentligt, saa kan, hvem der vil, være med; mundtlig Forhandling sætter jeg kun Pris paa, naar den er med en enkelt, der kan forstaa en og vil høre velvilligt; og det var en herlig Ting, naar man havde en saadan Nabo, man kunde mødes med tidt og have

5 Ro til at tale sig helt ud for.

I dette Stykke er Præsterne i de store Byer godt stillede, thi de kan ret være hinanden til Tjeneste, naar de da ellers kan forliges, og i Kjøbenhavn skulde man tro, at der dog vel i Almindelighed maa være nogle af lignende Aand. Alligevel beklager Skat Rørdam
10 sig i Sommer over, at der egentlig ingen var derovre, som han ret kunde betro sig til og udtale sig for; den, der skulde staa ham nærmest, var jo Brandt, men han bliver nu gammel; og de, der ret skal kunne staa hinanden bi, maa ganske vist omtrent være jævnaldrende. Jeg spurgte ham om, om han ikke kunde have Glæde og Udbytte
15 af at komme op til Martensen; men han sagde, at det havde han prøvet paa én Gang, men skulde nok tage sig i Agt for det herefter. M. havde gjort sig grov og kaldt hans Virksomhed "sekterisk". Hvor dog Martensen er en gammel Tosse!

Det var mig en stor Vederkvægelse, da samme S. Rørdam var
20 her: vi kunde saa udmærket komme ud af det med hinanden i gamle Dage, og nu næsten bedre. Han havde sin Kone med her, og det er et rigtigt sundt og godt Menneske, som min Kone blev meget glad ved, som hun da ogsaa gjorde ved din Kone. Naar Mændene skal kunne have det godt med hinanden, maa det samme være
25 Tilfældet med Konerne; jeg kan fornemme det med Kirkeby, at vort gamle Venskab lider svært under, at hans Kone ikke kan goutere os; det virker tilbage paa ham, og hver Gang vi komme sammen, er der en hel Del, jeg maa have ryddet af Vejen af det, der har hobet sig op, før vi kan ret have det paa den gamle Maade
30 med hinanden. Hans Kone er nemlig saa meget skinsyg paa mig, fordi hun synes, at Kirkeby holdt for meget af mig og taalte for meget af mig. Det er en ejendommelig Skinsyge.

Du har vel læst Gr.'s og Ingemanns Brevveksling, som jeg har havt megen Glæde af. Disse to Mænd tabe ikke ved, at deres Breve blive
35 læste af Andre, hvad ellers er Tilfældet med saa mange berømte Mænd, at deres Breve vise, de var meget smaalige, forfængelige osv. men strammede sig op til at se anderledes ud fra Offentligheden. Ingen er dette i højere Grad Tilfældet med end med Mynster. Jeg er naturligvis bedst fornøjet med Grundtvigs Breve; dog maa jeg sige, at det sidste aldeles ikke staar mig an, hvor han paa en Maade opsiger

Ingemann *christeligt* Broderskab paa Grund af hans Meninger om Opstandelsen. Jeg vil gjerne tro, at det har været noget luftigt Sværmeri, Ingemann har været inde paa, men jeg kan aldrig forlige mig med den kolde og barske Besked, som Grundtvig ender med
 5 at give ham, og dermed ender da ogsaa deres Skriven til hinanden. Men naar man ser bort fra denne stødende Afslutning, er det ellers fornøjeligt at se dem dele alt med hinanden i de mange Aar.

Jeg har i disse Dage læst det udkomne af Martensens Levnet, og ærgret mig over ham paa mange Maader. Der er jo noget hos ham,
 10 jeg ikke kan andet end holde af, og derfor gjør det mig ondt at se ham klæde sig selv af. Lige fra først af, fra hans Ungdom mærker man det, at M. ikke søger en *Tjeneste* for noget stort, men søger sit "eget".

Det er godt nok med dette at vaage over sin *Selvstændighed*,
 15 men hellere tænke mindre paa det og give sig hen i *Tjeneste* for noget godt og stort, hvor det kalder ad en. Schleiermacher kunde han omtrent knæle for, men han forstod ogsaa at smøre ham om Munden med det, Martensen holdt af at høre. Alt drejer sig jo forresten om, hvilke af Aarhundredets Stormænd, der har været saa
 20 venlige at vise ham Opmærksomhed, og den største Genius, han traf, eller den, der da drog ham stærkest til sig, var Fru Hejberg, som han tillader sig at kalde kun: "Johanne Louise"! Jeg synes, jeg paa hans Vegne er undselig over, at det har sig saaledes; men det forklarer jo meget godt, at Martensen alligevel væsentligt er *Æsthetiker* og har
 25 sin aandelige Verden sammen med Göthe, Lenau, Oehlenschlæger osv - ja fremfor alle med Hejberg og Kone og Moder, man har stedse fundet den enfoldige christne Menighed for fattig og udannet til, at han kunde have sin Rod der. Jeg tror, det var heldigst for ham, om han ikke kom til at fortsætte dette Skrift, der rettest burde
 30 hedde: "Aus meinem Leben, Dichtung und Wahrheit", thi det er en Afklaring ganske som Göthes. Man faar at vide, med hvilke ofre han er bleven den beundrede Mand, har er.

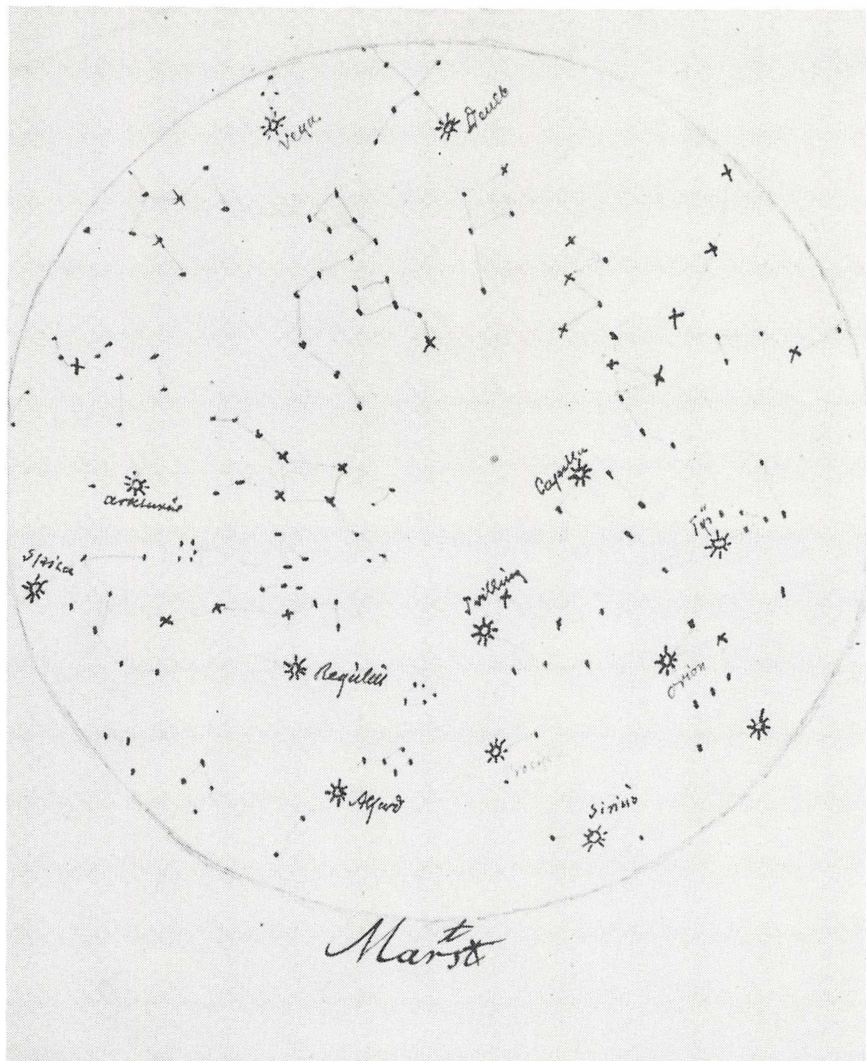
Det falder mig ind, at han siger et Sted i dette Skrift, at "Grundtvig blev ligesaa meget overvurderet tilsidst, som han fra først af blev
 35 undervurderet". Er det forresten ikke noget *Vrøvl*? thi det var jo ikke *de samme*, der først undervurderede og siden overvurderede ham. Sandheden er vel den, at han fra først af havde kun faa siden mange Beundrere, og det kan jo gjerne være, at Beundringen hos mange var overdreven og taabelig; men det var den vist ligesaa vel i Begyndelsen som tilsidst. Han siger fremdeles, at Gr. ikke kunde

Johanne Holm, O.M.'s hustru. Foto F. W. Schmidt, Horsens. Billedet stammer fra 1870'erne. (K.B.'s billedsamling).

Johanne Holm med to børn. Børnene er muligvis hendes og O.M.'s børn, Asger og Marie Elisabeth, der døde i 1882. (K.B.'s billedsamling).

I slutningen af 1880'erne genoptog O.M. sin gamle interesse for astronomi til glæde for sønnen Erik Møller. Stjernekortet er tegnet på grundlag af stjernekort i Illustreret Tidende og private observationer (K.B. NKS 4435,4^o – O.M.'s tegninger).

tiltale *de dannede*, saa havde Mynster ikke været, maatte de have forsmægtet i en Ørk. Dette er vist atter noget Snak; thi kunde Gr. overhovedet siges at prædike Evangelium, og det tør Martensen jo ikke negte, saa kan det ikke være en sund Dannelse, der umulig-
 5 gjorde at tiltales af ham. Der tænkes vel i det hele paa den Hejbergske Kreds; men *hvordan* den blev opholdt i Ørken med Mynster og Martensen, kan der vel være mere end en Mening om; jeg har aldrig mærket noget til virksom Christendom fra den Kant; men forresten glemmer jeg da heller ikke, at mit Kjendskab til de Egne er Nul.
 10 Jeg har gennembladet Fru Heibergs Skrift om P. A. Heiberg og Fru Gülleberg; det er en rigtig Skandalehistorie, som kan smage de nyfigne. Den danske Litteratur havde nok forvundet det, om dette var gaaet med de vedkommende Personer i Graven.

Nogen mere Glæde har jeg dog havt af at læse Fr. Hammerichs
 15 Levnet, hvor sær en skruet og forfængelig Person han end har været; han var dog et Menneske, som havde et Hjærte for det, som det er værd at give sit Hjærte til.

Siden du var her i Vinter, har jeg i den meste Tid befattet mig med Aabenbaringen og jeg synes, at jeg kan nu se meget mere Vej i
 20 den, end jeg kan finde, at de tidligere Fortolkere har kunnet. •Jeg har ogsaa nedskrevet mine Tanker derom, men det har vel lange Udsigter med, at jeg bliver færdig til at give det ud, om det ellers sker nogensinde. Thi den nærværende Tid er da en ubehagelig urolig og stundesløs Tid, optaget mest af Støj. Vi har her gjort os megen
 25 Umage for at samle ind til Vaaben, for dog at gjøre noget for Forsvaret. Min Kone tænkte paa derom at skrive til din Kone, men lod det være, da hun tænkte, at hun vel nok ad anden Vej kom efter det, hvis hun ellers kunde være med til det. Lev nu vel gamle Ven, og Gud give eder en glædelig Jul efter eders Behov.

30

Din Ven
 Otto Møller

Gylling d. 15 Decbr. 82

35 65. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

Snetrup 7 Febr. 83

Kære gamle ven!

Ikke skal jeg negte, at jeg blev lidt blød om hjertet, da jeg læste

Dit sidste brev og så, at Du ikke befandt Dig vel, hverken på den ene eller anden måde. Så må jeg gøre Dig opmærksom på, at det er en nåde, som man skal være glad for, når man kan bøje sig for stormen så blødt og sagtelig, og hverken ruskes fra rode, eller er
5 så stiv, at man lader det knage i hjerte og sjæl hellere end at bøje sig, således som Martensens gode ven Lenau, der i al sin afmagt sagde: Ich duck mich nicht. Salomon var i mange måder en fornuftig mand, der rigtignok ligesom andre vismænd så langt længere end han kunde gå, når han advarede imod de to yderligheder: blive
10 forsagt og ringeagte revselsen, men vist er det, at vi alle hælde til det ene eller andet.

Om Du i sin tid besøgte mig så meget mere end jeg Dig, ved jeg ikke, men jeg takker Dig i alt fald, fordi det står således for Dig, selv om det virkelige forhold skulde være, at Du - ligesom det var
15 tilfældet med mig - i trang til menneskeligt selskab stundum har gået omkring i gaderne med lyst til at besøge denne og hin, men så syntes, at det kunde ikke gå an, fordi det var at komme for tidt.

Man behøver desværre ikke at være syg for at være ilde tilmode over stillingen i stat og kirke. Fædrelandets historie kan man ikke
20 læse noget større om, uden at det gjør ondt ved tanken om landets uophørlige nedgang, og ved følelsen af at det "menige folk" ikke har spor af følelse for sit fædreland. Se en mand som Jens Busk, begyndt i ånden, men endt med uden hensyn til alt hvad der hedder samvittighed at gå med til hvilkensomhelst løgn og åndsfor nægtelse
25 og uretfærdighed. Og medens venstre giver Kajafas parti, hensynløs iver for sine onde formål, giver højre con amore Pilatus, lægger hænderne i skødet for ikke at udsætte sig for vrede og ubehageligheder. Det skulde bare være venstre, som havde været ved magten i 10 år, hvor vilde så højre været tilintetgjort og knust.

Og så i kirkelig hensende; dersom presterne havde vidst en lille smule hvad de vilde, og ikke havde ladet sig imponere af skrål, så vilde folkekirken have havt det den trænger til, en menighedsrepræsentation med kirketugt og en virkelig deltagelse fra lægfolkets side, thi dette er dog alvorlig talt næppe ringere end "gejstligheden",
35 og den menneskelige natur er nu en gang således indrettet, at hvad man ingen indflydelse har på, det taber man interessen for, og derfor kan det også være, dersom "gejstligheden" ikke tager sken i en anden hånd, at folkekirken falder en skøn dag ubemærket, ubegrædt og hæderløs. Grundtvigianerne ere slemme, meget slemme, men de højkirkelige ere en ren pest.

Man skulde jo tro, at Martensen ikke var rigtig klog, dersom han virkelig har betegnet [S. Rørdams virksomhed] som sekterisk, men dette udtryk er dog vel ikke brugt af Martensen, men kun S. Rørdams gengivelse af Martensens formentlige opfattelse af ham? At
 5 Martensen er aldeles færdig i Grundtvigianernes øjne er nu en anden sag; den mand, der har vovet at medtage "det vævende" som hørende med til at karakterisere Grundtvigs stil, er jo naturligvis i alle rettroende Grundtvigianeres øjne i det mindste en af Anti-
 10 kristens forløbere. I mine øjne er betegnelsen grusomt træffende; hvilken Ikke-Grundtvigianer kan holde ud at læse hvad Grundtvig skriver (d.v.s. hans udviklinger)? og hvorfor er det? Desuagtet kan Grundtvig godt være en større personlighed end Martensen, til hvis fremstillingsgave jeg ikke kender mage. Heller ikke viser hans meddelelser M. således optaget af eget jeg og egen storhed, således
 15 som f.e. Mynster.

Jeg er bange for at vor "dyrlæge" - således betegnede S. Kierkegaard i et af "Øjeblikkene" nuv. biskop Fog, der havde skrevet imod ham; fordi Fog mente, at også dyrene måtte nyde godt af statskirkens kristendommen udbredende magt, karakteristisk!
 20 det glæder mig med en ondskabsfuld glæde at jeg erindrer det - mest ligner Mynster i sindelag af vore kirkelige størrelser.

Jeg var meget tilfreds med virkningen af mit foredrag i Vejle i sommer, da jeg ikke blev forkættet, hvilket jeg var belavet på - ja provst Brammer sagde jo rigtignok, at han gerne vilde, men til-
 25 troede sig ikke i øjeblikket at kunne gendrive min historiske fremstilling. Men så mærker man altid, når man reducerer formentlige trossætninger til læresætninger, at man får tilhæng af dem, der mene, at det skal ikke tages så nøje med trossager heller, og som altså heller ikke kunne gøre skel. De fleste prester ere honette leje-
 30 svende d.v.s. de ville som ærlige kirkens tjenere tro og forsvare alt hvad kirken forlanger; det er i det mindste for øjeblikket sammenhængen med den meget priste "trosenhed" i folkekirken. Det er jo ynkeligt nok at bemærke i de mindre kredse, hvorledes det alt er på anden hånd, - undertiden deriblandt Grundtvigske op-
 35 fattelser - og hvorledes man føler sig som indenfor den ortodokse salvelses fårefold; der er næsten noget forfriskende ved det, når så nogen kendeligt gerne vil tale fra leveren, om de end ikke have rigtig mod dertil, som f.e. Andresen i tugthuset; unge Bøttiger i Hansted er der meget i, men han kan vanskelig føre det frem. Balslev, som skal være provst når Guldberg går af, er en typus på

statskirkepresten, personlig godlidende, fremfører trivialiteter med rolig velgørende sikkerhed og citerer jævnlig udsagn af bisper og provster.

Ja Du mærker nok, at det ikke er blot for fornøjelsens skyld jeg kommer sammen med de Hrr., men det skal det heller ikke være; det er Din misforståelse, at Du har trukket Dig tilbage fra alt og muret Dig inde i hulen; ja nu er det måske vanskeligt at oprette, men at Du har gjort fejl deri er vist. Det kan jo ellers nok være, at jeg kommer og besøger Dig henad foråret efter Påske, thi at rejse langt på denne tid med snefog og isslag er ikke tiltalende.

Medfølgende lille Skrift må jo være Dig ubehageligt som Grundtvigianer, men som den, der troer på Guds ord (jeg mener på hvad Gud har sagt) antager jeg at det nolens volens må tiltale Dig, dersom det kan påvises at et alvorligt udhævet Guds ord ikke har en blot forbigående betydning. Min kone hilser Dig og Din.

Din hengivne

J. S. Deichmann Branth

[I brevets margin]: Når jeg kommer og besøger Dig skal Du låne mig Grundtvigs og Ingemanns brevveksel m.fl. bøger som Du i egenskab af Krøsus og Mæcen for den danske literatur er forpligtet til at anskaffe. Hør, sæt nu ikke Joh.Åb. og de sidste ting i et nyt ufejlbart system. Jeg synes vi få så mange, alle ufejlbare systemer derom i den sidste tid; i "Fædrelandet" var der nylig to, af Peter Bregnerød og en anden dogmatiker.

66. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

[10/2-1883]

Kjære gamle Ven.

Det var mig meget behageligt her, hvor jeg sidder indefrossen i Vinter og ikke ser et Menneske uden en enkelt af Sognefolkene, at faa et Brev fra dig og ikke mindre da den medfølgende lille Bog. Jeg har da læst den, og jeg tror nok, jeg kan sige med Sandhed, at jeg har læst den med en god Villie, men det er mig alligevel ikke muligt at faa Rosinen i Pølseenden til at glide ned. Jeg er naturligvis enig med dig om "Hviledagens Nødvendighed", at det er fornødent for alle, der skal arbejde til Nytte, Dyr som Mennesker, at have en regelmæssig Hviledag. Jeg er enig i, at der bør gjøres,

hvad der kan, for at skaffe de arbejdende, særligt de fattige og afhængige denne berettigede Hvile, og jeg vilde helst, at Regeringen tog det i sin Haand, paabød, at alt offentligt Arbejde hvilede saavel som alle Fabrikker og alt Markarbejde; at alle Værtshuse og Dandseboder befaledes lukkede. Jo videre Øvrigheden i saa Henseende vil strække sig jo bedre, thi det vil altid komme de lidende til gode. Har man nu Gave til i saa Henseende at virke ind paa den offentlige Mening, saa er det jo ogsaa rigtigt, at man bruger sit Pund; men jeg tror alligevel, at det vilde være heldigere, om det var andre Kræfter, der her tog fat, end just Præsterne. Det ligger nemlig saa nært at mistænke Præsten for, at han her taler for sin egen Fordel, for at faa Folk drevet til den Kirke, han ikke paa den rette Maade kan samle dem til. "Vi maa passe, at vore Forslag ikke lugte af Egennytte", og derfor var det godt, at det var andre end Præster, der tog sig af denne Sag, fremfor alt dette at faa Lovens Tvang anvendt; og jeg er ganske enig med dig i, at et Folk her er vel tjent med at paalægge sig selv Tvang, og at de, som denne Tvang vilde trykke, ere ikke at ynke; thi enten er det Dagdrivere og Sviregaster eller ogsaa umyndige, der ikke forstaa deres eget Tarv; og det er det gode, man nok kan nøde i Folk, og dertil hører ogsaa en Hviledag.

Jeg er selvfølgelig ogsaa enig med dig i, at Hviledagen skal være en *stille* Dag, thi det følger lige frem af, at den er Hviledag; og det falder nu ganske i min Smag, da alle mine Dage mer og mere blive stille Dage, og jeg vænnes mer og mere af med de lystige Dage, hvorefter jeg nok har havt dem, jeg faar. Men som sagt, det stille ligger i Hvilten som saadan. Derimod har jeg vanskeligere med at følge med, naar du driver saa stærkt paa, at Hviledagen skal være en Kirkegangsdag, thi jeg ser hellere, at Folk vælge deres eget Hus end Kirken til at sove i. Det lyder jo ilde, som du skriver, at her i Landet kun 5 a 6 Prc. af Befolkningen komme i Kirke om Søndagen; men det er heller ikke rigtigt saaledes paa disse Enemærker at slaa i Hartkorn. Hvad kan jeg for, at min Nabo Provstens Kirke er tom; der er mange Sogne i Landet, hvor der er baade 20 og 30 Prc. i Kirken, men de fede Kør æder jo af de magre, naar man skal have Gjennemsnit paa dette Omraade. Er det et Sted en ringe Kirkegang, er det i Almindelighed Præstens Skyld, og det er just ikke altid Bevis paa, at Folk er mer verslignsindede end andensteds. Du skriver, at naar Folk ikke trænge til Hvile om Søndagen, saa er det, fordi de dovne de søgne Dage; jeg vilde føje til, at naar de ikke føle Kald til at bruge Søndagen til Kirkegang, er det i Almindelighed grundet i, at

deres Præst dovner de seks Dage hen, saa han ikke kan holde en Prædiken, de kan staa ved at gaa efter. Lad endelig disse dovne Præsters Kirker staa tomme, thi hvad skal Mennesker gaa efter ingen Ting. Og det ved du jo godt, at her ligger Grunden til den simple Kirkegang paa saa mange Steder; var der blot noget at høre, skulde Folk nok faa Tid til og tage sig den Hvile.

Hvorvel jeg i Hovedsagen er enig med dig i, at man skal ikke gjæsterere om Søndagen, og gjør Ret i at spare Tjenestefolkene for overdreven Kokkereren, saa er det dog af de Ting, Præster ikke saa godt kan røre ved; thi det ligger saa nær at bemærke, at Præsten kan sagtens spise smalkost om Søndagen, han der kan spise godt og holde Gjæstereren alle de andre seks Dage; men nu en Arbejdsmand, der maaske kun spiser til Middag med sin Kone og Børn den ene Dag om ugen, der er det rimeligere, at Konen vil gjøre det saa godt for ham som muligt, og at de alle ogsaa i dette Punkt vil gjerne mærke, at det er Søndag. Jeg synes heller ikke om, at Formiddagen skal bruges til dette Madstræv; men det er ikke saa ganske let for en Præst at tale derom, naar han ikke fra de andre Ugedage har rent Mel i sin Pose.

Hvad jeg derimod slet ikke kan se, at du har nogen Ret i, er dit Slutningsudfald mod Grundtvigianismen. Du har det næsten som gamle Cato, at du kan ikke ende nogen Udtalelse uden at bemærke: cæterum censeo, at Gr. er slemme. Man kunde fristes til at tvivle om, at du er rigtigt underrettet paa andre Omraader, du oplyser om, naar man ser, hvor forunderligt enøjet du er paa dette. Det maa jo nu vel være din Mening at ville søge saa mange Medarbejdere som muligt for en god og ret Anvendelse af Hviledagen, men hvis du her vil behandle Grundtvigs Disciple som Modstandere, saa frygter jeg for, at du skyder nogle af de bedste Fæller fra dig; det kan jo nok være, at indre Missionsfolk er ligesaa ivrige for Søndagens rette Brug; men ellers give Grundtvigianerne dem ikke meget efter, thi det er til visse kun i dit Hovede, at de have for Skik at gjøre denne Dag til en lystig Dag.

Du skriver, at der er dem, der slet ingen Søndag vil have af bare Aandelighed; at det særligt er den grundtvigske Retning, ogsaa de alvorligere i dem, der holde paa dette. Efter mit Kjendskab til dette Folkefærd maa jeg erklære, at det er aldeles usandfærdigt; der holdes af al Magt paa Søndagen, paa at det er en Hviledag, men ganske vist i mere end en Forstand forskjellig fra den jødiske Sabbat, som denne holdtes i vor Herres Dage, idet vi holde for, at det er

tilladt at gjøre vel (baade mod sig selv og andre) paa Hviledagen, og holde for, at denne Dag er givet os som en Naade af Gud, er en Guds Gave til os og ikke en Ydelse fra vor Side til ham.

5 Og endelig kan jeg daarligt fatte, at du har kunnet gjemme saa længe paa din Vrede mod Fr. Nielsen og saa levere ham en Kvit-
 10 tering i saa udsøgt bitter en Skikkelse, at hans Snert til dig er Følge af Pirrelighed og Sygelighed, som ellers insinueres at være Følge af Søndagstravlhed. Jeg vilde ønske, at du ikke havde gjort det; jeg kjender slet ikke Fr. Nielsen og har vist grumme lidt Fælles-
 10 skab med ham, saa det er ikke derfor, jeg paataaler hans Behandling af dig; Ef. 4,26 gjælder dig ligesom ham; men der er gaaet mere end en gang Sol ned i det forløbne Aar. Det er imidlertid ikke min Mening at ville holde Skriftemaal for dig; jeg behøver jo kun at tænke paa Sommer for at vide, at du er en Rethaver.

15 Jeg har det nogenlunde i denne Vinter, naar jeg kan holde mig inde; de meget svære Anfald af Asthma, som jeg havde forrige Vinter, har jeg ikke havt; men dette, at jeg maa sidde indemuret, volder saa andre Besværligheder, Congestioner til Hoved osv, saa man er altid i en Klemme. For Tiden har vi Kopper her i Sognet
 20 og har havt dem en Maanedstid; Distriktslægen tager det med megen Ro og synes helst at se, at de brede sig jævnt. Der er død to af dem, men det anfægter ham ikke mere, end at han siger til Folk, at en Kaffepuns er meget bedre derimod end at lade sig revaccinere. Vi Mennesker, der bor i Afkroge, er omtrent retløse og vi fristes stedse
 25 til at tage os selv til Rette, da ingen andre vil tage sig af os. Selv de travle Aviser tie ganske stille med, at der er en saadan farlig Smitsot hos os; var det i en Kjøbstad, hvor de langt bedre kan behandle den, at denne Sygdom brød ud, saa skulde man høre en Allarm.

30 Lev nu vel gamle Ven og Tak, fordi du har Villie til at se hen til mig; tag din Kone med, og Gud bevare eder fra alt ondt.

Din gml. Ven
 Otto Møller

Gylling 10. Febr. 83

35

[I brevets margin]: Jeg vil haabe, du ikke bliver gnaven over dette Brev, der jo egentlig ikke er andet end en Kritik.

67. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

Sneptrup 24/4-83

Gamle ven!

5

Tak for Din slutningsbemærkning, om at Du vil håbe at jeg ikke bliver gnaven over Din kritik, hvori jeg ser et ønske om at jeg ikke skal tage Dig den ilde op, men jeg skrev det jo til Dig, at jeg vidste, at Du som Grundtvigianer måtte misbillige det lille skrift, aldeles
 10 bortset fra om Grundtvig, Grundtvigianisme og Fr. Nielsen vare omtalte deri, og hvorfor måtte Du som Grundtvigianer ikke ynde det? Fordi I ikke ynde hvad der fremdrager Guds lov, pligt, bud, og fordi det tredie bud synes Eder det sted, hvor gærden er lettest at komme over, således at I meget mere sympatisere med en be-
 15 stræbelse for. at se det som et rent jødisk bud af forbigående betydning, end med en påvisning af at det er lige så grundet i naturens eller menneskelivets orden som de andre bud. Dette er en højest uretfærdig insinuation, siger Du måske. Fra hvilken synsmåde mon da Din egen Witz om, at et bud angående hvile om løverdagen an-
 20 vendes på kirkegang om søndagen, gik ud? dog ikke fra en anerkendelse af budets blivende betydning.

Jeg har jo ikke sagt et eneste ord om Grundtvigianernes brug eller misbrug af søndagen, så at Din mindre velvillige ytring, om at upålideligheden af hvad jeg siger derom, vækker tvivl om rigtig-
 25 heden af de andre af mig anførte kendsgerninger, intet har at støtte sig på. Jeg har kun nævnet deres opfattelse, deres betragtning; jeg tænkte på udtrykkelig at have tilføjet, at denne betragtning, ligesom deres hele færd væsenlig var i ord; men en sådan bemærkning vilde naturligvis være bleven taget mig 10 gange værre op. -

30 Til de kvæter, hvormed Du omgiver Dine indrømmelser hører, at man for at skrive om søndagshvilen må tiltro sig evne til at indvirke på den offentlige mening. Mon Du selv, da Du f.eks skrev om politik og kristendom, tiltroede Dig evne til at standse Venstre-Grundtvigianernes udskjelser i væsenlig grad? Jeg antager, at Du
 35 talte, fordi Du følte Dig drevet dertil ved at se misbrugene, og ikke beregnede virkninger. Et andet kvætel er at en prest bør frygte for at tage den sag op af hensyn til mulig mistydning; som om man ved at lade den ligge undgik beskyldningen for at prædike for fordelens skyld; jeg har ellers ingen fordel af den sag, men en del tilsætning ved rejser og uddeling af skrifter, foruden noget arbejde.

At Grundtvigianerne - Du inkl - finde dettte mildest talt ubetimeligt, om ikke ligefrem til skade, ved jeg nok.

At det støder Eder at gøre overslag over antallet af kirkegængere, ved jeg også meget vel; tal og ånd synes I ikke kan forliges. Du har vist aldrig før tænkt på at beregne denne procent, så fjernt ligger det Dig, og derfor skriver Du at "mange steder er der både 20 og 30" pc. Jeg ved nok, at der er god kirkegang i Gylling, men mon der af Gylling sogns c. 1200 indb. (Dine sognebåndsløserer må jo regnes fra) er 30 pc. eller 360 mennesker i kirke den ene søndag med den anden i omtrentligt gennemsnit? Om at det er prestens skyld, når der er ringe kirkegang, udtaler Du Dig således, at det vilde være en aldeles logisk konsekvens at svare på hin dag: "om forladelse, jeg syntes ikke om min prest". Mon Du også vil give Grundtvig skylden for at han i mange år og Gunni Busck til sin død prædikede for meget få tilhørere? At presten ikke må bemærke noget om søndags-gæstereren, fordi han selv æder så grovt de søgne dage, ved jeg ganske oprigtig ikke om Du forbinder nogen bestemt forestilling med eller det er noget, der er løbet Dig i pennen af sig selv.

Den hyppige, af Dig gentagne, bemærkning om at man sammenblander hvad der er en nådegave af Gud og hvad vi yde, har ikke stort på sig. Ansvarer er ideelt endog større for at håne og misbruge en kærligheds-gave end for at luske sig fra en befaling.

Så kommer vi til Fr. Nielsen. Da Du selvfølgelig har glemt og ikke vil efterse hans udtalelser imod mig, afskriver jeg her det rent personlige, forbigående at han forud afleverer en hel mængde mere almindelige grovheder som "fanatiker", "tilsidesætte det 8de bud" og meget mere. "Jeg tænker også, at de, der ere lidt kendte med de kirkelige forhold i Horns herred med en vis forundring have set netop den forrige prest i Elling og Tolne fare frem på den måde. Der er i det mindste i sin tid sendt os mere end et hjertesuk fra kristne i de sogne". Kunde Du nu bare se bort fra, at det er en Grundtvigianer, der værger sin høvding og sit parti med disse ord, så må Du indrømme, at den nærmeste fortolkning af disse noget tvetydige ord er at bemeldte prest ved ukristelig lære eller ugudelig vandel har givet *gentagen og stadig* ("mere end et") grund til sorg for alvorlige kristne i begge hans sogne, der så have til Fr. N. personlig eller vel nærmest til redaktionen af Ktid. henvendt deres klager. Det er jo ikke sagt rentud, men dog så tydelig at det ikke kan misforstås - og i denne mening er det ligefrem *løgn*, om jeg end natur-

ligvis ikke ved om der ligger noget til grund. I alt fald er jeg vis nok på, at professorens kilde ikke er direkte, men hans skørhovedede, sneverhjernede og selvbehagelige onkel af samme navn.

Et angreb af den natur, som ikke blot skælder ud, men ad omveje, på sådan en måde at man i nødsfald kan smutte fra det, tilkendergiver, at man véd sørgeligt meget mere end man vil sige om den angrebne, kan der ikke ties stille til, fordi det vilde være en indrømmelse af, at der er noget om det, er noget, som den angrebne ikke kan tåle at der røres ved. Når jeg nu overfor et giftigt, hadfuldt og løgnagtigt angreb som formildende omstændighed antager, at angriberen ikke har været fuldt tilregnelig, så er dette jo altid en undskyldning, som det også idelig regnes for i det borgerlige retsliv - og at Du ser en ny raffineret bitterhed fra min side deri, det er i virkeligheden ikke i prof. Nielsens favør, thi har han ikke været noget utilregnelig, så har han i denne sag båret sig ad som en skidt karl, hvem man må ønske ikke at have at gøre med, et ønske, som forresten skal være temmelig almindeligt imellem de ikke grundtvigske teologiske studenter. At jeg antyder, at han kan være bleven fjollet af søndagsarbejde er virkelig ikke noget mærkeligt. Hvor mange videnskabsmænd troer Du, der holde hviledag? og Du troer da vist heller ikke, at Fr. N. gør det. Jeg ved desuden, at han var ved at blive småfjollet, hvad et menneske med almindeligt hjerne-system, om også han arbejder strengt, ikke bliver med tilbørlig hvile.

Forði I konservative Grundtvigianere for øjeblikket ere i en pinlig stilling, må I virkelig ikke forlange, at alle andre skal afholde sig fra at røre ved Eders vanartede børn, tilmed da I ikke kunne magte dem; Brandt har jo allerede "slået chamade" lige over for den selvtagne prestefrihed på Mors, og således vil det nok gå med Eder alle (konservative Grundtvigianere), at I modstræbende og højt råbende lade Eder i partifællesskabets navn trække med til prestefrihed og anden folkelig gammen. Eders grundskade er ikke "det lille ord af Herrens mund" med dertil hørende doktriner om dåben m.m.; det er temmelig uskyldigt og ikke farligere end de fleste sektlærdomme. Men Eders grundskade er 1) den fra Grundtvig lånte tvetydige stilling til lovens gyldighed, idet I snart sige: "den gælder", og snart: "den gælder ikke, uden man synes om den". Dette er farligere end Kvækernes forkastelse af sakramenterne; thi Kvækerne tage dog kun et stykke bort af kirkens tag og dække, medens I (nogle afgjort, Du og andre kun med visse sym-

patier) tage den grund (loven, samvittigheden som ubetinget bydende og krævende lydighed) bort, hvori hovedhjørnestenen (Frelseren) er nedlagt, og så står hele huset for fald.

- 2) Hvad jeg ikke før har villet tro om Eder, men dog vistnok forholder sig så (om end nærmest Schrøder er den skyldige, men de fleste også af de gamle traske skønt lidt uvilligt med), nemlig at noget læres eller fremdrages, blot fordi Grundtvig har sagt det, således som prestefrihed.

Det vedgås jo ligefrem: nu skulle vi have det stykke af Grundtvig for - karakteristisk, medens man erklærer, at man ikke vil lade sig hovmesterere af andet, så bøjer man sig for Grundtvig, blot fordi han har sagt det. Et af hans allermest meningsløse forslag, en parallel til hans forslag om almenvæbning uden værnepligtslov, og om forhandling på rigsdagen uden forretningsorden. - det tager man uden al kritik og mener at det skal blive til Grundtvigs ære. Hvornår have I sagt om nogen: de ere udgåede fra os, men de vare ikke af os? Intet af, hvad der er udgået fra Gr., kan I skille Jer ved, kan ikke bringe det over Eders hjerte. Hvor ere *de yngre*, som hævde den ægte kirkelige alvorlige Grundtvigianisme? Ja, jeg ved nok at det gør Dig og andre brave mænd ondt at indrømme det, men vis os dem, så ville vi også glæde os derover, thi det er altid sørgeligt, at se det udarte, som har tegnet lyst.

Ja jeg ved godt, kære Møller, at Du ikke er den stramme karl, som mange anse Dig for, men at Du er langt blødere af sind end Du ser ud til. Ja tag mig det ikke ilde op, men når Du udtaler Dig som vildmand, hvad der undertiden hænder, så kommer jeg til at tænke på vore studenter-dispyter, når Du satte Dit bøsse ansigt op uden dog at være indvortes vred. Jeg tror nu også, at Din Grundtvigianisme, foruden i familieforhold, har *tildels* sin grund i at Du føler 30 trangen til hvad jeg vilde kalde partivarmer (at man varmer sig op ad hverandre, ligesom de Grønlandske hunde på rejser); det var Dig jo pinagtigt, da Lindberg-Bojsen kogte suppe på Dig ved møder og Du således tegnede til at skulle sættes udenfor. Men ved siden af denne gemytlige trang til dyrisk varme har Du en stærk åndelig 35 selvstændighedsfølelse, som kan bringe Dig i kollision med dyrene, især dem, der kun ere selskabsfugle og blive bange eller vrede, når Din samvittighed gør sin ret gældende overfor partiets program.

Jeg har tidt længtes efter at høre til et parti - eftersom jeg ikke er mere af stok og sten end andre mennesker, om jeg end måske nødigere giver mig, men det vil falde lidt vanskeligt at komme ind

i et. Vilde jeg være Grundtvigianer, måtte jeg vist underkaste mig en stræng bod først, og så gik det vist galt endda, uagtet jeg på Din anstiftelse har været med til at bygge på skolen i Soer.

Ja nu har jeg gjort gengæld med kritik og antikritik. Egenlig vilde jeg melde, at jeg næppe kommer til Gylling førend i Juni eller så. I bør have Eders å sænket og Eders kirkegård drænet, men dersom I ikke vil have epidemi, må det være om efteråret. Lev vel med Gud og fred.

10

Din
J. S. Deichmann Branth

68. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

15

Sneptrup 26/5 83

Gamle Ven!

Dersom intet uforudset indtræffer, håber jeg at indtræffe til Gylling tirsdag aften kl 7 eller så for at blive hos Dig til onsdag eftermiddag eller henad aften.

25

Din hengivne
J. S. Deichmann Branth

69. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

[11/11-1883]

30 Kjære gamle Ven.

Jeg sendte dig forleden en lille Bog, som naturligvis burde været ledsaget af et Brev; det er da det mindste, jeg kunde vederlægge dig med, fordi du besøgte mig i Sommer. Men jeg havde den Gang saa meget at gjøre med Skoleeksaminer og den Slags Ting, at jeg maatte lade den lille Bog gaa alene. Jeg er forberedt paa, at der maaske kun er saare faa, der kan finde, at det har noget paa sig med hvad jeg der har udtalt; mine Venner blandt de venstresindede kan jo kun ryste deres Hoveder over min Bornerethed, og selv de, der er højresindede, gjøre vel det samme, idet de finde, som sandt

er, at jeg ligger endogsaa langt bag ved højre. Det faar nu altsammen være, som det vil; for mig er Hovedsagen den, at jeg har faaet lettet min Samvittighed; thi jeg synes, det er aldeles uforsvarligt, at vi alle tie bomstille, som dog ere inderligt utilfreds med det, der gaar
 5 for sig. Det store Tal af Landets Præster ser jo med Harme og Gru paa det, som stilles an midt for vore Øjne; hver i sin Krog og to og to, hvor de komme sammen, tale de om det; men offentligt hersker der fuldstændig Tavshed, som om de enten ikke lagde Mærke til det, eller manglede Mod og Evne til at sige noget mod det. Mig synes
 10 det uforsvarligt og uværdigt. Ved Møder og i Rigsdagen kan vi jo ikke faa noget sagt; vi er stænget ude; men vi har dog Lov endnu til at skrive paa egen Regning mod det og saa tage, hvad deraf følger, ogsaa den Tort: ikke at blive læst, men sparket væk som en Fanatiker. Der er ligesom noget Hekseri med i Spillet; der er ligesom
 15 lagt en Afmagt over os, en Dvale, saa vi kan ikke en Gang sige imod. Nu har jeg tvunget mig selv til at give et Ord med, og vilde ønske, at mange vilde gjøre det; det vilde komme til at give en Forandring, naar alle de, som alvorligt misbillige det skammelige Uvæsen, ogsaa aabent og frejdigt vilde udtale det.

20 Jeg har ellers i den sidste Tid siddet og læst Martensens Levnet. Paa en vis Maade har det tiltalt mig, thi han er altid værd at høre paa; men paa en anden Maade har det givet mig mangfoldigt Anstød og ingenlunde forhøjet mine Tanker om ham. Hans Domme om Grundtvig kan jeg endda nok forlige mig med; han er i saa Henseende ikke saa langt fra Sandheden; hvad han anker paa, er der
 25 noget i, om jeg end ikke holder af, at det er ham, der skal sige det. Man kan gjerne selv se Fejl hos dem, man holder af; men at skulle høre de samme Fejl omtalte med Skadefryd, kan saare. Alligevel kan jeg gjerne finde mig i alt det, han siger om Grundtvig, thi det
 30 er væsentligt sandt, og han har en dyb Kjærlighed til ham, som han ikke kan frigjøre sig fra, hvor meget han end stræber efter det. Han var i Virkeligheden mere tiltrukken af Grundtvig end af Mynster, skjønt Mynster skal staa som et Mønster i alle Maader.

Men forargeligt er det i høj Grad, som han holder Dom over
 35 S. Kierkegaard. Nu er der gaaet 29 Aar, siden Mynster døde og S. K. tog sig paa at feje efter ham. Men i alle disse Aar har Martensen gaaet og gjemt paa meget. I Ethiken holdt han det i sig, men før han "forlader denne Jord", som han i sin højbenede Stil udtrykker sig, skal det ud, at S. K. var kun en Loke, en Mefistofeles, "Anklagelsens Engel", dt.e. Satan, som "glæder sig, jo fler der gaar

fortabt". Det er, synes mig, et Overmaal af Nag og Bitterhed, der her faar Luft; hvordan skal disse to kunne være i den samme Himmel? Martensen kan dog vel ikke forestille sig, at S. K. er udelukket derfra for ikke at gjøre ham Opholdet ubehageligt. Jeg husker nok, 5 at Kierkegaard et Sted skriver om Grundtvig, at "selv i Evigheden vil han være mig ubehagelig"; men det er dog ikke saa galt som at sætte ham helt udenfor, og "Anklagelsens Engel" kan ikke cvigt have Adgang der.

I det hele er Martensen en ganske overordentlig stram Person; 10 han sender Afskedshilsener til alle Sider, til de fyrstelige Personer, til Fru Heiberg osv.; men de laveste, han gaar ned til, er 4 Provster: Rothe, Gude, Andersen og Fog. Han har ikke lagt Mærke til Mennesker af lavere Rang, i hvert Fald ikke staaet i personligt Forhold til dem. Derimod er der en hel Del Personer i Udlandet, han har 15 været meget intimt bundet til. Det skal jo være Stormænd, saaledes Dorner, Niedner o fl; men enten har han ikke været istand til at referere deres dybsindige Udtalelser anderledes, end at Kraften er gaaet af dem, eller ogsaa kunde deres Visdom været at finde her hjemme for meget billigere Pris. Det, som sagt her i Landet, er en 20 almindelig Trivialitet, bliver til noget aparte, naar det er sagt paa en Udenlandsrejse af en Matador hist eller her. Man ser, at Martensen har en stor Svaghed for det fine; han noterer, hvor han har truffen den rette "Elegance"; jeg antager, at det er Udtryk for, at han er opvokset i særligt smaa Kaar, thi ellers vilde han neppe blive saa 25 overvældet af den Slags Ting. Han er vist i Grunden en Smaamand, som har havt Held med sig og havt Evne til at plukke her og der, hvad han har gjort Lykke med. S. Kierkegaard beholder vist Ret i, at han er ingen original Tæinker eller Aand.

Jeg sidder lige nu og læser i en ganske interessant Bog af Listov 30 om Kierkegaards Opfattelse af Luther; det er en Bog, der er skrevet med mere end almindelig Omtanke. Det er ellers forekommet mig, at samme Listovs Bøger om Luther led af Overfladiskhed eller dog Hastværk; men denne lille Bog er bedre med det meste andet, man læser. Det ny theol. Tidsskrift er ikke meget værd; Fr. Nielsen er dog 35 nok den i Fakultetet, der er mest ved, hvor lidt du end personligt kan goutere ham.

Lev nu vel min gamle Ven. Gud give dig og dine, hvad I trænge til baade timeligt og evigt, i Naade.

Din gamle Ven
Otto Møller

5
Gylling 11/11 83

70. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

10
Sneptrup 20 Nov 83

Kære ven!

Tak for Dit brev og Din bog, hvilken sidste jeg som Du vel formoder
15 ikke har noget væsenligt at sige imod og påskønner. Jeg ved ikke om
Du for lidt har indrømmet, at mennesket virkelig er skabningens
konge og herre NB underkonge, ansvarlig for stolkongen. Dog det
vilde ikke forsonet venstremænd og fritænkere om Du havde frem-
hævet det første nok så stærkt, når Du ikke kunde glemme det
20 sidste. Virkning på Grundtvigianske venstremænd venter Du jo
ikke, men alle erklæringer om "kun forståelige for kristne" for-
hindre ikke, at bogen tages rent politisk, roses af højremænd og
lastes af venstremænd; det er en af venstrepolitikens velsignelser,
at alt er en politisk sag d.v.s. partisag, lige fra kristendom til dyrkning
25 af sukkerroer. Det nytter ikke at formane og advare venstremændene;
det gælder om at iltre højre op og tirre deres dvaskhed og fejg-
hed, som ofte harmer mig.

Jeg har skrevet nogle rent politiske artikler i et kbhvnsk højre-
blad til forsvar for venstre d.v.s. med agtelse og velvillie rost venstres
30 driftighed og mod i sammenligning med højre, forklaret bonde-
politikken på naturlig måde, og ikke som pålistet bønderne af for-
førere osv, alt udgående fra den erfaring, at venstre ikke vil og kan
eller tør give efter af frygt for vælgerne, og at der altså ikke er
andet at gøre for højre end at stå fast og bruge sin lovlige magt
35 d.v.s. fylde det tomme rum. Man vil jo gerne prædike for de vantro,
overbevise og slå dem, men de værge sig som bekendt på den ud-
mærkede måde ikke at høre det, og lige så går det med den poli-
tiske forkyndelse, at det blot er meningsfæller, der opbygges der-
ved, men det er også store ting at dette sker. Presterne har Du ret i
ere såre ynkelige - som stand taget - og have knap mod til at afgive

deres stemme ved et valg. De ere ikke til at iltre op, hverken med ondt eller godt og knap værd at tale til, sådanne slimede bløddyr de ere.

Grunden hvorfor jeg har beholdt Dine bøger, for hvis lange lån
5 jeg bringer min tak, var at jeg syntes jeg skulde læse Heuchs bog om
vantroen, men ømmede mig på grund af bogens tykkelse og hans
brede og tunge stil; imidlertid må det indrømmes, at der er meget
godt og træffende deri, har ikke lidet tilfælles med Dit skrift. Farrars
Paulus er ikke fri for vilkårlige tildigtninger og indfald; det bedste
10 deraf har jeg for mange år siden læst hos Neander, kun hvad han
bemærker om Paulus' forhold til Barnabas var mig nyt og anskue-
ligt, på samme tid som Barnabas får en smuk plads som en irenisk og
vidtskuende personlighed kun uvillig mod det skarpt udprægede,
ligesom Kalkar f.eks. Jeg tilføjer endnu, at jeg er enig med Fr. Nielsen
15 i at frimureriets almindelige rod er deisme og den svenske rod mysti-
cisme og gøgl. Det undrer mig at Du ikke kunde se, at hans overfald
på mig var usømmeligt, så at den mildeste forklaring var, at det
skete i et anfald af flyvekuller, som dog ikke udelukkede en giftig
beregnet tvetydighed, men jeg bærer ikke nag til ham, da jeg håber,
20 at han ikke skal komme igen.

Som en slags leje af Dine bøger følger 3 blade med opklæbede
likener, af hvilke Du vil kunne finde de fleste (undtagen de to arter
Cladonia) på træerne i og ved haven under Dine spadseregange.
Kan Du ikke komme så langt, så vil der nok være nogle deraf på
25 Dit brænde. For at tilstå sandheden er det levninger fra en lille
samling, som bispen, da han var her på visitats, klemte mig til at give
sig, skønt jeg trak på det, da jeg ikke anså ham for værdig dertil.
Til gengæld klemte jeg ham af med 10 kr. til søndagsforeningen i
Genève. Han er en livlig og åndrig mand, som interesserer sig for
30 og ved lidt besked med alt muligt, medens Martensen kun anser
teologi og æstetik for at være værd at rejse sig for. Men han
vurderer rigtignok ikke folk efter deres forhold til kristentroen,
medens han i kirkepolitisk hensende hører til de stiveste. Der er
en vis fornøjelig optimisme over ham, formodenlig udsprunget
35 af modeprestens forkælelse; hans synsmåder ere Mynsterske, i per-
sonlige forhold tempererede ved hans åndslivlighed, fordringer gør
han ikke, hverken kirkelige eller personlige, kun om prædikenen

kommer han med gode formelle bemærkninger. Min kone hilser Dig og din kone ligesom jeg gør.

Din hengivne

5

J. S. Deichmann Branth

[I brevets margin]: Nylig var jeg i Kolding om søndagssagen, og boede hos Schjørring, hvem jeg kender fra før. Han er en from og alvorlig troende mand. I næste uge skal jeg til Testrup.

10

71. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

Sneptrup 5 Jan 84

15 Kære gamle ven!

Det er ikke med urette, om Du allerede tidligere har ventet en tak for Din julegave "over Herrens bord", af hvilken jeg synes godt om det jeg har læst - læse opbyggelige skrifter ud af en smøre kan jeg
20 ikke - og tænker at bruge dem som "tanker til eftertanke" ved skriftetaler, som det er et underligt fejlsyn at ville gøre til stødere - jeg mener dem, der anvendes i mortere med den bestemmelse at knuse småt, hvad der må besørges ved andre lejligheder, om der end både kan og skal vinkes af ved Herrens bord, og jeg for min del
25 hverken kan eller vil stræbe at behage dem, der vil, at grundtonen i al forkyndelse skal være: "Gud er god og mennesket er også godt", en tekst, som den gamle slange har behandlet så mesterligt.

Det glæder mig, at Du så temmelig har afholdt Dig fra at være åndrig på Melkisedeks bekostning, en fristelse, som Rabbidere
30 og légende fortolkere sjelden modstå. For en ædruelig historisk betragtning (mindes Du eller har Du hørt Martensen deklamere og fantasere om *ἀπάτωρ, ἀμήτωρ καὶ ἀγενεαλόγητος*?) er han slet ikke så ubegribelig, da man ved at Semiternes gamle navn på den (sande) Gud i Syrien og Mesopotamien er Elion, som i forhandlingen mellem Melkisedek, Abraham og Sodomiterkongen nævnes som den
35 Gud de alle tre kende, også Sodomiterkongen, om end denne måske nok dyrkede ham på afgudisk vis, ligesom siden dyrkelsen "på højene" ikke var afgudsdyrkelse, men frafald fra *Israels* Gud. Troen på Elion er således ganske simpelt troen på den sande Gud, der før Abraham dyrkedes uden særlig Åbenbaring som minde

fra urtiden. Baals eller solens dyrkelse er mange århundreder, vel snarest et årtusende yngre, og de pragtfulde soltempler, hvis ruiner beundres i Baalbek (Heliopolis) og Tadmor (Palmyra) ere endnu yngre, overensstemmende med hedenskabets sædvanlige gang: stadigt
5 længere ned.

Siden jeg er kommen ind på disse ting, har Du lyst at låne pragt- værket: Ebers und Guthe, Palæstina in Wort und Bild, nebst Sinai, med c. 50 fine stålstik og vist c. 1000 udmærkede træsnit (bog-
ladepris c. 90 kr.), så kan Du få de udkomne hefter at låne, da de
10 i denne tilstand godt kunne tåle at forsendes og levere en behage- lig og lærerig læsning, som hverken jager efter at opbygge eller være lærd, men dog kan noget af begge.

Hvor Martensen dog er en klodsmajor, når det kommer udenfor at skrive teologi. Det er såmænd mindre hovmod end kluntet ube-
15 hændighed, der har bragt ham til så uforskammet at fornærme de 54 prester, til hvem han kunde have sagt ganske det samme med et par velvillige eller dog høflige ord. Man kommer til at mindes S. Kierkegaards betegnelse af ham: "den nuværende kludrer", i mod- sætning til Mynsters formelle sikkerhed. Det er kedeligst for det
20 gamle skrog selv; da han, hvis han ikke havde sat sig så forfærdeligt i nelderne, kunde havt en smuk og beundret livsaften, som han nu går glip af.

Hvor det dog er en væmmelig årstid fra 1 Decbr til 15 Jan; jeg har et stærkt ønske om at kunne sove den tid hen som et Murmeldyr
25 eller en Bjørn; så måtte Julen gerne gå med i købet tilligemed alt det hedenske skidt, der følger med den; lad os dog erindre, at den kom ind i kirken, da denne skulde laves om til et opholdssted, hvor hedninger kunde finde sig tilpas; det skal man nok lade være at gå fra, ligesom det også er unegteligt, at de tre første århundreders
30 kristne ikke kendte noget til alt dette elendige gøgl, der gerne kunde være uskyldigt, når det blot ikke skulde være kristeligt. Nu, nogen- lunde beroer det jo på en selv, hvor meget man vil gå med til. Gud give kirke, fædreland og hjem et godt år og Dig og mig tålmodig-
hed til at se på hvad vi ikke synes om. Hils Din husfrue og Din
35 dreng fra os.

Din hengivne
J. S. Deichmann Branth

72. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

[24/1-1884]

Kjære Ven.

5

Tak for dit Brev, hvor gnavent det saa endogsaa var; nu maa vel dit Sind atter være kommet til Ro, da vi er over Midten af Januar.

At du har saa lidt tilovers for Julefesten, vidste jeg jo nok fra tidligere Breve paa samme Aarstid; men sært er det med dig, da du dog som Planteven ganske særligt burde glæde dig over, at Solhvervet nu er kommen, og at det atter gaar opad mod bedre Tider. Det er jo den gamle og egentlige Betydning af Julen, og at man saa dertil har knyttet Glæden over vor Frelzers Fødsel, kan da ikke i Virkeligheden forringe denne for Christne. Vi har derfor god Aarsag til at være glade, og det antager jeg nu da ogsaa at du er enig i baade i den ene og den anden Forstand. Hvad du vel sagtens har imod, er Julegildevæsenet, men det indskrænker sig, i hvert Fald her paa Egnen, slet ikke til Ugerne før og efter Jul; Gilderne begynde med November og vare jævnt ved til Paaske.

At Folk holder Gilder, er jo en Sag for sig, og egentlig ondt deri er der vel ikke, naar det gik ordentlig til der. Der gaar vel til ved Julegilderne som ved andre, og ingen af Stederne gaar det, som det skulde. Folk kalde dem Julegilder, fordi de falde paa den Tid af Aaret, og jeg er fuldt overbevist om, at der er ikke en eneste, der drømmer om, at de har nogetsomhelst med Evangelium eller Christendom at gjøre. Deri handler du visselig uretfærdigt, at du skylder dem for, at "deres Julegøgl skal hedde christeligt"; det har jeg aldrig hørt nogen ymte om, selv ikke Juleaften med Juletræ. Men er der til Juletræet knyttet Julesang og Samtale med Børnene om det, som skete den Nat, saa er det jo maaske ikke saa heldig en Stund at tale til dem om den Sag, men uchristeligt kan det dog ikke kaldes. Din Afsmag for det, der hænger sammen med Jul, tænker jeg mig, ikke er uden Sammenhæng med, at I ikke har Børn, thi Børn uden Juleglæde og Juletræ kan man ikke godt have. Harald Petersen holder jo endogsaa Juletræ for sin Skjødehund, efter hvad man siger; der er dog lidt rørende i det, hvor forkert det saa end er.

Noget før Jul var Nørregaard her og var meget tilfreds med et Besøg, de havde havt af dig; han fortalte meget morsomt om, hvordan du havde kunnet lukke Munden paa Baagø under hans Ind-

vendinger mod Søndagshvile. Jeg var ellers nær kommen lidt i Urede med Nørregaard denne Gang; de er nemlig med i noget Uvæsen, der hedder "Vaabenforening" eller saadan noget, og som gaar ud paa Oprør, efter hvad jeg kan forstaa. Jeg har taget den Bestemelse og bekjendtgjort den, at forsaavidt nogen af dem, der har løst Sognebaand hertil, træder ind i denne Forening og er vidende om, at den stiler paa væbnet Modstand mod Øvrigheden, saa maa de løse deres Forhold til mig; der er en Grændse for, hvad man skal finde sig i af saadant Uvæsen. Dette er naturligvis Nørregaard imod, og det er første Gang, vi i 16 Aar har været noget alvorligt imellem.

Min gamle Ven Kirkeby kom hastigt afsted; han blev begravet paa Odder Kirkegaard, hvor hans Kones Forældre ligge; derved kunde jeg komme med og tale et Ord ved hans Kiste. Harald Petersen var der ogsaa og talte til stor Forfærdelse for Kirkebys Kone, og jeg maa ogsaa sige, at han er stræng at høre paa, skjøndt han jo vel mente det paa det bedste. Men for ham er det Guld at tie, hvis det er Sølv at tale. Han lod selv til at være meget fornøjet med sin egen Røst.

Bogen, som du skriver om, at du vil laane mig, siger jeg Tak til; det maa jo vel være noget extra godt, siden det er saa dyrt. Nu er Farrars Paulus ført til Ende, og vil du have Resten, skal jeg sende den. Det er en rædsom skødesløs Oversættelse, fuld af Fejl af alle Arter. Det er formodentlig i den Anledning, at hr. Christiani kalder den: "bearbejdet Oversættelse".

Nu bliver det nok Alvor, at Martensen gaar af, og Fog skal saa være hans Eftermand. Det er vel ikke for tidligt med Martensen, men der er dem, der mene, at det heller ikke var for tidligt, at Fog gik af, idet de anse ham for et Sludder. Det har jeg ingen Mening om og faar jo nu heller ingen Lejlighed til at faa nogen Mening om det; thi han har jo valgt den vise Vej ikke at skrive noget eller offentlig sige noget. Paa den Maade naa mange at blive ansete for at sidde inde med noget. Martensen satte dog ikke sit Lys under Skjeppe, selv naar det var rav tydsk.

35

Lev vel min gamle Ven og Tak for dit biskoppelige Eftersyn hos mig i det forløbne Aar. Venlig Hilsen til din Kone fra os. Din Ven

5

Otto Møller

Gylling d. 24 Jan 84

[I brevets margin]: Planterne, du sendte, saa jeg paa med Andagt; Jeppe trak paa Næsen.

10

73. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

Snetrup prestegd. pr. Skanderborg

15

2 Maj 84

Gamle Ven!

Efter vore samtaler om den af Dig nu påbegyndte fremstilling af Jesu liv o.s.v., (for hvis venlige og vanlige tilsendelse jeg bringer min oprigtige tak), hvis Du erindrer noget af disse samtaler, vil det ikke undre Dig, at jeg i det hele og store er ganske enig med Dig, om jeg end motiverer resultatet noget anderledes, således som jeg har gjort i prestemøder et par gange; jeg siger nemlig omtrent sådan: den gamle kirkes forsoningslære, som udmunder i historien om fiskekrogen, var barok og minder om folkeeventyrets dumme djævel, medens kirken først 1100 år efter sin tilblivelse fik et anstændigt teologisk udtryk (Anselms) for sin inderste troskerne, at den kristne ved Jesus véd sig i fred med Gud, hvilken lære (Anselms) dog langt fra er i sin form tilfredsstillende, om den end står meget over "fiskekrogen", og tillige endnu højere over forvanskningen og mishandlingen i den katolske og lutherske ortodoksi, der ligefrem lader Gud "for smed rette bager", en sats, som gør god virkning på de indbildte zionsvogtere.

Jeg uddrager så den moral deraf, at der er meget, som folk regne for tro, som ikke er andet end en skidt teologi. Cur deus homo har jeg læst med glæde; der er en højhed og renhed deri forenet med tillid og kærlighed til den troende tænknings evne til at finde sandheden, hvilken man skal lede efter hos de teologiske forfattere, der gerne fly til at snakke om "mysteriet", når der ikke er andet i vejen end at absurditeten af deres lærdomme er alt for åbenbar,

og så have de ikke sjelden den djævelske og ugudelige frækhed at tilføje, at sligt elendigt vås skal den menighed, som Herren har købt med sit blod, tro til salighed. Teologernes tåbelighed er i det hele et af de stærkeste beviser for kristendommens sandhed, da den
 5 sag, som kan holde sig, uagtet den bliver så slet forsvaret, nødvendig må være ualmindelig god.

Jeg vilde sige i korthed: Kristus døde for at give *mennesker* det største bevis på sin kærlighed og for at give *Gud* det største bevis på sin lydighed, da han uden at være ulydig, kunde være bleven fri,
 10 hvilket ligger i at englens legioner i så fald lige fuldt stod til hans tjeneste; opstandelsen fulgte af hans syndfrihed og var nødvendig for at tro på ham. At Grundtvig fremhævede livet, menneskelivet, som det, der fandtes hos Jesus i sin sandhed, er vist fuldkommen rigtigt, men jeg frygter rigtignok, at det mere og mere blev det
 15 uomskårne, hedenske, naturlige menneskeliv, som hans kærlighed gjaldt og hvis ret han vilde hævde. Tager jeg *ganske* fejl? eller er Grundtvig ganske uskyldig i Ny-Grundtvigianernes frafald at sætte "det menneskelige" i Guds sted? Er menneskets barneforhold til Gud *utabeligt* (Grundtvig hos Dig s. 156), så er der ingen fare for
 20 fortabelse, men vi må sige til Nero og dynamitmændene: Lille Guds barn hvad skader dig? Offer eller gave synes mig ikke blot historisk, men efter sagens natur at være knyttet til ethvert gudsforhold: Du skylder Gud noget! og at alle ofre ere vikarierende surrogater, som faldt bort, da det virkelige offer, som Gud kræver: et helligt og rent
 25 liv, med lydighed til det yderste, blev bragt. På spørgsmålet om hvordan så dette offer kommer den til gode, som ikke har bragt det, må der svares: ved med hjertelig tilslutning at deltage deri; noget vil Gud have, deri må Anselm nok beholde ret. Et sådant fænomen, som at ofring (eller at give Gud noget) er midtpunktet i *al* kultus
 30 før eller udenfor Kristi kirke, synes mig ikke det går an at betragte som en tilfældig misforståelse. Heller ikke var den historiske Anselm en hård mand, men skal have været mild og venlig i omgang, navnlig som lærer for børn.

Men som sagt jeg er glad for det jeg har fået og glæder mig til
 35 mere. Leths angreb på Dig har jeg ikke set, men det er vel det almindelige, jvf. Birkedals sludder, som han har skrevet under sit portræt: "jeg ved min frelser har ført min sag og fra sig selv den vundet".

Monrads stykke om Din sidste bog i Morgenbladet fik jeg tilfældigvis at se; det er noget mat snak, som der er mærkelig lidt

indhold i. Jeg tør ikke sige noget om Dit kedelige sammenstød med Nørregård, da jeg ikke ved, hvor klart udtalt det er, at man vil have våben for at gøre oprør. Men under alle omstændigheder respekterer jeg Din optræden i hele den sag, jo sjældnere det er at en højremand viser mod og mandshjerte. Jeg hidser højremændene op både i tale og skrift, så vidt jeg evner, men indtil videre er det ikke med åbent visir.

Angående min betragtning af Julen, da har jeg to ting at indvende imod festen som den holdes 1) At den farer under falsk flag, da skuden er hedensk og udgives for den allerkristeligste af alle fester. Du nævner, at det er børnenes fest, ja vel, men at have børn er dog ikke noget specifik kristeligt lige så lidt som at holde gilder, om end begge dele kunne være fornøjelige nok; derimod er det fejlagtigt at antage sin glæde over børn, god mad og gode løjer for glæde over Jesusbarnet. 2) At den holdes i den elendigste tid i hele året, thi at dagene længes, det kan man kun se i almanaken. Så vare hedningerne fornuftigere, som ikke holdt jul, førend det kunde mærkes, at dagen tog til (13 Jan).

Det er ikke gode tider her i landet nu, og jeg er enig med Dig i at en fast hånd fra landets styrelse er det, som tiltrænges, men der er ingen tegn dertil. Kultusministeren er dog ikke så ilde. At det står dårligt til i hele Evropa er en simpel trøst; i alle lande er det det slette og ugudelige væsen, som går frem.

Fog er ikke nogen mand uden literær betydning, men det er jo ikke af de største profeter; derimod interesserer han sig for alt muligt. Clausen er derimod ikke underrettet eller orienteret om mange ting; han klagede over, at han blev opslidt og sløvet af de uendelige ministerielle forretninger. Balslev i Gangsted ventes at blive prest i Horsens, hvortil ham aldeles ikke passer.

Jeg læser med sær glæde Runeberg i denne tid, dog kun af og til. Han er efter min mening Nordens største digter, medens Øhlenschlaeger kun har produceret den største masse, men ellers bliver no 3 og Tegnør no. 2. Når Du sender Ebers Palaestina tilbage, lad så medfølge til låns noget litteratur af det sidste års, bl.a. Farrars Paulus. Martensens levnet har min kone (ikke jeg) købt, Kah-

nis, kirken i livsbilleder har jeg; ellers køber jeg sjelden teologiske bøger. Med hjertelig hilsen i Herrens navn. Din hengivne

J. S. Deichmann Branth

5

[I brevets margin]: Jeg er tilbøjelig til at sætte Dit ny arbejde, så vidt man efter det udkomne kan have en mening, som Dit betydeligste teologiske skrift ved siden af "Gjenfødelse og Fornyelse" i original opfattelse og klarhed. Om det vil gøre lykke, bliver jo en anden sag. Din hovedfortjeneste bliver i dogmatiken.

74. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

15

[26/5-1884]

Kjære gamle Ven.

Tak for dit opmuntrende Brev, der altid gjør godt, naar man er nødt til at staa paa Krigsfod. Og jeg er i denne Tid belavet paa alt muligt, da de orthodoxe jo er et farligt Folkefærd at komme i Lag med. Jeg kan ikke tro andet, end at vort rettroende Fakultet vil føle sig kaldet til at træde i Gevær ogsaa. De kan jo nok lade fornemt, som om de intet mærke til, hvad en afsides Landsbypræst siger; men det kan ogsaa tænkes, at de mene, her er noget for dem at slaa sig op paa. Vil de lade mig i Fred, ser jeg det jo helst, thi jeg holder ikke af personligt Kjævl, der altid ender med, "hvem kan bedst osv", og selv om man trækker det længste Straa, har man selv ingen Gavn af det. Saadan gik det mig nu sidst med Leth, at jeg jo rigtignok mener, han kom til kort, men jeg er alligevel ilde tilpas, naar jeg hører ham bag efter jamre saa ynkeligt over sine Smæk.

Birkedal møder nok en af Dagene med en hel Bog, efter hvad jeg har ladet mig sige; jeg har privat advaret ham om dog at vente, til han ser, hvor jeg vil hen; men han vil nok ud alligevel, og faar saa gjøre de Dumheder, han kunde været fri for, hvis han vilde tiet til videre.

I det, som du skriver om din Stilling til Sagen, er der jo meget, som jeg synes godt om, især din Omtale af "Zionsvogteren". Men naar du saa skal positivt udtale, hvilken Betydningen er af Herrens store Værk fra først til sidst, saa peger du jo vel i den rigtige Retning;

men det bliver mig alligevel altfor *magert*, jeg synes, det smager for meget af Schleiermachers luftige System, uden at jeg derfor vil sige, at du staar paa hans Stade. Men du maa nu helst se mine Tanker redt ordentligt op, saa kan vi helst Ansigt til Ansigt tale om, 5 hvorvidt du kan billige dem eller har noget bedre at henvise til; thi det bedste er ikke for godt; og jeg er da ikke mere forgabet i mit eget, end at jeg gjerne vil høre af andre, blot det, de har at sige, er til Herrens Ære og til vor Trøst og Hjælp.

Men det orthodoxe bliver for mine Øjne mer og mere til Vrøvl, 10 Selvmodsigelse og Sammensurium. Det synes mig, at Anselms Lære for sin Tid var en Hypothese i Lighed med Naturvidenskabens Hypoteser. Man udtænker dem og holder paa dem, saalænge de synes at kunne forklare de kjendte Fænomener. Saalænge man ingen bedre har at sætte isteden og ikke heller ulejliges af Kjendsgerninger, 15 lader man Hypotesen gjælde; men heller ikke længere, og dette Tidspunkt er efter mit Skjøn for længe siden naaet for Forsoningshypotesens vedkommende. Men derfor er det jo slet ikke sagt, at den nu skal skaffes ud af Verden, og det er jo da endelig heller ingen Livssag; thi det er forunderligt at se, hvilken Masse af Paa- 20 hæng Christendommen kan taale at belastes med uden derfor at høre op med at være virkelig Christendom. At det er saa indenfor Pavedømmet, kan vi alle se; men vi se det dog ikke til Nytte, naar vi er aldeles blinde for, i hvilken Grad det samme er Tilfældet indenfor selve Protestantismen. Og her har du Ret i, at meget af 25 det, der udgives for Christentro, er kun "skidt Theologi".

Jeg vilde forresten ønske, at du vilde tage Blad fra Mund og skrive noget om denne Sag enten i det ny theologiske Tidsskrift eller i Kirketidenden; thi der skal aabenbart mere med nu til at skaffe 30 Luft indenfor de trange Vægge. Man tror, at vi alle sidde saa lunt i det orthodoxe; men da det dog ikke saa ganske er Tilfældet, var det til Nytte, at det kom aabent for en Dag. Paa den Maade faar Folk i mine Tanker noget endnu at strides om end de elendige Frihedsspørgsmaal om lutter sure udenomssager.

Dine Meninger om *Julen* kan jeg endnu ikke billige, og naar vi 35 tales ved, giver du vel ogsaa fir i flere Henseender.

I den senere Tid har der været Gjæster her, som har plyndret omtrent alt, hvad jeg har af ny Læsning; men naar det kommer hjem, skal det være til din Tjeneste. Farrar og lidt til følger. Din store Billedbog har jeg endnu ikke faaet set uden halvt igjennem; thi det er meget trættende at se mange Billeder paa en Gang. Det er

jo desuden et lille Vognlæs at faa sendt til Poststedet, saa jeg tænker, det er bedst, at jeg lader den ligge, til du forhaabentligt snart ser herind.

Jeg har havt et stort Bryderi i de sidste tre Uger, idet min gamle
 5 Karl er bleven tosset af Sorg over en Enke, som han et Par Aar har gaaet og glædet til at skulle faa. Da det viste sig, at hun trods alle sine Kjællingerier med ham ikke vilde have ham, blev han gal, og det er ikke ovre endnu, saa han maa ind paa Anstalten ved Aarhus, saasntart ske kan. Jeg har faaet Plads for ham der, skjøndt det kneb.
 10 Det er svært, som et gammelt "Karlfolk" kan blive mishandlet af et "Kvindfolk"!

Lev nu vel gamle Ven, og lad mig se, du er skikkelig og flytter din Krop herind med det første, saa følger vel dit gode Hjærte med. Vorherre være med dig og dine.

15

Din heng. Ven
 Otto Møller

Gylling 26/5 84

20

75. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

pt. Fanø 10 Juli 84

Kære gamle ven!

25

Følger Dine bøger med tak for lån. Jeg tog dem med herover for at læse dem i ro, men den i kvantitet og kvalitet betydeligste, Farrars Paulus er egenlig ikke skikket til at læses som rekreation, hvortil kommer hvad der gør den end mindre egnet dertil, at han gør Paulus
 30 mere sørgmodig af sind og bøjet under sjælelig og legemlig byrde end han strængt historisk har ret til; det hedder i det mindste en halv snes gange: "plaget af sygdom"; hvor i al verden skulde Paulus kunne have rejst på den måde han gjorde, dersom han var meget og stadigt legemlig svag? han kunde jo nok have slemme torne og
 35 tilfælde, som vare ham til hinder, men ikke have en sådan totalt nedbrudt sundhed, som F. tillægger ham.

Det er ellers svært så meget som Fanøs bade hjælpe på små torne som revmatisk og lidt nervøse sager, som jeg har været generet af; Jeg vilde kun ønske, at jeg kunde blive her 14 dage til, så antager jeg at jeg kunde trodse træk og kulde så meget det skulde være.

Du må ellers ikke tro, at det er noget som er ejendommeligt for Dig, at krympe sig ved at rejse ud i verden; jeg rejser aldrig ud uden at ønske at jeg var fri for den besværlighed, lige så lidt som jeg nogen tid bader uden at der er noget, som står imod. Når Du således f.eks. ikke kan overvinde Dig til at køre til Sneprup, så forstår jeg det meget vel, men det er ikke sømmeligt for slig helt sådan at kæle for sine fornemmelser.

Det var et slemt indfald af Din forlægger at udgive Din bog i hæfter, så meget mere som det, der mest river peber i næsen på den gængse forveksling af tro og dogmatik kom først; nu har jeg hørt to, en højkirkelig provst og en kolportør, som satte Dig mellem rationalister, og denne opfattelse ville naturligvis mange blive stående ved; jeg bemærker, at jeg naturligvis bestemt modsagde dem.

Leth er et fjog, *σ μικρος του νου* ligesom Papias, en ærlig kortsynet ivrer men Dit stykke imod ham i Ktid. er mere nærgående og afvejende end hans imod Dig, jeg mener hans stykke i Ktid., det i Højskolebladet kender jeg ikke. Erindrer Du, at jeg opfordrede Dig til at forberede sagen på et prestekonvent i Vejle, hvor jeg holdt foredrag derom? men da ytrede Du, at man vilde blive flået derfor og holdt Dig derfra, medens jeg fremsatte sagen for DHrr. brødre fuldkommen belavet på at ville blive forkjættet, men det gik endda tåleligt.

For tiden har jeg andet at gøre end at skrive derom, idet jeg dels er beskæftiget med at søge tilslutning til en fælles-udtalelse om søndagssagen bestemt til at fremkomme ved den evang. allianses møde, dels med at gennemgå og bestemme de på Dijmphnaekspeditionen indsamlede Likener fra Nowaja Semlja - jeg antager at Du misbilliger det første og ikke estimerer det sidste. Skulde jeg en gang skrive noget om den sag, så bliver det hverken i Ktid. hvor jeg er bleven behandlet med den mest hensynsløse uforkammedhed, eller i det saglende teol. tidsskrift, jeg har heller ingen grund til at antage, at jeg vilde være en velset medarbejder noget af stederne.

Har Du ikke noget Schleiermacher-skræk? At sige at Herren sejrede over synden finder Du ret, men at udtrykke det samme med at sige at han var syndfri, forenede det urbilledlige og det historiske, eller realiserede menneskets ideal, det finder Du meget betænkeligt. Om Schlm. på grund af sine pantheistiske svagheder ikke fandt det fornødent at Herren sejrede over døden, så kan man

dog ikke med sandhed nægte Schlm. med stor kraft og alvor at have hævdet Herrens sejr over synden, og den bestående ortodokse Kristologi at 1/3 af Gud blev menneske hylder Du jo ikke så vidt jeg ved.

Hvilken svaghed dog, om ikke Teilmanns anerkendelse som valgmenigheds-prest bliver taget tilbage; valgmenighederne gå en hurtig opløsning og politisering imøde; jeg mener at det religiøse element forsvinder mere og mere i dem.

Tak for den udholdende troskab, hvormed Du vedbliver at sende mig hvad du skriver; muligvis er jeg også af dem, der mindst forarges, enten det nu kommer af gammelt venskab eller fordomsfrihed, eller begge dele. Hils Din kone og søn. Din hengivne

J. S. Deichmann Branth

[I brevet margin]: Ebers Palæstina har jeg læst med fornøjelse og ikke taget som en blot billedbog.

76. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

20

[september 1884]

Kære gamle ven!

Hoslagt en (væsenlig af mig affattet) fællesudtalelse eller opfordring, som blev uddelt ved den evang. alliances møde i Kbhvn, ligesom ved et par private møder jeg holdt derovre. At Du højlig misbilliger den evang. allianse, anser jeg for givet, og at Du ikke billiger vor opfordring anser jeg for rimeligt; skulde Du imod formodning ønske ekspler til uddeling, kunne de fås.

Det var habilt gjort af Kalkar og Vahl, at de fik alliansemødet stillet an, uagtet alle vare derimod, bisp, teologisk fakultet, hele meuten af "lutherske" (d.v.s. for det bestående sværmende) prester, halve og hele Grundtvigianere, og så måtte modstanderne trække på parade ved flere lejligheder og gøre gode miner til slet spil - ja det var det allerhabileste, som at Gude måtte komplimentere alliansen. En af de fremmede deltagere sagde mig, at han fandt Gude så ud som en meget korrekt mand. Vil Du spørge om mit totalindtryk, så ved jeg ikke at sige det bedre end en boghandlerske i Betesda: "det var rige dage", og jeg håber også at det noget varigere skal bidrage til at udvide det snævre syn, som er sædvanligt hos os.

Skal jeg anmelde Din bog i teol. tidsskrift, hvorom jeg talte med

Sthyr, så bliver det væsenlig fra det sidste synspunkt; vil Du lade mig vide om Du ønsker det, men det bliver næppe før efter Jul, om den også skulde udkomme inden den tid.

Med S. Rørdam talte jeg lidt efter gudstjenesten i hans kirke.
 5 Jeg hørte at hans indtægter skulle være små, da der bo så mange Jøder i hans sogn. I næste uge skulle vi have indkvartering og militært sjev, hvad der er mindre behageligt. Hilsen til Eder alle fra Din hengivne ven

J. S. Deichmann Branth

10

77. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

[17/9-1884]

15 Kjære gamle Ven.

Da jeg forleden Dag sendte dig de sidste Hefter af min Bog, havde jeg ikke Tid til at sende et Brev med, og maaske jeg gjerne kunde sovet fra min Skyldighed, naar du ikke idag med dit lille Brev havde
 20 bragt mig til at tænke paa det. Jeg har gaaet og luret paa, om du ikke skulde faaet i Sinde at benytte en af de dejlige Sommerdage til en Udflugt herhen, da jeg saa kunde faaet afleveret den store Billedbog; men da jeg nu erkjender, at det er en Skam, at jeg lader den ligge her længere, maa jeg jo se at faa den kjørt hen til et Poststed,
 25 at den kan komme paa sin rette Hylde. Men helst havde jeg rigtig nok set, at du selv havde været saa venlig at hente den og dermed afbetalt lidt paa den gamle store Gjæld, du staar i til mig fra Kjøbenhavn, hvor jeg godt husker, at jeg besøgte dig langt mere, end du mangan Gang syntes om.

30 At du har havt Fornøjelse af at være med ved det internationale Møde i Kbhvn, er jeg saa langt som muligt fra at have det mindst imod. Jeg har slet intet mod, at de komme sammen, der har Gavn og Glæde af hinanden; men jeg maa sige, at jeg forestillede mig ikke efter Programmet, at det vilde blive synderlig fornøjeligt.
 35 Naar jeg nu hører, at du har havt Udbytte af det, saa vil jeg tro, at der har været noget godt ved det. Havde det været Kalkar, der havde løftet sin Røst og prist Mødet, saa havde det ikke gjort stort Indtryk paa mig, thi ham har jeg kun ringe Tillid til, og det samme gjælder forresten ogsaa om Vahl. Men som sagt, der kan være meget i Verden, der er værd at rejse efter, skjøndt jeg ikke bliver færdig

til det; og paa dit Ord maa jeg tro, at denne kraftige Alliance ogsaa kan være til Gavn og Glæde.

Tak for den lille *velskrevne* Opfordring om Hviledagen og Helligd. Jeg billiger ganske, hvad der deri er udtalt og kunde nok ønske
 5 nogle til Uddeling. Det undrer mig at træffe Thomas Nielsen som underskriver paa den, men man kan maaske ogsaa gjøre saadan et Barn som ham Uret. Methodisten, der er med bl. Underskriverne, har jeg havt Lejlighed til at lære lidt at kjende, da han en Gang i Aar var herinde og holdt Tale ved Stiftelsen af en Afholdsforening.
 10 Han mente det jo vel godt nok, men jeg har aldrig før været med til at høre noget saa sært og skruet som det, han kom med. Der er meget sære Mennesker til, saa sære, at man kan fristes til at anse dem for smaatosse; og han er den særeste Prædikant, jeg har hørt paa. Men Sagen selv er jo god; og da jeg mener, at den bør
 15 støttes og fremmes, og tror, at det kan gjøres paa en sundere og ligefremmere Maade, end han stillede an, saa har jeg støttet Foreningen baade med Penge og med at holde Tale for dem ved deres Møder. Det kan være lidt nok, hvad der kommer ud af denne Be-
 stræbelse, og der kan maaske ogsaa komme noget galt ud af den
 20 (jfr. Matth. 12,44.45); men derfor mener jeg, man bør tage Haand i med og se at faa det bedst mulige ud deraf. Jeg skal paa Søndag Eftermiddag tale i Afholdsmændenes Møde; jeg gjør det ganske vist ikke for min Fornøjelses Skyld, men jeg synes, det er ufor-
 svarligt at gaa uden om det. Det var godt nok der at have nogle af
 25 dine Opfordringer til at anvende Søndagen ret; thi det er ikke at rose dem for, at de nok for det meste om Søndagen holde Bal, Skovfester og lignende til Vederlag for, at de har givet Flasken Afsked. Det passer ogsaa her, at det tidt er den ene Djævel, der driver den anden ud.

Jeg kan jo ikke andet end være vel fornøjet med, om du vil an-
 30 melde min Bog sømmeligt i theol. Tidsskrift. Jeg har aldrig nogen-
 sinde bedt nogen om at anmelde mine Bøger, thi det er et slemt Tryk at lægge paa sine Venner. Men det er jo ganske afgjort, at man ser helst sine Produkter anmeldte af dem, der se lidt velvilligt
 35 paa dem og har saameget Frisind, at de kan læse, hvad der staar i Bogen. De fleste Læsere læse i Grunden ikke, men spejde kun efter at høre deres eget eller at finde Kjætterier. Jeg havde troet, at theol. Tidsskrift helst vilde tiet sig fra samme Bog, thi det er jeg nu gjennem adskillige Aar bleven godt vænnet til, at de, der sidde paa de høje Stole, se tværs igjennem mig som en Bisp gjennem en Degn. Men,

som sagt, vil du sige noget sandt og belærende om Bogen, så gør det endelig; og vent ikke for længe med at gøre det; se til, at det kan komme i det Hefte, der kommer til Nytaar. Du kan vel nok vinde det Par Dage, som behøves til et saadant lille Foretagende.

5 Der er udkommen en udmærket lille Bog om Caroline Amalie af Fr. Barfod. Den havde ganske vist været endnu fornøjeligere at læse, naar Hr. Barfod havde holdt sig selv ved en Side og ikke saa næsvist trængt sig selv frem den ene Gang efter den anden. Men ligefuldt er Bogen noget af det Kjønneste, jeg længe har læst. Den
10 skulde du sørge for baade selv at faa læst og ikke forholde din Hustru; du vil ikke fortryde at have udgivet de 75 Øre.

Jeg sidder og ærgrer mig i denne Tid over Martensens Lejlighedstaler; hvor der dog kun tales usandt, naar det svarer Regning! og hvor dog det ubetydelige kan styltes op til at se ud som noget.
15 At han selv har samlet og forberedt Udgivelsen af denne Blomsterkost, trækkes hos mig saare meget fra hans Actier. Han burde ønsket at de fleste af disse Taler var glemt og aldrig kommet Efterverdenen i Hænde. Men det lader til, at han i det hele kun har sat ringe Pris paa et godt Eftermæle.

20 Lev nu vel gamle Ven, og gid alt godt maa lykkes for dig og

Din gamle Ven
Otto Møller

Gylling 17 Septbr. 1884

25

78. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

Sneptrup 16/8 85

30 Gamle ven!

Formodenlig har Du set efter den lovede anmeldelse i Teol. Tidsskr. Hermed hænger det således sammen. Efterat Sthyr havde udtalt sin glæde over at få en anmeldelse af et af mig antydet indhold,
35 sendte jeg ham en sådan, hvilken jeg imidlertid fik tilbage med den motivering, at han ikke kunde optage den som tidsskriftets anmeldelse eller udtryk for dettes synsmåde, da den "lutherske" forsoningslære omtaltes på en hensynsløs måde, men at han vilde optage artiklen som indlæg i sagen, når tidsskriftet som saadant havde afgivet sin kendelse, hvilken han nu vilde til at foranstalte.

På den måde skriver jeg imidlertid næppe i Teol. Tidsskr., og Du behøver heller ikke at tage Dig det nær, da jeg ikke selv var tilfreds med anmeldelsen, som jeg slet ikke undrer mig over stødte den ærbare Sthyr, idet der f.eks. var ytret at den gængse forsoningslære
5 var lige så grov en karrikatur af Anselms virkelige lære som teorien om Kristus som djævlemading af læren om Kr. som syndens og dødens overvinder.

Det er kedeligt at se, ikke at folk holde på det vedtagne, men at de ere så åndeligt dvaske, at de ikke en gang kunne forstå eller
10 sætte sig ind i noget andet - hvad der naturligvis kommer af, at de heller ikke forstå det de kalde deres eget, men have slugt det råt på udvortes avtoritet og så som honnette lejesvende mene at de bør forsvare det. Lige så er det med opfattelsen af hviledagen. Der er næppe ti mand i folkekirken, som kan se, at budet ganske simpelt
15 *ligesom alle de andre bud hviler på en naturlig nødvendighed eller hensigtsmæssighed*. Du læste nok i vinter nogle præstesmørerier i de kbhvske blade; det var i anledning af et møde i Betesda, hvor jeg havde hele banden imod mig, S. Rørdam, Stein, Rothe, Vilhelm Beck, af hvilke ingen forstod sagen; et svar, som af andre
20 fandtes træffende, findes hoslagt i Jyllandsposten tilligemed nogle flere tryksager om samme emne.

Det er ellers kedeligt, at jeg ikke på vort forhold kan få det ord til at passe: lige for lige når venskab skal holdes, selv om jeg hvad jeg gerne vil gøre, ikke er nøje regnende. Da jeg var i Vendsyssel rejste
25 jeg to gange de c. 30 mil for at besøge Dig, og efterat jeg kom Dig nærmere besøgte jeg Dig flere gange. Det jeg har set af Dit besøg, er = 0. Da Du foreslog mig at assistere Dig med højskolen i Soer, gjorde jeg det, og da Du ligeledes foreslog mig at assistere Dig med forsoningslæren, gjorde jeg det, idet det ikke kan tilregnes mig,
30 at det ikke kom frem. Da jeg for et par år siden gik ind i hulen til presterne på et større konvent med den sag og bad Dig om også at møde, så gad Du ikke. Da jeg blev angrebet af Fr. Nielsen på en måde, som vakte forundring ved sin giftighed og personlige hadskhed, så at den mildeste forklaring var at angriberen ikke var
35 fuldt tilregnelig, så fandt Du at angrebet var ganske i sin orden, fordi jeg havde ytret, at der var optimistiske og antinomistiske spirer hos Grundtvig. Jeg bemærker udtrykkelig, at jeg aldeles ikke forlanger, at Du skulde bifalde mit gensvar, men kun at Du skulde være i stand til at se, at Fr. Nielsens anfald var usømmeligt. Dette her bliver mindre end 0.

Vi leve forresten som sædvanligt. Jeg arbejder med Nowaja Semljas og Grønlands likener, der ere mere medgørlige end presteskabet, hvilket også gælder naturforskerne, som ere ganske anderledes flinke at have med at gøre. Jeg er nær ved at tro, at der ikke vilde være stort
 5 tabt ved at stryge folkekirken, men da den i al sin fjottethed dog hører til *το κατεχού*, turde jeg dog ikke gøre det. Ikke desto mindre. Din gamle ven

J. S. Deichmann Branth

10

[I brevets margin]: Jeg har i sommer besøgt Deichmann, som med hensyn til kirkelige og politiske forhold har det misundelsesværdigt. Nu skal jeg på baderejse til Søndervig.

15

79. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

[3/9-1885]

Kjære gamle Ven.

20

Tak for dit Brev og de forskjellige Sager, som du lod følge dermed. Jeg skal ved Lejlighed se at faa de Ting uddelte mellem Folk, som vare dertil bestemte. Forresten var jo dit Brev en stræng Straffe-
 prædiken over den Tekst, at jeg kun daarligt gjengjælder alt det
 25 gode, som du har gjort og vel ogsaa herefter agter at gjøre imod mig. I det hele maa jeg jo attestere, at din Opgjørelse er rigtig, naar undtages lige det sidste Punkt, hvad Anmeldelsen af min Bog angaar; thi den havde jeg dels ikke forlangt, og dels maatte jeg jo have set den for at vide, om den som alt det andet vilde være at opføre
 30 paa din Indtægtsside. Men ellers maa jeg bekjende, at de andre Poster nok har deres Rigtighed, idet jeg dog bemærker, at du vist lader den ene Haand vide vel meget af, hvad den anden gjør. Selv de bedste Gjerninger tabe noget i Fortjenstlighed, naar de føres til Bogs, og naar man vil samle gloende Kul paa ens Hoved, maa man
 35 ikke selv svale dem af i et Blækhus.

Men med alt dette er det rigtig nok, at jeg har ingen god Samvit-tighed overfor dig, og vil ikke heller forsøge at hjælpe paa den ved at tale om gode Forsætter, som Forholdene ikke har tilladt mig at faa sat i Værk. Jeg vil heller sige, hvad Sandhed er, at jeg er i en saa urimelig Gjæld til alle Sider, at jeg ikke ved, hvor jeg skal tænke paa

at begynde paa Afbetaling. Jeg har f.Eks. en Broder, som bor i Bjerre Herred, 4 a 5 Mil herfra, og har nu været gift og bosat der i 6 Aar. Trods alle Opfordringer har jeg endnu ikke naaet at besøge dem, skjøndt de komme til os flere Gange hvert Aar. Jeg anfører
 5 ikke dette til min Ære, men et Menneske i saadan Gjæld taber ganske Modet til at begynde at betale. Var det nu saaledes, at denne Gjæld kun var paadraget til et Par Steder, saa kunde man, hvor stor den end er, dog prøve til at begynde paa en Afbetaling; men da jeg nu staar i dette ydmygende Forhold til mangfoldige Sider, - fremfor
 10 alt til to Præster Hey og Knudsen, som begge i flere Aar har gjæstet mig et Par Gange om Aaret, - saa er Enden paa det hidtil bleven en afmægtig Fortvivlelse. At moralisere for mig kan jo nok ydmyge mig end mere, men det har hidtil ikke formaaet at rejse mig til Daad. Meningen heraf er nu denne, at du bør blive ved, som du
 15 hidtil har vist dig, og se at komme herhen en Gang med det første, da vi dog alligevel har Fornøjelse af at tale sammen.

Jeg kunde godt ønske, at vi en Gang kunde faa dig til at tale herinde hos os om dit Livstykke Søndagshvilen. Jeg holder for, at det har sig rigtigt nok derved; men der er rigtignok adskillige Vanskeligheder at overvinde. Her hos os er det nu ikke slemt med almindeligt Søndagsarbejde, hvorvel jeg maa bekjende, at jeg nok
 20 har set, at Præstegaardens Forpagter har kjørt ind de to sidste Søndagseftermiddage. Men naar Høsten er ovre, saa er jo da det ogsaa ovre. Derimod drives der hele Sommeren igjennem Skyde- og
 25 Gymnastikøvelser, hver Søndag Eftermiddag, naar vi ikke har vor maanedlige Forsamling. Det er aabenbart ikke Hvile, tværtimod strængt Arbejde; jeg synes ikke om at høre denne Knalden hver Søndag Eftermiddag; men enten maa denne Sport og Tomel(?) helt lægges af, eller ogsaa maa den henlægges til Søndag Eftermiddag,
 30 da Bønderne ikke give deres Karle Frihed dertil en Søndag. Dertil har de endnu altfor lidt Øje for, at saadant er til nogen Nytte. Men nu forekommer det mig afgjort, at de unge alligevel har bedre af at bruge Eftermiddagen til disse Øvelser, end at gaa og drive paa Gaden med Piben i Munden og tære den ene Halvbajer efter den anden. De
 35 har jo fri Søndag Eftermiddag, og kan de ikke anvende denne til fornøjelige Øvelser, saa bruger de den til Skarnstreger.

Det er vanskeligt at sige, hvad Ret er her; der er ingen Tvivl om, at denne Søndagsbrug er ikke rigtig, men af de onde Ting bør man jo dog vælge den mindste, og hidtil har jeg anset disse Legemsøvelser for noget godt. Maaske de kan blive vævet saaledes sammen med

Riffelvrøvlet, at de blive til noget ondt; men har man forhen tiet til dem om Søndagen, kan man heller ikke godt dømme dem som vanhelligelse af Søndagen, fordi de tage Politiken med ind i sig. Jeg har som sagt Vanskelighed ved at se, hvad man under disse
 5 Forhold skal vælge; eller rettere sagt, hvad man skal holde paa som det forsvarlige; thi man faar forresten ikke Lov til at vælge, da Folk nok skal selv bestemme sig til, hvad de vil; og det bliver ikke det at holde en stille Søndag. Der er jo dem, der gjør det, fordi de har bedre Brug for denne Dag; men det større Tal gjør det ikke, og de
 10 allerfleste unge vil have Lov til noget, der ligner Fornøjelse, hvad vi jo da ogsaa vilde, da vi gik i Latinskolen.

Jeg har lige læst en Bog af Monrad: Bidrag til den apostol. Trosbekj. Historie. I Realiteten er jeg omtrent enig med ham; jeg har længe ment, at Symbolet fra først af, har været en Del kortere
 15 end nu, omtrent, som det er gjengivet af Martellus fra Amyra. Men ellers er det besynderligt, som Monrad kan være; der er nogle ganske sindrige Iagttagelser, men ved Siden deraf er der en Mængde underlige Naiviteter. Det er, som om hans politiske Føjten har gjort ham halvfjantet.

20 Har du set Professor Madsens Bog om Aabenbaringen? Det er i mange Maader et dygtigt og lærerigt Arbejde, som viser, at han har den største Respekt for Bogen. Han lider af den hos vore Lærde almindelige Svaghed, at han ikke har faaet Øje for, at der ogsaa paa
 25 Dansk er skrevet noget om den Sag. Alle tydske Galskaber har han holdt Bog over; men hvad der her i Landet er tænkt om den Sag, har han slet ikke lagt Mærke til en Gang.

Det undrer mig aldeles ikke, at det fine theologiske Tidsskr. ikke kunde døje dine Udtalelser om Forsoningen. Derimod kan det godt taale Buhls Udtalelser om Pentateuken. Man afsier som sæd-
 30 vanligt Myggene og Drøvtyggerne.

Lev nu vel min gamle Ven, og lad mig se, at du bliver ved dit Løfte om trods alle Skavanker hos din gamle Ven alligevel at være hans Ven og som følge deraf at besøge ham af og til.

35

Din
 Otto Møller

Gylling 3/9 85

80. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

[13/10-1885]

Kære ven!

5
 Efter Din opfordring kommer jeg til Gylling for at holde et foredrag om hviledagen, eller sig hellere *søndagshvilen* førstk. tirsd. 13, aften. Jeg håber at være hos Dig c. kl. 5. Skulde vejret blive *meget* (ikke lidt) slemt, kommer jeg onsdag, men det bliver nok ved
 10 tirsdag. Er der noget til hinder hos Eder, beder jeg mig snarest muligt underrettet derom. Jeg vilde vende hjem onsdag eftermiddag.

Din gamle ven
 J. S. Deichmann Branth

15 Sneptrup 13/10 85

81. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

[15/3-1886]

Kjære Ven.

Jeg har ikke hørt eller mærket noget til dig, siden du i Efteraaret var her inde og talte om Helligdagen. Jeg ventede endda saa smaat,
 25 at du vel maatte skrive lidt, naar du fik læst Kirketidenderne og det andet, du fik; men du er falden i Vinterdvale, lader det til; og det er da ogsaa en skrækkelig Vinter, vi har, desto haardere, jo længere den varer. For mig er den en ren Lidelse, da jeg ikke kan taale at komme udenfor en Dør. Jeg var for 14 Dage siden i Odder i Va-
 30 cuncetour og maatte saa ogsaa lide en hel Uge af Asthma bag efter; Søndagen gik, uden at jeg kunde komme i Kirke, og først nu er jeg igjen nogenlunde i de gamle Folder. Det er det haardeste, jeg kjender, naar disse Anfald komme over mig, thi dermed følger en saadan
 35 Angest og aandelig Nød tillige, at jeg er helt knust bag efter, naar det endelig letter igjen.

I hele denne Vinter har vi haft en Difteritisepidemi her i Sognet; nu ved jeg ikke mere Tal paa, hvormange der har været angreben af den. Mellem 20 og 30 har været ført til Sygehuset i Odder, og mange er jo døde; nu har Kighosten slaaet sig til, og to Børn er allerede døde af den. Det er strængt med den megen Sygdom, især

om Vinteren i saadan ufremkommeligt Føre; Folk kan næsten ikke faa Lægen hentet eller de syge transporteret. Vor lukkede Vogn har maattet afsted mange Gange; thi den betragtes, som naturligt er, som Sognets Sygevogn. Blot vi dog snart maatte faa Foraar,
 5 om det saa dog ikke vilde give en Forbedring i det hele.

Saa fik man da at se, hvad det var for en Capacitet, theologisk Tidsskrift havde set sig om efter paa Orthodoxsiens Vegne. Denne Fich er mig en simpel Fyr; han kan jo ikke andet end servere det gamle i en daarlig Skikkelse endda. Og saa er den stakkels Mand
 10 ved at faa ondt af Forfærdelse hvert Øjeblik. Man kan saamænd gjerne have ondt af ham, hvis det da ikke er Affectation, hvad det vel snarest er.

Jeg sender dig hermed en lille Bog, som jeg har ladet udgive for at have noget at fordrive den lange og trange Vinter med. Det
 15 er ikke, fordi jeg tror, at den forandrer noget i Tingen selv, eller i det hele vinder nogen Opmærksomhed i denne forstyrrede Tid; men man skal jo foretage sig noget for at faa Dagene til at skride, og det er dog altid bedre at befatte sig med det, der er lidt ved, end ærgre sig gul og grøn over det, som der slet intet er ved. Og
 20 hele den politiske Elendighed er i mine Øjne nu aldeles forvirret og raadvild, og de, som har Magten, har vel heller ikke noget videre godt i Sinde. Det ser saa sort ud, at man helst vil helt lukke Øjnene.

Jeg hørte, at der forleden var paatænkt et Præstemøde i Roskilde, hvor de kjære Venstrepræster fra hele Landet skulde sætte et Numer
 25 i Scene med en Fælleserklæring og med at krybe bag hinandens Ryg. Det er et Stykke af den almindelige Jammerlighed, at man skal være *mange* om det, før det kan faa nogen Vægt, og helst saa mange, at der ingen videre Fare er for, at der kan følge Ris efter. Det hele røg i Lyset, idet Snefoget standsede Banerne, saa Heltene
 30 kunde ikke komme. Maaske man saa opgiver det hele, idet man da faar Tid til at slaa lidt koldt Vand i Blodet. Hostrup, Jungersen og Pontoppidan er i denne Tid de rette Præster, de rette fribaarne Mænd osv; jo mere løs Snak og store Ord, jo bedre er det for de forstyrrede Mennesker.

Du har vel set den lille Bog, som Brandt har udgivet om vore Psalmebøger siden Reformationen. Det er en fortrinlig lille Bog; det er en ublandet Glæde at læse den, thi her er Brandt paa sin rette Hylde, her er han den kyndige. De Folk, der skrive om det, de kjende til gavns, er det altid en Lyst at læse. Og naar man skriver en maadelig Bog, er det vel altid grundet i, at man skriver om det,
 35

man kjender for lidt til.

Fr. Nielsen er for Tiden i Rom og gjør efter, hvad jeg hører, megen Lykke for Kardinaler og andre store. Han skal nok end ogsaa forestilles for Paven i Anledning af hans Virksomhed mod
5 Frimureriet. Blot han ikke gaar hen og bliver Papist ved den Lejlighed, thi han er ikke stiv i Orthodoxsien. Hans Kirkehistorie er jo en meget omstændelig Bog, men jeg er dog bange for, at den er skreven med vel lidt Kritik. Det ser ud, som om det, der er sagt
10 allersidst, er altid det rette; i ethvert Fald synes jeg, at han har lovlig mange Nymodensheder med paa Slæbetov. Men han er en overordentlig flittig og belæst Mand samme din gode Ven.

Lev nu vel gamle Ven, og lad mig en Gang igjen høre lidt fra dig. Hils din Kone, som vi kun saa den ene Gang, men alligevel synes
15 godt om.

Din gamle Ven
Otto Møller

Gylling 15/3 86

20

82. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

Sneptrup 30/3 86

Gamle ven!

25

Ja Du har ret i, at jeg burde have besvaret Dit brev og sendt Dine for længe siden læste eller beklagede bøger tilbage med tak for lån - hvilket sidste dog ikke Du, men min samvittighed siger mig. Min samvittighed er nemlig ikke så forhærdet, at jeg vil søge undskyldning
30 ved at bruge et lignende ræsonnement om brevskrivning som Du bruger om besøg, nemlig at man er i en sådan gjæld, at det ikke kan nytte at tænke på at komme ud af den. Imidlertid må jeg, tildels efter hvad jeg så i efteråret og mere efter hvad Du skriver om Dit befindende, indrømme, at det i det mindste ikke er til enhver
35 tid Du er i stand til uskadt at drage ud fra hjemmet, dersom Du så selv kan give Dig det vidnesbyrd, at det altid er således eller *har været* således?

Bogen, som Du sendte mig synes jeg vel om i det hele og store - og mere må man ikke forlange selv af sine venner. Du ved at den gængse Grundtvigianisme er mig en vederstyggelighed, og deri er Du

jo enig når kun ordet "gængse" stærkt betones, medens jeg ikke finder det sandsynligt at den hastige udartning skulde være aldeles uden kilde i Grundtvigs svage sider; man må vel sige at saltet har mistet sin kraft og lysestagen er flyttet, så vist som det ikke er forholdet til Gud, men politik, der stærkest optager Grundtvigianernes store flok.

Jeg er bleven skilt ved mine Grundtvigianere, d.v.s. en hel, en halv G., to kvart Gr. og en blot formentlig, hvortil attentatet på Estrup gav anledning, da underretningen derom netop kom ved en skoleeksamen, hvorved den "formentlige" var tilstæde og forargedes over mine forresten meget mådeholdne og beregnede udtalelser desangående. Han foreslog så på et møde, der holdtes om den økonomiske krig, at man i masse skulde løse sognebånd til venstreprester, hvortil dog sognerådsformanden var politisk lunken nok til at svare, at vel var presten højremand, men derfor kunde hans ord i kirken være lige gode. Så løste de 3 sognebånd til Bojsen i Lundum; de to havde tidligere gjort det i anledning af en udtalelse til en af dem, at forbund og fællesskab med gudsfornegetere var djævelens væsen, en sætning, som jeg en gang ved et konvent i Aarhus udtalte til hr. Lavrsen, hvem den heller ikke smagte. Siden jeg rører ved det, så vil jeg bede Dig ikke at fæste nogensomhelst lid til hvad Du fra Gedvedsk kilde måtte have hørt om mig eller min prædiken, allerede af den grund, at det må være på anden eller snarere tredie hånd, eftersom ingen lærer eller anden stor Gedvedit nogen sinde har hørt mig prædike.

Jeg har ellers oftere tænkt på hvad Du fortalte om Din brug af søndag eftermiddag til at skrive prædiken i. Du misbilliger jo at andre bruge søndagen til unødvendigt arbejde, men så er det Dig måske en gudsdyrkelse? At slutte fra Din meget træffende udtalelse at "skam skulde være prest, når det ikke var for det gode levebrøds skyld", må Du dog væsentlig betragte det som et arbejde, hvilket Du gør om søndagen for at være fri de andre dage til at gøre Dit eget arbejde. Så er det misligt, og jeg vilde være tilbøjelig til at beklage Dig fordi Du berøver Dig selv søndag-eftermiddagens hvile og fred. Jeg vil nu ellers ikke rose mig, men tilstå, at det hjælper meget til, at jeg dyer mig søndag eftermiddag, at når jeg har sat nogen kraft på at prædike i to kirker, så kan jeg ikke den dag mere udføre noget egenligt åndeligt arbejde, f.eks. læse noget abstrakt eller filosofisk, men helst aviser, noveller og lignende lette og uskadelige sager, som man ikke behøver at tænke over og glemmer

med det samme.

Det er ellers *næsten* en fornøjelse at prædike over epistlerne i den ny tekstrække; dens evangelier indeholde ikke så meget som de gamle, men så indeholde dens epistler mere, så at det er let at tale over dem med følelsen af, at man har noget nyt. Men det sætte folk her i det hele slet ingen pris på; de ville helst have "det rene Guds ord" d.v.s. trivielt gudelighed, som summer om ørerne uden at man behøver at tænke eller lægge mærke til noget, og dermed vil jeg ikke tjene dem; de ville også til forandring nok græde en lille tår, og denne lette kunst vil jeg heller ikke øve. Men jeg tør ikke negte muligheden af, at jeg forudsætter større åndslivlighed og fordomsfrihed end det er rigtigt, og at jeg måske med urette værger mig ved at anrette evangeliets daglige brød af frygt for at blive trivielt.

Må jeg gøre en lille almindelig bemærkning om Din eksegesi? Den synes mig at være noget vel dogmatisk, medens fortolkning bør være filologisk-historisk. Blander man eksegesi og dogmatik sammen, så fordærver det ene det andet, medens hver må gå sin egen vej uforstyrret af den anden, og så kan man se om de selvstændigt beholdte resultater stemme. Men som sagt, Din ny bog er utvivlsomt god, men der skal forfærdelig meget til at slå igennem den tykke Rinoceros-hud på en statskirke-gejstlighed, som i det hele antager, at når den ingen irettesættelse får af sine foresatte og ingen bryderier eller rivninger har med sit sogn, så er det fuldt bevis for at den fylder sin plads med al ære.

Jeg så lidt i Din kritiker Fichs arbejde i teol. tidsskr.; han har altid villet være en overskuende vismand og et alsidigt kirkelys; nu har Du fortjenesten af at have givet ham anledning til at opfinde en ny slags kritik, den som for en stor del består af udråbstegn, svarende til Eugen Sue's romaner, som for en stor del består af tankestreger. -

I Snefogsdagene skulde jeg i forening med min ven kvækeren Morris have holdt tre møder i Fyen om søndagssagen, men det blev desværre forhindret; mærkeligt nok havde to prester hjulpet mig med at ordne det. Dit sygdomskors - nej sygdomsbyrde - frygter

jeg, at jeg vilde føle meget tungt, nå så bliver jeg avet med andre ting, som jeg måske bedre kan bære. Hils Din kone fra os begge.

Din gamle

J. S. Deichmann Branth

5

[I brevet margin]: Jeg synes ellers at Din stærke fremhævelse af Kristi lydighed ikke er fri for at ligne den slemme Schleiermachers lære om at Kristus er frelser ved sin syndfrihed.

10

83. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

[23/7-1886]

15 Gamle ven!

Hoslagte artikel kan muligvis interessere Dig. Jeg venter, at Du misbilliger selv den hensynsfuldeste fremstilling, ifølge hvilken Grundtvig har skyld eller lod i nogen dårlighed, men jeg venter
20 også, at Du ikke kan negte at det væsenlig er rigtigt.

Jeg vilde gerne bede Dig om at låne mig det disputatsskrift af en Krarup Du omtalte, om dogmatikens metode (som unegtelig i almindelighed er skidt), samt de hefter af Sthyr's tidsskrift, hvori Din bog om Forsoningen recenseret - det er såvidt jeg ved kun
25 Fichs "smorda" (Svensk ord for salvet, salvelse hedder "smörja") artikel og så det sidste hefte. Muligvis vil jeg udøse min harme, denne gang mindre over de Grundtvigianske end over de officielle dårligheder i lære og liv, men jeg skal først være færdig med de langt uskyldigere Grønlandske likener, af hvilke jeg venter større
30 masser med "Fylla". Under alle omstændigheder skal jeg snart notere hvad jeg har brug for og så sende bøgerne tilbage til Dig. Din opmærksomhed henledes på et lærerigt arbejde: Oplysningens Tidsalder af Christen Bruun. Kristiania 1886. At forf. er lidt bornert luthersk kommer kun lidt frem. Skal jeg sende Dig det,
35 når Du får det nu udbedte tilbage?

Din hengivne J. B.

Sneptrup 23/7 86

84. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

[25/7-1886]

Kjære Ven.

5

Tak for det lille Brev eller hvad det skulde kaldes; det var jo langt nok, til at man deraf kan se, at du er i dit gamle velgaaende, ligesom jeg af den medfølgende Avis kan se, at du fornøjer dig paa den gamle Maade. I Sagen selv er jeg jo ikke af stort anden Mening end du, da jeg ogsaa ser med stor Sorg og Modbydelighed paa det Uvæsen, som de saakaldte Grundtvigianere stille an. Jeg har lige nu hørt om et afskyeligt Møde, som har været holdt i Odder i en saakaldet Ungdomsforening, hvor da ogsaa den ny Præst derhenne Malling sang lystig med.

15 Det er en stor Vederstyggelighed, der gror op iblandt os, og det undrer mig for saa vidt ikke, at vi faa trangere og trangere Tider; thi skete det ikke, saa maatte man jo tro, at vi var forladt af Styrelsen, var "givet hen" i vor Taabelighed og vilde ende med at gaa under i den. Men det støder mig vedblivende, naar nogen vil udlede dette direkte fra Grundtvig, ligesom jeg da heller ikke kan se, at det i Sagen selv gjør hverken fra eller til. Jeg tror nu ikke engang at det holder stik, naar man vil udlede Børns vanartethed fra deres virkelige Fader; thi man har tidt set, at en god og from Fader har havt en slem Søn eller Datter; Børn kan ogsaa af sig selv finde paa

25 meget ondt, og Fristelsen i Verden har en meget stor Magt. Og nu er det saa, at de, der kalde sig Grundtvigianere, som oftest slet ikke har noget Forhold til Gr. selv, har aldrig hørt ham eller læst noget virkeligt af ham, men har alt deres fra Folk, der stod i et saare løst Forhold til ham. En Slags Forbindelse er der jo vist nok,

30 men den er vel af samme Art som Mellem Gnostikere, Mormoner og lignende Partier af Christendom, og man bør dog ikke give selve Christendommen Skyld for disse grimme Udskejelser.

Saa ren staar nu vel Grundtvig ikke, og jeg ved godt, hvilke Ska-vanker han led af og droges med; det ved jeg ogsaa om min egen

35 Fader, men jeg holder ligefuldt ikke af, naar de graves op og alle mine og mine Sødskendes Fejl skal hidledes derfra. Her skal enhver bære sin egen Byrde, og der er virkelig smitsom Syge til, som ikke er nedarvet fra Forældre. Jeg ved det saa meget bedre, som jeg i nogen Maade tør sige, at jeg her paa denne Egn og især da her i Gylling har i lange Tider havt Øje for det onde, der nu kommer

og advaret imod det; det er ikke ligefrem lært af mig, og dog kommer det nu alligevel og smitter saa at sige alle dem, jeg har havt noget at sige hos. Bærer Gr. Skyld for det i det store, saa bærer jeg Skyld i det smaa her i denne Krog; og dog ved jeg, at det har altid været mig en Modbydelighed. Men visselig er jeg ikke uden Skyld og det er vel ingen af os; thi havde vi taget vor Tjeneste med mere Alvor og været Christne ikke blot i Mund men i Hjærte og Liv, saa saa det anderledes ud, end det gjør. Vi har syndet og maa bøje os under Riset og endda være glad til, at vi ikke regnes for ringe til at faa af det.

Bøgerne, som Du ønsker, er det slemt, at jeg ikke kan sende for Øjeblikket, da de er paa Omgang hos andre. Krarups Disputats har Pastor Hey ved Kolding. Det sidste Hefte af Sthyr's Tidsskrift er i Omgang hos Præsterne her. Jeg kan derfor kun sende dig det tidligere Hefte for Øjeblikket, men det er forresten ogsaa en god Mundfuld. Den norske Bog, du skrev om, saa jeg nok og bladede lidt i den, men beholdt den ikke. Er den virkelig god, saa gad jeg jo nok se og læse den. Jeg har i denne Tid læst et Par Bøger, som hver paa sin Maade er interessante. Den ene er Edw. White: i Christus er Livet; det er en af de alvorligste Bøger, jeg længe har set, men overordentlig heterodoks. Han mener, at de, der ikke frelses ved Christus, gaa ligefrem til Grunde, høre op at være til, efter H. Ipsens Talebrug: de blive støbte om af Knappestøberen.

Den anden er H. Lotzes Religionsfilosofi. Den første Halvdel af denne Bog synes jeg godt om; men saa gaar det hele i Stykker for ham, hvor han kommer til det "onde". Der negter han Djævelens Existens og saa er jo dermed Resten hulet ud til flad Rationalisme. Han gjør det onde til et Opdragelsesmiddel i Guds Haand, og hvordan det kan være fra ham, begrundet han i "Guds uransagelige Visdom". Her synes jeg, at naar han vil gjøre Brug af det "uransagelige", maatte han hellere anvende det ved Talen om den virkelige Djævel, thi der er det paa sit Sted.

I disse Dage læser jeg: Kent: Det absolute Gudsbegreb; det er det værste Humbug og Ordsqualder, der kan præsteres, og som al spekulative Tale om Gud en grim formastelig, næsvis og uhøvisk Tale, saa uendelig langt borte fra den Maade, hvorpaa der tales i Bibelen om de samme Ting. Naar Mennesket puster sig op, er det et Fæ og ret et grimt Fæ.

Siden Pindse har jeg havt det jævnt hen med Asthma, maa af og til sidde oppe om Natten, og har i sidste Uge kun med Besvær kunnet

gaa over Gulvet og slet ikke ud. I denne Tid nyder andre den friske Sommer, men der er ogsaa dem, der maa give Afkald paa det. Da jeg ikke selv kan komme ud, kommer der jo ogsaa sjælden nogen til mig, saa jeg lever saa temmelig som Eremit, men har jo da altid
5 Kone og Dreng, som vel er.

Lev du nu vel min gamle Ven. Naar de andre Bøger komme hjem, skal jeg sende dem. Gud være med dig og dine.

Din heng. Ven

Otto Møller

10

Gylling 25 Juli 86

85. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

15

Sneptrup 12/8 86

Kære ven!

Ja tak for lån af det, der ikke var videre ved, følger Chr. Bruuns bog (bedst om Deismen, Voltaire og Rousseau); når Du sender den tilbage, kunde jeg godt lide om Du sendte noget andet med som Krarups disputats eller noget andet kuriøst, som ikke er ganske af den slags, som man kan samle op på landevejen eller Sthyrts tidskrift i læssevis.

25 Lotzes Religionsfilosofi og Kromanns Vor Naturerkendelse m.m. skal jeg studere under et 10-12 dages badeophold i Klitmøller; denne årlige lille baderejse er nær ved at være min årlige hovedfornøjelse, på grund af badene, naturen, selskabet og måske især den fuldstændige frihed for alle pligter - om forladelse, jeg håber
30 at Din Grundtvigske ortodoksi ikke er stor nok til at ordet pligt skurrer i Dine ører, nej med lyst hu hej. Hele dette hu hej væsen med lyst og gammen og had til pligt og lov ved jeg jo nok er Dig af Dit inderste hjerte imod, som det da overhovedet er en fejltagelse, at Du er blevet Grundtvigianer - at Du er det indrømmes, men det
35 er nok egenlig ret beset nærmest en pietetssag, så at Du ikke kan lide at Ikke-Grundtvigianere gøre den mindste hentydning til Grundtvigs svagheder, der dog som det sædvanlig går ere slåede ud i lyse luer hos disciplene, medens de kun have ulmet hos mesteren. Du kan dog næppe negte for Dig selv, at de vilde Venstre-Grundtvigianere og egenrådige lov-hadere uden stor vanskelighed hos Grundtvig

kunne finde paralleler til deres egen lidenskabeligste skvalder. Men nok om det, pietet er en god ting, om jeg end ikke finder den på sin plads lige over for Fandens oldemoder.

Whites bog har jeg vel ikke læst, men dog gjort mig bekendt
 5 med. Jeg har i mange år været *tilbøjelig* til denne anskuelse, som dog næppe er ganske bibelsk (orm dør ikke - ild slukkes ikke - pines i al evighed) som en mægling mellem barmhjertigheden og retfærdigheden, der nogenlunde tilfredsstillter begges fordringer. Jeg var også lidt stolt over, at jeg havde fundet på denne løsning,
 10 indtil jeg fandt at allerede Arnobius har den. Det synes at tilfreds-
 stille tænkningen, men om det vilde tilfredsstillte apostlene ved jeg ikke; Eders vice-apostel Irenæus har den *måske II, 34*: "quoadus-
 que ea Deus et esse et perseverare voluerit". Når jeg har brug for
 citater benytter jeg i almindelighed Hagenbachs dogmehistorie,
 15 hvor de ere godt arrangerede, således at man med lidt behændighed
 kan imponere de sædvanlige gejstlige udgangssøg.

Presterens niveau er i denne egn lavere end det var i Vendsyssel; det er fordi her ingen opvækkelse er eller har været i mands minde, og altså ingen der stiller fordringer; i Vendsyssel kunde man dog blive
 20 forkættet af "brødrene", men det indlade de sig her ikke en gang på. Noget gør det vel også at Brammer forstod at ride prester til, så de blev tøjlerette, hvilket Kierkegaard ikke særlig lagde sig efter.

Den astma har jeg hørt sige skal være mest pinlig ved ængstelsen, der følger med alle kvælningsfornemmelser; men mon man ikke
 25 også kunde vænne sig til at kvæles? tilmed når man af erfaring ved at faren ikke er så stor som den synes. Jeg ved jo ikke noget om det, men Du skulde *gøre* noget mere end at rådføre Dig med Eders distrikts-klodrian. Få at vide hvem der anses for den bedste specialist i det fag, skriv til ham selv og lad distriktsklodrian til-
 30 føje eller forfærdige en beskrivelse af Din tilstand. Dersom han så svarer, at han må se Dig, så lad ham rejse til Dig, dersom Du ikke *kan* rejse til ham. Det er dog virkelig værd at riskere nogle hundrede kroner for muligvis at blive fri for at leve i stadig skræk og pine - tilmed for Dig, for hvem pengespørgsmålet ikke er nogen
 35 vanskelighed. Det er en rædsom ting i stort og småt ingen ting at gøre, men lade det gå sin egen skæve og fortvivlede gang; jeg giver ikke 10 ø for den, som siger: "det nytter ikke", det er at være i

helvede.

Hilsen fra os her til Dig og husfrue.

Din hengivne

J. S. Deichmann Branth

5

[I brevets margin]: Jeg har nylig læst med fornøjelse og i det hele bifaldt Dine "bibelord". Det er ellers den slemme Clausen, som har fremhævet stærkest, at Gud ikke bliver forsonet.

10 Måske kan det mere Dig at se hvorledes man laver sådant som hoslagte.

86. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

15

[30/8-1886]

Kjære Ven.

Hoslagt følger Bogen, du var saa god at sende mig; jeg har læst den med Interesse. Det er utvivlsomt et godt Stykke Arbejde. Jeg har især havt Udbytte af det første Parti om de engelske Deister, som jeg kun kjender lidet til, men som var bedre Folk, end jeg har anset dem for. Saadan gaar det jo med saa mange Ting, at man faar et skjævt Syn paa dem fra først af og først sent faar at vide, at dette 25 var farvet og ensidigt. Naar man hjælper til at se Menneskene fra deres rette Side, vil man næsten altid finde, at der er noget ved dem, der dog ikke er saa galt. Der er Fornuft selv i meget Galskab, kun man kommer til at se det fra den rette Ende.

Jeg medsender Kents Afhandling og sidste Hefte af Sthyr's Tidsskrift. Dette skulde egentlig været sendt til Borch i Randlev, som har Lovning paa det; men jeg tænker, at du kan læse det saa hurtigt, at han ikke kommer til at savne det. Jeg sender det især, fordi der deri er en lille Afhandling: Biogenesis, som jeg har havt megen Fornøjelse af og venter, at du vil have ligesaa. Jeg havde gjerne sendt 35 dig White: I Christus er Livet, som er værd at læse; men den har Malling i Odder og han lader til at være længe om at blive færdig med noget. Krarups Disputats har jeg endnu ikke faaet hjem og kan derfor ikke sende den. Forresten intet Nyt af Betydning.

Lev vel gamle Ven, og skriv igjen, hvis du ikke skulde kunne komme over at se herind. Blommerne er snart modne.

Din gml. Ven
Otto Møller

5

Gylling 30/8 86

87. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

10

Sneptrup 9/9 86

Kære ven!

Kents afhandling hører til den mugne langhalm, som det er for-
15 underligt at nogen vil levere og lige så underligt om nogen vil læse
- med alle dens elendige intet sigende fraser.

Det er interessant at se forskellen mellem gejstlig og sand skrive-
måde i teol. tidsskr oplyst ved Andersens salvede saglende snak,
hvis mening er så uklar som muligt, og på den anden side Teisens
20 let læselige fremstilling samt den interessante artikel om Biogenesis,
som ganske vist driver analogien ud over det holdbare punkt, når
forf. ifølge sin tankegang nødes til at måtte anse alt åndeligt liv før
Kristus og uden Kristus for et rent skin, et slags *lusus naturae*, i
virkelighed = åndelig død. Betydningen af at *generatio spontana*
25 ikke eksisterer, har *for længe siden* været betænkt og set af natur-
forskere, om end aldeles ikke været begribelig for den gejstlige
tykhudethed. At prester i det hele ere noget kvæg, kan jeg tilgive
dem, men derimod ikke, at de så aldeles ere ude af stand til at se
hvad der er af religiøs betydning og hvad der ikke er det.

30 De hoslagte to foredrag af en meget anset fysiker, som er langt
nærmere ved vantro end tro, have for nogle år siden vakt stor op-
sigt og navnlig forbitrelse hos de Darwinistiske fantaster og dok-
trinære materialister; til foreløbig orientering vil jeg råde at tage den
lille afsats nederst på side 67. Men for den, der ikke kan gå udenfor
35 den snevre ring af vedtagen teologi og sætte sig ind i naturviden-
skabelig fremgangsmåde, bliver det hele som en slibesten.

Når man sammenligner Grundtvigs breve til Brammer med Myn-
sters, kan man ikke være i tvivl om, at det er de første, som ere
"i ånd og sandhed". Desto sørgeligere er det, at djævelsk selvrådig-
hed, rethaveri og en lidenskabelighed, som ved den mindste mod-

sigelse flammede op i rasende vrede, tog magten fra ham i de sidste 25 år af hans liv, så at det gode mest var en ruin. Med hensyn til Din sammenligning mellem de dårskaber Du har fulgt Gr. i, bemærkes, at Gr. aldrig har tilbageholdt eller desavoueret nogen af sine vilde venners færd, men snarere hidset dem op, medens denne bebrejdelse ikke kan gøres Dig. Hils husfrue og søn fra Din hengivne

J. S. Deichmann Branth

10

88. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

Sneptrup 2 Nov 86

15 Gamle ven!

Tak for lån af medfølgende, og ere et par skrifter tilføjede, hvis indhold måske tildels kunde interessere Dig. Sthyr's tidsskr. kan det være det samme med, da det mest er salvesfuldt savl, og jeg alligevel får det på anden måde om end lidt senere.

20 Erslevs bog er kun tildels kedelig, den har interessante partier, men der er et eget uvederhæftigt reklamevæsen ved alt hvad den mand rører ved.

I år er der, jeg kunde næsten sige heldigvis for mig, ikke af ekspeditionerne i Grønland samlet så store masser af små likener, der kræve mikroskopisk undersøgelse, som ifjor, men så venter jeg til gengæld hele det botaniske Museums samling af arktiske likener til gennemsyn og rettelse. Værre er det, at jeg på grund af min forpagters dårlighed, sandsynligvis overtager gården til foråret, men jeg anser mig selv for duelig landmand nok til at kunne gøre det uden at blive ruineret; så meget som han fik ud deraf, kan jeg altid få, så meget mere som jeg har sikret mig en husmand til forkarl eller ladefoged, der foruden anerkendt forstand og redelighed besidder kristentro og velstand, besiddelser, der ere til gavn i de fleste stillinger. Han er næsten den eneste her, på hvem jeg har 35 havt nogen afgørende åndelig indflydelse.

Igår tog jeg del i nadveren efter den ny tilladelse, naturligvis uden at sige hele sludder, og syntes vel derom, ligesom også i det mindste en enkelt af de andre gæster fandt det rigtig tiltalende. De fleste er det ganske ligegyldigt enten presten går til Herrens

bord det ene eller andet sted eller slet ikke, ligesom enten der prædikes over gamle eller ny tekster eller slet ikke. Det eneste man her i almindelighed bryder sig om er penge, og dernæst ”godt maj” (god mad); derfor have de også begge dele. I hensende til drik og hor ere de mere end almindelig ordenlige; deres laster have slet intet genialt. Hils Din husfrue (som urigtigt kaldes hustru) og dreng fra

Din Hengivne J. S. Deichmann Branth

10 [I brevet margin]: Jeg havde igår brev fra Deichmann, som ikke er fri for at have slidt hårdt på sig selv i Herrens tjeneste. *Den* bebrejdelse gør min samvittighed mig ikke.

15 89. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

Sneptrup 21/6 87

Kære gamle ven!

20 Det er ikke fri for, at jeg undertiden har tænkt på, at Du har lånt mig et par bøger, som Du skulde have tilbage, tilmed da Du skrev, at Du ikke holdt af, at nogen lod Dine udlånte bøger ligge hen uden at læse dem, - hvilket jeg også tager ilde op, når nogen gør det imod mig, men det er rimeligt, at jeg en gang i næste måned - næppe i
25 dens første dage - selv afleverer dem, hvilket jeg nu antager for forsvareligt, eftersom det jo vel nu i virkeligheden (og ikke som forhen mest i indbildningen) er vanskeligt for Dig at komme ud, og jeg i sig selv nok kunde have lyst til at tale med Dig, uden at der for øvrigt er noget særligt.

30 Dernæst skal jeg takke Dig for Din bog om Lyst Syn og Bibelstorm, som jeg ikke behøver at sige Dig at jeg er enig i. Det eneste er, at Du tager bifald af mange, hvis bifald egenlig var bedst at være fri for, men det kan man jo ikke gøre ved, de andre om det. Den lurevorne gamle Vartov-Brandt frygter jeg har hjertet på urette
35 sted, nemlig mere hos fritænkere, som smykke sig med Grundtvigs navn, end hos alvorlige kristne, som ikke ynde ham; han er i hvert tilfælde en af de få ældre Grundtvigianere, som ikke i den hensende har rent brød i posen.

Jeg tager ud til Santal-missionsmødet i Horsens imorgen, skønt jeg hellere vilde derud på torsdag, da Birkedal taler, og skønt jeg i

sig selv ikke billiger opstillingen af særegne Santal-missionselskaber, da Dansk M-S antager sig dette felt tilstrækkeligt, det vil sige i forhold til det lidt vi ellers udrette på missionsmarken; men det er også tildels et udslag af Grundtvigianernes ønske om at have noget aparte noch-nie-dagewesenes, skønt de i *engere* forstand ere alt andet end trosenige med Børresen og Skrefsrud og i virkelighed aldeles må misbillige deres metode med kirketugt og skolevæsen, der er så lidt Grundtvigsk som muligt, men hvad, noget må de jo have, når de nu en gang ere uvillige mod missionen som den sædvanlig optræder, og så kan man jo hjælpe sig ved at sige at Santal-missionen er noget ganske andet.

”Nu intet videre” fra dette hellige sted” - som jeg som barn hørte fra prædikestolen med en blandet følelse af højtidelighed og glæde over, at det snart var forbi - andet end level og Gud med Dig indtil vi ses.

Din hengivne
J. S. Deichmann Branth

20

90. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

[2/8-1887]

Kjære Ven.

25

Først tak for dit Besøg, som var mig en Vederkvægelse, naar undtages den lille Tid, da du fandt for godt at traktere mig som Hykler og Løgner. Det er sært nok, at det kan falde os saa ubehageligt at høre det af andre, som man dog saa ofte finder sig nødt til at sige sig selv; og der er i Virkeligheden intet saadant, som jeg tør sige mig fri for.

Vi har ellers faaet det temmelig trangt siden den Aften, da du forlod os. Det blev nemlig Difteritis, som jeg nok var bange for, og det er altid meget ængsteligt at have den i Huset. Vi kom dog over det den Gang men ikke uden betydelig Angst og Uro, og vi er jo forresten ikke sikre paa endnu, at vi er ovre det, hvorvel vi nu har roget med Chlor og foretaget andre passende Renselser.

Bøgerne, som du laante mig, følge hermed. Bärtholdt har jeg kun læst meget flygtigt, og kan ikke ret sympathisere med hans Beundring for S. K. I mine Øjne er der saa megen Affectation hos Kierke-

gd, at det giver Afsmag til alt det, hvori der kan være nogen Sandhed. Jeg kan dernæst hverken se i ham den eminente Tæinker eller den alvorlige religiøse Personlighed; hans Christendomsopfattelse anser jeg for en stor Misvisning. Jeg ser i ham fornemmelig en satirisk Digter med mange særdeles gode Indfald, men en saadan er egentlig aldrig sympathetisk. Hans egentlige Beundrere antager jeg om, at de ikke ere set paa Christendommens Vegne, men mer eller mindre er det Pikanteriet, der fængsler dem. Jeg søger imidlertid tidt en Oplivelse ved Læsning i hans efterladte Papirer, hvilke jeg sætter over hans afslebne Værker.

Stuart Mills Bog har jeg læst baade med Interesse og Aversion. Jeg finder ikke, at den i nogen Henseende kan maale sig med Lotzes Religionsphilosophi. Vistnok har Mill sagt nogle Sandheder, men det er saa sørgeligt kun Halvsandheder, og saa er han saa kaad i sin Omtale af det hellige og høje, at jeg ikke kan tro, at han har været en alvorlig Mand. En Gud, som kun kan skabe et Kludderværk, som kun er delvis god, som ikke kan give sig selv tilkjende for sine Skabninger, - er ingen Gud. En saadan Gud forholder man sig heller ikke alvorligt til, men er tilbøjlig til at have ham til Trekant. Læsningen af denne Bog har forsaavidt været mig imod, som den har bragt mig nogle stygge Vrægebilleder af det, jeg nok kan se, at der er en Del Sandhed i. Og medens jeg vilde kalde Lotze en Mand, der er ikke langt fra Guds Rige, maa jeg kalde Mill en kaad Fritæinker, og endda ingen stor Fritæinker.

Jeg har ondt af at læse saadanne Bøger; der er noget, der hænger fast af det, som man nødtigt vil have at slæbe paa. Man har Daarligheder og Forargelser nok i sig selv, saa man behøver ikke at hente sig dem hos andre. Men forhaabentlig svedes det ud igjen om en Tid; saadan er det da gaaet mig for f.Eks. med Strauss, fra hvem jeg har havt Reminiscentser, som har været mig til Plage paa de ubekvemmeste Steder. Der er i mig altfor meget Tønder til Fritæinker, til at jeg tør udsætte mig for Paavirkning af en saa vel-talende Person som Mill. Jeg har nemlig ikke den Evne at læse med Pantser paa, men giver mig gerne hen, naar Bespottelsen da ikke er helt udoprørende.

Lev nu vel, og Tak for dit Besøg. Bliver du ved dit Forsæt at

skrive om "hvor vi ere og hvad vi lære", saa Lykke til Værket, at det maa udføres uden at træde Sandheden for nær.

Din gml. Ven
Otto Møller

5
Gylling 2/8 87

91. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

10

Sneptrup 10/9 87

Kære ven!

Tak for Dit brev med de tilbagesendte bøger. Angående Mills "The-
15 isme", da må den formentlig bedømmes i forhold til hans almindelig bekendte tidligere standpunkt, som var afgjort fornægten-
de; det er dette opus posthumum ikke, og for så vidt et fremskridt;
når dogmatisk fornægtelse bliver til skepticisme, så er det at rasere
de befæstninger, som hidtil have opløftet sig imod Gudskundskab,
20 om end det positive endnu er ugjort. Muligvis kan videnskaben d.v.s. videnskabelig tænkning ikke komme stort videre end til at
alt kan angribes og alt kan forsvares, d.v.s. til at gøre plads for kristentroen, der er lige så videnskabeligt sandsynlig som dens mod-
sætninger. Ærlig og hel skepticisme, med en understrøm af sym-
25 pathi og ærbødighed for det hellige, er et standpunkt, som jeg helst vil stille mig venligt til. Den berømteste kristne apologet, Pascal, var jo theoretisk nærmest skeptiker. Naturligvis indrømmer jeg, at Mill også i dette skrift står udenfor menigheden, men han er ikke så langt fra den som før.

30 Lunds "portræter" synes mig at have meget lidt for sig 1) fordi de åbenbart forestille en gammel mand og 2) fordi denne gamle mand åbenbart er Sokrates, endelig 3) fordi det er åbenbart ukritisk at tillægge en i den grad uhistorisk åndsretning som Gnosticis-
35 men stor vægt i historiske spørgsmål, medens det er så gnostisk som muligt at de slå Sokrates, Kristus og en hel del mere sammen til et. Hvor urimeligt, at det ældste billede af Kristus skulde findes som ingrediens i en fantastisk Grylle-komposition, hvor denne bestanddel[s] oprindelse endnu dertil peger hen på en anden bekendt genstand!

Følger to småskrifter til mulig læsning: Det tyske har ialt fald

en god titel, problemet kan ikke stilles kortere og klarere. Det norske er også ejendommeligt og det synes mig i det hele rigtigt.

Jeg må bemærke, at jeg ikke just betegnede Dig som løgner og hykler, men forud inden Du havde udtalt Dig om den opfattelse, som jeg betegnede på den nævnte måde, karakteriserede det som en løgnagtig og hykkelsk omgang med betydningen af klare ord, dersom man vilde sige at kirketugt betød formaning og advarsel, hvilket gejstlige specielt luthersk-statskirkelige spil er gængs, når man vil holde sig det dyrt besvorne løfte fra livet. Nu er det ganske vist heller ikke for mig at preste-eden er regula fidei, om jeg end ikke mener det ret at skyde dens ubehageligste stykke rent til side med en uærlig forklaring, men jeg betragter det som en i sagens natur liggende nødvendighed, at der må være kirketugt (udelukkelse helst hel, og i det mindste delvis), selv om Herren og apostlene ikke havde sagt det, og de sidste ikke praktiseret det således at det var kommet til vor kundskab. Herren har ikke om en eneste udvortes ting givet en så omstændelig og formel forskrift om fremgangsmåden som Mt. 18,15-17; det er jo næsten i form som en kanselliskrivelse, om just ikke i stil.

Dersom Du anser mig værdig dertil, eller rettere: om Du også skulde anse mig uværdig dertil, vil jeg bede Dig låne mig den Bibelhistorie eller hvad den kaldes fra 1828, hvor Grundtvig omtaler de 10 buds blivende betydning, eller i fald af total uværdighed dog afskrive til mig de linier, hvor han udtaler sig derom. Ved Du noget andet sted fra hans senere år, hvor han taler om den sag (dekalogens blivende eller forsvindende betydning)? Hans bog eller samling af afhandlinger om den kristne børnelærdom har jeg, og jeg må tilføje, at jeg kan læse en hel del deraf og bifalde ikke lidet.

Jeg mærkede nok, at Du var ilde tilmode over Din kones tilstand den aften jeg rejste, og det var jo så ikke uden grund, om også det nu er overstået.

Ugen efter at jeg var i Gylling, var jeg på Samsø med Botanisk Forening, der var gæst hos grev Danneskjold; det er en mand, som vil være med i det mindste i alt verdsligt godt. I slutningen af forrige måned var jeg på baderejse i Blokhus og havde nytte og fornøjelse deraf. I næste uge vil jeg til kirkemødet i Kbhvn. I Aalborg vilde jeg hilst på biskop Kierkegaard, men fik ikke adgang til ham på grund af hans nedtrykthed; det er en forfærdelig byrde der er lagt på den æt, hvis sidste mand, biskoppens søn, vel mest ved egen skyld, er vel ikke åndssløv, men villiesløv.

Det er meget uvist, om jeg nogensinde kommer til at skrive om "hvor vi ere og hvordan vi lære"; en samvittighedssag er det mig ikke, og så vilde det vel ikke gøre videre gavn. I hvert fald har jeg for øjeblikket nok at gøre med de Grønlandske likener, tildels på Latin, et sprog, som ikke ganske er mig som mit modersmål. Lev nu vel med Dine og hils fra Din gamle ven.

J. S. Deichmann Branth

10

92. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

[21/9-1887]

Kjære Ven.

15

Hoslagt sender jeg dig den ønskede Bog af Grundtvig, og jeg sender dig den sidste Udgave, forat du deraf kan se, at han rimeligvis ikke i dette Stykke har skiftet Mening. Denne sidste Udgave er paa dette Punkt et ligefrem Aftryk af Udgaven fra 1828, som Gr. ikke har efterladt nogen Rettelse i paa dette Punkt. Han har vist aldrig tvivlet om, at Buddene høre med til det, som de christnes Børn skal lære og kjende og da visselig ogsaa holde; men han har ment, hvad der vel heller ikke er langt fra det sande, at de 10 Bud er ikke *Christendom*, og saaledes ikke høre til *den christelige* Børnelærdom, men vel til *de Christnes* Børnelærdom. Finder man denne Distinktion pedantisk, saa er det jo et mindre; det er jo dog ikke ganske uden Interesse at vide, hvad der kom med Jesus Christus, at det var noget andet end det, som var givet med Moses. Men om saadanne ligefremme Ting er det ikke værd at tvistes.

30

Jeg saa, at du efter din Bestemmelse naaede at komme til Bethesdamødet. Du har vel ikke været videre tilfreds med S. Rørdams Omtale af Søndagssagen. Jeg maa nærmest holde med ham, og mener ogsaa om den saa, at det er rettest at være fælles om at bruge Søndagen vel og ikke strides om, hvorledes man kommer til det. Der føre mange Veje til Rom, og at man kommer der, er Hovedsagen. Jeg saa da heller ikke, at du tog til Orde for at hævde din rigoristiske Opfattelse. Med saadanne gjør man ofte mere Skade end Gavn.

35

Hvis du læser Dansk Kirketidende, vil du have set, at jeg i denne Tid er bleven reduceret in absurdum af de ægte Grundtvigianere

Monrad og L. Nyegaard. Jeg kunde jo gjerne træde en Dands med dem i Mundhuggeriet, men har dog ingen videre Lyst til det, da der kommer saa meget ondt op i en ved saadant Kjævl. Enten lader jeg dem svare og *takke* hinanden, hvad de altid har for Skik, og lader
 5 det, som jeg har skrevet, svare for sig selv, eller ogsaa ser jeg til i Efteraaret at faa Tid til at skrive en lille Bog om den gamle Sag set fra ny Synspunkter. Det er nyttigere at blive ved at gaa sin egen Gang, end at spille Tiden ved at fægte med de bjæffende langs Vejen.

10 Ved at gaa og tænke nærmere over Stuart Mills Bog er jeg kommen til samme Resultat som du, at han er af de bedre, og at det fra hans Stade er ikke saa galt sagt, hvad han siger. Der er adskillige Sandheder deri, som er større, end han selv ved og kan maale; og Sandhed er dog Sandhed, hvem der saa end siger den. Jeg har
 15 ligevel mere Fornøjelse af hans taagede snak end al Gudes Præk; jeg læser for Tiden hans Bog om den hellige Nadver II. Han er for min Smag en af de mest harske, og er da vel ogsaa en Efternøler fra den gamle Tid, der er ved at rinde ud.

Vi har det ellers taaleligt; men der er altid knap Tid paa Vejr,
 20 og nu begynder Luften at blive saa kold og skarp, at jeg har ondt ved at gaa ud efter Rør og frisk Luft. Lev nu selv vel, og Lykke med Lichenerne. Din heng. Ven

25

Otto Møller

Gylling d. 21 Septbr. 87

93. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

30

Sneptrup 10/12 87

Gamle ven!

Tak for lån af Bibel-Krøniken, som Du vil se jeg har benyttet i
 35 hoslagte artikel om adskillelsen af Hviledagen og Helligdagen, som jeg ikke venter at Du vil bifalde, om ikke af anden grund end at det vil knibe for Dig at give en Ikke-Grundtvigianer ret imod Grundtvigianere, *thi noget* partimenneske er Du lige fuldt (vide bifaldet til Fredr. Nielsens skammelige og æreskændende insinuationer imod mig). Hvor *kan* dog S. Rørdam sige sådan noget sludder - thi

han sagde det virkelig - som den sats, at den jødiske Sabbat bestod i hvile fra arbejde, men den kristne søndag var kun for gudsdyrkelsen? Han *må* jo vide bedre, og han sagde det naturligvis ikke med bevidstheden om at det var løgn, men forblindet og forhippet på at

5 føre sine dårskeer frem. Hvor mange Grundtvigianere mon, sans phrase vel at mærke, vil underskrive Grundtvigs anførte ord? Naturligvis ville de alle gøre det med tilbørligt forbehold og nærmere forklaring, det vil sige smutte derfra, men rentud? Kan Du selv gøre det? Eller må den kendsgerning, at *næsten ingen* Grundtvigianer vil være uden betænkelighed og forbehold ved denne udtalelse af G. forklares af, at den ikke fuldt svarer til hele G.s livssyn og personlighed. Jeg ved det ikke. Det skal ikke i mindste måde forstyrre mig i at føle mig i trossamfund med et menneske, at han

10 antager trosbekendelsen for at være opgivet apostlene til udenadslæsning i de 40 dage af Herren, eller endnu værre kæpheste, men men når nogen rokker ved, piller ved gyldigheden af Guds befaling,

15 så gør han Djævelens gerning og fører slangens tale - netop. Naturligvis ved jeg godt at både Luther og Calvin i begyndelsen vaklede i den sag, men de kom snart til besindelse.

20 Der er ellers trange tider her i huset. Min kone har nu på tredje uge ligget hårdt angrebet af en sygdom, som snarere er tarmslyng end noget andet, og har i over en uge været opgivet af lægerne, som undre sig over at hun er levende endnu, men håb om helbredelse er der næsten ikke. Hun har af og til hæftige smerter, som må

25 døves med morfin, men er ellers ved fuld klar bevidsthed og ser døden imøde ikke som en udfrielse af pine, men som en fjende, der er overvundet af hendes Frelser. Når smerterne ere stærke, kan hun vel klage sig, men det er kun i det ydre, i det indre er der næsten mere fred og glæde end da hun var rask.

30 Der er således ikke blevet mørkt her i huset, fordi døden står på tærskelen, og der skal med Herrens hjælp heller ikke blive det om den træder ind; hun talte nylig om "en underlig lyslængsel", som jeg for mit vedkommende desværre kun kender lidt til. Så bad hun at hilse Eder begge, da jeg sagde at jeg vilde skrive til Dig. Det

35 vil jo nok blive noget ensomt for mig, dersom hun kaldes bort; men det er forberedt ved at hun i mange år mere og mere trak sig tilbage fra berøring med verden, mere end det var godt for et men-

neske, der skulde leve. Det er jo lige meget enten vi have Guds fred i strid eller i rolighed.

Din hengivne
J. S. Deichmann Branth

5

94. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

10

[12/12-1887]

Kjære Branth.

Det har gjort mig ondt at høre, at der er saa trange Kaar i dit Hus. Saaledes kan ens Venner sidde i stor Klemme, naar man allermindst
15 tænker paa, at der er noget i Vejen for dem, og saaledes kan jo endelig Hjem søgelsen være nær ved vor egen Dør, naar vi indenfor er støjende glade eller nedsunkne i Sløvhed og Dvale. Men det gjør mig ondt at tænke paa, at du skulde miste din stille, fromme Hustru, - saaledes staar hun for mig; thi det kommer mig for, at du mister
20 meget i hende. Jeg ved det fra mig selv, hvor mit Hjærte vilde skribe af Smerte, hvis jeg skulde til at drikke den sure Drik, og vi er alle lige nær til at drage Korset. Men ogsaa heri ser jeg, hvor vidt forskjellig min Natur er fra din, thi jeg kunde ikke tage det, som du gjør. Jeg vil imidlertid haabe, at det skal faa en glædeligere Udgang,
25 end du venter, ogsaa af den Grund, at vist ingen kunde ligge med Tarmslyng i flere Uger.

Hvis hun lever, naar dette Brev naar hen til dig, saa hils hende og tak hende for, at hun ogsaa har tænkt venligt paa os midt i sin egen store Trængsel. Det er godt at høre, at vor naadige og mægtige
30 Herre har brudt Dødens Baand for hende, thi det kan han kun gjøre sandt for dem, der tro paa ham og have Livet i hans Navn. Det er min Bøn, at hans Haand maa holde hende fast til Enden, enten den saa er nu eller en Stund borte. Men mageligt er det ikke, naar hans Haand tager haardt paa os, og naar Døden truer med at rive
35 os af hans Haand, er han jo nødt til at tage haardt ved os. Ja hils hende med Tak fra os, som hun kjendte saa lidt, og som dog fik saa godt et Indtryk af hende den eneste Gang, vi har set hende.

Det andet, du skriver om, har jeg ingen Lyst til at røre ved under disse Forhold. Men Gud være dig naadig gamle Ven i alle trange

Kaar, at du maa tage *dit* Kors op og finde den Trøst hos ham, der er den sande, saa hans Fred kan være hos eder midt i Striden.

Din gml. Ven
Otto Møller

5
Gylling 12/12 87

95. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

10

[6/2-1888]

Kjære Branth

Jeg har tænkt paa dig hver Dag, siden du meldte mig om din Kones
15 haarde Sygdom, og mange Gange har jeg ønsket dog at faa at vide, hvordan det er gaaet og i det hele staar til hos eder. Jeg ser aldrig Folk fra den Egn og kan intet opspørge, saa jeg maa vente paa, hvad jeg kan faa at høre fra dig selv. Vil du derfor ikke, om ogsaa meget kort, lade mig vide, hvordan det staar sig; det er dog saa
20 sært, hver Aften at lade sine Tanker gaa derhen og saa være i Uvisshed, om I er sammen endnu. Jeg vil jo helst tænke, at det har vendt sig til det bedre, siden du slet intet har ladet høre fra dig, men man ved det jo dog ikke, og du er jo sær i mange Maader og kunde vel ogsaa være det i denne. Lad mig nu høre fra dig, saa jeg ved din
25 Forfatning.

Den lille Udtalelse, som du sidst lod følge med dit Brev og som jo var myntet paa det, som S. Rørdam havde sagt ved Mødet i
Kjøbenhavn, kunde jeg jo ikke billige. Jeg har læst Beretningen om Mødet og finder, at Rørdams Udtalelse var sund og velbetænkt,
30 som han da ogsaa selv lagde Vægt paa, at han holdt sig til det, han vidste Besked om. Jeg er i det hele enig med ham, og du udtalte dig jo ved Mødet i fredelig Retning, at man maa forliges med dem, der vil holde Søndag paa en ordentlig Maade, fra hvad Kant de saa end forresten kommer til det. Det synes jeg er et rimeligt Stade;
35 men dette sidste gaar i en anden Retning og gjør neppe Gavn hos Rørdam, hvis han ellers faar det at læse. Og du har vel sendt ham det, siden jeg forleden hørte af Nørregaard, at du havde sendt det til ham.

Jeg har i denne Tid siddet og læst P. Madsens Fortolkning over Aabenbaringen, og havt saa uendelig liden Glæde deraf. Det er kun

Opkog af det, som er fremført ligesaa godt før, og saa faar man det paa denne pinlige Maade, at man først skal overvære Henrettelsen af alle afvigende Opfattelser. Han holder stadig Mønstring over alle forsøgte Forklaringer, dømmes dem som Misforstaaelser, "Utanker",
 5 "Miskundligheder", og gennem alle disse Misforstaaelser skal man saa frem til Forstaaelsen. At man dog vilde lade det blive ved at give sin egen Forstaaelse og skaane os for Misforstaaelsen af andres Misforstaaelser. Efter min Forstand er Madsens Forstaaelse slet ikke nogen Forstaaelse. Hvad han har Fortjeneste af, er hans Omhu
 10 for Oversættelsen og den ligefrem sproglige Side af Forklaringen; men det har mindre at sige med dette Skrift end med alle de andre, da Ordmeningen i det hele er tydelig nok.

Jeg havde for 14 Dage siden et lille Convent her af Omegnens yngre Præster. Det var ganske morsomt denne Gang; de lære nu
 15 efterhaanden at gaa skikkeligt i Tøj sammen. De har forhen villet bides.

Jeg giver mig svært ved Kulden, blot jeg skal udenfor en Dør. Men nu gaar det jo dog fremad om der end er et Stykke igjen, før vi
 20 faa lettere Luft. Lad mig nu høre lidt fra dig og vær saa Gud befalet.

Din gml. Ven
 Otto Møller

Gylling 6/2 88

25

96. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

Snetrup 9 Febr 88

30 Kære ven!

Tak for Du har tænkt på mig med deltagelse, men jeg troede rigtignok ikke, at Du efter hvad jeg skrev kunde være i tvivl om den sandsynlige eller så vidt menneskelige øjne kunde se, sikre udgang,
 35 lige så lidt som jeg troede, at dødsfaldet i bladenes dødsliste kunde være undgået opmærksomhed, selv om Du ikke, som jeg antog, holdt Horsens Avis, hvori det var averteret, foruden i Berlingske. Din degn (i Gylling) må have bemærket det, da jeg nylig fik et brev fra ham, som dermed stod i forbindelse; jeg antog nærmest, at det var gennem Dig han vidste derom.

Min kone døde 13 Dcbr, og jeg skrev vel sidst om hvorledes hun tog sygdommen og udsigten til døden, at hun ønskede, at hun ikke måtte gøre sin Herre skam ved klage og utålmodighed - hvilket opfyldtes, og at hun ønskede, at hun kunde blive ved at takke til det sidste - hvilket også opfyldtes. De hoslagte salmer vare dels valgte af hende selv, dels sungne de sidste aftener hun levede; til en af dem har hun for et årstid siden sat melodi. Hele sygelejet varede lidt over 3 uger, længe nok til i ro at samle sindet til rejsen og ordne hvad man vil på afgangstedet, og ikke så længe at tålmodigheden hos den døende og omgivelser sættes på farlig prøve, ligesom vi begge lige fra først af og før lægen tog det for alvor, vare temmelig sikre på at døden blev enden, og talte med hinanden derom hele tiden; heller ikke var der spor af at sanser eller tanker omtaagedes. Kort sagt: jeg kunde ikke ønske mig bedre død i nogen måde, skyggerne vare ikke sorte.

Min plejedatter skal ud for at studere bondeliv til 1 Maj og skal derefter have bryllup til efteråret. Til 1 Maj skal jeg altså have en husholderske i hendes sted og kun have fremmede om mig; hun har vel tilbudt at blive længere, men det vilde af hensyn til hendes fremtid ikke være rigtigt at tage derimod. Man kan hvad man skal.

Det var en taktløshed af S. Rørdam at optræde på et irenisk møde med anskuelser, som han vidste - ifald han ellers var orienteret og inde i hvad han forelagde - måtte vække anstød, ligesom hans optræden og tone, i det mindste af alle Ikke-Grundtvigianere, fandtes stram og anmassende. For at holde på mødets opbyggelige karakter hævdede jeg, at forskellige anskuelser kunde arbejde sammen, på samme tid som jeg udtalte mig mod Rørdams, som jeg anser for teoretisk usande og praktisk fordærvelige. Man kunde ikke mærke, at han selvstændigt havde sat sig ind i sagen, men vel at han havde studeret Zahns skrift, så at andre ikke fik det indtryk, som han selv fremhævede meget stærkt, at han talte om hvad han vidste besked om. (Derfor kan det godt lige fuldt være muligt, at Rørdams venner antog hans selvsikre referat af Zahns (Søndagens Historie) for noget helt nyt af R. opdaget - måske han selv gør det samme). Men det troer Du naturligvis alligevel, og det får så være, men jeg vil dog bede Dig ikke at tænke så højt om Rørdam eller så ringe om mig, at Rørdams erklæring om at være inde i hvad han talte om, skulde være gyldig grund for mig til at opgive hvad jeg dog nok både har arbejdet mere for, og sandsynligvis også anvendt mere tid og kraft på at sætte mig ind i end Rørdam, hvem jeg slet ikke har tænkt "at gøre gavn på" ved hvad jeg skriver om sagen hvert fjerding-

år i Alm. Ktid., hvoraf det sendte er særtryk. Er det så Grundtvigs udtalelse om de 10 buds gyldighed, der er uforsvarlig, eller ere Grundtvigianerne faldne fra Grundtvig ??? Jeg ønsker kun at han kunde undlade at stille sig fjendtligt imod den sag, der er Guds og menneskers og ikke min, men gør han det, anser jeg det for min pligt at slå så det mærkes. Det var en ynke så ømskindet han viste sig, da der blev taget fat på ham; han må være meget forrost og forkælet. Kære Møller, måske det bedste hos Dig er Din kristelige vederhæftighed, at Du alvorligt er bestemt på ikke at ville have eller forsvare anskuelse, som kristelig vel betænkt muligt kunde være uforsvarlige; men denne vederhæftighed er i fare, når man betragter det som et martyrium ikke at have en vennekreds; Du har vist så stor trang til hyggeligt-gemytligt samfund, at Du er noget udsat for imod Din villie at gøre lidt uret imod de sager og personer, som støde an imod bemeldte vennekreds; således forklarer jeg Din stilling i denne sag til S. Rørdam og Fr. Nielsen på den ene side og mig på den anden. Tidligere har Du vist mærket stor uhygge ved at vennekredsen stundum har nappet i Dit skind - ikke sandt? Nu, lev vel med Gud og hvem Du ellers kan.

20

Din gamle ven
J. S. Deichmann Branth

25 97. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

[10/2-1888]

Kjære Ven!

30 Nej jeg vidste intet om det, at din Kone var kaldt bort, og forunderligt nok er det, at Degnen ikke har talt om det, naar han vidste det. Men godt er det nu at høre, at hun er gaaet vel hjem, er kommen vel igjennem den store Klemme, og du har Ret i, at vi kan ikke ønske noget bedre, end at vi var ligesaa vel over dette store; dog kan vel ingen ønske sig den samme legemlige Lidelse, selv om vi faa Naade til at bære den som hun. Hun har vist lidt meget og baaret det stille, og det er godt for hende og en Naade af Gud. Men vi vil dog helst slippe med den mindste Lidelse, vel fordi vi har saa fattig Tro til, at Gud giver Magt til at bære, hvad han tillader, at der lægges paa os. Men godt er det, at hun har sit endt; det er glædeligt hver

Gang man hører det, at et stakkels skrøbeligt Menneske har stridt den gode Strid og endt sit Løb i Tro. For dig vil det jo blive et stort Savn, især naar Plejedatteren skal bort. Jeg beklager dig, at du skal have en fremmed Husholderske; det er vist vanskeligt i høj
5 Grad. Blot du endda havde en kvindelig Slægting at ty til, thi Blodet er aldrig saa tyndt, det er dog tykkere end Vandet. Blot det endda er en, du har kjendt noget til i længere Tid, helst en af "Levi Stamme".

Jeg ser, at du er mindre vel tilfreds med, at jeg i Spørgsmaalet
10 om Søndagen er mere enig med Rørdam end med dig. Det kan nu ikke være anderledes efter de Øjne, jeg har at se med i den Sag. Men jeg anser det ikke for at have saa grumme meget at sige, kun man praktisk er enig om at holde Søndag paa en ordentlig Maade. Jeg mener forresten, at du har misforstaaet Rørdam, naar du opfatter
15 hans Ord om, at han talte det, han vidste Besked om, om "Søndagens Historie" i det hele, alt hvad der navnlig er sagt og gjort i den Anledning i den nyere Tid. Det var vist ikke hans Mening; det, han mente at vide Besked om, var fornemmelig det *gamle Testaments* Forhold til hele denne Sag; og det kan jeg ikke gaa fra, at i hvad det
20 gamle Testamente angaar, anser jeg ham for den paalideligste Autoritet her i Landet; og det er der mange flere end mig, der gjør.

Du skriver, at jeg er udsat for en Fare, idet jeg "betragter det som et Martyrium ikke at have en Vennekreds". Jeg vil allerførst hertil bemærke, at der er Fare til alle Sider, Fare ved at holde af
25 Mennesker og Fare ved ikke at bryde sig om dem. "Vi gaa i Fare, hvor vi gaa". Jeg kan nu ikke broeste af, at jeg har nogen stor Vennekreds, thi, som du jo nok ved, jeg hører slet ikke til "Vennelaget" og maa bekjende, at jeg aldrig har følt noget Savn derved; jeg har aldrig egnet mig til, hvad der hed "Vennemøder". Men jeg har
30 nogle *enkelte* Venner i meget forskjellige Lejre og dem sætter jeg ganske særdeles Pris paa at bevare. Jeg anser det for et stort Savn ingen Venner at have, men hverken vil jeg kalde det et Martyrium at miste dem, ikke heller vilde jeg for at bevare dem ofre, hvad jeg anser for Sandhed. Men kan de fordrage mig, som jeg nu er
35 med mine Meninger, saa regner jeg det til en stor Behagelighed i Livet at have saadanne Venner, og tror saa ogsaa, at jeg kan være meget frisindet over for dem, hvad der jo ikke kunde være Tale om at skulle være, naar man var enig med dem i alt. Her har du min Opfattelse af dette og have og holde paa en lille Vennekreds, kun, at min er meget spredt og neppe at kalde en Kreds.

Jeg har i denne Vinter læst en Bog, som jeg vil anbefale dig at faa fat i; jeg kan ikke sende den for Øjeblikket, da den er paa Omgang blandt mine Præster og ikke kommer hjem for det første. Det er Th. Laub om Kirkesangen. Han er Organist i Kjøbenhavn og en christelig udviklet Mand, der ogsaa siger Præsterne adskillige Sandheder. Hans Bog er ualmindelig velskrevet, og efter min Forstand paa den Sag, han forhandler, har han Ret i omtrent alt. Det er i det Hele en epokeyjørende lille Bog i denne Materie, men overfor de egentlige Musikere af Fag er den som en knyttet Næve i et fremstaaende Øje. Om han vil kunne trænge igjennem med sit, faar jo nu at vise sig; men han beder Præsterne om at hjælpe sig, da han nok føler, han ikke kan det alene.

En anden smuk Bog er Biskop Laubs Breve, især Brevvekslingen mellem ham og hans gamle Røgter. Det er noget af det bedste og opbyggeligste, jeg nogensinde har læst. Laub maa have været en god Mand, siden han kunde vinde sig en saadan Ven i en Husmand.

Lev nu vel gamle Ven og opgiv ikke Venskabet med din gamle Ven.

20

Otto Møller

Gylling 10/2 88

98. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

25

Snetrup 25 Febr. 88

Kære ven!

Hoslagt en mel., som min kone lavede et årstid før sin død, og som jeg siden har ladet trykke. Hun har været heldig nok til deri at lægge noget af sin personlighed, hvad jeg oftere sagde hende, og et meget musikalsk dannet menneske, med hvem hun i sin tid spillede sammen, skrev til mig (uden at jeg havde foranlediget denne bemærkning), at når han spillede den, var det som han så hende for sig; men denne lighed kan selvfølgelig kun iagttages af hvem der kendte hende nærmere.

Laubs skrift om kirkesangen har jeg endnu ikke set, men får vel fat på; det vækker opmærksomhed, blev nylig diskuteret på vort herredskonvent, ligesom Skou i Horsens (der nærmest hører til de såkaldte musikalske Farisæere) var forbitret derover.

Jeg har ligesom Du antaget S. Rørdam for en af vore få sagkyn-
dige på gammeltestamentligt felt. Desto mere forbavsende er det,
at han kører op med saadanne kameler som 1) At den 7de dags
helligelse efter skabelsen aldeles intet forhold står i til sabbaten
2) At denne stammer fra Mannahøsten (tvertimod hvad Gud siger
i Dekalogus) 3) At jødernes Sabbat var Hviledag, de kristnes Søndag
gudstjenestedag, hvormed jo skal siges at Jøderne ikke havde Kul-
tus, og de kristne ikke hvile på deres helligdag. Men herom nytter
det jo ikke at udtale mig videre, da jeg dels har gjort det, og dels
den udvej står åben for Dig, dersom det er ubesmykkeligt nonsens,
da at erklære, at det kan Rørdam umulig have sagt.

I hoslagte lille stykke, som er trykt for 2 år siden, vil Du se be-
vis på, at det ikke er sådan ganske naivt, at jeg hævder en anskuelse
om den sag, men at jeg meget tydelig har forudset og beregnet,
hvordan de forskellige retninger vilde stille sig dertil, hvilket da til
en vis grad viser, at jeg har tænkt over sagen. På det s. 7 omtalte
"notable møde", som grev Moltke uagtet min fraråden (grundet
på at jeg alt for godt kendte gejstlighedens anskuelser) havde fået
i stand, indledede jeg sagen uden forbehold for at se om det kunde
gå, men de troppede op imod mig hele banden, Stein, provst Rothe,
V. Beck, og S. Rørdam i spidsen, hvilket alt ikke overraskede mig
og heldigvis heller ikke i nogen måde bragte mig ud af ligevægt.
V. Beck, som har det forud for de fleste, at Guds rige, når han be-
tænker sig, går foran hans kæpheste, fortrød det dog nok straks og
er nu for sagen. Jeg ser ikke rettere, end at Du og Rørdam se den
sag ligesom socialisterne d.v.s. kun som en menneskelig sag, der
ikke er anordnet af Gud - på den måde kan der ganske vist ikke
blive samarbejde med Eder og andre kristne mennesker i denne
sag, og den har efter min mening åbenbaret, at samarbejde selv med
de mest moderate og alvorlige Grundtvigianere er ugørligt, når de
ikke som "Kirkebudet" teoretisk og praktisk anse deres Grundt-
vigianisme for en biting.

Jeg forstår jo så godt, at Du ikke ønsker at udtale Dig om den
bevidste ytring af Grundtvig om Dekalogus, da Du ikke *kan* give
ham ret og ikke *vil* give ham uret og sige at det skal ikke regnes.
Jeg er Dig meget forbunden for at have gjort mig opmærksom på
den, den er meget interessant og brugbar. Det glæder mig, at der
foruden min artikel er udkommet et lille skrift af Clausen i Slagelse
(for resten ikke noget særdeles) og kommer et stykke af Vahl i
"Fra Betesda", men disse ting ser Du vel ikke paa, når Du kun ikke

5 stiller Dig imellem modstanderne hvad jeg dog ikke venter. Din artikel i "Vægteren" har jeg læst og synes i det hele godt nok om, om der er en enkelt ytring - så vidt jeg mindes: at det er en vanskelig sag, fordi søndagsfriheden let kan misbruges - der *kan* pege i den retning at det ikke er værd at arbejde så ivrigt derfor; dog antager jeg ikke, at dette er Din mening, eftersom alt som bekendt kan mis-

10 Jeg synes i det hele, at I, som ville være Grundtvigianere, stå i en dårlig stilling, når I efter partiets opløsning ville slutte Eder til os andre i den forventning at vi skulle antage og bøje os for hvad vi altid have anset for forkertheder. Det er omtrent som når Venstre efter at være ydmyget og splittet, vil slutte forlig på vilkår af at der gives efter for det. Nu - det nytter vel ikke stort at vi diskutere den sag i det hele; i søndagssagen have I jo for resten de

15 fleste "officielle", Mynsterianerne osv. på Eders side.

Biskop Laubs breve vise ham jo som hvad han af alle indrømmes at være, en sjelden elskelig og blid personlighed, men han var dette i den grad, at han som biskop kun var "en lille kraft", og at det bestemt kristelige hos ham kun trådte meget svagt frem lige

20 over for fremmede.

En lille bog, som jeg nylig læste med megen fornøjelse var Buhls om Jobs bog; der er sympatetisk forståelse. Jeg har altid haft en faible for Job; jeg erindrer, at det første jeg foretog mig efterat være bleven færdig med examina, var at jeg lånte Gerlachs kommentar

25 af Dig for at studere Job, som på uforlignelig måde fremsætter hovedproblemet for al gudsfrygt.

Nu har jeg fæstet en husjomfru til Maj; hun hedder Eilertsen, er fra Vordingborg, har tjent et par steder i København og er svigerinde til en købmand Mørch i Horsens, samt gjorde her indtryk af et vakkert og civiliseret menneske; jeg var uheldigvis ikke hjemme,

30 da hun var herude.

Når jeg nu ser tilbage på min kones sidste leveår, så kan jeg vel se, at hendes store utilbøjelighed og ømtfindtlighed for berøring med mennesker, hvilken jeg ofte var utilfreds med og bange for

35 hvor den skulde ende, vel må opfattes som en følelse af, at hun var færdig her; det var ligesom hun gradvis trak sig tilbage fra alt, hvorved overgangen også for mig blev mindre brat. Jeg troer ellers ikke at Gud i høj grad beskæftiger sig med vor jordiske lykke, men kan

ikke negte, at døden her var forberedt og lagt til rette for os begge.
Hils Din kone.

Din hengivne
J. S. Deichmann Branth

99. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

[10/4-1888]

Kjære Ven.

Det er saa overmaade kedeligt at skulle paa en Gang sende Bøger
ud til forskjellige Kanter. Man kan ikke komme til nogen Ro hos
15 den enkelte, man skal skrive til. Det var allerbedst at sende dem
uden noget ledsagende Ord eller ogsaa vente med det til Lejlighed
kom til ellers at skrive. Jeg gaar nu midt imellem begge og sender
en Seddel, som ikke skal sige meget, da Bogen faar at tale for sig
selv. Forlæggeren har forresten bedt mig om at gjøre lidt for at faa
20 den anmeldt i et af vore større Blade lidt snart; thi det er meget
vanskeligt at forlægge nogetsomhelst "theologisk" i disse Tider.
Jeg ved ikke, om du skulde føle Kald til det. Jeg haaber, at du faar
det nogenlunde i din Enlighed, navnlig noget at bestille; det er altid
god Stalbroder. Vinteren er særdeles haard for mig, men vi skal
25 jo igjennem den og maa vel snart være ved Enden.

Jeg venter forresten ikke andet, end at Bogen skal ties ihjel fra
de højlærde. Det er jo denne Maner med det, som kun er dansk,
naar det da ikke er af et Bispeemne. Vi har det nogenlunde med
Helbred, naar blot ikke den Kulde var. Venstre vilde da ikke til
30 Canozza endnu denne Gang; det er vel ogsaa for koldt for dem.
Lev vel.

Din gamle Ven
Otto Møller

35 Gylling 10/4 88

100. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

Snettrup 5/6 88

Kære ven!

5

Først må jeg bringe Dig min tak for Din bog "Om vor frelse fra det onde", som er en hel del mere end en gentagelse af hvad Du en gang har sagt. Det sidste afsnit om grunden til forskellen mellem Herrens taler hos Joh og Synoptikerne, er fortræffeligt, og så

10 vidt jeg ved væsenlig nyt og ikke før udført.

At anmelde bogen vil jeg være forhindret i af den simple grund, at jeg ikke har noget sted at gøre det. Teolog. tidsskr. har som Du måske erindrer, refuseret en anmeldelse af Din større bog om forsoningen - og så tigger man ikke mere om plads der -, og i Dansk

15 Kirketid. kan det selvfølgelig ikke falde mig ind at skrive, da jeg der er overfaldet et par gange, og det elendige gamle Vartoulem åbenbart foretrækker fritænkere for kristne, som ikke ere Grundtvigianere, med andre ord rækker Djævelens væsen vennehånd. Det er ikke den eneste gamle Grundtvigianer - med de unge er det så

20 hyppigt, at ingen mere lægger mærke dertil -, der vender sig til den side, hvordan er det med Christiani og Viktor Bloch? Det er da i det mindste Apokatastasis med dens rationalistiske opfattelse af "det menneskelige" som det "dybe, underfulde hjerte", der egentlig godt kan undvære både forsoning og forløsning og kristen-

25 dom.

Så behøvede jeg jo egentlig ikke at anføre flere grunde for at jeg ikke kan anmelde Din bog, da det er fuldkommen tilstrækkeligt med en, som Du skriver træffende, især når denne ene er at man ikke kan skyde af mangel på krudt, eller for mit vedkommende af mangel

30 på kanon, men der er også en anden grund, nemlig at det tredie afsnit, om det ondes straf, synes mig meget betænkeligt. For at se om jeg ikke skulde ladet mig lede af nogen ubillig og forudfattet mening, spurgte jeg nylig nogle samlede prester, om de ikke havde lagt mærke til noget særligt ved det afsnit, og den mest tænkende

35 og fordomsfri sagde da det samme som jeg omtrent havde tænkt derom, nemlig at ansvarlighed for synden syntes der at blive lidt af; det kunde blive helt (ikke blot halvt) rigtigt at sige som det sædvanlig hedder om en pige, der er frugtsommelig: hun har været uheldig. Allerede den første linie er afgjort mislig, at tillægge den hell. skr. *fremfor alt* at se synden som noget den aldrig benævnes,

skønt den omtales på hvert blad, men anvende et udtryk der er brugt om noget andet som det vigtigste synspunkt. Denne Din opfattelse, er det en svingning henimod determinisme, som hænger sammen med den særegne opfattelse af "det menneskeliges" uskyldighed og
 5 uvillien imod al lov, som f.eks. heller ikke en hædersmand som Birkedal kan frigøre sig fra? Eller er det kun en stærk fremhævelse af sagens ene side, således som det let sker i polemik? Jeg vil håbe, at det er det sidste, så at den virkelige uro jeg har mærket over at Du
 10 skulde være på hvad jeg måtte anse for en vej, der fører til frafald, er aldeles ugrundet. Hvorledes Gud bringer synderen til forlig, er et meget underordnet spørgsmål i sammenligning med det: har jeg ansvar for Gud og mennesker?

Som et eksempel på hvorledes det forholder sig med den "menneskelige" sandhedskærlighed og retfærdighed, kan jeg anføre af
 15 egen erfaring, at jeg vel vidste, at det vilde blive fortalt, at jeg lå i med min husholderske, men se, man overgik min forventning, og fortalte inden jeg fik nogen. I en ende af pastoratet fortalte en mand, som var vred på mig, fordi jeg ikke vilde begrave hans søn, der havde hængt sig, med fuld musik, lige så lidt som en anden af
 20 hans venner, der ligeledes havde hængt sig, først at min plejedatter var min datter udenom, og dernæst at jeg horede med hende - sandsynligvis uden just at gøre sig klart, at det var blodskam. I en anden by hed det, at pigen i prestegården af mig var sendt til København for at gøre barsel, og et tredie sted, at en sypige, som havde plejet
 25 min kone under hendes sidste sygdom, skulde giftes med mig og allerede var tyk. Det synes, at mine sognefolk i det mindste i en enkelt retning have store tanker om mine kapaciteter, men hvad er det dog for noget rak, som troer og fortæller sligt uden nogensomhelst anledning, anden end at jeg ikke vil prise deres døde salige (jeg
 30 bemærker at jeg aldrig rakker dem ned), og at jeg i det hele stadigt stiller større fordringer end at være skikkelig og sørge for sin familie som enhver so og stork også gør. Det nytter ikke at negte det, og Du ved det lige så godt som jeg, at den folkelige Grundtvigianisme praktisk deler denne plat-rationalistiske synsmåde.

35 For resten har jeg det efter omstændighederne godt nok. De personelle forhold her i gården ere så gode som muligt (havde jeg nær sagt), idet både min gårdbestyrer og min husholderske ere dygtige og gudfrygtige mennesker med livlig interesse for deres gerning.

Jeg beder Dig bemærke, at jeg ikke har skrevet, at Du må vist være en frafalden, men, at Dine udtalelser *sandsynligt* må forstås således,

at Du *ikke* er på vej til frafald. Selv om så skulde være, er det vel i en eller anden retning tilfældet med de fleste af os - salige de, som kun falde fra med hovedet og ikke med hjertet.

Jeg har ikke andet at sende end de hoslagte bladartikler. I næste uge tænker jeg at rejse til Kbhvn og på vejen holde et møde i Slagelse. Hils Din Hustru og Din dreng.

Din gamle ven
J. S. Deichmann Branth

10

101. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

Snetrup 7 Nov 88

15 Gamle ven!

Da sagen først i de sidste dage er bleven mere bekendt her i egnen, har Du formodenlig endnu ikke hørt, at jeg gifter mig igen. Efter-
som slige gamle fyre sædvanlig opsøge de yngste de kunne finde,
20 bemærker jeg at vedkommende dog er konfirmeret, hedder Emmy
Boldsen, 24 år gl, datter af afdøde pastor B. i Fruering. Jeg har
kendt hende fra barn af, da hendes fader, inden han kom hertil
også i Elling var min naboprest. Hun er nu i Kbhvn hos sin moder
og underviser. Efter nytår fører jeg hende hjem. Hendes ældre
25 sødskende ere døde af brystsyge, men hendes bygning og konsti-
tution har fra barn været en ganske anden end deres, og lægen er-
klærer hendes bryst for sundt og kraftigt. Hun er livlig og virk-
som, også i åndelig hensende en sund og kraftig natur, som i de
sidste år har fået kristelig påvirkning. Det underligste er at hun
30 er lige så glad for mig som jeg for hende. Jeg har aldrig takket Gud
så inderligt for noget timeligt som for dette; "Med glæden i kveld
Din miskundhed lad krone de korte dage" ere vel de ord, som jeg
oftest har gentaget for mig selv i den anledning.

Det er ikke usandsynligt, at vi en gang i sommer besøge Eder,
35 sandsynligvis med hende til kudsk, da hun ynder denne sport.

Jeg har en fornemmelse af, at Du ikke er vel tilfreds med kri-
tikens forhold til Dit dogmatiske arbejde og teori, indrømmer også,
at Du har mødt alt andet end sympatetisk og velvillig forståelse.
Noget er den sædvanlige gejstlige mangel på evne og villie til ret-
færdigt at vurdere det som afviger fra det gængse skyld deri; prester

kan nu en gang ikke skelne mellem tro og troslære, mellem kærne og skaller, det må man ikke forlange, skønt det er det samme som at sige, at de ikke ved hvad tro er. Grundtvigianerne have altid skræppet af at det kan de; nu ved Du af egen erfaring at det er løgn, og at

5 de ikke i den retning ere et hår bedre end andre, men snarere værre, fordi de foruden den sædvanlige teologiske dogmatik have et Grundtvigsk tillæg, som der allermindst må røres ved. Men det har også nogen skyld, at Du altid sidder og kukkelurer i Gylling uden at komme i personlig berøring med andre end dem, som besøge

10 Dig; personligt bekendtskab og berøring må også til hvad Du end siger. Du får trøste Dig med den åndelige naturlov, at banebryderne må falde og at sagen først går frem til sejr når første geled er ofret, det trøster jeg mig med hvad søndagssagen angår, ligeledes angående min artsopfattelse i botaniken. Men så har en banebryder til gengæld

15 lovet til at fare hensynsløst frem, hvad vi nok begge sætte pris på, og det har en dagvognskudsk ikke. Se nu i totalafholdssagen; Lavrits Jørgensen, som gik foran, gik fallit og blev til grin, provst Sørensen i Skanderborg (flink mand for resten) bliver i det mindste ridder af D. og får ære derfor. Hils Din husfrue og Din dreng.

20

Din hengivne

J. S. Deichmann Branth

Min plejedatter havde bryllup for kort siden.

25

102. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

[8/11-1888]

Kjære Ven.

30

Ja det var jo en stor Overraskelse, som Dit Brev bragte mig. Jeg har i Sommer gaaet og undret mig over, at du ikke, som du dog plejer, kom hen at besøge mig; og jeg mente, at nu, da du var ene, havde du endnu lettere ved at komme over det end forhen. Men nu kan

35 jeg jo forstaa, hvad du har havt at gaa og studere paa, thi det er jo ikke gaaet af uden mange Overvejelser; i den Alder, hvori du og jeg er, *springer* man ikke længere i saadan noget. Jeg ved, at det, allerede da jeg giftede mig, medførte mange Betænkninger, thi naar man er over de 30, bliver man vist ikke forelsket mere, da ikke paa den vis, som man bliver det før den Tid. Jeg tænkte mig egentlig

ikke, at du vilde gifte dig igjen, hvad jeg slutter deraf, at jeg i det hele ikke ved af at have tænkt paa dig i den Retning. Men jeg kan saa saare godt forstaa, hvor forfærdelig ensomt det maa være for dig, nu da du hverken har den ene eller den anden at dele Livet med, 5 hverken Hustru, Børn eller Sødskende. Og det er, som Bibelen siger, ikke godt for Manden at være alene; det falder vist langt overkommeligere for en Kvinde. For saavidt kan jeg vel forstaa, at den Tanke maatte komme op for dig, om der skulde være nogen, du kunde dele Fremtiden med, og at du maatte anse det for et 10 gode, om det var saa, og vedkommende var villig dertil. Jeg kunde jo ganske vist have ønsket, at den, du valgte, var noget mere jævndrengende med dig; det vilde for Mennesker at se til været det bedste for begge; men herom kan udenforstaaende jo ikke dømme; de to maa selv vide, hvad de tør, som det jo ogsaa er dem, der kommer 15 til at bære Følgerne, og man har jo set Eksempler paa, at Ægteskaber med meget stor Aldersforskjel alligevel har været meget lykkelige. Jeg kan derfor ikke andet end af ganske Hjærte ønske for dig, at Gud vil velsigne dit Forehavende og give eder begge Naade til at bære over med hinanden i Kjærlighed; thi adskillig 20 Overbæren vil der jo nok blive Anvendelse for. Navnlig maa Manden se at være god ved hende, der giver ham sin Ungdom og jo i mange Maader maa ofre sine Idealer. Gud give eder at drage godt i Aag, hvad jo vel kan lade sig gjøre, naar begge kan drage *i Tro* til alle gode Gavers Giver.

25 Ja du har Ret i, at jeg er utilfreds med dem, der har udtalt sig om, hvad jeg har skrevet om Gjenløsningen. Jeg giver dig Ret i, at Grundtvigianeren er slet ikke videre i Frisyn end andre, og jeg har besluttet mig til at tie herefter denne Sag betræffende, ogsaa af den gode Grund, at ingen mere vil købe, hvad jeg derom skriver. Det forbyder sig altsaa af sig selv at blive ved, naar man da ikke har Lyst selv at sætte Penge til ved det; og jeg mener dog, at Penge kan anvendes bedre end til at udgive Bøger, som Folk ikke gide læse. 30

Jeg har i denne Tid læst en smuk Bog, Brevveksling mellem Molbech og Grundtvig. Jeg tænker, at denne lille Bog vil hjælpe adskillige til at se, at Grundtvig var en Stadsmand. Han staar sig meget vel ved, at hans Efterladenskab kommer for Lyset, og det er Tilfældet med de færreste; de tabe gjerne, jo mere man kommer til at se dem efter i Sømmene. Det er forunderligt at lægge Mærke til, hvor dybt dog det Omslag var, som skete med Gr. 1810. Før den Tid er hans Breve sentimentale og opstyltede, som Datidens Smag 35

var; men med hans Opvækkelse er alt bleven forandret og nyt; "hans Tunges Baand løstes og han taledede ret" d.v.s. han taler som det ny Testamente om alle aandelige Tid [sic]. Han har dukket sig dybt ned i denne Bog, og har forstaaet den paa ret og alvorlig Maade. 5 Jeg tror, du vilde have Glæde af at faa fat i denne Bog, som vel sagtens kommer i eders Læsepakke, eller i hvert Fald ikke er dyr. Mit Exemplar ser jeg ikke igjen det første Aar, thi Præsterne rundt mig æde af Fad med mig.

Jeg har i den senere Tid gjort Bekjendtskab med en Del Skrifter 10 af en Svensker P. Waldenström. Det er en alvorlig og i mange Maader dygtig Mand, som jeg forestiller mig, at du i adskillige Maader vilde sympatisere med. Men han har en Maade at skrive paa, som er vanskelig at forlige sig med. Der er i al hans Skrift indsluttet Bønner og Opvækkelsestaler, og det kan ikke undlade at virke irriterende. 15 Han ligner i dette Stykke en yderliggaaende Methodist. Men jeg synes i mange Maader godt om ham, blot han ikke var saa dræbende bred.

Jeg har ogsaa gennem en lille nyudkommen Bog gjort Bekjendtskab med A. Schopenhauer. Der er Korn at finde paa enhver Mød- 20 ding, og der er ikke saa faa Sandhedsglimt hos samme S. Men han er ren og skjær Buddaist og siger det ligefrem, hvad der forsaavidt er det gode ved ham. Hans Hovedsats er denne: Villien er det virkelige i os; *Erkjendelse* og *Bevidsthed* er Bedrag. Der er vel nok noget sandt heri, men det er ikke til at skille fra Galskaben.

25 Lev nu vel gamle Ven i din Enlighed. Gud give, at naar du ikke er ene mere, det da maa være til sand Velsignelse.

Din gamle Ven
Otto Møller

30 Gylling 8/11 88

103. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

35 Snetrup 29/11 88

Gamle ven!

Ja jeg skriver ikke egenlig idag for at takke for Din lykønskning, skønt jeg *også* gør dette, idet jeg vel ved, at Du under mig det så godt som det efter Din formening kan blive, hvilket vel i grunden

efter samme mening er mådeligt nok i denne triste verden, men for at berigtige en misforståelse af mit ny ægteskab.

Når Du tidligere synes at være bleven forundret over, at jeg ikke er gået af vejen for Fr. Nielsens giftige og løgnagtige personlige angreb på mig og for S. Rørdams angreb på en sag, som jeg ser meget forskelligt fra ham, så vil jeg ikke nærmere afgjort påstå, at Du enten 1) har forment, at der hos mig ikke kunde være tanke om at jeg kunde imødegå angrebene af samvittighed og overbevisning, eller 2) at Du har forlangt, at selv om angrebene stod for mig som sludder og løgn, så burde jeg have havt så stor respekt for Grundtvigiansk sludder og løgn, at jeg havde tiet stille - men antager ganske simpelt at Din misbilligende forundring, hvilket jo egentlig siger sig selv, kommer af, at Du har havt en fejlagtig opfattelse af hvad jeg i sådant tilfælde kunde ventes at gøre.

Når jeg nu også i denne sag, som er et så personligt anliggende, må sige, at Du opfatter min stilling og mine motiver ganske urigtigt, så må Du endelig ikke tro, at jeg er så tåbelig heri at finde noget fornærmeligt, hvilket da vilde være total urimeligt, eftersom Du jo kun anvender en almindelig doktrin, at "når man er over 30 år, bliver man ikke mere forelsket" på mig. Men hvorledes Du, som dog ikke ganske er blottet for erfaring og menneskekendskab, kan antage, at noget så rav-ruskende-piskende galt kan være rigtigt - og Du må jo vel mene hvad Du siger - ja det kan måske forklares af et nedtrykt sind, men det synes mig umuligt at se på menneskelivet som det er, og så få det resultat. Herom vil jeg imidlertid ikke disputere med Dig, men kun sige, at jeg friede til min tilkommende hustru fordi jeg var så forelsket og er det endnu, som jeg nogensinde har været, samt at jeg aldeles ikke havde fået hendes Ja, dersom hun ikke havde vidst og troet, at jeg var det. Det er indrømmet, at jeg har kendt hende fra barn af. Det er underligt nok, men simpel sandhed, at det kun er visheden om at jeg elsker hende inderligt og varmt, som gør hende lykkelig. Vil Du nu sige, at det er misforståelse osv, så må Du ikke undre Dig over at jeg i den sag troer at være bedre underrettet. Det stod ingenlunde således, at jeg af frygt for en ensom alderdom gik hen og gjorde som David med Abisag, heller ikke således, at jeg tænkte: "jeg vil gifte mig, lad mig nu se hvem der kan være tale om", men der var for mig aldeles ikke tale om at vælge nogen anden, det vilde have været forræderi imod mit hjerte. Havde jeg ladet den rolige fornuft afgøre sagen, havde jeg naturligvis vendt mig til en ældre, og der var også andre stærke

grunde (dog ingen til skam for hende) imod hende, hvilke jeg ikke vil skrive om, da Du så endmere vilde ryste på Dit ikke-kloge hoved. Havde jeg følt mig svagelig af helbred havde jeg naturligvis ikke villet gifte mig igen, dertil er jeg for storsnudet. Jeg glæder mig over
 5 at Emmy ikke på nogen måde behandler mig datterligt, ligesom jeg aldeles ikke betragter hende med den ældre mands overlegenhed, tvertimod ere vi gode kamerater både i alvor og gammen som stå på fuldt lige fod med hinanden.

Jo længere man (indtil 1810) går tilbage i Grundtvigs liv, desto
 10 mere sympathetisk er han; men anerkendelsen og de gode dage efter 1849-50 kunde han ikke bære, men ukrudtet voksede efter gødningen, egenrådigheden i hans personlige liv og antinomismen i hans system. Den sidste er det da også, der er Eders egenlige kræftskade (Din og Birkedals også) og derfor suger Eders utøj blodet,
 15 d.v.s. mod og glæde af Eder uden at I kunne knække disse lus, eller simplere sagt, derfor kunne I ikke få bugt med Brücker, Pontopidan og Eders andre katilinariske eksistenser; totalt sig Eder løs fra dem kunne I nu en gang ikke få Eder til, af svaghed og hemmelig følelse af medskyld.

20 Schopenhauers standpunkt er jo højst bedrøveligt: kynisk pessimisme. Størst betydning har vist hans behandling af det sexuelle, som jeg kender mest fra anmeldelser i Revue des deux mondes; når han siger f.eks: ”manden forlanger af kvinden kun ét [nemlig parring], kvinden forlanger af manden alt [nemlig underhold for
 25 sig selv og børnene] så er heri jo megen sandhed, om end hverken den hele eller den bedste del deraf. Et skrift af ham ”Om Elskov” er tidligere oversat på Dansk.

Du har meget at takke Gud for også af timelige ting, hustru, barn, godt udkomme, anselse i nærmere og fjernere kreds. Din
 30 byrde (ikke kors), som trykker, hedder astma og den nedtrykthed, som let følger dermed, men den er jo ikke lagt på Dig i ond mening, det er og bliver dog den trøst som holder. Hils hjemme fra Din glade gamle ven.

35 J. S. Deichmann Branth

[I brevets margin]: Waldenström har vistnok sin store berettigelse lige over for ”de högvördiga”, men han synes med al selvsikkerhed dog at være usikker og ikke at vide hvad han vil.

104. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

[5/9-1889]

Gamle Ven.

5

Jeg skulde vel egentlig for længe siden have lykønsket Dig til dit Ægteskab, men dels har jeg ventet paa at se dig selv, dels haaber jeg, at du er saa lykkelig, at du slet ikke lægger Mærke til saadan Forsømmelighed. At du er gift, ved jeg af Elvius' Præstehistorie, og er den første Tid af Ægteskabet som at være i den syvende Himmel, saa maa du jo da endnu være i den sjette eller i det Mindste i den femte. Nu kommer min Lykønskning sammen med en Bog, og om du end ikke kan paaskjønne andet ved den, haaber jeg, at du vil paaskjønne det smukke Bind, den er klædt i. Det vilde jo forresten glæde mig, om du maatte finde Smag ogsaa i Indholdet, hvad jeg da ellers er forberedt paa, at ikke saa grumme mange vil. Der er kun faa, der egentlig kan bedømme den, hvad Fortrin eller i hvert Fald særegent der findes i den. Jeg ved, at du vil læse den uden Uvillie, og det er allerede meget.

20 Jeg har i denne Sommer gjort Bekjendtskab med vor Biskop, som har været her paa Visitats. Jeg fandt ham meget bedre, end jeg havde ventet, og befandt mig i det hele vel ved at omgaaes ham i det Par Dage. Noget er der jo hos ham, der ikke er, som det skulde være, Kejtethed eller Fornemhed eller hvad det er. Jeg blev egentlig først ret opmærksom paa, at der mangler noget ved ham, idet 25 jeg senere hen paa Sommeren fik et kort Besøg af Biskop Swane fra Viborg, der var her i Kirke en Søndag. Han er alligevel en anderledes Mand; han havde med sig sin Kone og tre Børn, og det var allesammen nogle af de elskværdigste Mennesker, jeg har truffet 30 paa. Men vor Biskop er ogsaa baade en alvorlig og forstandig Mand.

Vi har havt det jævnt hen med Sygdom i Aar. I Foraaret havde min Kone Lungehindebetændelse, og da den endelig var overstaaet, fik hun Gigtfeber, som hun endnu gaar med Eftervirkningerne af i Form af Pine i en Arm og i Hovedet. Vi skal have noget af den 35 Art at drages med; og det har nu gjort, at vi slet ikke har kunnet komme ud i denne gode Sommer.

Jeg har en Del Arbejde med at udsende denne ny Bog til alle dem, der skal have den, af mine Bekjendte. Det er et kedeligt Arbejde, der ogsaa følger med at udgive Bøger. Thi saa rart som det ellers kan være at skrive til gamle Venner, saa er det kedeligt, naar man

skal til det saaledes ligesom paa Kommando, og til ikke faa paa én Gang. Tag nu til Takke med dette, og lad Bogen tjene som Erstatning for længere Brev. Den indeholder jo alligevel det, som i denne Tid mest har fyldt mit Sind. Jeg ønsker, at du maa have det
5 godt og kan have rig Lejlighed til at takke Gud for hans Naade.

Din gml. Ven
Otto Møller

Gylling 5 Septbr 1889

10

105. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

Snetrup 22/1 90

15 Gamle ven!

Du har vist længe ventet brev fra mig, ifald Du ellers overhovedet er ungdommelig nok til at "vente brev", hvilket jeg i det hele næsten har ladet været med.

20 Jeg kan efter fornyet overvejelse ikke gå ind på at finde bestemte enkelte historiske begivenheder forvarslede i Apok. og mindst på Grundtvigs ethnografisk-folkekirkelige aperçu. Det er dog meget lidet rimeligt, at fremtiden skulde være varslet tydeligere eller beskrevet nærmere i Apokalyptikerens ekstatiske tale, end i Herrens
25 ædruelige tale Mt 24 og Joh 14-16. Jeg vilde sige, at Apokal. giver det samme i Billeder og Syner, som Herren i simple ord, og at når de simple ord opfylde den fromme fantasi, så blive de dels af sig selv og dels ved Guds ånds indvirkning, nødvendigt og ikke vilkårligt eller til overflod, til billeder og syner, der ere til glæde og
30 styrkelse. Det er dog meget bedre at behandle Apok. som Du gør, end afvise den som en unyttig eller "skadelig" bog; der er så vist kun ringe fare for at misbruge den for øjeblikket. -

Det var upåtvivleligt bedre om en del vælgere vare blevne hjemme og læst bl.a. Apok., end igår fyldt sig selv og andre med Had, Gift
35 og Løgn. Jeg anså mig fritaget for at opfylde denne borgerpligt, da jeg har tre mil til valgstedet (Bredstrup) og nødig vilde enten have mine heste slået fordærvede ved at presses sammen i stalde, hvor der ingen pladser [var], eller selv knække halsen ved at køre hjem om aftenen i mørke på dårlige veje, et endeligt, der ikke tiltaler mig i sig selv, om end nogen vilde kalde det at falde på ærens mark,

og mindst nu, da her er temmelig nær udsigt til at jeg får flere at sørge for end hidtil. Mærkeligt nok at blive slig gammel karl inden sådan udsigt åbnes, og mærkeligere, at vi begge ere lige glade derfor, som overhovedet det eneste vi ikke passe sammen i, er i alder, og det

- 5 er der ingen af os, som mærker til. Hidtil har jeg haft en dyr plejesøn (min formand, det gamle snøvl), som har kostet mig 17-18000 kr, uden at han eller nogen anden har haft nogen fornøjelse af disse penge. Og dog kan det jo let ske, at han lever efter den, der er i vente; det må jo stå i Guds hånd.
- 10 Jeg sender Dig nogle (4) bøger til låns, hvilke Du vel næppe har set; jeg forudsætter at Du til fremmede sprog ikke regner Svensk. Bork-bogen indeholder en meget læselig oversigt om offerteoriene, der berøre Dig særligt; det undrer mig, at Du ikke mere har holdt Dig til offeret som en *gave* til Gud, uden alt hensyn til slagtning.
- 15 Samme bog indeholder for resten en del kuriøse ting om Borken, omtrent som Cavallin om de skånske prester. Fechners bog behøver Du kun at læse de to første sider af, resten kan uden skade springes over; han er anset som Fysiker og Filosof. Keerls keruber osv. synes mig at være ærligt bibelsk og forstandigt opfattede, hvad der
- 20 ikke gælder Martensens engle-åndrigheder. Det var egenlig det jeg mest havde imod Martensen, at han ikke var nogen rigtig ærlig mand, men gav sine heterodoksier (for hvis skyld jeg naturligvis intet har imod ham) skin af at stemme med det gamle, som om hans englelære var bibelsk og hans inspirationslære lutersk. Det er dog
- 25 næsten værre, at biskop Clausen, hvis ortodoksi står på endnu spinklere ben, uden nogen som helst nødvendighed, ganske frivilligt, smurte den løgn af sig i sit tiltrædelses-hyrdebrev, at han af hele sit hjerte sluttede sig til den luterske kirke.

- Jeg læste nylig Fr. Niensens bog om Grundtvig, som ikke ganske
- 30 med rette bærer titel af Gr.s *religiøse* udvikling; den indeholder ikke meget andet end hvad også jeg, der er meget langt fra at være specialist om Gr., har læst flere gange. Ominøst, men vel desværre ikke *ganske* usandt (jeg troer nødig at det er hel sandt) ender den "religiøse" udvikling med "kampen for kirkelig og borgerlig frihed",
- 35 altså med hvad man i naturhistorien kalder en tilbageskridende forvandling, i alt fald fra religiøst til politisk, og det er en ven, der siger det.

Når Du sender de medfølgende bøger tilbage, så kan Du med det samme låne mig andre; det ny danske populær-naturvidensk. tidskrift f.eks. ser jeg ikke.

Med hilsen fra Emmy til Dig og husfrue samt tak for sidst.

Din hengivne
J. S. Deichmann Branth

5

[I brevets margin]: Det er sandt, Du troede, at jeg ved uforsigtige ytringer måtte have givet anledning til at man fortalte smudsige historier om mig. Som om det behøvedes. Har Du glemmt, at Du selv blev skyldt for at ligge i med alle de unge kvinder, der søgte Dig, den gang Du var opvækkelsesprædikant? NB Jeg har intet hørt fortælle derom, men det er jo en selvfølge, at pøblen ønsker at tro det.

15 **106. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth**

[31/1-1890]

Kjære Ven.

20 Tak for dit Brev og ligesaa for Besøget i Eftersommeren. Jeg glæder mig altid ved at høre fra Venner, og er derfor ogsaa sangvinsk nok til at vente Brev fra dem af og til. Det glæder mig at høre, at I har noget godt at vente paa i denne Tid; jeg kan kun ønske, at det saa ogsaa maa faa et godt Udfald i alle Henseender. Du er jo i det hele en koldblodig Person, saa du vel tager det saa temmelig med Ro. 25 Jeg har stedse ved saadanne Lejligheder haft en Del Bekymringer at drages med. Brug al den Forsigtighed og Forstand, som du kan, thi der kan saa let støde noget til, om det end strags ser lyst ud.

Jeg har ikke gjort stort ved dine Bøger, du sendte. Spørgsmaalet om ofrene i gamle Test. er jo tidt debatteret og Glahn har ikke noget nyt at føje dertil. Fantasierne om Englene interessere mig kun saa lidt; deres Naturhistorie bliver altid væsentligt Gjætterier; og af Gjætninger finder jeg kun Smag i mine egne.

En lille Bog, der har interesseret mig ganske særdeles, og som du 35 vel sagtens ogsaa kjender, da den jo hører til dit særlige Omraade, er, Lochmann, den nyere Naturanskuelse, Kristiania. Forff. er Professor ved Universitetet der, og Bogen er noget af det sundeste og bedste, jeg har set om den Materie. Den er allerede udkommen for et Par Aar siden, og jeg var slet ikke bleven opmærksom paa den, naar ikke en Bekjendt havde sendt mig den. Har du ikke læst den, kan

jeg ikke noksom anbefale dig den.

Med megen Interesse har jeg fornylig læst: Drummond. Naturens Lov i Aandens Verden. Den kjender du formodentlig ogsaa, da den er flere Aar gammel; men jeg har først nu faaet fat i den. Der er
 5 i denne Bog mange frugtbare Glimt, Tilløb til store Sandheder. Men overalt standser han ved noget halvt sandt, saa at han sagtens alligevel gjør mere Skade end Gavn. "Naturens Lov" er for ham Darwins og Spencers Hypoteser, og saa kan man jo forud vide, at den Christendom, der skal stemme dermed, maa studses artigt
 10 til. Han er Evolutionist i alle Retninger, og Frelse er kun Evolution, det onde følgerigt kun et lavere Stade. Det er bedrøveligt at se en saa velbegavet og alvorlig Mand saa hildet af dette moderne Fantasteri. Jeg har hørt om mange Mennesker, der har været stærkt betagen af ham. Men ved Siden ad den Sandhed, han meddeler,
 15 sluges der en Masse mer og mindre vrang Indbildninger. Men for den, der kan læse med behørig Kritik, er der ikke faa meget gode Impulser.

Folkethingsvalget fik jo et temmelig bedrøveligt Udfald. Der er vel nu mindre end før Udsigt til Forlig, og det er alligevel i Længden uhyggeligt at leve under disse Tilstande, hvor Venstre kun
 20 lurur paa Lejlighed til at gjøre ondt. Jeg holdt mig roligt hjemme, da jeg ikke havde nogen at stemme paa. Der var jo opstillet en Grundtvigianer mod Bjørnbak, men skulde jeg nødvendigt have stemt paa en af dem, maatte det være Bjørnbak, der dog har almindelig Forstand, mens den anden var en halvgal Fantast, der
 25 først skulde lære den Smule Fornuft, som Bjørnbak har lært. De Politikere, jeg synes allermindst om, er dem, der kalde sig Grundtvigianere; de er ligefrem forrykte og gaa hverken af Vejen for Ild eller Vand, med mindre der da er personlig Fare; thi saa er det
 30 hele kun Vind og store Ord.

Jeg er i denne Tid i ikke ringe Bekymring for min gode Ven og Nabo Borch i Randlev; han er betænkelig syg, og det kan gjerne ligne Tæring. Jeg vilde saare nødigt, at han gik bort; han er en meget dygtig og trofast Mand, hvis Lige vel aldrig mere kommer ud i denne
 35 Afkrog. Det er trangt, naar saadant truer os.

Vor Jul var forresten temmelig mørk i Aar. Drengen var syg i Halsen igjen til megen Ængstelse for os. Og saa fik vi Influenza hele Byen over; jeg maatte tre Gange ud af Sengen i Forretning; de to Gange maatte jeg strags i Sengen igjen. En af mine Søstre var saa
 35 syg, at vi begynder at frygte for hendes Liv, og hun er meget simpel

endnu. Saadan er det jo, hvor man er mange sammen, at der ogsaa er nogle, der altid er udsatte for at rammes af Pilene. Men nu for Øjeblikket ser det dog igjen roligere ud hos os.

Lev nu vel. Hils din Hustru, og Gud styre og lede alt for eder
5 til det gode, saa I maa faa noget at glæde eder ved og takke ham for.

Din gml. Ven
Otto Møller

10 Gylling 31/1 90

107. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

15 Snetrup 6/2 90

Kære ven!

Igår kom en lille pige til verden, - hvilket unegtelig er et interes-
sant skuespil at overvære, når det som det bør sig en rigtig komedie
20 ender godt, således som det også forudsættes i Joh 16,21. Jeg vilde
ikke have undværet at være tilstæde, i stedet for at afgive det sæd-
vanlige billede af en ægtemand under denne situation, uroligt løben-
de op og ned i den næste stue og under konens skrig med ruelse
lovende sig selv, at det skal han aldrig mere gøre. For resten ind-
25 rømmer jeg, at om man end søger at samle sig, så følger der så meget
vigtigt gjordemoderi med, at det er vanskeligt at bevare koldblodig-
heden, der hos mig indvendig er ringere end Du antager. På Borken
og ellers gjaldt det jo at vise sig som der står i en vise om en at-
tenteret preussisk kongemorder:

30 "Grum, hjerteløs og fræk, det var borgermester Tschech". Hils din
hustru.

Din
J. S. D. B.

35

108. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

[9/2-1890]

Kjære Ven.

5

Hjærteligt til Lykke med den lille Pige; og give Gud eders nu, at alt fremdeles maa gaa vel. Tag det ikke ilde op, at jeg sender dig følgende sikre Raad.

1, Lad ikke din Kone, hvor godt det end maatte gaa, komme op de første 12 Dage men ligge og kede sig dygtigt, og ikke ud af Stuerne de første 3 Uger.

2, Lad hende ikke give tabt med selv at give Barnet Bryst, trods *alt*, hvad der end maatte raades. Hun vil bittert fortryde det, om hun giver tabt.

15 3, Lad Barnet kun faa Føde hver 3die eller 4de Time; oftere gjør det kun Skade. Det vænner sig hurtigt til denne Orden, som er den naturlige. Det spiste skal fordøjes, før der skal spises igjen.

Maaske disse Raad er overflødige, idet I selv er forstandige Mennesker; saa meget desto bedre er det. Men behøves de, saa følg dem endelig, at I ikke skal angre det siden. De, der ikke følge disse Raad, udsætte sig for at komme til at angre det; og det gjør saa saare ondt.

Vi har det ellers, Gud ske Tak, taaleligt. Det samme ønskes i alle Maader for eders. Venlig hilsen fra min Kone til din.

25

Din heng. Ven
Otto Møller

Gylling 9/2 1890

30

109. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

Snetrup 31 Marts 90

Gamle ven!

35

Tak for Din lykønskning, råd og bøger, hvilke sidste følger tilbage.

Det er unegtelig med lidt et menneske begynder, langt ringere i udvikling end en hund eller kat; det er formodentlig derfor, at jeg slet ikke er så henrykt over min ^sildige faderværdighed. Glæden består nærmest i at vide aldeles bestemt, at vi begge vilde følt os

skuffede og bedrøvede, dersom dette ikke var kommet, og så i en forestilling om at ungen *kan* blive til noget godt, hvoraf der jo imidlertid nu ikke er spor. For Emmys vedkommende er det ikke stort anderledes, skønt vi ere enige om at ungen ser ualmindelig
 5 lovende ud; hun ammer selv, hvortil hun er mere end i stand, så at hun for den sags skyld godt kunde havt to. Ungen er aldrig blevet vugget og aldrig løbet med på armen om natten op og ned ad sove-kammergulvet - hvilket skal være en meget almindelig sport, da mennesker have et medfødt talent til at skabe sig unødvendige
 10 plager og dermed fordærve livet for sig selv og andre.

Af de tilbagefølgende bøger kendte jeg "Genierne" (ulæseligt skidt) og Jungersens med den lange titel, som slet ikke betegner bogens ejendommelighed, at være en gentagelse af den for 20-30 år siden gængse kirkelige Grundtvigianisme og dens argumenter, blandet
 15 med nogle originale og ret åndrige krumspring i begyndelsen. "Naturen og Mennesket" vil jeg gerne fremdeles låne fortsættelsen af; det er læseligt og indeholder interessante ting, om end en del er rejsebeskrivelser, der kunde findes hvorsomhelst og høre til det meget dagligdags. Følger en bog, som Du måske ikke kender, et Jesu
 20 liv, forfattet af en historisk professor Sheely i Cambridge (udtales: Sjili), som da den udkom 1866 vakte en overordenlig opsigt og opmærksomhed i kirkeligt interesserede kredse i Vestevropa og Amerika, og fremkaldte domme, der varierede fra ugudelig vantro til inspi-
 25 ration. Jeg er for mit vedkommende på det rene med, at den gængse dogmatik er udslidt og affældig, udenfor levende vekselvirkning med nutidens synsmåder, og jeg antager nærmest, at nogle grundtræk til det ny århundredes eller årtusendes teologi findes hos
 forfattere som Schleiermacher (metoden), Sheely (historien) og Drummond (nutiden), især de to sidste, der ikke ere teologer. Hvad
 30 Du ytrer om Drummond kan jeg kun forklare mig af en kendsgerning, som Dr. udtrykker i fortalen med: "ingen uden de, som har gennemgået det, kan fuldt ud forstå den radikale natur af den omvæltning, som naturvidenskaben virker i sine disciples hele åndelige holdning". Du synes, at Dr. er konsekvent evolutionist (og
 35 Darwinianer), og jeg ved ikke hvorledes han skarpere kunde fremhæve det modsatte end han gør, idet han vist snese gange fremhæver den kendsgerning, at det levende kan ikke komme fra det døde, omne vivum ex ovo, medens naturalismen, evolutionismen eller hvad Du vil kalde det, *nødes* til til trods for al iagttagelse at hævde generatio spontanea. Fra Drummond er der udgået en religiøs væk-

kelse på de Skotske universiteter.

Her i sognet har der hidtil af mangel på opvakte (hvorved jeg forstår mennesker, hvis opmærksomhed er energisk henvendt på gudsforholdet, og som følge deraf hjertelig vende sig til Jesus) ikke
5 kunnet stilles noget op af kristeligt samfundsliv, eller de vedkommende have stået mig så personlig nær, at selve dette var en hindring. Nu er her to, hvis opvækkelse holder, og så kan der gøres noget, da der selvfølgelig så er flere, som kunne stå i anden række som "gudfrygtige". Vi komme så sammen her i prestegården, og
10 jeg indleder med en længere udvikling eller længere bemærkninger samtale om et bibelsk eller tidshistorisk æmne, der gerne forud er foreslået af en af de andre (d.v.s. mest en af de to). Det er en hel fornøjelse ikke altid at høre sig selv tale.

Mængden her i sognet, som har bygget forsamlingshus, hvor
15 jeg aldrig kommer, får undertiden presten i Katstrup, Møller, som er venstremand og såre blød og springende efter bondefløjt til at komme herover og tale i bemeldte hus, hidtil med en entré af 10 ø til at dække renterne af de penge, huset er bygget for. På min forestilling til Møller om at det lod noget synderligt at prædike for at
20 samle penge til verdslige udgifter (huset bruges mest til dans og lignende), har han dog sat sig imod, at der tages entré, når han kommer, men så bryde de sig ikke så meget derom. For så vidt der er noget religiøst (jeg troer at Du ikke ynder dette ord, som jeg finder meget brugbart til at betegne hvad der angår gudsforholdet) med, så
25 er det ønsket om at vise, at de nok, NB en sjelden gang, ville høre en lemfældig og blødt rørende prædiken af en venstremand. Og så anse disse mennesker sig for i det mindste halvt Grundtvigianere, fordi de 1) ere venstremænd og 2) hylde slangens anskuelse, at man må ikke tro, at det går så strengt til. Det er i virkeligheden
30 temmelig nøjagtigt hovedindholdet af Gedved-Grundtvigianismen; P. Bojsen forstår meget snedigt at skubbe M. Kristensen frem til at lægge et slags kirkeligt skær over madstræv og åndløshed.

Nu en glædelig Påske i hus og menighed; det er og bliver dog den største af alle fester, ansås da også derfor i kirkens heltetid,
35 som ikke kendte anden Fødselsfest for Herren end Hellig 3 Ksdagen, hvilken det aldrig kunde falde nogen ind at sætte i lighed

med Påsken. Julen kom karakteristisk nok sammen med hedningebunkerne i det 4de århundrede.

Din

J. S. Deichmann Branth

5

Hils Din hustru og dreng!

110. Otto Møller til J. S. Deichmann Branth

10

[30/6-1890]

Kjære Ven.

Jeg har ladet det vente længe med at sende dig de bøger, som du
 15 ønskede; thi jeg har først idag faaet de Hefter tilbage, som jeg her-
 med sender. Det er Malling i Odder, som er saa overmaade skjødels-
 løs, og det er i det hele meget ubehøveligt at have med saadanne
 Folk at gjøre. Men han er jo en sølle fattig Stakkel, og laante jeg
 ham ikke Bøger, fik han vel slet intet læst uden lidt Romanlitte-
 20 ratur. Men hans Tid er saa optaget af baade det ene og det andet, at
 han maa have halve Aar til at faa en lille Pakke læst. Det er derfor
 kun meget uregelmæssigt og uordentligt, at du kan vente at faa
 saadan Læsning fra mig, da disse mine Herredsbrødre nu engang
 har første Prioritet og jeg ikke kan faa Malling til at røre sig i ordent-
 25 ligt Trit.

Din Bog "Se hvilket Menneske" følger med tilbage. Den ejer jeg
 og har læst den for mange Aar siden uden noget videre Udbytte.
 Jeg mener da lykkeligvis, at man kan faa et meget mere klart Bil-
 lede af Evangelierne selv end dette, der holder sig ved det taagede.
 30 Det interesserede mig dog, hvem *Forfatteren* er.

Jeg har ellers i det sidste Halvaar mest været optaget af alt det
 uhyggelige, som er ført frem om det gamle Testamente. Jeg har
 forhen slaaet mig til Ro ved, hvad vi fik fra gamle Hermansen, at
 det var dumme Paafund alt, hvad der fortaltes om Jahovisten og
 35 Elohisten osv. Jeg mente tillige, at mit overmaade ringe Kjend-
 skab til Hebraisk fritog mig for at have med hele denne Søg at gjøre.
 Vel læste jeg i Sthyr's Tidskr. forskjellige Stykker af Buhl om den
 nyere gammeltestamentlige Kritik; men jeg forholdt mig stadig
 som den, hvem dette egentlig ikke vedkom: lad de lærde trækkes
 om det. Saa kom i Vinter en norsk Oversættelse af Wellhausens

Israels Historie, og kort efter kom saa A. C. Larsens Mosebøger samt det ny Tidsskrift: "Israel og vore Dage". Jeg fik en stærk Følelse af, at det er flovt og uforsvarligt at lade, som om man intet hører; og det nytter heller ikke noget, thi der er nok, der læse dette
5 af dem, der allermindst er istand til at bedømme det. De fleste Præster lade det sagtens gaa over deres Hoveder, saa det er ikke helt uden Grund, at A. C. Larsen siger, det skrives kun for Lægfolk, især Lærere. Jeg finder nu, at man kan ikke være dette be-
kjendt for sig selv, og jeg har derfor efter Evne søgt at sætte mig
10 ind i det. Og det ser ganske vist meget broget ud især til at begynde med. Det kan ikke for Sandheds Skyld gaa an at sige, at der ikke er noget om det hele. Vel viser det sig, naar man begynder at se Bund i Sagen, at det ikke er saa galt, som de værste af Kritikerne mene; men der er alligevel nok, som kan ikke negtes og som gjør, at man
15 maa forandre sine Meninger om ikke saa lidt i det overleverede. Det staar jo endnu meget dunkelt for mig, hvad Enden vil blive paa Sagen, hvad der f.Eks. kan hævdes at være fra Moses selv og hvad der er senere Tradition. Men det hele vil komme til at se ikke saa lidt anderledes ud, end man har ment, omtrent som da der ved
20 Reformationen blev raget op i Pavedømmets Sager. At feje det hele af, som Vald. Schmidt mener at kunne i Dansk Kktdn., er Opblæsthed og Barnagtighed, som i det hele denne lærde Mand er et Eksempel paa umoden Oppustelse i egen Indbildskhed.

Jeg undrede mig ikke saa lidt over den - tildels foragtelige - Maade,
25 du i dit sidste Brev talte om eders lille Pige, eller, som du stadigt skrev: Unge. Jeg har ikke kunnet se paa disse vore Medmennesker paa den ophøjede Maade, og mener da ogsaa, at Herren saa anderledes paa dem, naar han mente, at Himmerige hørte dem til. Jeg antager forresten, at du heller ikke mener noget med dine sære ord,
30 at de kun er Affectation; jeg vilde da ellers sige, at du ikke fortjente at have faaet samme lille Pige i Huset, hvorved imidlertid ikke skal være sagt, at vi i det hele fortjene noget af det gode, som Gud giver os. Men rettest er det dog vist at tage imod det Gode med Tak og "bære et fuldt Kar varligt".

35 Vi har det i det hele nogenlunde; der er jo altid noget i Vejen, naar man Dag og Nat har ondt ved at faa Vejret; men at det gaar, er dog ogsaa godt. Det er mig for koldt til, at jeg ret kan nyde Sommeren endnu, og vi er jo nu allerede paa den urette Side af den

længste Dag.

Lev vel og hils din Hustru fra os begge.

Din gml. Ven

Otto Møller

5

Gylling 30/6 90

111. J. S. Deichmann Branth til Otto Møller

10

Snetrup 14/8 90

Gamle ven!

Tak for lån af de medfølgende hefter, af hvilke jeg gerne ser fortsættelsen ved lejlighed. Dette tidsskrift er egenlig bedre end et
 15 Norsk beslægtet "Naturen", der er mere fanatisk Darwiniansk og ligesom E. Haeckel kræver at Læren om Arternes udvikling (den ene af den anden, transmutation), der er kærnen i hele sagen, skal betragtes som axiom og udgangspunkt, der er hævet over diskussion;
 20 dette standpunkts konsekvens, der også er draget af dens enfant perdu, den før nævnte Jena-professor Haeckel, er at fordre naturvidenskabens induktive metode afløst af en "historisk-filosofisk" det vil sige af forudsætningen om transmutationens rigtighed, eller erfaringsmæssig undersøgelse afløst af kritikløs dogmatisme. "Naturens"
 25 nørsk redaktion skummede af raseri over Lochmanns kritik af transmutationen og hans beskedne formening om at den ikke er rigtig bevist endnu. På naturforsker mødet i Kbhvn 1873, hvor til almindelig misbilligelse naturvidenskabeligt påklædt vantro udtaltes af en enkelt røst, udtalte Lochmann sig også derimod
 30 ligesom andre. Jeg opsøgte ham og havde en længere samtale med og syntes særdeles godt om ham.

Du skriver om den gltestamentlige kritik. Det er næsten ikke til at danne sig en selvstændig mening om uden at kunne udmærket Hebraisk. Det med forskellen mellem Elohisten og Jahvisten har
 35 vel nok sin rigtighed, men der lægges jo heller ikke mindste skjul på, at der er benyttet ældre kilder, heltesange (f.eks i det kække og krigeriske Num. 21), "bogen om Jahvehs krige", "den retfærdiges bog", annaler m.m., der omtales hyppigere og mere åbent end sædvanligt i folkenes ældste opbevarede literatur. Hvad der indgyder nogen mistillid til kritiken, er at parallelen til den Bauriske

kritik af N.T. påtrænger sig; fremgangsmåden er ganske den samme: man sætter de ny- eller gltestamentlige skrifter ned til en sildig tid, for at gøre den ældste tid til en tabula rasa, hvilken man udfylder med gisninger, som skulle gøre åbenbaringen til en naturlig udvikling, hvilken *tendens* vedgås ligefrem nok. Buhls standpunkt synes mig i det hele uholdbart, nemlig at forsøge at berolige med, at Jesus kan godt være Frelseren, om også jødedommen skulde vise sig at være digtning og naturprodukt, omtrent som Schleiermacher søgte at hævde. Naturligvis er min kundskab om det hele kun anden og tredie hånds, men Wellhausen gør ikke det indtryk af den rolige svært rustede lærde som Baur. Mest oplysning om Hebræerne vil vist kunne fås hos de beslægtede Assyrer, og hvad derfra kendes, stadfæster jo Gl.T.

Hvad siger Du om redaktør-skifterne ved Dansk Kirketidende? Nu hævder den jo egenlig ikke noget, men leverer feuilletonistiske undertiden ret pikante kritikere af kirkelige forhold. Monrad synes at have dannet sin stil efter den franske kritiker Taine, G. Brandes' og konsorters kritiske forbillede.

Du stødes over at jeg nævner vor lille pige som "ungen"; det kan dog ikke være Dig noget fremmed at folk kalde deres børn tøsen, hvalpen og lign. uden at de dermed ville udtrykke deres foragt for dem, meget mere synes det mig ikke til at tage fejl af, at de gøre det i deres hjertes glæde; lad os ikke blive sådanne stive alvorsmænd, som ville drive de spøgende kæleord ud af barnekamret. For resten er jo netop "unge" det samme som barn, kun at tanken ledes hen på ligheden med og forskellen fra dyrenes unger. På tysk betyder Junge netop både dreng og dyreunge, uden at man kan antage at Tydskerne mere end andre folk foragte deres børn. Negtes kan det nu ikke, at barnets fortrin for dyreungen ligger i anlægget, fremtiden; et voksen menneske, der er som et barn kaldes en idiot, et udtryk jeg ikke gerne vilde anvende om eller til et barn, fordi *ethvert* barn kan blive det. For resten har vor unge, der ellers bærer navnet Ellen, et ganske ualmindeligt intelligent og tænksomt ydre så vel som en aldeles henrivende skønhed; nu håber jeg, at Du da må være fornøjet med omtalen af hende? Det er ellers en egen sag med lighed med forældrene hos børn, således opdagede jeg en ubetydelig ejendommelighed ved neglene på begge tommelfingrene hos barnet, hvilken jeg også har; jeg blev aldeles ikke henrykt derover, men kom til at tænke, at det stakkels barn vel også havde arvet andet, der var værre.

Nylig havde vi besøg i et par dage af nogle gamle skolekammerater af mig, hvilke for en del år siden vare samlede hos en anden, (rektor Krarup fra Roskilde, adjunkt Winde fra Aalborg, lærer Hilligsøe fra Slagelse, pastor Colding fra Raklev og dito Mygind fra Fraugde).

5 Det er altid fornøjeligt, selv om man ikke er fulgtes nærmere ad, hvilket for mit vedkommende egenlig kun er tilfældet med Winde, hvem Du måske har set på Borken (matematiker og astronom, anerkendt som et af de bedste eksisterende mennesker).

I næste uge skal jeg til Silkeborg vandkur, for at se, om jeg ikke
10 kan blive af med lidt revmatisme, der undertiden generer mig; jeg anordner og forestår selv kuren, der består i daglig 1) 10 minuters nøgent ophold i en varme af 48° R 2) kold Douche, der synker fra 22 til 8° 3) bearbejdelse ved gnidning i et grovt lagen. Huden får ikke lov til at falde i søvn under denne behandling, som er meget
15 behagelig.

Nu regner det igen, hvad der ikke er gavn på den mejede Rug, af hvilken jeg har c. 140 travere ude; 74 læs ager- og enghø fik jeg godt nok.

Vi leve ellers, med undtagelse af at der skal bruges lidt varsomhed
20 med udgifter, vel, endog såre vel; jeg vilde gerne have 1000 kr eller lidt mere årlig til at rejse udenlands for; der kan gøres nete småture for et sådant beløb. Jeg foretrækker nemlig at have både i pose og sæk, skønt jeg stadig formaner andre til at nøjes med en af delene - kan da også nok sige tak af hjertet endda.

25 Hils Din hustru og Din dreng fra

Din hengivne
J. S. Deichmann Branth

30 [I brevets margin]: Provst Guldborg søger nu sin afsked. Jeg har holdt mig fra Clausen siden han blev bisp, bl.a. for at undgå at blive provsteaspirant, har også havt et lille sammenstød med ham, så jeg er sikker nok.